

P

PEDAGOGIŠKI LETNIK.

III. LETO.

1889.

UREDIL

FRAN GABRŠEK.

IZDALO IN ZALOŽILO

„PEDAGOGIŠKO DRUŠTVO“

V KRŠKEM.

V LJUBLJANI.

NATISNIL J. R. MILIC.

VSEBINA.

	Na strani
I. Fran Gabršek: Izkustveno dušeslovje	5 do 141
II. J. Ravnikar: Nekaj odlomkov iz Jana Amosa Komenského „Didaktike“	147 „ 195
III. Jos. Bezlaj: V šolski delarni	197 „ 212
IV. Žavski: Spomini na Dunaj	213 „ 272
V. I. L.: Pogled na pedagoško polje l. 1888.	273 „ 280
VI. Poročilo o „prvi slovenski stalni učilski razstavi“ Pedagoškega društva v Krškem	281 „ 310
VII. Fr. Gabršek: Poročilo o delovanji „Pedagoškega društva“ v tretjem letu svojega obstanka	311 „ 314
VIII. Vabilo	315

Inv. številka 2160		
Omara I	Polica 4	Številka 12/3

2160

T/22-67

PEDAGOGIŠKI LETNIK.

III. LETO.

1889.

UREDIL

FRAN GABRŠEK.

IZDALO IN ZALOŽILO

„PEDAGOGIŠKO DRUŠTVO“

V KRŠKEM.

V LJUBLJANI.

NATISNIL J. RUDOLF MILIC.

II d/c 33371

030024226

VSEBINA.

	Na strani
I. Fran Gabršek: Izkustveno dušeslovje	5 do 141
II. J. Ravnikar: Nekaj odlomkov iz Jana Amosa Komenškega „Didaktike“	147 „ 195
III. Jos. Bezlaj: V šolski delarni	197 „ 212
IV. Žavski: Spomini na Dunaj	213 „ 272
V. I. L.: Pogled na pedagoško polje l. 1888.	273 „ 280
VI. Poročilo o „prvi slovenski stalni učilski razstavi“ Pedagoškega društva v Krškem	281 „ 310
VII. Fr. Gabršek: Poročilo o delovanji „Pedagoškega društva“ v tretjem letu svojega obstanka	311 „ 314
VIII. Vabilo	315

IZKUSTVENO
DUŠESLOVJE.

SESTAVIL

FRAN GABRŠEK.

Predgovor.

Najvažnejša pomočna znanost pedagogike je dušeslovje. Zato je treba vsakemu vzgojitelju in učitelju, da se natanko seznanj s to vedo. V ta namen se dušeslovje vedno obsežneje uči tudi po učiteljskih.

Nam je do zdaj še nedostajalo take dušeslovne knjige, ki bi bila ob enem učitelju navod pri natančnejšem razmotrivanju otroške in sploh človeške duše. V „Občnem vzgojeslovju“ sem sicer že podal kratek obris dušeslovja; a to še ne zadostuje zgoraj označeni nalogi. Odločil sem se torej, da priredim nekoliko obširnejše dušeslovje, katero podajam tu našim učiteljskem, slovenskim učiteljem in drugim razumnikom.

Pri tem delu so mi bili glavni viri dr. Jos. Michovo „Dušeslovje“, St. Basaričkovo „Kratko izkustveno dušeslovje“, dr. G. A. Lindnerjeva „Učebnice psychologie zkušebné“, potem Fr. Erjavčeva „Somatologija“, Ant. Zupančičeva „Pedagogika“ in dušeslovni spisi H. Baumgartnerja, dr. R. Zimmermanna, dr. J. Becka, dr. A. Stöckla, Fr. Herrmanna in drugih. Nekaj primerne gradiva pa se je dobilo tudi po slovenskih časopisih. Ker pa bi navajanje dotičnih pisateljev na posameznih mestih v knjigi le motilo čitatelja, opustil sem to, kar se mi bode gotovo rado odpustilo.

V Krškem, o veliki noči 1889.

Fr. Gabršek.

U v o d.

§. 1. O dušeslovji v obče.

Na uk o človeku imenujemo antropologijo ali človekoznanstvo. Človek pa ima dušo in telo, zato se antropologija deli zopet v somatologijo ali v nauk o človeškem telesu in v psihologijo ali v dušeslovje.

Duša in telo ste sicer povsem različni bitji, vendar delujete vzajemno ter ste združeni v neko celoto. Telo brez duše je truplo, a duša brez telesa se navadno imenuje duh.

Kaj je duša sama ob sebi, to vprašanje obravnava pravo za pravo metafizika ali modroslovje v ožjem pomenu.

Prava naloga dušeslovju je le:

1. Da preiskuje pojedine duševne pojave.
2. Da razlaga notranjo zvezo teh pojavov in njih zakone.
3. Da pojasnjuje bistvo duše, kolikor je mogoče po tej poti.

Ako dušeslovje na ta način preiskuje in razlaga pojave človeške duše, zove se empirsko ali izkustveno. Temu nasproti preiskuje racionalno ali umovno (umsko)

dušeslovje zadnje razloge duševnih pojavov. Tako dušeslovje si ustanavlja najprej nekov pojem o notranjem bistvu duše ter iz njega izvaja cele vrste duševnih pojavov. Ta način se imenuje tudi konstruktivni ali filozofiški.

Glavni vir dušeslovnemu znanju je opazovanje in spoznavanje samega sebe. Vender je to samospoznavanje dokaj težavno, ker se pri tem skladata osebek in predmet; zato potrebuje miru, preišljenosti in mnogoletne izkušnje. Mnogo važnih pojavov duševnih ne more človek opazovati sam na sebi. Tako n. pr. ne moremo preiskovati važnih pojavov za otroške dobe, za bolezní, v strasteh in v drugih izvanrednih in nepravilnih dušnih stanjih, kot v nesvesti, v snu i. t. d. Samospoznavanje ovira često tudi samoljubje in ničemurnost, ki ne dopušča, da bi človek zapazil na sebi kak nepovoljen pojav. Zato je zeló koristno, da si vsak dan izprašujemo vest in da imamo poseben dnevnik, v katerega zabeležujemo vse imenitnejše pojave svojega notranjega življenja.

Drug važen vir dušeslovja je opazovanje duševnega življenja na drugih ljudeh. Iz njih delovanja, govorjenja in vedenja v raznovrstnih prilikah življenja odseva dober del njihove notranjosti.

Razen tega dopolnjuje naše dušeslovno znanje tudi opazovanje, katero so si nabirali razni ljudje na sebi in na drugih. Sveto pismo nam podaja v svojih karakteristikah, v psalmih, v proroških knjigah in v drugih poučnih spisih neizcrpni nauk o življenji človeške duše. Pesniki nam odkrivajo in tolmačijo večkrat tudi največje tajnosti človeške notranjosti. V povestih se kaže postopni razvitek človeške osebnosti. Razne sodne razprave nam predočujejo vse ono, kar je nagibalo misli, čustva in želje pojedincev na zla dejanja. Prav takega pomena so životopisi, potopisi, zapiski o ječah, blaznicah i. t. d. Vzgojitelju je zlasti potrebno, da preučuje spise najslavnejših pedagogov in da skrbno opazuje otroško življenje.

Izkustveno dušeslovje izhaja torej od jednostavnih pojavov. Iz teh se izvajajo in tolmačijo drugi sestavljeni pojmi. Zato imenujemo to metodo tudi genetično. Po tej metodi

izvajamo na temelji pojedinih pojavov duševnega življenja tudi pravila in zakone. Zato moremo to metodo imenovati tudi induktivno. Temu nasproti je filozofiška metoda deduktivna in torej znanstvena.

§. 2. O potrebi dušeslovja.

Sveta dolžnost je človeku, da spozna samega sebe in da preiskuje svojo notranjost in svojstvo svoje duše, s katero nadkriljuje vse druge stvari. Pravo spoznavanje samega sebe je prevelike važnosti za vse življenje. Tako spoznavanje nagiba človeka, da teži po kreposti, po resnici, dobroti in lepoti; obvaruje ga samoprevare in napuha ter stori, da je srečen in zadovoljen s svojim stanom.

Duša je nositeljica vsega znanja. Njeno delovanje nam pomore, da se okoriščamo znanstvenih zakladov. Spoznavajoči duševno življenje moremo šele prav umevati človeška teženja in dejanja.

Dušeslovno znanje se torej zahteva od vsakega obrazovanega človeka. Zlasti pa je važno za učitelja in sploh za vzgojitelja. Njegova delavnost meri pred vsem na to, da obrazuje dušo gojenčevo. Prirodna in nadprirodna podoba božja ima se v gojenci vedno jasneje izraževati. Kdor pa hoče vzgajati človeka, mora pred vsem poznati njegovo naravo; preučiti mora njegovo dušo in pojave v njej, pa tudi zakone, po katerih se razvija duša. Vzgoja vspeva le tedaj, ako je prirodna. Da pa bode prirodna, mora se vzgojitelj pri vseh vzgojnih naredbah ozirati na vsakokratno duševno stališče gojenčevo; poznati mora torej gojenčevo dušo.

Dušeslovje je torej temeljna znanost pedagogike. Učitelju podaja sredstva, da more preučiti otroško individualnost. Pomaga mu, da prav presojuje duševno življenje svojih otrok. Ako se je učitelj dobro poučil ob otroški naravi in ob njegovi zavisnosti od prirodnih zakonov, potem se mu ni bati, da bi omahoval v svojem vzgojevanji, kar največ škoduje časni in večni sreči otrok. — Pedagogika in psihologija ste torej najožje zvezani. Zakoni, po katerih duša misli, čustvuje in

hoče, zajedno so tudi pravila, po katerih se ima obrazovati in razvijati raznovrstno duševno delovanje. Zategadelj je treba, da je vsak pedagog ob jednom tudi psiholog.

§. 3. Človeški organizem.

Človeško telo deluje po posamnih organih, ki so zloženi z različnih delov, namreč s kosti, z mišic, z žil in z živcev. Te organe delimo v tri skupine: v hranila, gibala in občutila.

Kosti so telesu opora; na to oporo so pripete mišice. Vrhu tega branijo kosti najnežnejše in najobčutljivejše organe našega telesa ter zapirajo v sebi večji del živčevja. Razne kosti so med seboj vezane nepremično ali pa gibko.

Mišice so ona rudeča, krvnata in vlaknata tvarina, katero navadno imenujemo meso. Ker so prožne in krčljive, izvršujejo vsa gibanja. Mišice dajó gibajočo silo, kosti pa določajo mer nastajočemu gibanju. Da se pa mišica skrči in da potem nastane gibanje, treba je, da jo na to vzbudi živec, čegar najtanjši konci so pripeti na mišična vlakna.

Vsa delovanja organov spremljajo kemični procesi (pre-snovne); zato se snovi neprestano izpreminjajo v prvinah teh organov. To delo opravlja kri, iz katere so nastali vsi deli našega telesa. Po prebavilih v telo vsprejeta in v njih preinačena živila razvaja kri po vsem telesu. Za to opravilo je nameščena posebna naprava, žilje, ki izhaja iz srca ter se v brezštevilnih žilah in žilicah razrašča po vsem telesu. Iz srca teče kri po odvodnicah ali arterijah k posamičnim organom ter nadomešča in obnavlja povsod vse, kar se je obrabilo, bodisi z duševnim, bodisi s telesnim delom. Ko je vzprejela vase vse te iztrošene in onemogle dele, potemni in se zbira kot temna kri v privodnicah ali venah, ki jo zopet privajajo srcu. Od tu gre kri v pluća, kjer oddaja razkrojine (kot ogljikovo kislino, vodo), ali pa vsprejemlje kisik; potem se zopet izliva v srce, od koder se znova napoti na krvni obtok.

Živci oskrbujejo gibanje mišic; vrhu tega proizvajajo občutne pojave. Brez njih ne bi se mogli gibati, ne občutiti,

in naše življenje bi bilo podobno spanju brez sna ali jednoličnemu življenju živali. Po živčevji se razlikuje žival od rastline. Živčevje veže dušo in telo, ono posreduje samohotno gibanje in občut; oba ta znaka povzdignujeta žival nad rastlino.

V kemičnem pogledu so živci skoro od same beljakovine, tolsče in nekoliko fosforove kisline. Razločamo sivo in belo živčno tvarino. Vsi živci vkup se imenujejo živčevje. To se deli v osrednji del, namreč v možjane in v hrbtenjačo, in v obkrajni del, to je v živčne ozle (ganglije) in v živčne niti. Možjani so zaprti v koščeni lobanji, hrbtenjača izpolnjava duplino v hrbtenici, živčni ozli so razmetani po vsem telesu, zlasti v prsni in v trebušni duplini, a živčne niti so razvedene skoro po vseh telesnih tkaninah. Na možjanih razločamo tri dele, namreč velike možjane, male možjane in prodolženi (podaljšani) mozeg. Velike možjane je lahko spoznati, ker se na njihovi površini nahajajo mnogi zavoji in orisi. Mali možjani so sestavljeni od neštevilnih drug na drugem naloženih lističev. Prodolženi mozeg je pravo za pravo nekoliko razširjeni nastavek hrbtenjače. Možjani imajo v sredi štiri otlina, ki so napolnjene z neko tekočino. Ako možjani obolé, razmnoži se ta tekočina, in konec tej boleznici je smrt. Možjanski zavoji segajo globoko v možjane; a čim bolj so razviti ti zavoji, tem večje so človekove duševne sposobnosti. Popolnoma razviti človeški možjani tehtajo 1.5 — 1.75 kg, pri ženski pa nekoliko manj v razmeri z manjšo težo njenega telesa.

Iz možjanov izvira 12 parnih živcev, kateri se razpletajo po raznih delih glave, po nekaterih delih vrata, pluč, srca in želodca. Iz hrbtenjače izvira 31 ali 32 parnih živcev, ki se simetriško razraščajo po zadnjem delu glave in po vseh ostalih delih telesa.

Obkrajno živčevje so vsi po telesu razvedeni, z živčnih vlaken zloženi kosmiči, ki so podobni konopcem in nitim ter izvirajo nekaj iz možjanov, nekaj iz hrbtenjače. Ti konopci se potem dalje cepkajo in po telesu razpletajo, ali pa nabreknejo v živčne ozle ali ganglije, iz katerih zopet izvirajo živčne niti. Obkrajno živčevje zatorej delimo na troje, namreč

v možjanske in hrbtenjačne živce in v živčne ozle. Zadnji so zloženi z živčnih stanic in so med seboj kakor tudi z osrednjim živčevjem vezani po živčnih nitih. Od osrednjih organov se ločijo mnogobrojni živčni pleteži in razpletajo svoja vlakna po posameznih delih telesa. Na vsem telesnem površju skoro ni najti mesta, kjer ne bi bilo živčnih vlaken.

Med temi živčnimi vlakni razlikujemo po njih delavnosti (anatomske ne najdemo razlike) dvojne živceve, in to občutne in gibne. Prvi donesajo osrednjemu organu, možjanom, posamične, po različnih telesnih delih vzprejete vnane dojme (mike ali vtiske), in v možjanih nastane občut, ki ustreza dotičnemu vtisku. Gibni živci pa prepošiljajo od osrednjih organov (možjanov, hrbtenjače ali živčnih ozlov) dobljene notranje vtiske mišicam, ki se na to pobudo skrčijo, in vsled tega nastane gibanje. Občute morejo proizvajati samo oni živci, ki gredo do možjanov; a samohotna gibanja izvajajo samo oni živci, ki izvirajo iz možjanov in se razpletajo v povprek progastih mišicah. Kakor hitro se gibanje izvrši, naznanja občutni živec vspeh tega gibanja možjanom, kjer nastane mišični občut. Tisti živci pa, ki od raznih telesnih delov gredo samo do ozlov ali do hrbtenjače, ne morejo vzbujati nikakega občutov, in po njih vojeni dojmi preskočijo tu neposredne na gibne živce, idoč v gladke mišice. Tako nastajajo nehotna gibanja, katerih se ne zavedamo. Ako podvezemo ali pretrgamo gibni živec, preneha vsako gibanje. Ako pa prerežemo občutni živec, ne vzbuja ta živec v možjanih nikakega občuta več. Dojem v občutnem živci vzbuja torej le občut, a gibni živec proizvaja le krčenje mišic, nikakor pa ne občuta.

Vse živčevje vkup razločamo v dve glavni skupini, namreč v vegetativno in animalno živčevje. Prvo oskrbuje osobito nesvestna in nehotna gibanja, prebavo, dihanje in krvni obtok. Na ta opravila ne moremo neposredne vplivati. Središče vegetativnega živčevja so živčni ozli ali gangliji. Ta najmanjša živčna središča so zvezana tudi z velikim simpatičnim živčnim konopcem, ki začinja na vratu in se desno in levo ob hrbtenici razteza tja do medenice.

Animalno živčevje izvršuje vsa samohotna, naši volji pokorna gibanja in posreduje občute. Svoje pravo središče ima to živčevje v možjanih in se nadaljuje v hrbtenjači.

Živčevje nadzoruje delovanje posamičnih organov, urejuje in vzdržuje je v potrebni vzajemnosti, z druge strani pa oskrbuje vse občevanje z vnanjim svetom in posreduje duševno delovanje po možjanih, zlasti po stanicah sive tvarine. Živčevje je torej duši orodje. Kar poživlja in moč daje živcem, to pospešuje tudi dušno življenje; kar pa slabí živčevje, ono škoduje tudi duševnemu razvoju. Kolike važnosti je živčevje za razvitek duševne delavnosti in sposobnosti, razvidimo tem bolj, ker se more dokazati, da so občuti vir vsem drugim duševnim pojavom. Možjane moti pri njih delu zlasti vsak pritisek, bodisi udarec, pretres, naval krvi proti glavi, preobilna možjanska tekočina, ali kri, izstopivša iz pretrgane žile in razlivša se čez možjane. Nasledki so: omotica, vrtoglavost, besnost, mrtvoudnost, nesvest, odrvenelost in celó smrt.

§. 4. Pregled duševnih pojavov.

V prvih dneh svojega življenja izvršuje človek skoro izključljivo le vegetativna opravila. Vse moči življenja v otroškem organizmu merijo pred vsem na telesno rast. Občut in samohotno gibanje se dalje časa komaj zapazuje. Duh še trdno spi, kakor ne bi še nikakor bival. Oko in uho ste sicer občutljivi za svetlobo in za zrak, a vendar se nam zdi, da otrok še ničesa ne vidi, ničesa ne sliši; otrok še kar nič ne mara za vnanji svet. Šele malo po malo se vpirajo njegove oči v predmete in se na njih vstavljajo; a dokaj časa mine, predno si otrok razjasni občute, na ta način pridobljene, in predno se jih zaveda.

Ker je naša duša v neprestani dotiki z vnanjim svetom, zato vodi živčevje vnanje mike in občute k duši, in duša jih potem začuti. Obratno pa duša zopet po živčevji deluje na mišice ter po njih gibanji stopi z vnanjim svetom v dotiko in zvezo. Vsak občut zapusti v nas vtisek. Čim večkrat se isti občut ponavlja, tem močnejši je vtisek. Naposled moremo

imeti ta vtisek, ne da bi ga vzbudil kak vnanji dojem; to se pravi, moremo si predstavljati predmet dotičnega občuta.

Predstave so naša stalna svojina. Pozneje dobljene predstave krepcajo prejšnje, ako so ž njimi istovrstne. Ako pa so jim nasprotne, otemné prejšnje. Vender ne izgine predstava nikdar popolnoma iz naše zavesti, in moremo jo v gotovih okolinostih obnoviti (reprodukovati). Na tem so osnovani pojavi spomina in drugi duševni pojavi.

Čim večkrat se ponavljajo občuti in predstave, tem bolj se jih zavedamo in tem bolj moremo razlikovati ta dva pojava. S tem se zavedamo, da ima občut svoj vzrok zunaj nas, predstava pa more nastati brez vnanjega mika. Vsled tega smatramo vsak občut za učinek kakega vnanjega mika. Občut, ki se odnaša navzven, imenujemo za znavo. Največ predmetov nam vzbuja razne živčne mike, tedaj razne občute. Ako se ti občuti odnašajo na isti predmet, nastane sestavljena tvorina, in mi zaznavamo predmet z več znaki. Temu predmetu ustreza potem v naši zavesti skupna predstava.

Ako nedostaje skupni predstavi posamnih delov, ali če se vrinejo v njeno vsebino drugi deli, obnavlja se predstava nenatančno, in njena tvorina se izpremeni. Na ta način obnovljene predstave imenujemo domišljene; svojstvo pa, ki ustreza temu pojavu, zove se domiselnost (obraznost). Na podlagi načina, kako nastajajo občuti in predstave, razvija se polagoma mišljenje. Pri tem se vežejo predstave po svoji objektivni jedinstvenosti. Kakor hitro se otrok jasno zaveda svojega občuta, loči in razlikuje te občute ter si stvarja s tem svoje prvotne pojme, sôde in sklepe, ki bivajo vedno dovršenejši, čim bolj se razvija predstavljanje.

Z občuti začne duša občevati z vnanjim svetom. To občevanje storí, da si stvarja duša lasten svet s pomočjo predstav, na ta način pridobljenih. To stvarjanje je tem dovršenejše, čim bolj se pri tem delovanji razvija mišljenje. Na ta način spoznavamo vnanji svet.

Vzajemno delovanje predstav v zavesti provzročuje neko trpno ali tvorno stanje, ki se pojavlja kot čustvo ali kot teženje.

Spoznavanje, čustvovanje in hotenje je torej najtesneje zvezano. Spoznavajoč vsprejemlje duša vtiske vnajnega sveta, stvarja predstave in jih najsovršeneje spaja s pomočjo mišljenja. Vsled vzajemnega delovanja predstav nastajajo čustva; njih tvorni izraz je hotenje. Iz tega sledi, da se dušeslovje deli v nauk o predstavah, v nauk o čustvih in v nauk o težnjah, in da imamo torej tri glavne dušne moči ali vzmožnosti, namreč: spoznavnost, čustvenost in voljo (želenje).

§. 5. O človeški duši v obče.

Vse, kar je, nahaja se ali samo ob sebi ali na nečem drugem. Ono, kar je samo ob sebi, imenujemo v obče bitje (realnost ali substancijo), a ono, kar opazujemo na nečem drugem, zovemo svojstvo ali stanje (pojav). Tako je n. pr. barva, vonj, teža, glas i. t. d. nekaj, kar je v resnici, toda ni samo na sebi, temveč se pojavlja na nečem drugem. Barva, vonj, glas i. t. d. torej niso bitja, nego samo pojavi. Na sebi opažamo razne pojave, moči in lastnosti, ki so popolnoma različne od telesnih pojavov; tako n. pr. spoznavamo, mislimo, čutimo in hočemo, in vsega tega se zavedamo. Iz tega sklepamo, da mora v vidnem našem telesu bivati in delovati neko nevidno bitje, katerega ne zaznavamo z vnanjimi čutili. To bitje imenujemo dušo.

Kaj je človeška duša? To vprašanje obravnava, kakor smo že omenili, umovno dušeslovje. Izkustveno dušeslovje je razpravlja le toliko, kolikor je mogoče na podlagi izkušenj.

1. Opazovanje samega sebe nas uči, da je duša od trupla popolnoma različno bitje. Ako bi bila duša samo prosto svojstvo naše telesne organizacije, ne bi mogla nikdar biti samostalna. Naše telo se more pohabiti, mogoče je, da mu nedostaje najbistvenejših delov, n. pr. možjanov, a duša ostane vkljub temu vedno cela in nedotaknena. Strokovnjaki dokazujejo, da se telo vsakih sedem let tako iztroši in premení, da od prejšnjih sestavin ne ostane skoro ni trohice. Ako bi torej naša duša bila samo učinek telesne tvarine,

morala bi občutiti to spremeno. A ona je vedno ista in nepremeljiva. Starček si je popolnoma svest, da je oni in isti, kateri je bil kot dete, kot mladenič in kot mož.

Nedoumno je, kako bi duševne sposobnosti mogle biti samo posledica telesne delavnosti. Svobode, zavesti, pametnosti, pojmov o kreposti in pregrehi, o resnici in laži i. t. d. ne more proizvajati tvarina, kateri gospoduje nesvobodna in nezavestna prirodna sila. Naša duša je torej nad vsem telesnim bivanjem; ona je breztelesna (breztvarna).

2. Duša je vedno jedna in ista. Opazovanje samega sebe nam dokazuje, da je misleči „jaz“ vedno jeden in isti, in to od trenutka, ko smo se ga zavedli, pa do današnjega dne in do smrti. Svojestvo našega telesa se je med tem mnogotero preinačilo, naše misli in naša čustva so se spremenila; ono pa, kar v nas misli in čuti, to je in ostane taisto. Duša je torej stanovitno bitje.

3. To bitje je duhovno. Naše misli in naši pojmi so duhovni po načinu, kako nastajajo in po svoji vsebini. Odvrkli so čutnost in obdržali duhovnost, katere ne moremo zaznavati s čuti, temveč si jo moremo le misliti. Zato mora tudi načelo mišljenja biti nekaj višjega, duhovnega, nadčutnega; kajti učinek ne more biti večji od vzroka. Vsebina naših misli ni le čutnost, temveč so popolnoma nadčutni predmeti, kakor kažejo pojmi o večnosti, resnici, pravici, kreposti i. t. d. Pojem duha je le mogoč, ako si ga mislimo o duhu. Učinek mora vedno ustrezati vzroku. Izkušnja nas uči, da imamo svobodno voljo, s katero neomejeno gospodujemo nad telesom. To pa je le mogoče, ako je naša duša duhovna in brez čutnosti.

4. Duša je tudi jednostavno bitje. Vsi naši občuti in vse naše predstave izvirajo iz jednega samega središča. Skupne predstave in zaznave o predmetih z več znaki so v naši zavesti spojene v celoto. Ta spojitev je vrhu tega tako tesna, da se moremo v istem času jasno zavedati le jednega samega občuta, jedne same predstave. Združitev mnogoterosti v jednoto je mogoča le pri nerazdelnem delovanju jednega in istega jednostavnega bitja.

5. Iz tega sledí nadalje, da je duša tudi neumrljiva. Kar nima delov, ne more razpasti, umreti. Srce samo nagiba človeka na neumrljivost, ker se le v njej kaže dovršenost človeškega življenja. Ta nesmrtnost je človeku tako svojstvena, da brez nje nikakor ne umeva človeškega življenja in teženja. To svojstvo mu je prav tako bistveno, kakor ono občuta, mišljenja i. t. d. Človek vidi povsod le umiranje in propadanje, zato so vsi narodi vseh časov verovali v neumrljivost, t. j. v večno življenje svoje duše. Nobeno pozemeljsko blago ne more zadovoljiti človeškega hrepenenja po blaženosti. To zadovoljstvo najde človek šele na onem svetu, ker ne moremo verjeti, da bi mu bil Stvarnik zato vsadil v srce to hrepenenje, da bi se človek mučil že na tem svetu. Pa tudi pravičnost božja nam razodeva večno življenje. Na tem svetu mnogokrat zmaguje hudobnost, dobrota pa se zametuje. Krepkost in blaženost, pregreha in kazen se ne skladajo. Pravično se more ta neskladnost izravnati le na onem svetu. Da se to zgodi, ne bode dvomil noben pameten človek. Vse družabno življenje terja nesmrtnost duše; ž njo stoji in propada. Zanikavanje nesmrtnosti pomeni toliko, kakor razrušenje socialnega reda.

Iz vsega se torej vidi, da je naša duša samostalna, breztelesna, stanovitna, duhovna, enostavno in nerazdelna, torej neumrljivo bitje, samosvestno, umno in svobodno.

Duša je samostalna, ker more sama ob sebi obstajati; — breztelesna, ker jej ni treba nikakega prostora ter je povsem druge lastnosti od telesa; — stanovitna, ker je v kljub vsej premeni telesa vedno jedna in ista; vendar ni izključeno, da ne bi mogla raznotero delovati in se nahajati v raznih stanjih; — enostavna, ker nima nikakih delov in ni niti zložena niti razsežna; — ona je naposled neumrljiva, ker njeno življenje ne preneha po smrti telesa.

§. 6. Vzajemno delovanje duše in telesa.

Akoravno je duša bistveno različna od telesa, vendar je ž njim v tesni zvezi. Truplo in duša ste združeni v jedno

in isto človeško prirodo; to dvoje šele stori človeka. Iz te ozke zveze prihaja znano vzajemno delovanje duše in telesa. Ves čas vpliva duša na telo, telo pa na dušo.

Izkušnja uči, da potrebuje popolno delovanje naše duše zdravega in popolnoma razvitega telesa. S telesom se razvija tudi duša, ž njim vspeva, ž njim cvetè, ž njim tudi propada, vender pa ne umrje ž njim. Umstveno obrazovanje se torej ne sme prezgodaj začenjati, ker to škoduje duhu in telesu. Z uspešnim ali naruševim delovanjem telesnega organizma pospešuje ali ovira se tudi duševno delovanje. Zato vidimo, da se živahni občuti zrealé tudi na telesu, in da more volja gospodovati nad telesom. Srce nam utriplje od veselja ali od bojazni, v strahu in v britkosti obledimo, od srama zarudimo; v veselji se poveča moč srca, pomnožé in ojačijo se nam udarci; kri udari iz srca v glavo, zato se obraz lepo porudeči, oči bolj žaré, dihanje je hitreje in lažje, mišice pak so živejše in jačje. Ako pa obide človeka kako nepovoljno čustvo, n. pr. žalost, tedaj bje srce slabeje in tišje, lice prebledí, dihanje je počasno in tesnobno, mišice skoro otrpnejo, a oči ne žaré. Ako se žalost poveča, utegne se človek onesvestiti, pa tudi umreti.

Kakor delujejo čustva na srce, tako deluje tudi srce na čustva. Kdor ima popolnoma zdravo srce, ta je, ako nima, dugih zaprek, vedno vesel in zadovoljen. Kdor pa ima bolno srce, ta je otožen in slabe volje. Tudi drugi organi delujejo na dušo. Vsaka napaka v želodci ali nepravilnost v črevih vpliva na um in osobito na čustva, vzbujajoč žalost ali obup.

Na tem vzajemnem delovanji duše in telesa je osnovano tudi to, da se navadno že po vnanjosti more vsaj nekoliko spoznati človekova notranjost. Dobrota in blagost duše razvedruje namreč telo, zlasti lice; zloba pa, zavist in strast je izpači in nagrdí.

Oči so tako rekoč najvernejši tolmač duše. Ostroumje ali bebost, odkritosrčnost ali podlost sijejo navadno že iz oči. Pa tudi v glasu, v govoru, na lici, v gibanji in držanji telesa se izražuje duša. Kadar ostrmimo, sklepamo roki nad glavo, v stiski vijemo z rokama, preteč stiskamo roki; z glavo kimaje

pritrjujemo, odkimaje zanikujemo, glavo vsklonivši kljubujemo, z glavo majaje se čudimo i. t. d.

Telo dovaja duši po svojih čutih neprestano vnanje vtiske, vzbuja občute, zaznave in predstave. Obratno pa tudi duša neprestano giblje telo. Telesni organi morajo neprenehoma služiti dušnim mislim; kakor mogočna gospodarica jih uporablja duša za razna dela.

Telo in duša ste torej, akoprav bistveno različni, ustvarjeni drugo za drugo. Telo ne more pogrešati duše, in duša ne telesa. Nju ločitev pomeni smrt.

Človek nadkriljuje druga bitja že s sovrsenostjo svojega telesnega organizma. Pred vsem pa ga njegov pametno misleč duh in njegova duša visoko povzdigujeja nad vse stvari. Vsled svoje duše je človek soroden izveličanim duhovom, podoben je Bogu. Samosvesten, pameten in svoboden duh človeški ima neomejen nagon usovrševanja, razmišlja najvzvišenejše resnice, izražuje se v besedah, svoboden je v svojem delovanji in deležen nesmrtnosti. Še večjo prednost pred drugimi stvarmi nam kaže človek v nadprirodnem oziru. Milost Izveličarjeva mu je vdihnila nadprirodno podobo božjo, vzprejela ga je za prijatelja in otroka božjega ter mu določila, da stopi v popolno občestvo z Najvišjim duhom. Iz te prednosti človeške pa nastaja vzgojitelju sveta dolžnost, da z vso ljubeznijo in z vso resnobo premotruje človeka in njegovo dušo; kajti le na taki podlagi doseže gojenec večni namen svojega življenja, izveličanje v Bogu.

Pravo dušeslovje.

Prvi oddelek.

Predstave.

A. Postanek predstav.

§. 7. Občut.

Občut je prva in najjednostavnejša delavnost naše duše. Nastane pa, ako vzprejme duša kak mik po posredovanji čutil. Mik (dojem) sam na sebi še ni občut, kajti ta nastane šele v duši, ne pa že v živčevji. Pri vsakem občutu stopi mik v dotiko z dotičnim živcem, kateri ga vodi k možjanom; tu ga vzprejme duša na nek skrivnosten, nerazjasnjen način, to je, duša občuti mik, ki ima torej svoj izvir ali v človeku samem ali pa zunaj njega.

Da občutimo, treba je:

1. Da kak vnanji predmet deluje na kako čutilo, n. pr. pritisek, zvok, svetloba, toplota i. t. d.

2. Da se vsled tega vzbudí dotični občutni živec. Ko se fizična gibanja (zvoka, svetlobe, pritiska i. t. d.) dotaknejo občutnega živca, vzbudé v njem neko stanje, ki se spozna po negativni izpremenci električnega toka, krožečega v živci; ta tok se razširi do osrednjih organov živčevja z izmerno brzino.

3. Da se ta vzbujenost prenese v možjane kot v središki organ živčevja.

4. Da se vsled tega vzbudí v duši ono delovanje, ki je potrebno, da si je ona v svesti odnosnega vtiska ter ga tudi občuti.

Vsled tega razlikujemo trojno delovanje čutov: fizikalno, fiziološko in psihično.

Občute delimo na telesne ali notranje in na čutilne ali vnanje. Notranji občuti nastanejo s pomočjo onih živcev, ki izvirajo ponajveč iz hrbtenjače ter se razpletajo po vsem organizmu. Zato se imenujejo tudi občni (vseobči) občuti. Po vnanjih občutih občujemo z vnanjim svetom. Ti občuti nastanejo s pomočjo onih občutnih živcev, ki se razraščajo v posebnih vnanjih organih ali čutilih. Čutila so organi telesnega organizma, s katerimi vzprejemlje naša duša vnanje vtiske. Človek ima petero čutov in tedaj tudi petero čutil: oko za vid, uho za sluh, nos za vonj, jezik za okus in kožo za tip.

§. 8. Telesni občuti.

Organi telesnih občutov so v širjem pomenu vsi občutni živci, ki so posrednje ali neposrednje v zvezi z možjani. Najmanj sodelujejo pri teh občutih oni čutni živci, katerim so obkrajni konci pristopni le posebnim mikom (n. pr. vidni in slušni živec), a najbolj kožni živci, ki se razraščajo po vsem telesu.

Telesni občuti nastanejo, ako se organske premene našega telesa razširijo do možjanov, in ako se jih na ta način zaveda duša.

Občutne živce razdraživajo različna opravila v življenji. Zategadelj prihajajo duši ves čas življenja neprestani občuti, vsled katerih se zavedamo stanja telesnega svojega organizma.

Vsakojaki čutni živci dajó nam občute o pravilnem ali nepravilnem stanji vesoljnega organizma, kažejo nam, ali se čutimo zdrave ali ne, poročajo nam pa tudi, kako delujeta toplota in mraz na naše telo.

Jako mnogo občutov nastaja s pomočjo tega čutila. Temu vzrok je to, ker je površje občutne živčne tvorine jako razširjeno in ker nemirno življenje neprenehoma vzbuja te živce. Ker so kožni živci jako razširjeni po telesu, ne moremo si misliti, da bi vodili vsak pojedin mik samega zase do možjanov in do duše; marveč morajo se posamno vzbujeni večji živčni pleteži in osrednji deli zjediniti v skupen tok.

Vsakokratna povprečnina tega občutnega toka je vseobči ali životni (telesni) občut. Vzmožnost tega občuta moremo pa nazvati vseobči ali životni čut.

V vseobčem občutu se manj ali več izravna mnogotera in nasprotna vsebina onih občutov, iz katerih je sestavljena. Od tod prihaja karakteristična temnost njegova. Temu nasproti se spojé pretežnejši prvotni občuti v ojačeno skupnost, in potem imamo ali fizično ugoden ali bolešno neugoden občut.

Vsled tega životnega občuta vemó, da živimo, pa tudi, kako (telesno) živimo. Zato moremo ta občut zvati tudi „tlakomer našega telesnega življenja“ ali „životno vest“. Sosebno pa občutimo, da je naše telo v ravnotežji, da prebavljamo in dihamo, da delujejo mišice in da se utrudimo; čutimo, kako nam utriplje srce, kako vré kri i. t. d. Po teh občutih nadalje tudi doznavamo stanje, v katerem se nahajajo posamni organi (bolečina, glavobol, zobobol), in s kakim vspehom vršé ti organi svoja opravila (glad, žejo, znujenost, medlost). Vsi ti občuti so nekoliko nejasni in temni, in težko se določi mesto, kjer se ravno pojavljajo. Največkrat se razprostirajo po vsem telesu. Tako so nedoločni n. pr. neprijetni občuti vročine in mraza, prijetni občuti v topli kopeli, občuti, katere nam provzročá trganje, tiščanje i. t. d.

Telesni občuti imajo to posebnost, da ne ponehajo, ako tudi odstranimo dotični predmet, ki provzročuje občut; kajti ta predmet je naše lastno telo. Ti občuti se spojé z vsemi ostalimi dušnimi stanji. Iz tega je razvidno, kako važni so za duševno življenje, pa tudi, kako potrebno je, da si utrjujemo telo in tako ostajamo nezavisni od njih.

Ti občuti nastanejo torej zlasti vsled tega, da vsaka izvanredna premena v življenji vzbuja občutne živce. Zato je treba pri tem paziti na dvoje, da li se namreč ta premena prilaga delavnosti življenja ali ne. V prvem slučaju je občut prijeten, v drugem pa neprijeten. Zdravje je prijeten, a bolečina neprijeten občut.

§. 9. Čutni občuti.

Obkrajni konci čutnih živcev so zvezani s posebnimi, jako umno prirejenimi pripravami. Te priprave vodijo samo določene mike do občutljivih živčnih koncev; imenujejo se čutila. Zaradi tega je vsakega čutila živec občutljiv zgolj za svojo svrho. Semkaj gredó brbončice tipa, organi okusa in vonja, uho in oko.

Občuti kakega čuta se razlikujejo od vseh drugih po svoji vrsti in se jim nikakor ne morejo primerjati, n. pr. zvok in svetloba, toplina in vonj. Vsak čut ima tako rekoč svoj poseben govor, s katerim odgovarja na vse vnanje mike, in to celó na najneprijetnejše, ki niso prirojeni za njegov organ. Udarec na kožo provzročuje bolečino, na oko svetlobo, na uho hruš. Električni tok provzroči na jeziku občut okusa, v očesu učinek svetlobe, v ušesu vtisek zvoka. Solčni žarki, provzročujoči v očesu svetlobo, storé, da koža občuti toploto.

To posebnost čutnih živcev moremo imenovati specifično (vrstno) energijo čutov. Vzroka temu je iskati ali v vzbujenosti občutnih živčnih vlaken samih ali v načinu njih obkrajnega in osrednjega okončevanja. Ta vrstna posebnost se dodava čutnemu dojmu bodisi s pomočjo posebnih končnih tvorin, v katerih se okončuje čutni živec, bodisi s pomočjo lastnih prevodnih organov, skozi katere mora živec prehajati v središči samem, predno stopi v zavest. Kjer se vnanji dojem ne dotika čutnega organa, temveč neposrednje čutnega živca, tam ne nastane v duši specifični občut tega čuta. Ista stopinja toplote, ki deluje skozi kožo na živec in provzroča občut mraza, učini bolečino, a ne mraza, ako neposrednje vpliva na živec. Svetlobni žarek, ki pada na optični aparat in vzbuja vid, nima tega posledka, ako neposrednje vpliva na vidni živec. Mesto, kjer vidni živeč vstopa v oko, slepo je.

§. 10. Opip ali tip.

Organ tega čuta so brbončice (papile) v telesni koži in one jezikove bradavičice, v katerih se okončujejo tipalni živci. Brbončice so neznano majhne bradavičice na gornji strani

usnjice. V njih se okončujejo ali laskavice, ki so podobne petljam ali zankam, ali pa živčni končiči v podobi majhnih jajstih telesec, tipalnih telesec. Najgosteje so brbončice posejane konci jezika, konci prstov, na dlani in na podplatu, kjer so poredane v vrste ter delajo zaobločene črte. Najdalje narazen stojé brbončice na hrbtu.

Opip nas poučava, kje se nahaja kaka stvar, kako težka je, kakove je postave in kakšnega površja, da li je trdna ali tekoča, trda ali mehka, da li je ravna, gladka, raskava, mrzla ali topla i. t. d. A da to čutimo, mora se koža in po njej tudi brbončice dotekniti teh stvari. Pri tem se v bradavičicah vsled mehničnega vpliva izpremeni leža molekulov. Čim večja je ta premena, tem večji je občut, ako so sicer okolnosti jednake.

Kakor vnanji pritisek deluje tudi premena topline; kajti ob gorkoti se koža raztegne in torej manj pritiska na konec živcev, v mrazu pa se zgubanči in provzroči večji pritisek na živce.

Tipalni živci, okončujoči se v brbončicah, vodijo dobljeni dojem do možjanov, in v njih nastane tipni občut.

Koža pa ni povsod jednako občutljiva za opip. Vzamemo li v roke kako šestilo s topima konicama, čutimo konci jezika dva vbodca, ako ste konici samo 1 mm narazen; na konci prstov čutimo dva vbodca, ako je konica od konice odmaknena 1.5 mm, na rudeči ustni je treba, da ste konici razmakneni 3.3 mm i. t. d., na sredi hrbta pa celó 68 mm.

Opip je pri slepcih bolj razvit nego pri onih, ki vidijo, zato jim po nekoliko nadomešča vid. Konci prstov so oči tipalnega čuta. Občutljivost tega čuta se razširi na orodje, s katerim otipljemo vnanje stvari; s pomočjo tipa hodi slepec s palico po ulicah. Pa tudi pri onih, ki dobro vidijo, opaža se, kako tip pomaga vidu. Otroci namreč niso zadovoljni, da samo vidijo predmete, ki se jim dopadajo, nego hočejo jih tudi tipati, nosijo jih celó k ustom, kakor bi jih hoteli okušati.

Od tipalnega občuta moramo razlikovati „mišične občute“. Ti nastanejo, ako se skrči mišica, ki vpliva s tem na obkrajni konec občutnega vlakna. S pomočjo tega občuta

se osvestimo, da deluje mišica in kako deluje. Mišični občuti spremljajo često tipalne občute in dopolnjujejo večkrat zaznave, ki jih dobivamo od tipalnih občutov. Tako n. pr. razlikujemo lažje dvojni uteži, ako gibljemo roko, na katero ju polagamo zaporedoma.

§. 11. Okus.

Organ okusa je jezikova sluznica, po kateri se razhajajo okusni živci. Sluznica je na jezikovi gornji strani, ob straneh in na konci osuta z ostrovastimi, kijastimi in nitkastimi bradavicami, ki se nahajajo deloma tudi na nebu. Da kakova stvar v nas vzbuja občut okusa, mora biti raztopna v ustni slini, ker samo tedaj more delovati na okusne živce v jezikovi sluznici. Dobljeni dojem vodijo ti živci do možganov, kjer potem nastane okusni občut. Vpliv je tudi tukaj, kakor pri vonjalnem dojmu, kemične lastnosti, zategadelj vzbujajo tudi jednake tvarinske spojine specifično jednak okus. Slično sestavljene snovi imajo sicer navadno sličen okus (n. pr. sladkorjeve vrste sladak, kisline kisel), vendar ne velja to brez izjeme; tako ima n. pr. mišnica ali arzenik (arzenikova kislina) sladak okus; nekatere soli imajo „slan“ (solitar), druge zopet „sladak“ okus (ocetno kisli svinčeni okis). Z okusom torej razlikujemo, kaj je sladko, kislo, grenko, slano i. t. d. Neraztopne stvari za nas nimajo nika kega okusa. Okusni živci ne morejo delovati, ako je jezik suh ali preveč s sluzjo obložen (bel jezik). Z okusnim občutom ne smemo zamenjati onih občutov, ki jednakomerno delujejo na sluznico vse ustne dupline (torej ne izključno na okusne živce). Tak občut imamo, kadar nas peče poper, paprika. Nekatere snovi proizvajajo takov dojem poleg okusnih dojmov; tako ima n. pr. solitar slano-hladeč, druge stvari imajo zopet trpek okus. Mnogo stvari pa vzbuja ob jednem okus in vonj; take imajo aromatičen okus. Semkaj štejemo napačno tudi take, ki imajo pravo za pravo le vonj. O tem se lahko uverimo, ako zatismemo nos in s tem zaprečimo, da ne more zrak skozi njega.

Okus nima na duševni razvitek dosti vpliva. Važnejši je za vegetativno življenje, namreč kot „čuvaj prebavja“, ker dobro služi pri pokušanji in preiskavanji živeža. Okušajoči imamo namreč prijetne ali neprijetne občute, ki nam dokaj gotovo kažejo, kaj organizmu koristi in kaj škoduje.

§. 12. Vonj.

Vonjalo je sluznica nosne dupline, v kateri se razprostira vonjalni živec. Občut vonja vzbujajo nam samo ona telesa, ki so hlapna, ki namreč hlapé od sebe neizmerno drobne delce v zrak. Vsakdo vé, kako kafa navidezno izgine; mali delci se namreč neprenehoma odločivajo na površji in plavajo potem v zraku. Jednako je pri vseh dišavnih snovéh ali vonjavah. Ti deli prihajajo z zrakom do nosne sluznice, kjer razdražujejo vonjalni živec; ta pa priobčuje potem nastali dojem možjanom, kjer nastane občut vonja. Ima li ta dojem pred vsem mehanično ali kemično lastnost, sicer ni določeno, a verjetno je, ker bi si drugače ne mogli do dobra razjasniti, zakaj ima vsaka dišeča snovna spojina svoj poseben duh ali vonj. Ako je sluznica suha ali pa tudi premokra, tedaj vonjalni živec ni občutljiv.

Vsebina (kakovost) vonjalnih občutov zavisí od kemične različnosti vonjav. Razne vrste vonja ne zaznamujemo z določnimi izrazi. Za njih označevanje jemljemo razne vzore. Tako n. pr. pravimo, da kaka stvar diši po mošku, po klinčkih, po vanilji, po gnjilih jajcih, po gnjilih ribah i. t. d.

Jakost vonjalnega občuta zavisí od posebnosti vonjave, od množine delcev, ki razdraživajo vonjalni živec, od tega, koliko časa traja vpliv, in od slučajne občutljivosti vonjalnega živca. Slednji se more tako močno razdražiti, da deluje ta dojem na vse živčevje. Nekatere dišave omamijo človeka, druge ga zopet vzbujajo in oživljajo; take rabimo, da koga probudimo iz omotice ali nesvesti.

V duševnem pogledu niso vonjalni občuti važni, kajti le malo pomorejo, da spoznamo stvari. Važnejši je vonj za vegetativno življenje, zlasti kot „čuvaj oddušja“. Kar

nam neprijetno diši, to je našemu organizmu navadno tudi škodljivo.

Okus in vonj imenujemo navadno tudi kemična čuta. Oba sta si nekoliko sorodna, kolikor namreč vonjalni občuti vzbujajo občute okusa, in obratno. Oba sodelujeta kot praktična čuta, kajti okus je v neposrednji zvezi s hranitvijo, vonj pa z dihanjem. Oba spremljajo životni in tipalni občuti. Oba prav malo pripomoreta teoretičnemu spoznavanju vnajnega sveta. Ker služita bolj rasti vegetativni nego spoznavanju, razvita sta bolj le pri živalih, a še tu jednostranski. Zato ju imenujemo nižja čuta; semkaj gre tudi opip, ki ima vrhu tega tudi mehanično lastnost. Vid in sluh pa imenujemo višja, dinamična čuta, ker vplivata na duševni razvitek človeški.

§. 13. Sluh.

Organ sluha je uho, ki je zloženo s slušnega živca, z vnanjega, srednjega in notranjega ušesa. Da se v naši zavesti vzbudi občut sluha, potrebno je pred vsem, da se tresi (nihaji) zraka skozi uho privajajo slušnemu živcu. Vnanje uho prestreza in zbira zvočne valove zraka, vodi jih skozi sluhovod do bobniča, ki se vsled tega začne tresti in ž njim tudi slušne koščice, namreč kladvece, nakovalce in stremen. Zadnji strese opnico na jajastem okenci, in ta zaziblje vodo v labirintu, kjer razločamo: predvor, polža in tri obloke. Vsa duplina je polna vode — labirintne vode, kamor vstopajo mnogobrojna vlakenca slušnega živca. Ta vsprejmlje dojme ter jih dalje vodi.

Slušni občuti so mnogoteri; v obče pa jih moremo deliti na dvoje, in to v hruše in zvenke. Hruš se razlikuje od zvenka s tem, da se zvok pri njem trese nepravilno in neurejeno, pri zvenku pa se trese zvočilo in zvok dalje in pravilno. Zato je hruš največkrat neugoden, a zvenk bolj ali manj ugoden občut. Mnogo zvokov nas uprav boli, n. pr. tuljenje, cviljenje, škripanje i. t. d.; zopet drugi nam prijetno doné, n. pr. ubrano zvonjenje, petje, sviranje i. t. d.

Zvočni pojavi so po svojem bistvu mnogotero sestavljena gibanja. Naše uho pa je tako popolno ustvarjeno, da je občutljivo celó za prvine teh gibanj in da posreduje v duši ravno tako raznotere občute, ustrezajoče tem prvinam. Tako provzročá brzina tresajev ono posebnost zvenka, ki jo moremo razlikovati kot višino glasa (tona). Razmah pa provzročá zvočno jakost.

Jednostavni zvok, ki ga proizvajajo tresi v popolnoma enakih časih, imenuje se ton (glas). Pojedini glasovi imajo razno višino. Jeden je glavni glas; ta je jasnejši od drugih; pri navadni pazljivosti slišimo samo ta glas; drugi so njegovi višji glasovi. *

Valovi v oblokih pretresajo slušne dlačice, kar nam po vsi priliki vzbuja samo razne hruše. Vodni valovi v polži pa ganejo Cortijev organ, in po njem zaznavamo določene glasove. Človek ima tako tenak sluh, da v jedni sekundi čuti in razloča devet raznih glasov, ako nimajo izpod 14 tisoč in ne nad 70 tisoč tresov v jedni sekundi.

Kako važen je sluh za duševno delovanje, najbolj kaže človeški govor.

§. 14. Vid.

Organ vida je oko, ki je zloženo z vidnega živca, z zrkla in s postranskih organov. Kristalna leča deli je v dva prostora. Prednji prostor izpolnjava neka vodena tekočina, zadnji pa zdrizasta steklovina. Zrklo je zaodeto z več, druga vrh druge ležečimi kožicami. Od zunaj je videti ponajprej trdo beločnico; spredaj je vanje vstavljena tenka, popolnoma prozorna roženica. Pod beločnico je razprostrta nežna, črna, žametasta kožica, žilnica, po kateri se razpletajo krvne žilice. Ondi, kjer začinja roženica, prehaja v prosto visečo šarenico, ki je pri človeku modra, siva ali rujava. Podobna je krožcu z okroglim predorom v sredi, z enica imenovanim. Pod žilnico leži tretja plast, namreč mrežnica, ki je malo ne vsa spletena s pretenkih vejic vidnega živca.

Oko je zelo podobno temnici (camera obscura); zato je za vid pred vsem potrebna svetloba, ki v žarkih izhaja od svetečih ali osvetljenih teles ter skozi zenico vstopa v očesno temnico. Šarenica se lahko krči in razširja, in z njo se zožuje in povečuje tudi zenica. Skozi ozko zenico prihaja malo, skozi široko pa mnogo svetlobnih žarkov v oko. Črna žilnica in zadnja stran šarenice posrebljete vso v notranjem očesu odbito svetlobo. Svetlobni žarki, prihajajoči od kakega telesa v oko, križajo se blizu središča lečnega sistema, zloženega z roženice, leče, steklovine in očesne mokrine, in narejajo na mrežnici vzvrtno ali zmanjšano sliko in ob enem vzbudé trese določene trajnosti. Ta slika razdraži vidni živec, in njega vlakna priobčujejo ta dojem možjanom. Vsled tega nastane v naši duši vidni občut, ustrezajoč vnanjemu predmetu. Hkrati presojamo tudi njega ležo, veličino in oddaljenost, in sicer so nam pri tem v pomoč premnoge izkušnje, ki si jih pridobivamo že od prve mladosti.

Z vidom zaznavamo svetlost, barvo, obliko, velikost, gibanje, oddaljenost i. t. d. S samim vidom razlikujemo neposrednje vendar le samo barvo in svetlost. Obliko, ležo, velikost, oddaljenost, gibanje in obseg predmetov zaznavamo pa le posrednje, in sicer iz slike, ki nastane na mrežnici, in iz tega, kako se gibljejo oko in njegovi deli, da postane ta slika jasna na mrežnici. Tako zaznavanje potrebuje višjo duševno delavnost, nego je občut. Pri tem zaznavanji nam pomaga tudi tip.

Najmanjša oddaljenost, pri kateri oko še dobro vidi predmet, imenuje se *dogled*, ki je pri zdravem očesu 21 do 24 *cm*. Tako oko, kateremu moramo primakniti predmet, da pade njega slika na mrežnico in ne pred njo, zovemo *kratkovidno*; ono pa, kateremu se mora odmakniti predmet, da njega slika ne pade za mrežnico, je *dalekovidno*. Vendar se oko lahko prilagodi raznim daljavam, in njega sposobnost gledé tega je za čudo velika.

Tvornost vida je jako velika in prekaša ostale čute. Čim bolj pa je predmet oddaljen, tem manjši se nam vidi. To se ravna po vidnem kotu, ki ga delate premi črti, po-

tegnjeni od skrajnih točk kakega predmeta k očesu. Izkušnje so dokazale, da človeško oko pri dobri razsvetljavi še jasno razloči v steklo vražene črte, ki so 0'007 mm druga od druge oddaljene. Tako črto gleda oko v kotu dveh do treh sekund, in nje slika na mrežnici meri 0'000.13 mm. Ako preseza oddaljenost premer predmetov 5000krat, tako da je vidni kot manjši od 40 sekund, tedaj oko ne vidi več predmeta.

Kratkovidnost nastane, ako ste roženica in leča preveč izbokli, ker se vsled tega svetlobni žarki nekoliko oddaljenjših predmetov preveč lomijo. Dalekovidnost proizvoduje pa obratna napaka, ker se potem svetlobni žarki bližjih predmetov ne lomijo zadosti. Prvo napako odpravi vboklo, drugo pa izbolo steklo.

Ako mrežnica izgubi občutljivost, nastane črna slepota, ki je neozdravna; ako se pa pomoti leča ter postane neprozorna, pravimo, da je prišla bel na oko.

Kakor pri zvoku višino glasú, tako občutimo pri vidu tudi barvo, kajti mrežnica je sestavljena iz raznih osnovnih organov, ki so določeni za pojedine glavne barve. Glavne barve so: rudeča, rumena in modra; ostale so prehodne barve. Bela so ona telesa, ki vse svetlobne žarke odbijajo v njihovi prvotni zmesi, črna telesa jih pa vse vsrkajo. Senca je manjša stopinja svetlobe, tema popolni nedostatek taiste.

Svetloba, ki se trese počasneje, nego se trese rudeča, in hitreje, nego vijolična, našemu očesu ni občutna.

Vid in sluh sta višja (teoretična, objektivna) čuta. Ž njima ne občutimo samo gibanja lastnega telesa in njegove neposrednje okolice, nego občutimo gibanje tako rekoč vsega sveta. Vid in sluh sta za duševni razvoj človeški veleznamenita. Vender je za naše spoznavanje oko še mnogo važnejše, nego uho.

Čutni občuti so vir vsem predstavam. Zato bodi prva skrb vzgojitelju, da pospešuje razvoj in usovrševanje čutne delavnosti otroške. Vrhu tega mu je zaprečiti, da se čutni organi ne poškodujejo z nespretno uporabo i. t. d. S tem se pokvari dovršeno čutenje in vsled tega prvi pogoj duševnega razvijanja.

§. 15. Koliko kateri čut pripomaga spoznavanju vnanjega sveta. (Spoznavalnost čutov.)

Pojedini čuti jako različno sodelujejo pri duševnem življenju. Životni čut proizvaja skupno zaznavanje lastnega organskega življenja. Kemični čuti so v ozki zvezi s telesno hranitbo in z dihanjem. Tip in vid se delita v zaznave prostornih razmer, svet časovnih premen pa pripada sluhu.

Spoznavanju vnanjega sveta pripomaga nedvomno največ vid, kajti devet desetih vseh čutnih zaznav vsprejemamo po njem. Njegovi dojmi so izmed vseh najjasnejši in najrazločnejši. Zato si izposojuje jezik uprav od tega čuta svoje slike za sovršenost spoznanja: ideje, uvidnost, očividnost, nazor i. t. d. Zaznave ostalih čutov v svrhu znanstvene primerjalnosti moramo izvajati šele iz optičnih zaznav.

Vidu pomaga opip, da popravlja in pregleduje razne zaznave. Vidne zaznave so le ploskvene podobe, neredko samo „optične obmane“; s pomočjo tipa pa se uverimo o trdnosti vnanjih stvari in o njih tvorni posebnosti. Oba čuta sodelujeta torej v najožji zvezi.

Sluh le malo pomore, da pojmuje to, kar se razprostira v prostoru, pač pa zaznavamo z njegovo pomočjo ono, kar se dogaja in kar postaja v času. Brezglasna tihota je podoba odrvenelosti in smrti; vsako gibanje, vsako izpreminjanje, vsako življenje je navezano na vzbujanje zvoka. Toda ne samo to, kar se dogaja zunaj v svetu, temveč tudi to, kar se godi v notranjosti naši, prikazuje nam sluh, in kakor prihaja zvenk iz notranjosti in zavisí od tvorne kakovosti zvočnega budila (slame, lesa, železa, srebra, napete kože, zvonovine), tako odpira sluh našemu ušesu skrite posebnosti teles, ki so nepristopne očesu in roki, in ki nam tako posebno doné v raznih prirodnih glasovih, v čudapolnem človeškem glasu, pred vsem pa v jeziku in v godbi.

V znanosti in umetnosti sta torej vid in čut uprav odločujoča, vendar vsak v svoji posebni stroki. Oko prevladuje v prirodnih znanostih, v zemljepisu, v zemljemerstvu, risanju, pisanju, slikarstvu, rezbarstvu i. t. d.; uho pa odločuje v je-

ziku, v glasbi, v petji i. t. d. Vsled tega obrazujeta ta čuta tudi srce in voljo.

Tako sodelujejo čutne zaznave, da bi nam pomogle do spoznanja vnanjega sveta. Z raznimi čuti pridobljene in na iste vnanjosti se odnašajoče zaznave se zedinjajo v naši zavesti v skupno predstavo, v kateri je središče vidni zaznavi; zato jo zovemo **nazor**.

Vsota naših nazorov tvori krog naše čutne izkušnje in ob enem tvarino, katera je podlaga vsemu našemu duševnemu delovanju. V prvi dobi življenja in v naslednjih letih otroških in mladostnih se ta krog najbolj razširi; toda že v srednjih letih doseže stalnost. Potovanje v tuje kraje, občevanje z ljudmi, obiskovanje razstav, gledališč, galerij, muzejev, menažerij, zbirek umetelnih, tovaren in delalnic, rudnikov, ogledovanje redkosti, vse to more jako razširjati ta krog čutne izkušnje. Nazori tako rekoč pojasnjujejo življenje naših predstav; kjer nedostaje teh nazorov, ondi je vse mišljenje prazno premenjanje misli. Po pravici smatra torej nova didaktika **nazornost** poučevanja za glavno zahtevo in terja, kjer koli je možno, **dokazovanje** in **poskuševanje**. („Orbis pictus“ Amosa Komenskega je izhodišče v tej meri.)

§. 16. **Gibanje.**

S čuti v jako ozki zvezi je gibanje. Gibala so mišice in gibni živci. Mišice se skrčujejo in proizvajajo s tem vsa vnanja in notranja gibanja, kolikor jih izvaja telo samo. Da se pa to zgodi, treba je, da mišico vzbudi živec. Gibanje se deli v **samohotno**, n. pr. pri mišicah na okostnici, in **nehotno**, n. pr. gibanje želodca, črev, srca, vseh ogori pri dihanji i. t. d. Samohotno gibanje je odvisno od naše volje, nehotno pa je nezavisno od nje.

Kadar se je samohotni mišici skrčiti, mora jej naša volja po živci poslati ukaz, in mišična vlakna se na to povelje skrčijo, in gibanje se izvrši. Kadar se je pa nehotni mišici krčiti, vzbudi jo k temu dotični živec, ne da bi mi znali za to. Med obema so taka gibanja, katerim je povod,

ne pa vseh osnovan v dušnih stanjih; tako gibanje zovemo samogibanje (avtomatično gibanje).

Nehotna gibanja so ali odsevna (refleksna) ali instinktivna. Odsevna gibanja nastanejo, ako osrednji organ (možjani, hrbtenjača ali gangliji) prenese na gibni živec prejaki dojem, vsprejet po občutnem živci. Med tem ta dojem ni vzbudil nikakeršnih občutov. Tako gibanje je n. pr. kašljanje, kihanje, zevanje i. t. d.

Instinktivna gibanja se proizvajajo iz raznih povoljnih in nepovoljnih občutov. Tako n. pr. se smejemo, ako nas kdo šegače, zarudimo v lice, ako se sramujemo i. t. d. Tudi samohotne mišice izvajajo odsevna gibanja pri polni zavesti, ako občutni dojem v možjanih že prej preskoči na kakov bližnji gibni živec, predno smo se osvestili o tem občutu. Tako n. pr. nehoté zaklopneto očesne vejice, ako se očesu nahodoma kaj približa; tako tudi hitro umaknemo roko, ako se jej približa ogenj, dasi ga ne vidimo; takisto obledimo, videči se nahodoma v opasnosti, in zavezamo, ako opazimo, da zeva kdo drugi; prav tako iztegnemo roki, kadar omahnemo, pa se bojimo, da ne bi padli i. t. d. Tudi v nesvesti, v omamici, v snu, v omotici, izvajajo progaste mišice taka odsevna gibanja (pri kloroformovanih, pijanih ljudeh, pri mesečnjakih).

Raznokatera gibanja, ki so sprva vsa samohotna, vršé se sčasoma po dolgotrajnih vajah prav mehanično. Tako gibanje je n. pr. hoja ali odigravanje kake muzikalne skladbe. Ako je naša volja sprožila prvo gibanje, vrši se vse ostalo, kakor pri kakem stroji. Večkrat se vrši kako gibanje, ne da bi hoteli. Tako n. pr., ako hočemo vpogniti srednji prst na roki, vkrivé se več ali manj tudi ostali prsti; ako zaměžknemo z jednim očesom, zatisne se tudi drugo; kadar delamo kako ročno delo, krivimo usta i. t. d. Taka gibanja imenujemo sogibanja.

Istotako morejo tudi nehotna gibanja postati samohotna, n. pr. smejanje, trepetanje i. t. d. To se opaža osobito pri glumačih, kateri umó takova gibanja uprav prirodno izvajati.

§. 17. Zaznavanje.

Ko se dete rodi, ne vidi pojedinih predmetov, nego občuti samo svetlobne žarke. Novorojenec občuti, ali ne vé za mesto, kjer nastane občut, ni za predmet, od katerega izhaja. Toda zgodaj že se zaveda, da občute provzročujejo vnanji predmeti. Dete seza po zvonci, ki se mu blišči pred očmi, in kmalu se uveri, da zvonec vzbuja zvenk. Spočetka je vsak občut občen in neizvesten. Vsak pa pušča v duši nek sled, in čim večkrat se ponavlja kateri občut, tem bolj se krepča tudi dotični sled, in dete ga vedno bolj razlikuje od drugih. Naposled išče duša vzroka dotičnemu dojmu ter tako spozna, najde dotično stvar, ki je delovala na čute, t. j. ona zazna, zapazi predmet, od katerega je došel dojem. V zaznavanji se torej zrcalé vnanji predmeti, in duševna moč jih spoznava. Zaznave so podlaga vsemu spoznavanju. Zaznavamo pa reči, svojstva ali dogodke. S telesnimi občuti zaznavamo le pojave na našem telesu, s čutnimi občuti pa svojstva vnanjih predmetov. Barva, zvok, vonj, okus, trdost in teža so posebnosti vnanjih stvari, katere zaznavamo s čuti in jih kot svojstva prenašamo na vnanje predmete. Zaznavanje (percepcija) torej ni družega, nego na vnanjost prenešen občut. Vender ni vsakemu občutu iskati vzroka v kakem določenem predmetu. Občut je včasih zgolj oseben. V tem slučaju izhaja večinoma iz kakega nenormalnega stanja čutil.

Sam zase nam noben občut ne predstavlja predmeta. Predstavljamo si ga šele, ako združujemo več občutov. Pri tem delujejo najbolj vidni občuti, ker so najobčnejši in najsovršenejši. Med vsemi čuti sega vid najdalje ter najhitreje in najjasneje zapazi največ pojedinosti. Zato je vidna predstava za vsako zvezo tako rekoč deblo in jedro, okrog katerega se zbirajo ostali občuti. Ker si predstavljamo prostor, kaže se nam vidna predstava kot prostornost. Ostale predstave so nje svojstva. Zato si predstavljamo vnanje predmete z več znaki.

§. 18. **Nazor.**

S pojedinimi občuti razpoznavamo samo pojedina svojstva in dobivamo le pojedine zaznave o predmetih. Tako vidimo n. pr. obliko, barvo sladorja, občutimo njegov okus, tipamo njegovo trdost in težo. Da dobimo popolno sliko sladorja, treba nam je vse te pojedine zaznave in občute v zavesti sestaviti v celoto. Tako z raznih zaznav jednega ter istega predmeta sestavljeno duševno sliko zovemo nazor. Oko, vid, kot najimenoitnejši in najboljšežnejši čut, daje temu skupnemu vtisku ime, akoravno tudi druga čutila sodelujejo pri tem, samo da se okoli zaznave zbirajo, kakor okoli jedra. **Nazor je torej skupnost raznih zaznav, katere duša po vseh čutilih vsprejema od pojedinih predmetov.** Tako n. pr. vidimo pri soli belkasto barvo in kockasto obliko, okušamo slanost, otipljemo hrapavost in slišimo prskanje pod prsti. Združimo li vse te zaznave v jedno, dobimo nazor soli.

Združevanje raznih čutnih zaznav (občutov) v nazor ni samosvestno ali samohotno delovanje naše duše, temveč le vspeh njene lastne jednote. Z nazorom pa se končava čutno zaznavanje in predstavljanje. Nazornosti najbližnje so tvorine onih predstav, katere pridobivamo z mišljenjem.

Iz tega razvidimo, da je nazor podlaga vsemu duševnemu delovanju. Zato bodi nazorovanje vsestransko in nasilanja naj se v prvi vrsti na prirodo. Ako pa to ni mogoče, treba je ogledovati vsaj dobre slike raznih predmetov. Novejša didaktika dovolj skrbi za pripravna sredstva v tej meri.

Nazor tedaj ni samo prazno gledanje stvari, kot se navadno misli, in kakor to ime krivo označuje, nego je popolno in vsestransko razpoznavanje predmetov, pri čemer je potrebno, da sodeluje tudi duh sam. Divjaki n. pr. imajo jako ostru čutila, toda njih duh ni sposoben, da bi natanko sledil predmetom v prirodi, zato so duševno topi ter nimajo toliko in tako popolnih nazorov, kot prosvetljeni narodi.

B. Ob obnovi predstav.

§. 19. Predstave.

Vsak novi občut je sprva nejasen in nesvesten. Zato ga je treba večkrat ponavljati. Taka ponova stori, da se občutov potem zavedamo jasno in krepko. Tak občut, taka zaznava ne izgine popolnoma iz naše duše, marveč neki vtisek ostane v duši tudi še tedaj, ko dotični predmet nič več ne deluje na naše čute. Ta vtisek je tem jačji, čim večkrat se ponavlja ista zaznava. Naposled se ojači ta zaznava tako, da se more v zavesti pojavljati tudi brez vsakega vnanjega dojma. Taki duševni pojavi se skladajo z vsebino občutov, podobni so ostankom onih predstav, ki ostajajo v duši. Razlikujejo se od njih le toliko, ker prihajajo v zavest brez svojih živčnih dojmov. Take pojave imenujemo predstave, dotično dušno delavnost pa predstavljanje. Predstava je torej samostalno obnovljena zaznava.

Predstave imamo v svoji duši o vsem, kar koli moremo zaznati s svojimi čutili, nikakor pa ne o tem, česar ne občutimo. Zato ni v predstavi ničesar, kar ni bilo že v zaznavi, iz katere je nastala predstava, t. j. vsebina (kakovost) predstave se sklada z vsebino zaznave. Razlika je samo v jakosti (intenzivnosti), ker so predstave navadno temnejše od zaznav.

Po vsebini so predstave jednake ali nejednake; zadnje so ali prispodobne ali neprispodobne.

Jednake so one predstave, ki se ne razlikujejo po svoji vsebini, nego samo po jakosti. Take predstave nam vzbujajo n. pr. zvenulja, kadar doni ali slabo ali jako. Prispodobne (ali protivne) so one predstave, katerim je vsebina deloma jednaka, deloma pa nejednaka, n. pr. predstave raznih barv ali raznih glasov (tonov). Neprispodobne (ali raznolične) so one predstave, katerim je vsebina tako različna, da jih nikakor ne moremo primerjati (prispodabljati), n. pr. glas in barva.

Predstave (v širjem smislu) zovemo često tudi druge čine našega spoznanja, namreč občut, zaznavo, pojem i. t. d.

§. 20. Združevanje predstav (asocijacija).

Vsak zavesten občut provzroča v naši duši predstavo. Takih predstav imamo brezštevilo, kajti dobivamo jih po životnem občutu in po peterih čutilih. Ker pa je duša jednostavna, zato stopajo tako dobljene predstave med seboj v različno vzajemno delovanje. Vsled tega predstave druga drugo ojačujejo ali zatamnjujejo in se bolj ali manj združujejo med seboj.

To vzajemno delovanje predstav se vrši po nastopnih zakonih:

1. Istodobne in jednake predstave se zlagajo v jedno samo. Čujem li n. pr., da se na petih jednako ubranih goslih svira isti glas, tedaj nastane v moji duši predstava samo o enem glasu (a ne o petih). O sladkem okusu sladorja morem imeti samo jedno predstavo, četudi sem ga že tisočkrat okušal.

2. Istodobne in neprispodobne (različne) predstave se združujejo v skupno predstavo (komplikacijo, skupino). Pri tem se nič ne izpremeni vsebina in jakost pojedinih predstav. N. pr. V predstavi sladorja so zložene predstave oblike, barve, trdosti in okusa, ne da bi se bila opovrgla katera posebnih predstav.

3. Istodobne in prispodobne (protivne ali nasprotnne) predstave se niti ne združujejo, niti ne spajajo, nego opovirajo ali slabé druga drugo.

Čim več raznovrstnih glasov, oblik, barv i. t. d. zaznavamo v istem času, tem manj temna in zapletena je predstava o vsakem pojedinem glasu i. t. d.

Vender se tudi prispodobne predstave morejo združiti v jedno skupino predstav, ako prevlada ono, po čemer so si jednake. Tako združevanje se navadno zove stapljanje. Otdod je skladnost med najraznovrstnejšimi glasi v glasbi,

mešanje raznih barv v slikarstvu ter urejanje raznih oblik v kiparstvu in stavbarstvu.

Na ta način nastanejo v duši skupine in vrste predstav.

Skupino imenujemo več v neko celoto združenih predstav, ki so istodobno nastale v zavesti. S predstavo hiše so spojene tudi predstave zidovja, vrat, oken, sob, strehe i. t. d., tako tudi onih predmetov, kateri jo obkrožujejo. Vender se jednako lahko ne združujejo vse predstave, ki istodobno stopajo v zavest. To je zavisno od kakovosti predstav, od njih množine in od drugih okolnosti. Tako se n. pr. medsebo lažje zlagajo predstave: zidovi, vrata, okna, sobe, streha i. t. d., nego li predstava hiše s predstavami onih predmetov, ki smo jih zaznali okoli nje.

Kar smo rekli o skupinah, to velja tudi o vrstah predstav. Vrste imenujemo vse one predstave, katere so iz sebe stopile v zavest ter so v neki medsebojni zvezi. Desetinski številni sostav sestoji n. pr. iz nekega ustanovljenega reda jedinic, kjer vsakih deset jedinic nižje vrste tvori jedno jedinico višje vrste. Isto tako tvorijo dogodki jednega dne, tedna, meseca, leta, veka i. t. d. cele vrste predstav.

§. 21. Zaviranje predstav.

Zaviranje se ne odnaša na vsebino, temveč le na jakost predstave. Pri tem se ne izpreminja predstava sama, temveč oslabi le njena moč.

Predstave se zavirajo popolnoma ali deloma. Popolnoma se zavirajo v snu, v nesvesti i. t. d., deloma pa v navadnem stanju duše. Deloma se predstave zavirajo, ako istodobno v zavest stopijo skozi protivne predstave, katere s prejšnjimi niso v nikaki zvezi. V tem slučaju prevladujejo jačje predstave, slabejše pa otemnjevajo. Čim krepkejše pa so predstave, tem večja je njih jasnost in s tem več predstavami se morejo združiti. Vsled zaviranja ne zatemné predstave nahodoma, nego malo po malo. Nasprotno predstave se namreč

upirajo druga drugi ter se tako vzajemno slabé in zatemnjujejo, dokler med njimi ne nastane neko ravnotežje. Izkušnja pa nas uči, da ni nikdar popolnega ravnotežja med predstavami, ker se v zavesti neprestano pojavljajo nove predstave, katere s prejšnjimi stopajo v razne zveze in protivnosti; vsled tega so nekatere jasnejše, druge pa otemnjevajo. V duši je torej neprestano gibanje, rasteenje in padanje predstav.

§. 22. **Obnova (reprodukcija) predstav.**

Izkušnja nas uči, da se morejo otemnele predstave, ki so se že nahajale v duši, znova vračati v zavest, ako je prilika ugodna. Taka povrnitev ali ponova predstav se zove reprodukcija (obnova). Predstave, ki so prišle v drugič v zavest, zovejo se obnovljene ali predstave v ožjem pomenu, katere je treba ločiti od občutov, ki izhajajo iz neposrednjih čutnih dojmov.

Obnova predstav more biti posrednja ali neposrednja. Neposrednja je obnova, kadar se nam zatemnela predstava znova pojavlja v zavesti z lastno silo, t. j. brez vsake druge pomoči. Tako se n. pr. more predstava o kaki nezgodi, na katero smo pozabili med delom, neposrednje obnoviti, ko prestane posel. Predstava o kaki melodiji se večkrat reprodukuje brez vsake pomoči, neposrednje.

Posrednja je obnova, kadar kako predstavo privede v zavest druga predstava ali drug občut, ki je v zvezi s prvo predstavo. Ako se n. pr. obuja predstava o kaki melodiji s predstavo o dotičnih besedah (tekstu) ali s tem, da slišimo kako slično melodijo, tedaj je to posrednja obnova.

Vzrok neposrednji obnovi je enakost ali pa sličnost, posrednji pa istodobnost ali zaporednost.

Vsled neposrednje obnove spoznamo kako osebo ali stvar ter se spominjamo. Na posrednji reprodukciji je osnovano vzbujanje predstav po znamenjih, ki niso nič podobna zaznamovani stvari, temveč se le vsled istodobnosti odnašajo nanjo.

Ravno tako se obnavlja združevanje onih predstav, ki so druga poleg druge ali ki se pojavljajo zaporedoma.

Vsaka predstava, ki more druge predstave obnoviti, imenuje se pomočna predstava.

Z ozirom na to, kako se odnašajo pomočne predstave k reprodukovanim, imamo štiri posebne zakone reprodukcije: 1. zakon sličnosti (analogije), 2. zakon protivnosti (kontrasta), 3. zakon istodobnosti (koeksistencije) in 4. zakon zaporednosti (sukcesije).

1. Zakon sličnosti. Slične predstave obnavljajo druga drugo. Premišljujoči kak vesel dogodek reprodukujejo takoj predstave, katere smo imeli v kakem prejšnjem sličnem slučaju. Tako more pogled na gos v nas vzbuditi slično predstavo labuda, kakor tudi obratno. Ako slišim peti pesem, slično neki drugi, katero sem slišal o drugi priliki, pride mi prejšnja brž v spomin. Na tem zakonu so osnovane metafore (prenosi), alegorije in parabole.

2. Zakon protivnosti. Protivne predstave se vzajemno obnavljajo. Protivne predstave so take, ki so slične in nasprotni, in pri katerih nasprotnost nadvladuje sličnost. Protivnost je le poseben slučaj sličnosti. N. pr. Predstavljajočim si tuje bogastvo stopa nam lastno ubožstvo tem krepkeje pred oči. Tako so si protivne tudi nastopne predstave: palača in koč, velikan in pritlikovec, bolezen in zdravje, zima in poletje, svoboda in sužnjost, neusmiljenost mačehina in ljubezen umrle matere i. t. d. Na tem zakonu je osnovano mnogo učinkov v umetnosti, n. pr. razdelitev svetlobe in sence in sestava barv v slikarstvu, menjava tragičnosti in komičnosti v drami, tako tudi zbadljivi učinek ironije v nasprotju s sarkazmom in z evfemijo.

3. Zakon istodobnosti. Predstave, katere so istodobno nastale v zavesti, vzbujajo druga drugo in sicer po posredni reprodukciji, ker so deli skupne predstave. Predmet pomaga obnavljati znake, vzrok posledice, znamenje stvar, ime osebo, in obratno.

Pri tem združujemo to, kar se nahaja v prostoru in času slučajno drug poleg drugega, a ne pazimo, spada li gledé

vsebine resnično v jedno vrsto ali ne. Ako se je otrok spekel, boji se ognja, ker se s predstavo o plamenu pojavlja v njegovi zavesti ob jednem občutku bolečine.

4. Zakon zaporednosti. Predstave se vzbujajo v istem redu, kakor so se izvorno pojavile v zavesti. Ta zakon je le razširjeni zakon istodobnosti, kajti predstave, ki zaporedoma prihajajo v zavest, ostajajo vendar tudi nekaj časa v nji, zato se tudi vzajemno obnavljajo.

N. pr. Prvi stavki kake pesmi pripomorejo naslednjim stavkom k reprodukciji.

Na temelji tega zakona se spominjamo potnih in zgodovinskih dogodkov i. t. d.

Navedeni zakoni obnove so istiniti, a niso stalni. Po stalnih zakonih biva samo to, kar se pod istim pogojem dogaja vedno na isti način. To pa pri gori navedenih zakonih ne biva v vseh slučajih. Zato morejo veljati samo tedaj, ako se ne gleda na logično strogost.

Vezanje in ponavljanje raznih predstav na podlagi teh zakonov reprodukcije imenujemo združevanje predstav ali asocijacio idej.

§. 23. **Obnova vrst.**

Vrsta nastane, ako prihajajo predstave druga za drugo v zavest. Prva predstava cele vrste se spoji z naslednjo, ta zopet s tretjo i. t. d. Za prvo predstavo je prišla v zavest druga, za to tretja. Vzemimo tretjo predstavo; ta najde, da ste obe prejšnji predstavi združeni v skupno predstavo, v kateri je prva že bolj otemnela od druge. Zato se tretja predstava tesneje spoji z drugo nego s prvo. Tako je nastala vrsta, in tako jo je mogoče tudi obnoviti. Prva predstava cele vrste se zove začetni člen. Ta more reprodukovati vse druge člene cele vrste v prvotnem redu. Ako se reprodukuje prva predstava, tedaj pomaga vsem drugim členom, ker pa je z drugo vrsto bolj spojena nego s tretjo, in s to bolj nego s četrto i. t. d., zato se morajo reprodukovati v istem redu, kakor so prišle prvotno v zavest.

Krajni (konečni) člen vrste reproducuje prejšnje člene istodobno, ker je z istimi spojen v skupno predstavo. V tej reprodukovani predstavi pa je predzadnji člen najjasnejši, ker je z zadnjim najbolj združen, vsak prejšnjih členov pa je vedno manj jasen.

Ako primerjamo srednji člen s prejšnjimi ali naslednjimi, tedaj je ta člen v prvem slučaju krajni, v drugem pa začetni. Tak člen reprodukuje torej prejšnje člene istodobno, naslednje pa zaporedoma.

Reproducovanje more zastati, ako se vsled čutnih zaznav ali reprodukcij v vrsto vrinejo take predstave, katere prvotno ne spadajo vanjo. Nasproti je vrsta tem trdnejša, čim manj more njeno reprodukcijo ovirati kaka nasprotna predstava. N. pr. Prihod imenitne osebe more nevaženega govornika tako zmešati, da umolkne za nekaj časa.

Včasih gre istodobno po več vrst skozi našo zavest, tako da se njih jednakomni členi med seboj stikajo. Učenec se uči na glas, da se to, kar vidi in sliši, združi z onim, kar si misli.

Večkrat so členi glavne vrste začetni členi sovrst. N. pr. Zaporednost zgodovinskih dogodkov, znanstvena razdelitev posameznih predmetov v šolskih knjigah.

Ako se več vrst križa v skupnem srednjem členu, potem more reprodukcija preskočiti z vrste na drugo vrsto, posebno tedaj, ako je predstava, v kateri se ostale križajo, tesneje spajena z bližnjo predstavo v sovrsti. Tako moremo preskočiti s pripovedi, pesmi v drugo pripoved, pesem i. t. d. O trdnosti nekaterih vrst v naši zavesti se tudi lahko prepričamo, ako jih reproducujemo v obratnem redu. Pri tem začenjamo reproducovati ob enem pri obeh krajnih členih, in obe nasprotni vrsti se vzajemno prodirate. Čim večkrat ponavljamo vrsto ali združeno predstavo, tem lažje jo nepretgoma reproducujemo. Večkrat se nam vrste tako dobro vtisnejo v spomin, da jih lahko obnovimo, če tudi ne mislimo na njih vsebino. Taka reprodukcija se imenuje mehanična.

S členi kake vrste je večkrat združeno telesno gibanje. N. pr. Gibanje govoril, kadar obnavljamo pesmi ali

molitve, gibanje nog, kadar poslušamo godbo; tako tudi vse vrste predstav in gibanj, ki so podlaga ročnostim in navadam. Treba se nam je dolgo časa vaditi, t. j. reprodukcijo dotične vrste ponavljati, da nam delo postane lahko. Zato veljajo zakoni, po katerih se reproducujejo predstave, tudi za združevanje predstav z gibanjem.

§. 24. Kaj ovira in kaj pospešuje obnovo predstav.

Predstave se obnavljajo zdaj počasneje, zdaj hitreje z ozirom na individualnost in na posebne prilike pojedincev.

Obnova predstav se ovira:

1. Ako se v istem času, kadar hočemo obnoviti kako predstavo, čezmerno razdražujejo čutila, osobito pa, ako se vsled tega porajajo v duši takove predstave, ki so popolnoma protivne onim, ki bi se imele obnoviti. Kraj bučeče godbe ne more se človek mirno učiti, niti razmišljovati.

2. Ako je srce človeku preveč ganeno ali razburjeno, n. pr. v razburjenosti (srditosti, veselosti, strahu i. t. d.), ker se tedaj duša z vso živahnostjo bavi z onimi predstavami, ki so izzvale razburjenost.

3. Ako se človek preveč zamisli v kako stvar, ali ako se z vso voljo vznese v kakov predmet, ker tedaj zavest meri na določene predstave, kar ovira lastno prosto gibanje predstav. N. pr. Mislitelj pozabi na jed, ako tudi kaže ura navadni čas obeda. Ko se hočemo spomniti kakega imena, ne pride nam na um.

4. Ako se na kakov koli način zapreči redno delovanje možganov in v obče vsega živčevja. Vsled znatnejšega udarca po glavi more se povsem zaprečiti obnova predstav, isto tako izza težke bolezni n. pr. legarja ali vročinske bolezni, vsled nezmernega vživanja opojnih pijač i. t. d.

Obnovo predstav pospešujejo okolnosti prejšnjim nasprotno:

1. Ako se odstrani vse ono, kar bi moglo preveč razdraživati čutila. Zato zaklopimo oči in ušesa, poiščemo samotnih krajev, kadar hočemo, da tem preje obnovimo kako predstavo.

2. Ako se potrudimo, da nam je zavest čista in srce mirno. — Kadar je človek brez skrbi in mirne duše, obnavljajo se predstave same po sebi.

3. Ako si človek mnogo ne razbija glave, in ako gleda, da mu volja ni preveč zavzeta s kakim predmetom, obnavljajo se predstave najprosteje. Kje je izgubljena stvar, spomnimo se navadno najlažje, kadar nanjo niti ne mislimo ter je ne iščemo. Tako tudi v snu.

4. Ako je živčevje popolnoma zdravo, osobito pa, ako se zmerno pospešuje krvni obtok. Po zmernem sprehodu v svežem zraku ali po zmernem vživanji opojnih pijač je obnova predstav mnogo hitrejša nego navadno.

§. 25. Spomin.

Malo po malo si nabira dete v duši bogat zaklad izkušenj. Tako pridobljene predstave ostanejo svojina duše. Včasih sicer otamnē, vendar obdrže sposobnost, da se znova vračajo v zavest. Na to obnovo predstav se opira ono duševno delovanje, katero imenujemo spomin. Toda ne more se vsaka obnova imenovati spomin, marveč samo ona, katera nam podaja predstave neizpremenjene, t. j. tako, kakor so se prvotno pojavile v zavesti. Spomin (pamet, pomnjivost) je torej vzmožnost duše, predstave tako obdržati, da jih o priliki lahko in natanko obnavljamo.

Spomin je za vse duševno življenje človekovo silne važnosti. Brez spomina ne bi bilo pravega znanja, nikakove izkušnje.

Spomin je tem sovršenejši, čim več predstav si človek pridobiva brez truda in brez izgube časa, čim dalje jih obdržuje in čim lažje in zvestejše jih obnavlja.

Na sploh imamo dober in slab spomin.

Prednosti dobrega spomina so torej: lahko prisvojevanje, velika obsežnost, trajnost, vernost in služnost.

Spomin je lehak, kadar more urno in brez velikega napora vsprejemati veliko množino raznih duševnih tvorin. Obsežen je, kadar more mnogo in raznotero obdržati in neizpremenjeno obnoviti. Trajen je, kadar more zapomnjeno

dolgo obdržati. Ver en (zvest, zanesljiv) je, če skupne predstave in vrste obnavlja uprav v onem redu, v katerem so prvotno stopile v zavest.

Reprodukcija je osobito zavisna od tega, kako je kakšna predstava zvezana z drugimi, ki jej pomagajo reprodukovati. Vsled tega je tudi spominska sovršenost zavisna od tega, kako so predstave združene.

Služen spomin obnavlja predstave rad in urno o vsaki priliki.

Zvest spomin je zavisen od tega, kako močno je bilo prvotno pojmovanje in kolikokrat ponavljamo predstave.

Trajnost, s katero se obdrži kaka predstava v spominu, zavisi od števila in od jakosti njenih pomoči.

Lehkota spomina zavisi od pazljivosti in od svežesti v pojmovanji.

Obseg in služnost spomina zavisita od tega, koliko pomaga spominu razum in domišljija.

Te vrline spominske so redkokdaj združene. Kdor si urno in mnogo zapomni, navadno kmalu pozabi. Kdor si pa težko zapomnjuje, večinoma tudi zvesto in dolgo ohranjuje. Marsikdo zna in vé veliko, a ne more svojega znanja vsakokrat uporabljati.

Prirodno in prvotno delovanje spominsko je mehanično. Pri takem delovanji se predstave ponavljajo zato, ker smo si jih zapomnili hkrati ali zaporedoma, ne oziraje se na njih vsebino. Zapomniti si moremo stvari, o katerih nimamo nobenega razuma. Tako je n. pr. učenje na pamet (na izust); pri tem se ne brigamo za notranjo zvezo predstav. Toda mehanično učenje na pamet (memorovanje) terja mnogo časa in truda, kajti mehanično spojene predstave moremo le z večkratnim ponavljanjem obdržati. Tak spomin je zvest (veren) in trajen, toda služnosti in spretnosti mu nedostaje, ker takoj opeša, kadar koli se spominska tvarina le nekoliko izpremeni (n. pr. kadar izprašujemo). Ta spomin se opira na zakon istodobnosti in zaporednosti. Priporočati ga moremo zlasti tedaj, kadar je treba utrditi take predstave, ki so spo-

jene samo na vnanji način, n. pr. kadar se učimo tujih besed, imen, števil i. t. d.

Šele pozneje se razvije razumni (judicijski) spomin (sodno ali umovito zapominjanje). Delovanje takega spomina se označuje s tem, da predstave pomorejo druga drugi do reprodukcije. Take predstave so gledé svoje vsebine v tesni dotiki med seboj, t. j. one so razumno urejene in združene. Razumevanje notranje zveze predstav nam zelo olajšuje memorovanje, kajti združevanje predstav po njih vsebini je mnogo tesnejše, nego ono po njih vnanji dotiki. Razumevanje pa je stvar razuma (razsodnosti), zato sodelujeta tu spomin in razum. Razumni spomin je mnogo sovršenejši nego mehanični, kajti po vsebini spojene predstave so mnogo tesneje zvezane med seboj in si pri reprodukciji mnogo bolj pomagajo. Vender moremo ta spomin uporabljati šele, ko se razvije razum.

Mnogokrat ni moči razumno zjediniti tvarine, katero si nam je zapomniti. V takih slučajih je treba, da podpiramo mučno in nezanesljivo mehanično delovanje spomina s tem, da umetno z različnimi pomočnimi sredstvi združimo predstave. Ta način spominskega delovanja imenujemo umetni ali domišljati (ingenijski) spomin (bistroumno zapominjevanje). Osnovan je na zakonu sličnosti ali protivnosti, včasih tudi na zakonu istodobnosti. Na ta spomin se opira tudi tako zvana *m n e m o n i k a* ali *m n e m o t e h n i k a*, t. j. umetnost, ki po stalnih pravilih pomaga spominu s pomočnimi sredstvi. Ker med pojmom in med številom ni prave zveze, zato gre uporabljati to umetnost seosebno za števila. Novejša mnemotehnika, v kateri sta si največ imena pridobila *O t o n R e v e n t l o v* in *H e r m a n K o t h e*, izpreminja števila v besede in pojme po tem-le obrazci: 1 = t, d; 2 = n, v; 3 = m, w; 4 = r, q; 5 = s, š; 6 = b, p; 7 = f, pf; 8 = h, j; 9 = g, k; 0 = l, z; samoglasniki so brez pomena. Vender je tako učenje zamudno in nezanesljivo. Da bode umetno združevanje izpolnjevalo svojo svrho, namreč pomagalo reprodukciji, ne sme predaleč zaiti s pravega pota, ker nastane drugače ravno vsled tega zmešnjava. Nekaterih predstav

nikakor ni moči združiti. V tem slučaju more pomagati le koeksistencija in sukcesija predstav, potem pa mora delovati mehanični spomin.

Neznane reči si zapišemo, in zapomnimo si jih lažje že zategadelj, ker med pisanjem večkrat ponavljamo dotično predstavo. Kar vidimo, zapomnimo si lažje, nego to, kar slišimo itd.

Dober spomin ni prirojen, temveč pridobljen. Zavisen pa je od zanimanja in od pazljivosti, tako tudi od večkratnega ponavljanja. Za kar se človek zanima, to si lahko zapomni. Spomin je zavisen tudi od prirodnih svojstev in od drugih izobraževajočih razmer dotičnega telesnega ustrojstva. Nekatere bolezni morejo spomin jako oslabiti. A tudi izboljšati ga moremo, ako pametno postopamo in ga pričnemo vaditi o pravem času. Dober spomin je podlaga vsemu duševnemu razvitku. Razum ne more uspešno delovati, ako nima na izbiro množice predstav. Brez spomina bi bilo delovanje naše duše omejeno na ozki krog predstav, katere nastajajo v posamnem trenutku.

Spomin je različen v posameznih starostnih dobah. Najkrepkeje deluje v otroški dobi. V prvih letih se uči otrok gibati z rokama, z nogama, z govorili; kmalu pa spoznava stvari okoli sebe, urejuje jih v skupine in vrste. V tej dobi si prisvoja materini jezik. Ta moč spomina traja še tudi v poznejših otroških letih. Otrok se usposobi, da se lahko nauči kakega drugega jezika, zapomni si imena in števila, telo se mu usposobi za razne umetnosti. V tej dobi prevladuje mehanični spomin. Z 12. letom se konča nazorovanje. Kar še nedostaja, nauči se pozneje. Slovnica in besedni zaklad v materinščini je dokončan, tako tudi razgledovanje v prostoru. Barve, glasovi, imena, števila, osebe in stvari — vse to se je vtisnilo otroku v spomin. V mladeniških letih se pridobljena tvarina spaja v nove tvarine, pri čemer sodelujeta razen spomina tudi razum in domišljija. Mladenič živi v že znani okolici, ki mu podaja le malo novih vtiskov. Nadaljni pouk mu pomore na podlagi znanih glasov, da se seznanja z zgodovino, s prirodoznanstvom in z drugimi znanostimi.

V moških letih je spomin še stalnejši. Človek prosto in samostojno uporablja, kar si je prej nabral. V tej dobi se le težko naučimo kakega novega jezika, ohranimo si le težko imena in števila. Spomin peša, kajti živčevje ni več tako občutljivo in vsprejemljivo. V starosti delovanje spomina hitro zginjuje. Stare predstave pozabimo, novih ne obdržimo. Ostajajo le najvažnejši dogodki in le one predstave, katerih smo se največkrat zavedali. Pri tem pa se dogaja, da se starček vender le še lažje spominja dogodkov iz svoje otroške dobe, nego onih, ki so se vršili pred jednim ali pred dvema letoma.

S pomnjivostjo se ne sme zamenjati spominjanje samo. Spominjamo se, kadar se zavedamo, da smo prav tisto predstavo, katero imamo sedaj, imeli že preje. Ako se samohotno spominjamo s pomočjo raznih sredstev, tedaj pravimo, da se domišljamo. V tem slučaju hočemo namreč dopolniti reprodukcijo, dokler popolnoma ne ustreza prvotni zaznavi. Ako se spominjanju pridruži izrečni sôd, da se sedanja predstava popolnoma sklada s prejšnjo, tedaj jo znova spoznamo.

Mnogo naših predstav je tako otemnelih, da jih ne moremo obnoviti, ondaj smo jih pozabili. Temu je krivo, ker nedostaje tvornih pomočnih predstav, ali ker so preslabe v primeri z jakostjo in s številom nasprotij. Popolnoma ne moremo pozabiti nobene predstave, ker je vedno mogoče, da se obnové predstave, o katerih smo menili, da smo jih popolnoma pozabili, ako se na kateri koli način odstrani nasprotje. V snu, v boleznih, na smrtni postelji se take pozabljene predstave pojavljajo često zelo jasno.

§. 26. Domišljja.

Zložene predstave, ki se nahajajo v otroški duši in katere se o priliki znova pojavljajo v zavesti, obnavljajo se prav redko zvesto in neizpremenjeno. Največkrat se obnova izpreminja, bodisi da izpadajo posamezni deli predstave, bodisi da priraščajo takove predstave, katere prvotno niso spadale k tvorini obnovljenih predstav. Posamezni deli skupnih pred-

stav se pomešajo med seboj, in takih zvez ne moremo zvati povrnitev starih predstav, temveč dobljene predstave se pretvorijo v nove podobe. Take preinačene reprodukcije imenujemo domišljene, in razlog temu pojavu zovemo domišljija ali fantazijo (vobrazbo), moč duše pa obraznost. Domišljija je torej ona sposobnost duše, s katero ustvarjamo takove predstave, ki se, ako ne po vsebini, pa vsaj po obliki razlikujejo od prvobitnih naših predstav.

Domišljija deluje torej tako, da prvotne tvorine predstav izpreminja z odločevanjem (abstrakcijo), dodavanjem (determinacijo) ali sestavljanjem (kombinacijo). Njeno delovanje je torej trojno: odločujoče, dodavajoče in sestavljajoče.

Ako od skupne predstave odstranimo pojedine dele, tedaj se tako delovanje domišljije zove odločujoče. Na odločujoči domišljiji so osnovane tako zvane splošne podobe, n. pr. „drevo“, „žival“, „rastlina“, „hiša“, „človek“ itd. Ako imamo n. pr. predstave o petih različnih drevesih, kot so hrast, bukev, breza, jelka, vrba, tedaj se ojačijo in v jednoto zlijó one predstave, katere ustrezajo vsem skupnim znakom predmetovim; raznorodne posamezne predstave pa se opovirajo in zategadelj izpadajo. Tako si predstavljamo n. pr. v splošni podobi drevesa pred vsem leseno deblo z vrhom; predstave pa, odnašajoče se na obliko vej, listja, cvetja itd., izpadajo, ker so pri raznih drevesih raznolične.

Ako kaki predstavi pridenemo novih delov, tedaj se tako delovanje domišljije zove dodavajoče. N. pr. Prijatelja si predstavljamo z več dobrimi svojstvi, kakor jih ima v resnici. Narodne pravljice poznajo orjake in orjaške deklice.

Ako dele raznih predstav spajamo v nove predstave, tedaj se tako delovanje domišljije zove sestavljajoče. Na tem je osnovana domišljija pesnikov, slikarjev, umetnikov sploh, kateri navadno ustvarjajo slike iz delov, ki se v resnici nikjer ne pojavljajo skupno. To dela pesnik, pripisujoč junaku svoje pesmi vse mogoče vrline in prednosti; to dela tudi skladatelj, skladajoč iz raznovrstnih akordov svoj glasbotvor; to dela

naposled tudi slikar, ustvarjajoč iz najnežnejših prednosti človeškega telesa podobo angelja.

Domišljija napravlja nove sestave iz raznih delov onih predstav, katere so že prej bile v zavesti. Domišljija ustvarja torej le v formalnem oziru nove slike in je po tem takem naravna posledica duševnega razvitka. Ker v domišljiji duša svobodno deluje sama zase, zato je ona precejšnji napredek v duševnem razvitku.

Domišljija je sploh z vsem dušnim življenjem tesno združena in spremlja človeka od prve mladosti, ko pride k zavesti, pa do njegove smrti. Pri deci je domišljija jako tvorna. To se vidi zlasti pri otroških igrah, kjer n. pr. iz vsake palčice postane puška ali celo konjiček. Mala deklica pestuje punčico ter se ž njo pogovarja. Kako delujoča je domišljija na vse strani, razvidimo, ako pomislimo, da so sanje, pravljice, mitologija, vzori, skoro vsi umotvori, vesele in nevesele podobe o prihodnosti več ali manj utvori fantazije.

Sosebno tesno je domišljija zvezana s čustvi, kakor so veselje, upanje, ljubezen, bojazen, ljubosumnost itd. Domišljija ni pri vseh ljudeh jednako razvita. Vzgoja in pa vnani vplivi, kakor podnebje, hrana, tovarišija itd., provzročujejo često, da postane domišljija živa, močna in ognjena, ali pa bolna, slaba in mlačna.

Svojstva dobre domišljije so: izvornost, bujnost, živahnost, razdražnost, pravilnost, čistost in jasnost. Domišljija je izvorna, ako lahko ustvarja iz najraznovrstnejšega gradiva nove sestave; — bujna, ako ustvarja množino raznih slik iz jedne ali več vrst; — živahna, ako tvori slike, ki se resnici bližajo tako, da se nam zdí, kakor bi se vresnici nahajale; — razdražna, ako jo je lahko vzbuditi, da deluje; — pravilna, ako se njene slike zlagajo z zakoni lepote; — čista, ako se slike zlagajo z zakoni dobrote; in naposled jasna, ako posamne slike izražuje nazorno.

Domišljija je prevelike važnosti za duševni razvitek vsakega človeka. Ona posreduje predstave takih predmetov, ki niso pristopni neposrednjemu nazoru. Domišljija širi na takov način kroge predstav; ona nagiba človeka na velika in vzvišena

dela, krepi mu voljo v odločevanju ter mu olajšava trudne in naporne poslove. Pravomerno razvita domišljija nam daje upanje do boljših časov, tolaži nas v nesreči, oblažuje čustva, daje pogam v nesrečah, kaže nam vzore, katere bi radi dosegli, ter nas navdušuje za lepo, dobro in pravo.

Domišljija pa je lahko človeku škodljiva in celo pogubna, ako je ne vlada razum. Bolna ali pa ogajena, drzna, razdražna domišljija zabrede mnogokrat na kriva pota, moti mirno mišljenje, vnema divje strasti, nesrečo slika večjo, kot je v resnici, ter sili človeka v pogubno brezdnost; stori ga nesposobnega in nerabnega za praktično življenje. Domišljija je važna tudi za telesno življenje in zdravje človekovo, kajti njena moč se kaže mnogokrat pri postanku raznih boleznih in tudi pri ozdravljenju.

Zato ima tudi pouk velik del svojega uspeha zahvaljevati živi domišljiji mladine. Učitelj naj torej skrbi, da se pravilno in redno razvija domišljija otroška; opisuje naj in v podobah počituje tuje in oddaljene predmete. Domišljija pa stvarja med tem zraven spadajoče tvorine predstav — posrednje nazore — s tako živahnostjo, da morejo te tvorine popolnoma nadomeščati neposrednji nazor. Najbolj se razvija domišljija z neposrednim nazorom. Ker namreč učitelju ni mogoče, da bi dobil sleharni predmet v svoje roke in v svojo bližino, mora si pomagati s podobami in z obrazy. Posebno se vzbuja domišljija pri pogledu lepih slik in kipov. Polagoma se more nazor nadomestiti z opisovanjem in pripovedovanjem. Tu se pokaže delovanje domišljije v mnogo večji meri, nego pri samem nazoru. Ravno tako se domišljija vzbuja in razvija s čitanjem, katero pa bodi mladini primerno. Domišljijo ostrupijo grde, polzke in malovredne predstave. Take predstave, potem občevanje in čitanje, zlasti pa slabi vzgledi so vir npravstveni propalosti mladine. Domišljija prireja pot mišljenju, ker pretvarja tvorine predstav, pridobljene z nazorom, v nove podobe, izpušča slučajnosti in nebistvenosti. Te nove podobe so zelo podobne pojmom.

Da je pouk večkrat brez pravega uspeha, krivo je največ to, ker se preveč terja od domišljije. Otroci vidijo večkrat

edino le jednolično okolico svoje domačije, kako naj si potem predstavljajo pri zemljepisnem pouku obkrajno gorovje, plavine, puščave, morja in jezera, ladjedelnice in pristanišča. Videli so morda le nekaj domačih živali in rastlin, kako naj si potem v živalstvu in rastlinstvu v domišljiji ustvarjajo živalskih in rastlinskih podob.

§. 27. Sèn.

Sèn imenujemo pravilno vračajočo se onemoglost osrednjega živčevja, pri kateri izgine tudi samozavest. Sèn je podoba smrti, a razlikuje se od nje in od popolne nesvesti s tem, da v snu delujejo vsi prebavni organi nepretrgoma, dà, še mirneje in z večjim vspehom nego za budnosti. Pa tudi duh popolnoma ne m'ruje, njega delovanje odseva v neskladnih sanjah. Ako prestane torej delovanje naše zavesti, a da se s tem ne moti zajedno tudi delovanje življenja, tedaj spimo.

V snu počiva možjanska tvarina, in ker se jej v tem obrabljeni deli nadomeščajo, usposobljuje se za daljno delovanje. Čim več so se za budnosti možjani napenjali, bodisi z duševnim delom, bodisi z dušnimi potresi, in čim delavnejše so bile mišice, tem potrebnejši je človeku sèn. Utrujenost, starost, životni ustroj in način življenja ima odločiti, kako dolgo mora sèn trajati. Po snu je človek bistrejši, vedrejši in krepkejši v vsakem pogledu. Kadar trdno spimo, ne občutimo, pa tudi nimamo predstav, ker to oboje more biti samo tedaj, kadar smo pri popolni zavesti. Ako delujejo hrepki dojnji na našo zavest, tedaj se mora ona probuditi in svoje delovanje začeti; mi se vzbudimo iz sna, t. j. bdimo. Toda pri slabejših dojnih se delovanje naše zavesti ne probudi popolnoma, nego samo na pol, in mi sanjamo. Take slabe pobude se nam prikazujejo namreč kot nekaj drugega, nego so v resnici. Vsled spajanja predstav, katere so od prej bile v naši zavesti, tvoré se od njih v duši raznovrstne slike. Tako n. pr. zanosi nas žvrgolenje tičev v pevsko kolo, škripanje kolesa na mesto, kjer pokajo topovi i. t. d. Živahni ob-

čuti, predstave, čustva in težnje, katere so za budnosti bile zelo krepke in živahne v naši zavesti, pojavljajo se često na novo v snu in tvoré vsled svoje živahnosti véasih jako čudne slike in pojave. Zato sanja navadno zdravnik o svojih bolnikih, učitelj ob učencih i. t. d. Nade in želje, katere nam polnijo srce, kaj rade se pojavljajo in izvajajo v snu.

K pravim sanjam se štejejo tudi nekateri fantastični pojavi, pri katerih menimo, da bdimo. Razlagati si jih moremo največkrat tako, da spimo le na pol in kratko, in da med tem sanjamo. Od pravih sanj se le malo razlikujejo tako zvane sanje za budnosti.

Sanje spadajo torej v vrsto domišljijinih slik. Zato ne obsegajo nič novega, nego po največ sestojé iz raznih elementov onih predstav, katere si je človek prisvojil za budnosti. Ako bi torej kdo trdil, da je v snu govoril jezik, katerega ni nikdar čul, ali da je razvijal pojme, o katerih ni nikdar nič znal, ne bi mu mogli tega nikakor verjeti.

Ako je stanje telesno pokvarjeno ali nepravilno, tedaj so navadno tudi sanje jako čudne in neugodne. To se godi zlasti za mrzlice, kadar se človek zvečer preobje i. t. d. Kdor trpi od navala krvi ali od težkega dihanja, občuti v takih trenutkih strašen sèn, katerega prosto ljudstvo zove móro.

§. 28. Porazmeščevanje (lokalizovanje) in odnašanje občutov na vnanji svet (projiciranje).

Akoravno je občut neko dušno stanje, vendar ga odnašamo na mesta, ki se nahajajo zunaj duše. Tako pre-mestimo zvenk v ušesa in ga odnašamo na donečo struno, akoravno občut zvenka nima ničesar, kar bi neposrednje kazalo na uho in na struno. Dete sprva ne odnaša občuta nazven. Zato mu v tej dobi ni treba držati roke pri operaciji. Ono se ne prime mesta, kjer se mu kaj izrezuje, ker še ne vé, kje je izvir bolečine, katero občuti.

Šele polagoma se učimo, da odnašamo občut na ono mesto, kjer se začenja živčni dojem. Potem šele menimo,

da smo z očmi doumeli vidni, z ušesi slušni občut, in tedaj porazmestimo občut. Ravno tako polagoma odnašamo prvi povod občuta na vnanje stvari, prisojujoč jim svetlobo, zvok i. t. d.

Porazmeščevanje in odnašanje občutov se začneja že v prvi dobi človeškega življenja. Razvija se zajedno z onim dušnim delovanjem, katero pomore otroku, da razlikuje svoje telo od drugih stvari. Otrok opazuje, da se menjajo predmeti, kateri mu provzročajo občut. Deli njegovega telesa pa ostajajo vedno blizu njega; ako se jih dotakne, provzročajo mu občut; sliši in čuti ob jednom, ko vpije; vidi in ob jednom čuti, ko se giblje; opazi razliko, ako se z roko dotakne svojega ali tujega telesa. Polagoma ga izučí izkušnja, da more občute premeniti, da n. pr. preneha občut, ako vzmakne tipajočo roko, ako zapre oči i. t. d. K temu pride še samovoljno gibanje, katerega si je otrok v svesti iz mišičnih občutov. Na ta način vedno razločneje opazuje, da mu pri vsem vnanjem menjanji ostanejo občuti. Naposled se mu mora razviti predstava lastnega telesa kot sedeža teh občutov. Te pa prenaša ob jednom na vnanje mesto, kjer imajo svoj izvir. Že zgodaj zapazi otrok, da so dojmi okusa, tipa, vida in sluha tesno združeni z vnanjimi stvarmi. Po zakonu reprodukcije se tudi predstava svetilnice spojí s svetlobnim občutom, predstava zvona z občutom zvoka i. t. d. v celoto; prisojati se mora torej svetloba svetilnici, zvok zvonu i. t. d. Sploh je porazmeščevanje in odnašanje občutov le potreben posledek reprodukcije. Privajamo se obema vedno bolj; tako da se moremo naposled v tem oziru prevariti. Tako misli n. pr., komur odrežejo nogo, da čuti bolečino v nogi, akoprav že dolgo nima noge. Kdor je gledal vzhajajoče solnce, prestavi modrozeleno solnca na vsako poljubno mesto nebeškega oblaka; tako menimo, da čutimo z robom zobovim, s koncem lasu, da tipamo s koncem palice po tleh.

Tam pa, kamor ne segajo naši čuti, — v notranjosti našega telesa, tam se prav nič ali le nepopolnoma porazmeščuje občut, tako se tudi napačno odnaša na svetski prostor, kateri je našim čutom le nepopolnoma pristopen.

§. 29. Predstava časa.

Vse, kar zaznavamo s čuti, predstavljamo si kot časovno ali prostorno. Toda niti časa (kakor biva drugo za drugim) niti prostora (kakor biva drugo poleg drugega) ne moremo neposrednje zaznavati s čuti.

Čas je osnovan na menjavi predstav. Ko ne bi bilo izpreminjave, tudi ne bi bilo časa. Od te menjave ne dobimo sicer neposrednje, vendar pa posrednjo predstavo in sicer s pomočjo reprodukcije, katera nam omogoči, da primerjamo predstavo in določamo, kaj je bilo prej, kaj poznej. Kar je časno, vzbuja v nas neprestane občute, ki ustvarjajo nepretrgane vrste, v katerih se pokazuje vsak člen le jedenkrat. Zato zavzema vsak člen v predstavi trdno nepremakljivo stališče med drugimi in je vsled tega tudi obdrži, ako se ista vrsta natančno reprodukuje. Ako me n. pr. nekaj spominja na včerajšnji dan, prihajajo mi dogodki tega dneva v določenem redu v spomin; vsak člen ima svoje določeno stalno mesto med drugimi, jedno je prej, drugo poznej. Ako se zavedam oblike, v kateri so združeni ti členi, tedaj imam predstavo časa. Časovna vrsta ima le jeden začetek in jeden konec in se ne more preobrniti, da ne bi se razrušilo njeno bistvo. Melodije ne moremo obratno peti, dneva ne obrniti, tako da bi si mislili večer pred poludnevom in poludan pred jutrom.

Ako obnovim več časovnih vrst skupaj, n. pr. dogodke jednega tedna, ostanejo tudi posamne časovne vrste nepremakljivo druga poleg druge. Zadnjemu dogodku v ponedeljek sledi prvi dogodek v torek, konečnemu členu v torek sledi začetni člen v sredo i. t. d. Iz posamnih vrst se sestavlja tako rekoč prema črta. Ako pa si mislim k temu druge dogodke, predstavljam si jih vedno zopet na katerem koli mestu te preme črte. Zato ni raznih časov, temveč le jeden čas.

Ako povzamem več jednako velikih časovnih vrst v splošno predstavo (tedne, dni, leta), otemné razne vsebine teh

vrst vsled ovire; nasprotno se ojačijo in spojé jednake veličine časovnih vrst. Na ta način dobimo splošno podobo časovne daljine — praznega časa, n. pr. mesec, leto. Ako si združeno predstavljamo vse mogoče prazne časovne daljine, ovirajo se tudi te v vsebini; njih vsebina pa je le dolgost. Na ta način nastane ona splošna predstava, v kateri je vsled ovire otemnela tudi velikost te časovne črte. Začetek in konec sta zatemnela, to je predstava večnega časa, večnosti.

Objektivno merimo čas s tem, da štejemo premene, ki se popolnoma natančno ponavljajo, n. pr. nihanje, premikanje meseca okoli zemlje, zemlje okoli solнца i. t. d. Subjektivno merimó čas po tem, kako se vrši naše predstavljanje. Čim odločnejše je to predstavljanje in čim manjkrat vsled ovir se ustavlja, tem krajši se nam dozdeva minuli čas.

§. 30. Predstava prostora.

Vse vnanje stvari si postavljamo pred oči v prostornih razmerah. Določevanje teh razmer ne zavisi od naše osebne samohotnosti; to določujejo predmeti sami. Mi ne moremo tega, kar je blizu, smatrati za oddaljeno, kar je veliko, pa za majhno, ali obratno.

Ako imamo torej prostorne razmere s čutnimi občuti, tedaj ti odnosi niso še v občutih, temveč se nahajajo v njih skupnosti. Da dobimo predstavo prostora, treba je torej obnavljati predstave.

Prvo podlago, na kateri si predstavljamo prostorne razmere, podaja nam posebni način, kako doumevamo svoj tip in vid. Roka tiplje namreč istodobno že ono, kar je drugo poleg drugega, oko pa dobi sliko, ki je sestavljena z več predmetov. Ti v prostoru osnovani miki pa nejednako delujejo na kožo in mrežnico, ker ste obe nejednako občutljivi, in iz tega izvira nagon, da se giblje dotični organ. Mišični občuti, katere posreduje gibanje čutil, združijo se s čutnimi občuti in razmaknejo zadnje tako rekoč v predstavah; ob jednem pa natančneje določujejo te predstave, ki se nahajajo druga poleg druge.

Prve predstave o prostoru nam posreduje pač tipajoča roka. Pozneje pa prevzame njeno mesto oko, ki mnogo dalje seza in hitreje pojmuje, nego počasna in okorna roka; vendar potrebuje tudi oko, da je pri vsaki novi predstavi podpira in nadzoruje roka. Ostali čuti nam le malo pomorejo pri razgledovanji v prostoru.

Ker je prostor vedno na miru, mogoče je njegove člene večkrat si predstavljati. Časovna vrsta se neprestano izpreminja, zato si jo moremo predstavljati le v jedni meri; prostor pa doumevamo v različnem redu. Vsak člen prostorne vrste more postati torej začetni člen; vsled tega se jasno obnavlja tudi predstava o stalnosti posamnih členov.

Združevanje v prostorni vrsti se torej jako razlikuje od združevanja v časovni vrsti. Ako se obnavlja kak srednji člen časovne vrste, obnavljajo se posrednje kot skupna predstava pač tudi prejšnji členi; člen za členom se razstavlja le polagoma v zaporednosti. Ako pa se obnavlja kak srednji člen prostorne zveze, obnavlja se člen za členom v bližnji vrsti, in to brez ozira na mer, v kateri se nahaja.

Ako se s pomočjo domišljije ne oziramo na vsebino predstav, ki so združene v prostoru, tako da ostane le oblika te zveze, tedaj nastane splošna podoba črte, ploskve in prostora sploh. V tej predstavi prostora so obmeri brez meje, in domišljija nam predstavlja tak prostor v njegovi brezkončnosti.

Subjektivno merimo prostor po tem, kako natezamo pri tem presojevanji svoje mišice. Od večjega napora mišic je zavisna tudi večja daljavo predmetov. Sicer pa velja tudi za subjektivno merjenje prostornosti ista izkušnja, kot za merjenje časa, da se nam namreč prostor dozdeva tem večji, čim večkrat ga merimo.

§. 31. Obmana čutov.

Obmane so osnovane na zamenjavanji obnovljenih predstav z zaznavami. Imamo jih pa dve vrsti, namreč iluzije (prevare) in halucinacije (čutna mamila).

Iluzije nastanejo, ako se v resnici dani občuti napak razlagajo ali pretvarjajo v smislu gospodujočih predstav. Večkrat se namreč zgodi, da človek čutne predmete smatra za nekaj drugega, nego so v resnici, ter se mu dozdeva, da jih vidi dvojno, napačno ali drugače pobarvane. Tako smatra strašljivec bučanje vetra za tuljenje pošasti, a nočni potnik ima često štor za razbojnika, senco kakega predmeta za prikazen; semkaj spada tudi neizogibna prevara čutov, vsled česar se nam vidi, da je drevored na oddaljenem konci ožji, oddaljena hiša manjša, vzhajajoči mesec večji i. t. d.

Halucinacije nastanejo, ako nam se same predstave zaradi svoje izvanredno žive reprodukcije prikazujejo kot pravi istiniti občuti. Tako se zdi razbojniku, da ga neprestano preganja duh njegove žrtve. Mnogokrat se dozdeva človeku, da pred njim stoji pokojni oče ali mati ter da mu mrzlo svojo roko poklada na čelo i. t. d.

Obmanam more biti povod ali v nas ali zunaj nas. Ako jim je povod v nas, tedaj so ali duševne ali telesne lastnosti. Telesni povod obmanam je največkrat v narušenem živčevji. Zaradi tega bléde človek za vročinske bolezni, v pijanosti, ob smrti, ob uživanji opojnih živil i. t. d.

Halucinacijam je navadno duševni povod, ter se največ pojavljajo v razdraženosti (srditosti, strahu i. t. d.), kadar postanejo stanovitne predstave tako živahne, da se človeku dozdevajo kot resnične stvari. Tako ni mogel učeni angleški filozof Hobbes biti brez luči, ker je drugače videl duhove okoli sebe.

Pa tudi v takih slučajih, kadar izvirajo halucinacije iz obnovljene predstave, zdi se, kakor da bi pomagala in sodelovala čutila. Ako si namreč človek pri zaprtih očeh pred očuje kakov utvor fantazije, a za tem naglo otvori oči in pogleda na kako belo steno, zdi se mu, da vidi utvor na njej. To nam zajedno razjašnjuje, zakaj se mnogi sanjarji (halucijanti) ne morejo otresti svojih obman, če tudi so osvedočeni o njihovi netemeljivosti. Tako se pripoveduje, da je učeni vojvoda Ollivarez umrl iz strahu pred takovimi prikaznimi, ki so ga dan in noč preganjale, akoravno se je s poskusi osvedočil, da so prevare čutov.

Halucinacije in iluzije morejo postati trajne, kakor n. pr. pri duhobolnikih, in se potem zovejo *blodne* (stalne) ideje. Tako se zdi mnogim bolnikom, kateri so bolni na želodci ali na črevih, da imajo v telesu kače, žabe i. t. d. Največkrat je vzrok temu pojavu kak telesen občut, ki izvira iz bolezni. Često postanejo take obmane tako silne, da jih skoro ni moči premagati.

D. Ob umnosti.

§. 32. Mišljenje.

Psihično delovanje mišljenja se razvija prirodi primerno iz teka reprodukcije. Ako je n. pr. otrok večkrat zaznaval, da so telesa, ko se jim je izmaknila podstava, padla na zemljo, tedaj že naprej določa isti pojav pri tem ali onem telesu, to pa vsled tega, ker se mu obnavlja prejšnja predstava. Na podlagi tega pripisuje otrok temu ali onemu in naposled vsem telesom svojstvo teže. Na tak način izvaja otrok že različne sklepe iz sličnosti (analogične sklepe) in sklepe iz posebnosti na splošnost (indukcijske sklepe).

Dokler se ti prvotni sklepi izvajajo le vsled reprodukcije in s pomočjo sestavljajočega delovanja domišljije, dotle še nikakor niso proizvodi mišljenja, otrok je, kakor pravimo, še nerazumen. Vrhu tega poučuje otroka vsakdanja izkušnja, da so sklepi, na ta način izvedeni, večkrat protivni istinitosti. Polagoma se učimo previdnosti. Zato vidimo, da navadno pred vsakim sklepanjem omahuje naša zavest malo po malo, t. j. mi preudarjamo, pri čemer sodeluje navlaščno domišljanje. Tako spominjanje pomore, da reprodukuje analoge slučaje in da se moremo odločiti, kar ko- nečno stori, da osnujemo sôd. Ko dospè otrok na to stopinjo duševnega razvitka, tedaj pravimo, da začenja misliti, da s svojim duhom razumeva bistvo stvari. Tako mišljenje imenujemo razumno, katero izvira iz posebne vzmožnosti, iz razuma, t. j. iz sposobnosti za mišljenje. Od zdaj nadalje prisoja ali odreka otrok temu ali onemu predmetu znake

šele tedaj, kadar jih je poprej dobro premislil. Otrok sodi in pride tako do prvih pojmov o predmetih, popolnjevaje in popravljaje splošne podobe, nastale vsled domišljije.

Podlaga mišljenju je sklepanje, t. j. ono izvajanje sôdov, katero je oprto na preudarjanje; iz tacih nastanejo zopet pojmi. Mišljenje je torej svestno združevanje predstava z ozirom na njih vsebino, in proizvodi mišljenja so pojmi, sôdi in sklepi. Psihologično začenjamo prej soditi, potem šele snujemo pojme in sklepe, kajti pojmi so le posledek našega presojevanja stvari, — sklepi pa le posredovani sôdi. Dušeslovje ne razpravlja pravil teh proizvodov, ono samo opisuje razne pojave.

§. 33. Pojmi.

Pojmi se razvijajo iz predstav. V pojmih pregledamo celo vrsto predmetov, predstava pa nam kaže samo posamezen predmet. Najprvo se pojavi v naši zavesti splošna predstava ali podoba, nastala iz več posamnih in enakih predstav. Razne izkušnje pa izpreminjajo te splošne predstave in iz njih se polagoma razvijajo psihični pojmi. Ako smo dobili n. pr. predstave različnih lip, spojé se te predstave v splošno podobo o lipi sploh. V tej podobi se jednaki znaki po obnovnem zakonu sličnosti pobujajo in ojačujejo, nejednaki znaki pa se vzajemno ovirajo in zato otemné v splošno predstavo. Potem imamo splošno podobo „lipe“ pred sabo, v kateri se nahajajo bistveni znaki posamnih lip; drugi znaki jedne ali nekaterih lip pa se izgubé.

Pojem je torej splošna predstava, sestavljena z enakih znakov več prostih predstav.

Človek n. pr. opazi prvokrat v svojem življenji več raznih opic ter si o vsaki posebej stvarja predstavo, kar se najbolj vidi na tem, ker jih šteje. Ko pa si je svest onega, kar imajo te predstave zajednega, t. j. ko jim zbere jednaka svojstva, počne izločevati njihove posebnosti, in on ne vpraša nič več za ime vsake pojedine opice, nego za ime,

katero pripada vsem. To je znak, da se je v njegovi duši porodila splošna predstava, za katero je treba tudi občnega znamenja.

Ta pojem pa je nestalen, ker so različni tudi krogi predstav pojedinih ljudi.

Od tega pojma različen je logični pojem. Ako namreč iz splošne predstave odločimo vse, kar je nejednako, slučajno, in ako si kot celoto mislimo le to, kar je jednako, bistveno, imamo logični pojem.

Logični pojem „lipe“ torej ne ustreza nobeni resnični lipi, ker mora ta obsezati tudi slučajnosti. Logični pojem si torej le mislimo, tak pojem je logičen ideal. Logični pojmi so končni smoter vsega mišljenja, vsega spoznanja. Znake, brez katerih si ne moremo misliti predmeta, zovemo bistvene ali potrebne, ker stvarjajo bistvo predmetov. Vse druge znake pa imenujemo nebistvene ali slučajne.

Pri postanku pojma imamo več duševnih delavnosti, namreč: 1. obnovo istovrstnih predstav, 2. refleksijo (razmišljanje — preudarjanje), 3. abstrakcijo (odločevanje) in 4. kombinacijo (sestavljanje).

Pred vsem se obnavljajo istovrstne predstave. Predstave, od katerih hočemo, da naredimo pojem, morajo se istodobno pojaviti v zavesti. Vender ni dovoljeno, da so pri snovanju pojmov samo neke predstave iste vrste v zavesti, nego treba je, da se v njih pojavijo vse razen jedne. Inače bi dobili kriv pojem, ker bi se nam mnogi znaki zdeli bistveni, ki pa so samo slučajni.

Potem pride refleksija, t. j. preiskovanje bistvenih in slučajnih znakov istovrstnih predstav. Ko so se tako po refleksiji določili jednaki in nejednaki, bistveni in slučajni znaki, pristopi abstrakcija ali odločba. Treba je namreč, da se odločijo ali razstavijo slučajni znaki od bistvenih, ter da se ti čim bolj ojačijo. Pri tem je treba paziti, da se ne odloči niti preveč niti premalo znakov, ker pravi pojem nastane samo tedaj, ako obseza vse bistvene znake, ter ako nima nobenega slučajnega znaka.

Poslednja in najvažnejša duševna delavnost pri postanku pojmov je kombinacija ali spajanje bistvenih znakov v jedno celoto, t. j. v občno predstavo, katero zovemo pojem.

Vsebino pojma imenujemo vse bistvene znake, kateri so v njem združeni. Skupnost predmetov (predstav) pa, ki jih obseza kak pojem, imenujemo njegov obseg. Pojmi z manjšo vsebino imajo večji obseg, ker čim manj znakov imajo, tem več predmetom so ti znaki skupni. Višji pojmi imajo večji obseg, toda manjšo vsebino.

Ako ustreza pojem samo jednemu predmetu, imenuje se poseben (individualen) ali pojeдин. Ako pa se nahaja pojem na celih skupinah predmetovih, imenuje se občen ali razreden.

Posebni in občni pojmi nastanejo iz čutnega nazora po abstrakciji. Z abstrakcijo pa pridemo tudi do pojmov o takih predmetih, ki se ne nahajajo sami ob sebi, ampak le na drugih samostalnih bitjih in na samostalnih stvareh. Pojme delimo torej na abstraktne in konkretne.

Pojem je jasen, ako nam je njegova vsebina vsaj toliko znana, da ga ne zamenjujemo z drugimi, osobito s sorodnimi pojmi. Jasne pojme imamo samo od jasnih predstav in nazorov. Zato je treba, da se dotični predmeti dovoljno in dostikrat gledajo. Razločen je pojem, ako je njegova vsebina popolnoma razložena, da torej ne mešamo znakov jednega pojma z znaki drugega. Razločni pojmi so ob jednem tudi jasni, a jasni niso vsekdar tudi razločni.

Popisi so navadno jasnejši, krepkejši in trajnejši od prostih predstav, ker nastanejo vsled ponavljanja in združevanja onega, kar je predstavam iste vrste jednako, in ker jim znaki niso tako mnogobrojni ter se lažje učvrste v zavesti. In zaradi tega se pojem težje pozabi nego pojedine predstave, od katerih je nastal. Zato je snovanje pojmov jako znamenit čin v razvitku duševnega našega življenja ter nam v mnogem oziru olajšuje pouk.

Pojem izražujemo z besedo.

§. 34. Sôdi.

Sôd nastane iz primerjanja dveh pojmov. Primerjajoč dva pojma, treba je namreč določiti odnošaj med njima, da li se drug z drugim zlagata ali ne. Sôd je torej logični izraz za vzajemno razmerje dveh pojmov. Predno sodim, moram preudarjati, kajti bistvo sôdovo je v tem, da odločim, ali je kak pojem stvari lasten ali ne. Razne sôde izrekamo s stavki.

Vsak sôd ima podmet (subjekt), povedek (predikat) in vez (kopulo). Podmet je oni pojem, na katerega se odnaša drug pojem, povedek pa oni, ki se odnaša na drug pojem. Vez je jezikov izraz, s katerim se povedek odnaša na podmet.

Od logičnega sôda se razlikuje psihični. Ta nastane brez navlaščnega preudarjanja; zato tudi niso taki sôdi brez-pogojno veljavni. Ako otrok pri prvem pogledu jelke sôdi: Jelka je drevo, — zgodi se to, ker obnavlja predstavo. Na ta način nastane mnogo krivih sôdov, n. pr. kamen je organsko bitje.

Mnogo psihičnih sôdov izvira neposrednje iz zaznave, n. pr. svetlo je, diši. Pri tem pravo za pravo ne deluje mišljenje; vendar so taki sôdi veljavni. Kakor iz sôdov sploh nastanejo pojmi, tako nastanejo iz teh brezosebnih sôdov prvotni pojmi. Tu se tako rekoč razklada postanek sôda s postankom pojma. Te prvine vsega mišljenja bi mogli ravno tako imenovati izraz pojma kot sôda.

Z ozirom na to, ali podmetu z vezjo povedek pridajemo ali odrekamo, imamo trdilne ali nikalne sôde. N. pr. Železo je kovina. Kri ni voda.

§. 35. Sklepi.

Sôdi so gledé svoje veljavnosti zavisni često drug od drugega. Zato je móci v mišljenji izvajati sôd iz sôda. Tako izvajanje neznanega sôda iz jednega ali več znanih sôdov se imenuje sklep (zaključek). Znani sôdi se imenujejo prednji reki

ali prednjaki; sôd pa, ki se izvaja iz njih, zove se izvod (sklep, zaključek, zaključni sôd). Pri tem imamo deduktivno in induktivno sklepanje. Pri prvem postopamo od splošnega sôda do posebnega, pri drugem od posebnega k splošnemu. N. pr. Deduktivno: Vsa telesa so težka; zrak je telo; torej je zrak težak. Induktivno: I. raste, goba raste, mah raste i t. d.; tedaj vse rastline rastejo.

Po indukciji v ožjem smislu sklepamo iz posameznih slučajev na splošni zakon; pri analogiji pa iz sličnih prilogov na nek poseben slučaj. Kakor uči logika, brezpogojno veljaven je le deduktivni sklep, induktivni pa le pogojno, ker morejo prednjaki obsezati vse mogoče slučaje, ki se nahajajo v izvodu. Zato večkrat krivo sklepamo po nepopolni indukciji. Vender je mnogo na ta način dobljenih sôdov nedvomljivih (n. pr. vsi ljudje so neumrljivi). Indukcije ne moremo pogrešati, ker nam pomore, da dobimo pred vsem splošne sôde, ki so podlaga deduktivnim sklepom. Po indukciji si bogatimo izkušnjo in nabiramo splošne resnice. Po dedukciji to izkušnjo uporabljamo za vsak poseben slučaj.

Psihično sklepanje se razvija iz predstav. Po zakonu reprodukcije prihajajo namreč predstave, ki so bile večkrat med seboj zvezane, vzajemno v zavest, in sličnost se obnavlja s sličnostjo. Dokler je psihični sklep nezavesten, mora biti omahljiv in ne more biti brezpogojno veljaven, kakor tudi psihični pojem in psihični sôd nista. Polagoma sklepamo previdneje, ker preudarjamo. Psihični sklepi se bližajo potem malo po malo logičnim.

§. 36. Razum in pamet.

Razum se pojavlja v pojmih, sôdih in sklepih. Razum je torej sposobnost pojmovanja, sojenja in sklepanja. O živalih, ob otrocih in onih odraslih ljudeh, pri katerih so predstave samo slučajno združene, pravimo torej, da so nerazumni. Ako ti mnogokrat vender le zadenejo pravo, zgodi se največkrat vsled nekaterih temnih predstav, ki se udeležujejo odločevanja; vsled teh predstav se taki ozirajo le na vnanje po-

vode, ne pazeč na razlog, po katerem sodijo. Mišljenja ni brez samozavesti, kakor ni samozavesti brez mišljenja. Samo človek misli, zato ima le človek razum. Sposobnost za razumnost je človeku prirojena, kakor ima tudi tica dar za petje. Ali razum ipak ni prirojena realna moč naše duše, kajti, ko se rodimo, nimamo nikakega pojma, ne sodimo in ne sklepamo. Razum se razvija z nami polagoma pod gotovimi pogoji, in ta razvitek biva neprestano od prve mladosti pa do najdaljše starosti.

S starostjo se oslabi spomin in domišljija, razum pa se vedno bolj krepeča. Na razvitek razuma vpliva pred vsem v zgoja in pouk. Kako važen je ta vpliv, dokazuje nam stanje divje vzraslih ljudij in surovih prirodnih narodov.

Človeku je dana moč, da prodira s svojim duhom do zadnjega vzroka vsega stvarstva ter najde svrho, namen raznih bitij. Ko tako iščemo zadnjega vzroka, svrhe vseh reči, pridemo do neustvarjenega ter najdemo Boga, Stvarnika nebes in zemlje. Vzmožnost pa, zaznati in spoznati, kar je višjega, nadčutnega v stvareh, imenujemo pamet (um) na katero se opira umno mišljenje.

Pamet (um) je torej ona vzmožnost naše duše, po kateri v stvareh zaznavamo kaj višjega, vzvišenega ter se povzdigujemo od čutnega do nadčutnega, od časnega do večnega, od minljivega k neminljivemu. S pametjo spoznavamo svojega Stvarnika, vzrok in konec vsega stvarstva. Vprašujoč namreč po razlogih: odkod? kam? čemu? in iskajoč svrho vsemu stvarstvu, uvidimo naposled, da ne moremo vsem stvarcem in vsem pojavom najti konečnega razloga na tem svetu, in da mora biti neko bitje, katero nima povoda v nekem drugem bitji, nego je samo od sebe. To vrhnje bitje, katero je povod sebi in vsemu, kar je na svetu, in katero je jedino prava in večna resnica, zovemo Bog.

V otroku se že zgodaj vzbudi pamet, a popolnoma se razvije šele v možki dobi. Komaj začenja dete govoriti, že stavi mnogo in raznih vprašanj: zakaj, kako in čemu je to ali ono; otrok postaja pameten. Pazljivo posluša, ko se mu pripoveduje o Bogu, o nebesih, o stvarjenji i. t. d. Pravo

začne razločevati od nepravlega, resnico od laži i. t. d. Pameti mora služiti vse delovanje razuma. Pamet vodi človeka do najvišjega spoznanja, požlahtnjuje mu vse druge dušne moči, ako se jej dajo voditi. Dar pameti dokazuje, da je človek sličen Bogu. Pamet se torej bavi z najčistejšimi moralnimi načeli in z najvišjimi verskimi resnicami.

Pred storjenim dejanjem nam kaže pamet, kaj in kako storiti in česa ne; po storjenem dejanji pa nas hvali, ako smo jej bili poslušni, ali pa nas graja, če nismo ravnali po njeni zapovedi. To nrvstveno spoznavanje pameti imenujemo *vest*, t. j. notranje prepričanje o tem, kar je nrvstveno najboljše. Delavnost pameti je glas vesti. Glas vesti se že zgodaj obudí v otroškem srci. Zato bodi vzgojitelju prva skrb, da ohrani mladini *vest* čisto in tenko.

Pamet človeška pa sama na sebi ne more povoljno odgovarjati na vsa vprašanja, ki se jej stavijo, zato vedno v dotiko stopa z drugimi pametnimi bitji, od katerih je zavisna toliko bolj, kolikor manj je še sama razvita. Tako nastane *vera*, ki je v tem, da neko reč zato imamo za resnično, ker je nek drugi to povedal. V veri naša pamet priznava umstvenost drugih ljudi, uklanja se njihovi izreki, dokler nima razloga dvomiti nad resničnostjo dotične izreke. To bi se zgodilo, kadar bi zaznali za kako laž, za neodpustljivo zmoto, za protislovje in sploh za dejanje, ki je nasprotno nrvstvenemu zakonu. Vsa moralna in intelektualna omika se najprej opira na *vero*; šele v poznejšem življenji v marsikateri zadevi namesto vere stopa znanje, čeravno se tudi takrat ne izhaja kar brez vere. Vse občevanje med ljudmi se večinoma naslanja na *vero*, ki je podlaga mnogim vednostim (n. pr. zgodovini, zemljepisu). Vera je torej zahtevk in delavnost pameti. To velja še v večji meri ozirom na najvišje resnice, o katerih človek želi izvedeti kaj zanesljivega in gotovega. A tu čuti naša pamet, bodisi sama ob sebi ali tudi z umom drugih ljudi združena, da je preslaba ter ne more povoljno odgovarjati na vsa vprašanja. Zato išče pojasnila o samem sebi pri tistem, ki jo je ustvaril. Ta božji odgovor na prevažna vprašanja pameti imenujemo *razodenje*, katerega torej zahteva

tudi pamet. Naša pamet pa tudi to zahteva, da verujemo razodenju, po katerem Bog, večna resnica, govori človeku. Tako je torej tudi nadprirodna vera zahtevak in delavnost pameti; in ker se v nadprirodni veri dajemo voditi najvišji pameti, tedaj je sv. vera res najvišja umstvenost.

V navadnem življenji se zamenjuje razum in pamet, toda po tem, kar smo doslej učili, more vsakdo uvideti, da to ni isto.

§. 37. Govor (jezik).

Vnanji svet prihaja v našo dušo v obliki občutov, zaznav in predstav. Iz predstav se razvijajo pojmi, čustva, težnje in ostali duševni pojavi, kateri ustvarjajo notranji svet ali svet naše duše. Ta svet je sam po sebi neviden in neobčuten, moremo pa ga odkriti s pomočjo besed ali govora. Kakor je vnanji svet ozko zvezan s svojimi slikami v duši, tako je ozka zveza med besedami in predstavami. Beseda ni samo prazen glas ali mrtva zveza praznih glasov, nego je uprav telo predstave, a predstava je njena duša. Jezik je torej neko vtelesenje naših misli ali sploh notranjega našega dušnega stanja. Govor je torej umetno sredstvo, s katerim se najjasneje in najpopolneje utelešujejo naše predstave, in katero največ pomaga, da jih moremo tudi drugim priobčevati.

K govorjenju nam pomorejo glasila: dihala, jabolko, jezik, nebo, nos in ustni.

Naše besede so večinoma zvoki za splošne pojme. Večkrat moramo namreč z isto besedo imenovati več v glavnem enakih, drugače pa dosta različnih predstav. Posebne besede imamo samo za take predmete, kateri se povsem pojedino pojavljajo, kot n. pr. za Ljubljano, Zagreb, Triglav itd. Predmet splošnega pojma pa ni pojedina reč, temveč razred pojedinih reči, ki se sicer zlagajo po neki notranji sličnosti, v resnici pa niso nikdar zjedinjeni, n. pr. vsa, ta, prva itd. drevesa. Zato jih tudi ne moremo z jednim samim pogledom označiti, temveč odnašati moramo enakost na enakost, kar se zgodi, ako jim damo imena.

Razločujemo pa govorjenje s telesnim gibanjem, z besedami in s črkami. Besedno govorjenje je le človeku lastno. Res, da se tudi živali razumevajo med seboj; toda njihov glas je brez prave oblike in vsebine. Njih znaki so le bolj prirodni izrazi njih vsakokratnega osebnega stanja; zato jih moremo primerjati govorjenju s telesnim kretanjem gluhonemcev. Razum in govor sta v jako ozki zvezi. Čim sovršenejši je razum, tem popolnejša je beseda, s katero se izjavlja. Plemenita duša govori lepše; usovršen razum išče tudi sovršenega govora. Kjer se nahaja mišljenje, tam je govorjenje. Jezik torej pospešuje mišljenje, in od njega je zavisna zlasti jasnost mišljenja.

Kakor pri pojedinci, tako se tudi pri celih narodih jezik ali govor ravna po stopinji njihove obrazovanosti. Glavni znak usovršenega jezika je njegovo bogastvo in značajnost njegova, t. j., da ima dovolj in za pojedine pojme točno označenih besed.

Z jezikom dobiva znanost in omika večji tek. Dete ga najde pri odraslih ljudeh ter se ga uči od roditeljev in vzgojiteljev. Vsak rod se začenja nadalje obrazovati tam, kjer so obstali predniki, prisvojajoči si znanje in izkušnje prejšnjih rodov. Ta znanstveni zaklad se največ nahaja v slovstvu narodov.

§ 38. **Primena (apercepcija) predstav.**

Predstave, katere smo si že pridobili z zaznavanjem (s percepcijo) in zrenjem, stopajo med seboj in s predstavami, na novo v zavest prihajajočimi, v nekako vzajemno delovanje. Posledica takemu delovanju je pretvarjanje jedne ali druge predstave. Navadno se prilagodi nova predstava onim krogom predstav, kateri so v duši že trdno ukoreninjeni. Vender se tudi prigodi, da kaka nova predstava pretvori starejšo zvezo predstav. To vzajemno delovanje, pretvarjanje in konečno združevanje predstav zovemo *apercepcijo* ali *primeno* (prisvojevanje). Neizpremenjeno vzprejemanje predstav pa imenujemo *percepcijo* (zaznavanje).

Starejša predstava se imenuje apercipujoča, nova pa apercipovana. Apercipovanje se vrši tako, da se nova predstava primerja s starejšo in da se mora po njej kot starejši ravnati.

Imam li n. pr. pojem o ravnem trikotniku, pa slučajno opazim sferičen trikotnik, tedaj bode v meni nova ta predstava vzbudila sorodno starejšo predstavo trikotnika, in vsled tega bode nastalo vzajemno neko delovanje, po katerem se znaki sferičnega trikotnika na jedni strani ojačijo, na drugi strani pa se po izvršeni prisvojitvi sploh usovrši moj pojem o trikotniku.

Na apercepcijo se opira mnogo psihičnih pojavov. Apercepcija proizvaja, da se nam izkušnje razširjujejo, čistijo, popravljajo in urejujejo.

Naše mišljenje, seosebno sojenje, naslanja se na apercepcijo. Pri sôdu namreč podrejujemo vedno neznano znanimu, novo staremu, posebno občnemu i. t. d., a pojmi nastajajo ravno po sestavljanji enakih znakov več prostih predstav. Pri tem se postavljajo različne predstave druga proti drugi. Take predstave si delajo zapreke, dokler preudarjamo; naposled, kadar izrekamo sôd, pa se apercipujejo. Kadar premišljamo, vrši se apercepcija tako, da si stopajo navadno starejše predstave nasproti. Apercipovane predstave so sicer manj samostalne, toda tem jačje. Po tem, v kakeršnem stanu se nahajajo naše vsakokratne izkušnje, ravna se razumevanje novih predstav. Jedno ter isto zaznavo razumevate dve različni osebi večkrat različno. Pri vsakem človeku se v teku časa z ozirom na posebne njegove razmere in na način obrazovanja osnujejo stanovitni krogi predstav, kateri si nove predstave prisvojujejo in po svoje uravnavajo. Ako je novo vstopivša in krepkejša predstava nasprotna starejši, spočetka bolj ovira apercipujoče predstave; polagoma pa prevladujejo zopet zadnje, ker so dalje časa trajale in se zato okrepcale. Apercipujoče predstave dajejo našemu življenju neko stalnost in soglasnost. Brez njih bi bili v neomejni oblasti vnanjih vtiskov. Z menjavo tega, kar je okoli nas, menjali bi se tudi naši nazori.

Večkrat se tudi prigodi, da nove predstave premené starejše. Takova premena se nikdar ne zgodi brez velike duševne borbe. Taka premena pa tudi nastane vsled raznih izkušenj; in tedaj se nam očistijo načela, nazori, uverjenja.

Tudi pri memorovanji deluje apercepcija. Od načina, kako se to godi, zavisna je sovršenost spomina. Ako na novo vstopivša predstava ne najde nobene zveze predstav, kateri bi se primenila, tedaj se ne more vzdržati. S kolikor več predstavami pa se združi nova predstava, tem bolj si jo zapomnimo in tem več pomočkov najdemo, kadar jo hočemo obnoviti.

Z vsakim nadaljnim primenjanjem se urejajo naše izkušnje v trdno združene kroge predstav, kateri tvoré med seboj zopet celoto. Ta se sicer vsak dan, dà, vsako uro izpreminja; vender ostaja vedno neko trdno stoječe deblo, okrog katerega se vse ureja in oklepa.

Apercepcija je pri vzgoji in pri pouku zeló važna, ker je napredek otroka v mnogem oziru zavisen od količnosti in kakovosti onih predstav, katere si je otrok prisvojil prej, nego je vstopil v šolo. Zato je treba, da učitelj spozna krog teh predstav ter da nadalje deluje na podlagi tega kroga. Vedno naj združuje neznano z znanim, novo s starim i. t. d., drugače bi bilo poučevanje brezvspešno.

§. 39. **Pazljivost.**

Kadar prevladajo posamezne predstave s svojo jasnostjo vse druge tako, da se same nahajajo v zavesti, pravimo, da smo zbrani, pazljivi ali pozorni. Pazljivost ali pozornost se namreč imenuje stanovitno usredotočenje (koncentracija) in izključljiva mér zavesti na nek poseben občut, na neko predstavo ali celo zvezo predstav.

Takovo stanje se provzroči na več načinov, bodisi da krepki, novi, nenadni in nepričakovani občuti siloma vstopijo v zavest, bodisi da pride kaka predstava ali vrsta predstav vsled apercepcije v zavest, ali naposled, da je zavest pod vplivom

volje odprta vstopajočim predstavam. Z ozirom na to razločamo troje vrst pazljivosti, namreč: *a*) prvotno ali čutno, *b*) primenjajočo (apercipujočo) in *c*) samohotno pazljivost. Poslednji nasprotni ste prvi dve vrsti kot nehotna pazljivost. Nehotna pazljivost se javlja brez naše volje ali pa še celo proti njej, in to pri raznih ljudeh za razne predmete. Pri tem odločuje največ njih sposobnost in naobraženost. Prvotna pazljivost je zavisna od jakosti, od trajanja in od množine vtiskov. Tako n. pr. vzbujajo našo pozornost požari, grom in tresk, vihar, hud smrad i. t. d. Najkrepkejši in najtrajnejši vnanji vtiski vzbujajo največ našo pazljivost; vsled prekrepih razdražeb pa otrpne pazljivost.

Prisvojajoča ali apercipujoča pazljivost zavisi pred vsem od tega, more li vstopivša predstava ali vrsta predstav gladiti pot apercipovanju, ali ne. Apercipujoča pazljivost teži tudi po razumevanji, zato se imenuje umstvena (intelektualna) ali duševna.

Novi in redki predmeti bolj delujejo, nego navadni. Pa tudi znani predmeti morejo vzbujati našo pozornost, ako se pojavljajo v nenavadni, a prijazni obliki. Najbolj pa vzbujajo pozornost oni predmeti in pojavi, kateri so deloma znani, deloma pa neznani. Tako vzbuja tudi podobnost ali nasprotje nove zaznave s prej pridobljenimi predstavami umstveno pazljivost. Vender se nasprotje ne sme pojavljati samo na sebi, ker bi je potem ne mogli odnašati na določene predmete. Podobnost se ne sme prevreči v enakost, ker bi potem nove zaznave ne mogli razlikovati in tedaj tudi ne opaziti.

Samohotna pazljivost izhaja iz naše volje. Ker pa volja ni absolutno svobodna, zato tudi pazljivost ne more biti absolutno samohotna. Včasih bi bil kdo rad pazljiv, pa ne more biti. Samohotne pazljivosti se je treba navaditi. Zato ni čuda, ako se pri otrocih ne pokazuje takoj, ko pridejo v šolo.

Trajno pazljivost na kak stanoviten predmet zovemo zanimanje (interes). Predmete pa, ki morejo na poseben način vzbujati in mikati našo pazljivost, imenujemo zanimljive ali interesantne. Zanimanje ni

pri vseh ljudeh jednako, temveč se ravna po večji ali manjši izomiki dotičnega človeka. Kaka neznana rastlina zanima bolj prirodopisca nego jezikoslovca. Znana oseba nas bolj zanima, nego neznana; novoiznajdeni denar kakega rimskega cesarja zanima starinoslovca, ne pa kmeta i. t. d. Pouk nam množi znanje o pojedinih predmetih, s tem pa vzbuja tudi naše zanimanje za nje. Z napredovanjem pouka postaja torej tudi naše zanimanje raznovrstnejše in mnogostranejše.

Od otroka ne moremo pričakovati duševne pazljivosti. Njegovo predstavljanje se udaja le najkrepkejšim čutnim vtiskom in mikom novih predmetov. Zato je najtežja naloga prvega pouka, da vzbuja otrokovo pazljivost. Po pazljivosti učencev se lahko sodi, koliko je vreden pouk učiteljev. Ako je pouk mikalen, pazijo učenci, drugače ne. Le počasi se razvije iz nehotne pazljivosti samohotna. Najboljša sredstva, da se vzbudi v otroku pazljivost, torej so, da se pouk naslanja na že znane predmete, da se primerno uvede in da se vzamejo na pomoč čutni miki.

Pazljivosti nasproti je raztresenost, pri kateri se naša zavest razdeljuje, vsled česar postanejo znova pristopajoče predstave nejasne in površne. Povod raztresenosti je često izven nas, a ona se pojavlja osobito ondaj, kadar v istem času v zavest sili mnogo raznih predstav. Ako je pazljivost na posebno visoki stopinji, pravimo, da je napeta. Človek z napeto pazljivostjo se ukvarja samo z jedno stvarjo, vse drugo mu ni mar. Večkrat smo raztreseni, ker vstopajoče predstave ne najdejo opercipujočih predstav, torej ako dobivamo samo popolnoma nove zaznave ali take, ki se kar nič ne odnašajo na predstave, katere imamo v istem času. V tem slučaju smo zamišljeni. Tako se n. pr. dogodi, da človek išče knjige, katero ima pod pazduho.

§. 40. Zavest in samozavest.

Naša duša ne vsprejemlje vedno vtiskov vnanjega sveta. V snu, v nesvesti, za smrti itd. ne občuti ničesa. Kadar more duša vsprejemati vtiske vnanjega sveta, pravimo, da je

človek pri zavesti, t. j. da vé za ono, kar je okoli njega in v njem. Zavest je torej ona sposobnost naše duše, po kateri ona zna, kar je okoli nje in v njej. — Moglo bi se reči, da je duša za časa zavesti budna, a za časa nezavesti, da spi.

Zavest imenujemo tudi skupnost vseh svojih predstav.

Najvišja stopinja zavesti je samozavest, t. j. zavest (predstava) o samem sebi.

Pri zavesti je predmet spoznavanja vnanji svet, pri samozavesti pa duša sama. Ona je torej ob enem subjekt in objekt. Jedinstvena predstava o tem, kar se godi v moji duši in kar se nahaja v njej, stvarja predstavo o moji osebi ali o moji osebnosti, katera se navadno označuje z besedo „jaz“. Ta predstava je najobsežnejša in najodločnejša v duševnem našem življenju.

Ko se dete rodi, ni pri popolni zavesti. Ono sicer občuti, toda to čutenje je zelo nejasno in temno. Šele čez neka; dni sledi raznim predmetom, a to je znamenje, da se v njem vzbuja in razvija zavest. Čim večkrat se ponavljajo pojedini občuti, tem jasnější so otroku. Tako začne ne samo iskati nego tudi spoznovati razne predmete okoli sebe. Naposled spozna tudi svoje lastno telo. Otrok vidi, da se njegovi telesni občuti skladajo z vidnimi in tipalnimi občuti, vidi, da so predmeti, kateri mu obujajo občute, vedno blizu njega, akoravno se vnanje stvari često menjajo; opazuje, kako se gibanje njegovih udov sklada z mišičnimi občuti; uveri se, da občuti prenehajo, ako se ne dotakne predmeta, ako zapre oči i. t. d. Vse to stori, da otrok vedno bolj pojmuje razliko med svojim telesom in med drugimi predmeti in da se polagoma zaveda samega sebe.

Ta prva samozavest pa je še nejasna, kajti otrok še ni sposoben, da bi mogel jasno obnavljati predstave. Ako govori otrok o samem sebi, ne imenuje se „jaz“, nego tako, kakor čuje, da ga imenujejo drugi. Šele ko more obnavljati predstave, začenja spoznavati svojo osebo. Od zdaj nadalje zaveda se malo po malo svojih predstav, čustev in teženj in

uvidi, da je vsemu temu izvor in početek on sam, da se v njem vse to zbira in steka. Svoje telo spozna kot pravo gibajoče središče vseh občutov in predstav.

Obnova predstav se vrši vedno hitreje ter je vedno sovršenejša; domišljija začne delovati. Na drugi strani se razvijó v otroški duši razločna čustva in preidó v težnje. Te otrok z vsakim dnevom bolj izraževa z gibanjem, z dejanjem. Iz tega sledi, da se otrok od dne do dne vedno bolj čuti kot samostalno in samodelalno bitje, in čim bolj spoznava druge „jaze“, tem jasnejši mu postaja lastni „jaz“.

Nepravilno delovanje domišljijino prehaja polagoma v razumno in pametno mišljenje. Osamele predstave se uredé v kroge predstav, ki se razširjajo in utrjujejo vsled apercepcije, med seboj pa ustvarjajo celoto, tvorino predstav. Vsakokratno zvezo predstav more vsako spoznavanje apercipovati; zaradi tega se nam zdi, kot bi bila nek notranji čút, notranje oko, katero umeva predstave ter vidi, kako celó starejše predstave, pojavljajoče se v zavesti, kakor nekaj zunaj stoječega pristopajo v čút. V tem notranjem čútu nima le mišljenje svojega izhodišča in uhodišča, marveč se od tu določajo tudi čustva in težnje. Zato je ta čút središče našega jaza, sedež naši samozavesti.

Zveza predstav, katera se nahaja v nas, stori, da si svoj „jaz“ vedno le mislimo. To najlažje opazujemo, kadar se zbudimo iz globokega sná. Zavemo ali osvestimo se šele tedaj, kadar se vrnejo predstave, katere smo imeli nazadnje; to pa se zgodi največkrat z zaznavanjem tega, kar je okoli nas. Med tem se jako izpreminja to, kar nas obdaja, in ker imamo v sanjah tudi žive predstave, zato nas te premene in te predstave večkrat tako opovirajo, da se dalje časa ne moremo domisliti ali osvestiti.

§. 41. Ideja in idejal.

Kakor moremo od bistvenih znakov raznih predstav sestavljati pojme, tako moremo od najčistejših in najsovršenejših oblik pojedinih pojmov zlagati nove višje

predstave, katere zovemo ideje ali sploh misli. V ožjem smislu pa pomeni ideja one splošne pojme, ki so najbolj nadčutni.

Ideje nam kažejo stvari take, kakeršne ustrezajo naši osebni zahtevi, a ne takih, kakeršne se posebej pojavljajo na svetu. Tako n. pr. pojem o človeku priliči vsem ljudem, ali ideja o človeku, in če je tudi sestavljena z oblik in črt, katere so se posebej pojavile na mnogih ljudeh, ipak ne odgovarja popolnoma nobenemu posebnemu človeku na svetu. Ideje nastanejo torej samo v mislih, in zdi se, kot da bi izhajale iz nekega drugega višjega sveta, kjer je vse popolno in dovršeno. Ideje nam stavi pamet pred naše duhovno oko kot neke voditeljice in vzore na potovanji skozi življenje, da bi se po njih ravnali in jih skušali uresničevati.

Najvišje in najčistejše ideje so resnica (istina), dobroti in lepota. Te tri ideje je vtisnil Stvarnik v vesoljno stvarstvo. Najvišja izmed njih je ideja dobrote; torej ne more biti v resnici nič lepo, ako ni dobro. Prav tako je tudi ideja resnice obče veljavna. Ako bi se kaj ne ujemalo z resnico, ne more biti niti dobro, niti lepo. Ideje pa se najožje strinjajo in prešinjajo. Kjer je jedna in sicer popolnoma, tam ste tudi obe drugi. Vse tri ideje lahko združujemo v jedni ideji, v popolnosti.

Vse pa nadkriljuje ideja božestva, ker je v njej vse to združeno v popolni in najsovršenejši obliki. Človek si more ustvariti idejo o vsem, kar koli se more zamisliti v neki veličini in sovršenosti. Kar ne more biti veliko in vzvišeno, o tem se težko zamišlja ideja.

Ideje, katere so tako živahne, da se v zavesti pojavljajo kot posebne jasne predstave, imenujejo se vzori ali idealji. Ako si pa vstrajno prizadevamo, da v sebi uresničimo ideal, da postanemo nekak snimek vzora, da si one predmete, o katerih mislimo, da so najbližji naši ideji, s pomočjo domišljije sami usovršujemo, pravimo, da imamo idealnost, vzornost. To dela pesnik, pripisujoč junaku svoje pesmi vse mogoče vrline, večkrat tudi take, katerih morda, ako je zgo-

dovinska oseba, niti ni imel. Ideja je torej nekaj abstraktnega, idejal pa nekaj konkretnega.

Na stvarjanje idejalov deluje pred vsem vzgoja, kateri je naloga, mladino voditi k pravim idejalom, kajti brez idealnosti ni višjega prizadevanja. V vzornosti pa človek zmaga zemeljsko ter postane ves nekako duhovit. Poleg tega vpliva na idealnost tudi okolica, duh časa in običaji. Razni ljudje si torej ustvarjajo razne idejale, kateri so z ozirom na njih individualno sposobnost več ali maj dovršeni. Idejal čez vse vzhvišen je Kristus. V njem se je večlovelil Bog, absolutna dovršenost, ter je na ta način vidno stopil pred nas. Najvišja idealnost je torej v posnemanji Kristusa, v hoji za njim. Kristus mora zato tudi v vzgoji biti najvišji vzor. On je prvi pedagog, vzrejenik človeštva. Vsakeršna vzgoja brez Kristusa zgreši namen ter vodi v nesrečo!

§. 42. Darovitost.

Razum in s tem vzmožnost mišljenja ni pri vseh ljudeh jednaka. Nekateri pojmujejo lahko, drugi težko. Ta razlika razumske sposobnosti je osnovana na darovitosti ali na prirodnih darovih, t. j. na oni prednosti razuma, katera je bolj zavisna od prirojenih svojstev, nego od vzgoje in od pouka. Razne stopinje darovitosti in razvitka so v obče sposobnost ali dobra glava, talent (bistra glava) in veleum (genij).

Sposobnost ali dobra glava se kaže v tem, da podano tvarino lahko razumevamo in si jo prisvojujemo. Ta tako zvana doumljivost je torej posebno določena spoznavnost, združena s krepkostjo spomina. Sposobnosti nasprotna je slaba, počasna glava. Talent (bistra glava) pa je neka dovršenost miselnosti (umnosti), sosebnost razuma. Nasprotna je neumnost, slaboumnost (zabitost).

Dober razum se kaže kot dovtipnost (dovtip), ostroumnost (ostroumje), globokoumnost in veleum (genij).

Dovtipnost je sposobnost, s katero brez velikega napa odkrivamo sličnosti v različnih stvareh ter jih slikovito

izražavamo s pomočjo domišljije. Dovtipi so navadno šaljivi, toda morejo biti tudi resni. Prigodni so, ako navajajo bistvene znake sličnih stvari; razumni pa, ako vzbujajo razmišljanje; prazni, ako odkrivajo samo neznatne znake, in naposled živahni, ako podajajo dovolj povoda in gradiva za domišljavost. Dovtip se more izvreči v neslanost in prisuknjenost.

Ironijo in persiflažo imenujemo one dovtipe, kateri pod pretvezo hvale in priznanja zasmehujejo kakove nakaze.

Ostroumje je sposobnost, s katero lahko opažamo različnosti v sličnih stvareh. Izrod ostroumja je pretenkost. Ostroumje postaja prenapeto in se zove pedantnost, ako išče tudi najmanjše razlike. Dovtipnost brez ostroumja prehaja v preprostost, a ostroumje brez dovtipnosti v suhoparnost.

Globokoumje je sposobnost, s katero prodiramo s svojim pogledom tudi v najmanjše znamenitosti ter se ne zadovoljavamo samo s površino, nego pojave spoznavamo v njih skriti bistvenosti. Brez globokoumja ni pravega uspeha v znanstvenem delovanju. Izrod globokoumja je modrovanje (glavo si beliti).

Veleum (genij) je najvišja stopinja razuma z ozirom na darovitost in na razvitek. Veleum ustvarja nekaj novega in v sebi izvanrednega in vzornega. Omejen je največkrat na določen krog znanosti, zato govorimo o znanstvenem, umetnostnem geniji. Veleumi so jako redki.

Drugi oddelek.

Čustva in afekti.

§. 43. Čustva v obče.

Raznoteri občuti, zaznavanja, predstavljanja i. t. d. provzročajo v naši duši neko ugodnost ali neugodnost, prijetno ali neprijetno stanje, ki je bolj ali manj razločno. Predstave namreč pospešujejo ali ovirajo v zavesti druga drugo; s tem vzajemnim delovanjem pa ob jednem vzbujajo v duši stanja, ki so nam znana kot čustva in poželenja. Ta pojava sta sicer zunaj našega spoznavanja, vendar pa spremljata naše občute in predstave, vplivata na mišljenje in vtisneta vsemu našemu duševnemu življenju ono posebnost, katero označujemo z besedo dušnost (čud, srce). Čustva in želenja so tudi med seboj tesno združena, zato jih ne kaže preveč ločiti.

Kaj je čustvo? V navadnem govoru se rabi ta izraz zelo različno. Tako imenujemo čustvo ali čut že lakoto ali žejo. Dihaje svež, vonjav zrak, govorimo ob ugodnem ali prijetnem, tipaje mrzle predmete, o neprijetnem čutu. Tako govorimo tudi o čustvu resnice, lepote in dobrote, o čustvu strahu in upanja, srama, kesanja itd. Kakor koli so taka stanja tudi različna, nekaj vkupnega vendarle zaznamenujejo. Pa skupnost leži prvič v naglasu, t. j. v tem, da se nam ta čustva kažejo kot prijetno ali neprijetno stanje; drugič v tem, da izhajajo iz istovrstnega vira, vsled katerega se naše telesno ali duševno delovanje očitvidno pospešuje ali ovira. Vendar je velika razlika med ugodjem, katero občutimo, sedeč v topli kopeli, in med onim, katero nam vzbuja kaka duhovita zabava, — med bolečino, katero občutimo, kadar se v roko vrežemo, in med ono, katero provzroči razžaljenje naše časti. Tako nikakor ni vse jedno, izvira li ugodje iz pospeševanja našega telesnega delo-

vanja ali iz soglasja med našimi predstavami, — provzročuje li neugodje poškodovanje naših telesnih organov, ali pa opoviranje med našimi predstavami. Iz tega razloga razlikujemo torej čutna in duševna čustva. Prva čustva niso pravo za pravo nič drugega, nego občuti, ter se od enakovrstnih razlikujejo le po naglasu; imenujemo jih naglašene občute. Zato je najbolje, da te občute popolnoma ločimo od pravih čustev. Vsled tega govorimo o čustvih le toliko, kolikor se neposrednje zavedamo, da se v istem hipu povečava ali umanjšuje naša duševna delavnost. A na tek predstav vplivajo tudi ugodni ali neugodni občuti, predstavljajoči nam dušna stanja. Telesni blagor in gorje (hudo in dobro) ima velik vpliv na duševno delavnost, zato deluje posrednje na postanek in tek čustev. Na drugi strani pa vidimo, da čustva in razpoloženja duše znatno prenašajo naglašene občute. Med temi občuti in med čustvi biva torej neko vzajemno delovanje. Izkušnja uči, da v ugodnem razpoloženju duše lahko prenašamo telesne bolečine, katere bi nam bile v neugodnem razpoloženju neznosne. Telesno zdravje nas odobrovolji, bolezen pa ozlovolji. To izvira iz vzajemnega delovanja med telesom in med dušo; vsled tega vzbujajo organska stanja posrednje tudi psihična, in obratno. Na drugi strani posredujejo občuti, prihajajoči v zavest, reprodukcijo mnogovrstnih predstav, iz katerih morejo nastajati in se spreminjati čustva.

Akoravno so čustva zavisna od naglašanih občutov, vendar nam je njih pravega vzroka, njih najbližnjega vira iskati v predstavah. Predstave so pred vsem zavisne od spominjanja in osobito od domišljije. Iz reprodukcije teh predstav izvirajo tudi čustva. Mogli bi govoriti tudi o reprodukciji, o spominu in o domišljiji čustev. V pravem pomenu pa ni reprodukcije čustev, ker je ta le posredna posledica reprodukovanih predstav. Zlasti je fantazija bogat vir čustev. Razum pa sploh kroti čustva, in to je prav, kajti urejajoč in vodeč domišljijo, vpliva posrednje tudi na stanje čustev. Osobito pa je razum, ki zapreči, da ne nastanejo čustveni prestresi, ako pa so že nastali, stori, da se isti ublažé. V

tem pa pamet še prekosi razum. Vender je mišljenje samo na sebi bogat vir čistih in krepkih čustev. Mišljenje in čustvovanje se vzajemno pospešujete.

Z mišljenjem se čustva čistijo in blažé, večkrat pa čustva vspodbujajo na mišljenje, na daljno delovanje. Iz tega sledi, da tek naših predstav spremljajo skoro vedno tudi čustva. Le redkoma se nahajajo v našem življenji trenotki, ko uživamo dušni mir. A čustvene pobude imajo včasih tako malo moči, da neopazno nastopajo, naraščajo in padajo. Le jačje pospeševanje in oviranje predstav zaznavamo kot čustva.

Čustvo je torej povoljno ali nepovoljno, prijetno ali neprijetno, ugodno ali neugodno stanje naše duše, nastalo s tem, da smo si svesti, da se je pospešila ali zaprečila njena delavnost.

Sedež čustvom je srce, kakor je glava organ mišljenja; zato pravimo: „Dobre glave je — — — dobro srce ima“.

Ker nam torej čustva predočujejo dušna stanja, ki so s predstavami in s tekom predstav v tesni zvezi, zato je kakšnost čustvenega življenja najstrožje zavisna od načina, kako se razvija življenje predstav. Razvijanje, razširjevanje in usvrševanje krogov predstav učini, da se razvijajo, razširjujejo in plemenitijo tudi čustveni krogi človeški.

§. 44. Vsebina, značaj, jakost in trajnost čustev.

Na sebi so čustva temna subjektivna stanja, zato ne moremo govoriti o pravi vsebini čustev. S tem mislimo le vsebino onih predstav, v katerih ima čustvo svoj sedež. Toda tudi to ni vedno na mestu, ker se večkrat vsled svoje male jasnosti odtegnejo naši zavesti pojedine predstave, po čegar sodelovanji postane čustvo,

Po značaji (tonu) nam se čustva prikazujejo kot nekaj povoljnega ali nepovoljnega, zato se dele v ugodna in neugodna. Ugodna so ona čustva, katera pospešujejo delovanje naše duše, a neugodna ona, ki je ovirajo. Radost je ugodno, žalost pa neugodno čustvo.

Jakost čustev zavisi seobno od tega, je li pospeševanje ali opoviranje predstavljanja precejšnje in navadno, ali ne. Jaka čustva pa nimajo vedno jakih predstav za podlago. Večkrat vzbujajo slabe in temne predstave najkrepkejša čustva (n. pr. strah, tesnoba i. t. d.).

Trajnost čustev zavisi od neoslabljenega predstavljanja. Čutni občuti so sicer zelo močni, toda njih moč pojenjuje s čutnim vtiskom. Odtod minljivost čutne radosti in bolesti, ki je osnovana na teh občutih. Mnogo trajnejša so ona čustva, ki nimajo v neposrednjem čutnem vtisku svojega sedeža, temveč v velikih zelo razširjenih in razraščeni h krogih predstav.

§. 45. Razne vrste čustev.

Čustva so mnogoštevilna in raznotera. Delimo jih najprvo po njih značaji v prijetna in neprijetna. Ta čustva pa se ponavljajo pri vsaki vrsti čustev kot podrazdelba. Po vzroku, povodu jih delimo v čutna in duševna čustva, kakor jih namreč provzročuje čutnost, kako telesno stanje, ali pa so posledica dušne naše delavnosti, mišljenja.

Po izviru, iz katerega izhajajo, delimo jih v dve skupini: *a*) v občna, nižja ali formalna in *b*) v posebna, višja ali kvalitativna čustva.

Občna čustva so ona, ki izhajajo iz celokupnosti našega duševnega življenja; za temelj nimajo nikake stalne vrste predstav, in povod jim more biti različen. Pri teh čustvih se ne gleda na vsebino onih predstav, iz katerih izhajajo, nego samo na obliko, v kateri se pojavljajo.

Posebna čustva pa so ona, ki so osnovana na stalni vrsti predstav, po katerih se navadno tudi imenujejo. Občna čustva imajo bolj formalen, subjektiven, temen značaj, posebno pa kvalitativen, objektivni, jasen. Čustva se nadalje dele v nižja ali višja, ki se razlikujejo s tem, da li so predstave, od katerih izhajajo, postale s pomočjo mišljenja, ali ne. Občna čustva so večinoma nižja, ker nastajajo največ brez vsakega samohotnega sodelovanja in ker jim je izvir tako občen, da se niti ne more prav razstaviti njih postanek.

Posebna čustva se morejo strogo razločevati v višja in nižja. Prva so osnovana na predstavah, predelanih po razumu in po pameti, torej na pojmih in na idejah, druga pa imajo svoj sedež bolj v občutih in v obnovah.

Naposled moremo čustva razdeliti še v jednostavna in sestavljena, v čista in mešana. Jednostavna se imenujejo, ako se posamezno pojavljajo v naši duši, nasprotno so sestavljena, ako v dušo prihajajo suhoparno. Samo ugodna ali samo neugodna čustva se imenujejo čista; mešana pa so, ako so deloma ugodna, deloma pa neugodna.

§. 46. Občna ali formalna čustva.

Občna čustva spremljajo sploh tek naših predstav. Ta čustva niso toliko zavisna od vsebine predstav, kolikor od razmerja med seboj, torej od normalnih odnošajev med predstavami in od vsakokratnega gibanja predstav v razmerji z normalnim ritmom. Vidno se le tedaj pojavljajo, kadar se predstave v svojem delovanji bolj ali manj očitvidno pospešujejo ali zavirajo. Ta postopek moremo v obče označiti kot natezanje in razreševanje, zniževanje in zviševanje predstavljajoče delavnosti.

Ako v neki dobi v zavest ne pride več pa tudi ne manj predstav, kakor jih moremo zložno doumeti, tedaj čutimo neko pravilno stanje naše zavesti, katero imenujemo dušno mirnost. Tek predstav pa ostane redko dalje časa pravilen, omahuje kmalu nad kmalu pod navadno mero svojega gibanja, in iz te neizvestnosti same, ne gledé na vsebino predstav, izvirajo ugodna ali neugodna čustva, katera prištevamo občnim formalnim čustvom.

Občna čustva so osnovana na nekaterih premenah tega delovanja, ako se mu pridružijo natančnejše okolnosti. Kadar premenam ustrezajo posamne vrste občnih čustev, imamo opočasnjenje in pospeševanje, kot premeno pri gibalnem ritmu predstav. Godba, ples, zabava, igre morejo povzročati pospeševanje, jednoglasna okolica, mrak, tihota, brezdelica pa opočasnjenje. Prve delavnosti so združene z ugodjem, zadnje z neugodjem. Isti postopki se morejo pojavljati

tudi kot tesnoba in oprostitev. Prva izvira iz pritiska in zastanka mnogih predstav, ki se stikajo v zavesti, druga pa iz odstranjenja tega pritiska. S tem soroden je napor in premaganje, ako s trudom ali lahko razrešimo predstavljajočo delavnost.

Večkrat se nam namreč v zavest vriva več predstav in hitreje, nego smo vajeni. Ako smo vrhu tega navezani na neko zvezo predstav, katera ima vso zavest v svoji oblasti ter nobeni zunaj nje stoječi predstavi ne dopušča, da bi se pojavljala: tedaj se ponovi v naši duši neko prisilno stanje, katero je zelo neugodno ter se zove napor. Posledek temu je, da zastane predstavljanje, kar rodi čustvo utrujenosti in omahlosti; vsled tega nam postane vsako delo neznosno.

Ako čutimo, da nam lastne moči preostaje ali nedostaje, imamo čustvo sile ali slabosti. Pri tem se delovanje razrešuje ali brez truda ali le z naporom. S tem v zvezi je čustvo dela, oddiha (odmora) in igre. Čustvo dela se pojavlja kot neugodno čustvo. Nastane pa vsled neprestanega pritiska jedne ter iste zveze predstav, namreč predstave dela, ter je tem mučnejše, čim bolj se nam protivi delo, t. j. čim bolj je predstava dela nasprotna našim predstavam. Ako pa se nadalje otresemo zveze predstav ter se udamo neprisiljenemu predstavljanju, tedaj se to protivje pokaže kot ugodno čustvo oddiha. Ako hočemo, da ostane to čustvo ugodno, ne sme zavest biti brez vsakega dela, kajti tako stanje bi rodilo neugodje. Igra je združena z ugodnimi čustvi, ker imamo pri tem s predmeti le toliko časa opravila, dokler nam ravno ugajajo, ne da bi čutili pritisek dela.

Kadar se nam ne podaja niti preveč, niti premalo v pojmovanje, tako da se menjajo predstave živo, brez napora, tedaj izvira iz tega prijetno čustvo z a b a v e. Prava zabava je najboljši odmor. Pa tudi koristno in primerno delo, ako ni preveč naporno, ima mnogo zabave, pa vendar niste delo in zabava istovetni. Delu je vedno neka resnobna svrha, z zabavo pa si samo krajšamo čas. Delo je produktivno in zato pozitivno, zabava pa je samo negativne vrednosti.

Nasprotna zabavi je dolgočasnost. Nastane li popolna praznina v naši zavesti, zastanejo li predstave popolnoma, tedaj se pojavlja ravno imenovano neugodno čustvo. Pri tem se pojavljajo največkrat isti znaki, kateri se opažajo tudi pred spanjem ali pred omamico, namreč zdehanje, omotica i. t. d. Trajna dolgočasnost, n. pr. v ječi, more človeka tudi umoriti, tako da ni prazna beseda: „Umrjem iz dolgega časa!“ Dolgočasnost more izvirati iz dveh povsem protivnih virov. Ali se namreč podaja zavesti preveč novih predstav tako, da jih ne more prav prisvojati in s starimi iste vsebine apercipovati; ali pa dobiva premalo predstav, in se vsled tega ne da izpolniti ona praznina v zavesti, ki je pravi povod dolgočasnosti.

Čustvo dolgočasnosti je pred vsem zavisno od duševne obrazovanosti. Neizobraženec se malokdaj dolgočasi, ker ni vaje raznim predstavam, ki se mu menjajo v zavesti. Poluizobraženec se največkrat dolgočasi, obraženec pa najredkeje, a morejo ga večkrat drugi dolgočasiti.

Soglasnost in spor, zmetenost in red, zavedanje in razgledanje so občna čustva slične vrste, ki prehajajo tako rekoč že v višja, namreč v intelektualna čustva.

§. 47. Čutna ali telesna čustva.

K posebnim čustvom štejemo sosebno ona čustva, katera vzbujajo pojedini občuti, in katera se vsled tega zovejo tudi čutna ali telesna čustva. Ta čustva so ali prijetna, kadar se vjemajo z rečmi, ki služijo telesnim potrebam življenja, ali neprijetna, ako se jim protivijo. Izkušnja sama nas uči, da se iz čutov porajajo čustva, sosebno iz onih, pri katerih moremo razlikovati ton, t. j. kateri pospešujejo ali opovirajo telesni naš organizem. Zdravje nam vzbuja ugodna, a bolezen neugodna čustva. Toda tudi one čute, pri katerih ne moremo prav razlikovati tona, spremljajo često raznovrstna čustva. Barve in glasovi so nam mili že sami po sebi. Svetloba nas oveseljuje, mesečina, zvezde, kres nam vzdigajo srce, tema stori človeka otožnega in zlovoljnega. Bela barva

vspodbuja, črna stori, da smo nekako pobiti; rumena in ru-deča razdraži, modra, vijolična, zelena pa umiri. Kakor barva, vpliva tudi glas na naše srce. Tišina je podobna temini. Čistim in živahnim barvam ustrezajo čisti in polni glasovi. Kako ugodno deluje glas na naše srce, dokazuje vtisek, ki ga na nas učini človeški glas že s samo intonacijo, ne gledé na estetične in druge duševne momente. Ravno tako nam je po godu, kadar v gozdni tišini iznenadoma začujemo žuborenje potočiča ali pevanje kake tice.

§. 48. Druga nižja čustva.

Semkaj gredó ona posebna čustva, ki nastanejo iz sodelovanja občutov in obnovljenih predstav. Najprostejši vzgled za to je ugodno čustvo, kadar znova spoznamo kak predmet. Ako najde čutna zaznava pri svojem vstopu v našo zavest starejšo predstavo, ki se odnaša na isti predmet, tedaj pospeši obnovljena predstava zaznavo, in to provzroči veselje nad spoznanjem. Tako čustvo imamo, kadar spoznamo med tujimi ljudmi znanega človeka, ali če na potovanji znova spoznamo znane pote in prostore.

S tem sorodno je čustvo pričakovanja in uresničenja pričakovanega dogodka. Ako namreč katera koli zaznava vzbudi kako starejšo predstavo jednake vsebine k reprodukciji, in ako je zadnja ob enem začetni člen kake vrste predstav, tedaj se ponavlja tudi ta. Ako resničnost ne ustreza takoj tem obnovljenim predstavam, pojavlja se v zavesti neka napetost, katera je jako nepovoljna, in ki se še poveča, ako se uresniči več členov obnovljene vrste, drugi členi pa so še v neizvestnosti. Opazimo li na potovanji stanovitno točko, katera ni daleč od mesta, kamor potujemo, tedaj se v nas obnovi predstava še ostalega pota in osobito končnega smotra z vsemi predstavami, ki so ž njim v zvezi, ali katere naša domišljija spaja ž njim. Vsaka daljna zaznava potrjuje bližino smotra, pa vender se nam zdi, da se vedno bolj odmika, ter da je potovanje vedno počasneje, ker resnica ne more nikakor ustrezati brzini krilate domišljije.

Ako se izpolni ono, kar se je pričakovalo, nastane ugodno čustvo zadovoljstva; v protivnem slučaju se pa pojavlja neugodno čustvo obmane (zmote).

Pričakovanje se prevrže v nepotrpežljivost ali nestrpljivost, ako se uresniči več členov reprodukovane vrste, a naslednji dalje časa izostajajo. To čustvo je neugodno. Ako pa duša ostane mirna, zove se to čustvo potrpežljivost.

Čustvu pričakovanja je slično čustvo iskanja in najdenja, samo da se tu ne pričakuje dogodek ali predmet pasivno, nego da se pospešuje z delovanjem ali z drugimi pomočnimi sredstvi.

Ako je vspeh, ki se ima doseči, kako dejanje, nastane čustvo vspeha ali nevspeha. Ako se vjemajo posamne stopinje v resnici vršičnega se dejanja, zlasti pa konečni vspeh s posamnimi členi zveze predstav, imamo veselje nad vspehom; ako pa si nasprotujejo predstave in vspeh, imamo čustvo nevspeha. Odtod izhaja zanimanje pri spretnostnih igrah, odtod pride tudi нравstveno plačilo, katero rodi kakeršno koli delo, ako je združeno z vspehom.

Obeta li ono, česar se pričakuje, neko zadovoljitev, katero uživamo s pomočjo domišljije že naprej med pričakovanjem, ondaj se odnosno čustvo imenuje upanje. Ono je jedno izmed najlepših, najprijetnejših in najobčnejših čustev ter spremlja človeka od rojstva do smrti, pomnožujoč mu radosti in pomanjšujoč boli.

Kadar se pak pričakuje kak neugoden vspeh, ondaj obvlada dušo neprijetno čustvo, katero se zove bojazen (strah), ker domišljija že naprej posreduje pričakovano neugodje.

Ako se pričakovanje odnaša na dva ali več krajnih členov, in ako omahuje med temi, tedaj nastane čustvo, katero imenujemo dvom (dvojbo, sumnjo). Ako se dvomu pridruži močna bojazen o neugodnem vspehu, ki je skoraj izvesten, in ako izgine možnost nasprotnih ugodnih vspehov, nastane čustvo obupa, ki je skoro neznosno in kaj lahko preide v afekt.

Pričakovanju nasprotna je iznenadba. Dogodi li se namreč nekaj, na kar nismo mislili, ali ako se prigodi drugače, kakor smo pričakovali, tedaj predstava o tem dogodku

vzbudi v nas neko osobito neugodno čustvo, katero se nenadno in silno upira našim predstavam. Ta neugodnost ostane stalna, in šele povoljno iznenajenje jo izpremeni v ugodno čustvo.

§. 49. Kvalitativna ali višja čustva.

Višja čustva imajo to posebnost, da so zavisna pred vsem od objektivne kakovosti (kvalitete) onih predstav, katere jih vzbujajo. Zato je moči imenovati predmete, na katere se odnašajo ta čustva. Taki predmeti so: resnica, lepota in dobrota, dalje lastni in tuji jaz.

Da so taka objektivna čustva mogoča, sledi iz tega, ker se nahajajo predmeti, ki so sestavljeni. Deli takih predmetov so v takem soglasnem ali nesoglasnem razmerji med seboj, da jih moremo nepristranski pojmovati, ako hočemo, da izvemo pospeševanje ali opoviranje predstav. Pri tem je torej ipak le zavest človeška torišče teh čustev. Toda predstave, ki se pospešujejo ali opovirajo, ne skladajo se tu šele slučajno, temveč se že v objektu nahajajo z ozirom na njih skladnost ali neskladnost, ne da bi bilo treba subjektivnega dodatka.

Vsled tega razlikujemo intelektualna (umstvena), estetična (lepoznanstvena), moralna (pravstvena) in religiozna (verska, nabožna) čustva, dalje samočutje (samočustvo) in sočutje (sočustvo).

§. 50. Intelektualna čustva.

Intelektualna (umstvena) ali čustva resnice so ona čustva, ki nas spremljajo in oduševljujejo, kadar iščemo in najdemo kako resnico. Resnica je pa soglasje našega spoznanja s pravim bistvom stvari, pojedinosti s celoto, subjekta s povedki. Tega soglasja ne spoznavamo samo z razumom, čutimo je tudi kot veselje nad resnico. Čim dalje prodiramo v kako znanost, čim več pojedinih resnic si nabiramo, tem bolj se v nas pojavlja to čustvo kot veselje do izsledovanja.

Intelektualna čustva spremljajo naše predstavljanje, osobito mišljenje. Med preudarjanjem pojavljajo se kot neugodje ali kot neprijetna čustva, po odločevanju pa kot ugodje ali prijetna čustva.

Kot prijetno čustvo je ali veselje nad prejeta resnico, ali veselje nad najdeno resnico, ali pa veselje nad iskanjem resnice, ki se razodeva pri ljudeh bolj razvitega uma; kot neprijetno čustvo pa je neka nepovoljnost, nezadovoljnost zaradi zmete, nevednosti, dvoma, nejasnega spoznanja i. t. d.

Resnici se torej protivite zmeta in laž. Kadar opazimo, da je naše znanje o kaki stvari osnovano na zmoti, vznemiri se nam srce, in sramujemo se. Intelektualno čustvo je slično pričakovanju in ostalim čustvom, ki so osnovana na pričakovanju. Čustvo resnice se more premeniti v čustvo verjetnosti in neverjetnosti, v nepotrpežljivost in v dvom, ki zelo muči dušo, a sili jo ob jednom k delu ter k resnemu iskanju resnice.

Intelektualnemu čustvu je podlaga vedno objektivna resnica. Človek uravnava svoje nazore in svoja prepričanja včasih tudi po mnenju onih, ki so okoli njega, ali kateri mu imponujejo s svojo avtoriteto. In tako se večkrat prigodi, da mu takove zmete ugajajo kot prava resnica. Od njih se jako težko loči tudi ondaj, ko se uveri o boljšem. Sicer je pri vseh ljudeh najti čustvo resnice, akoravno ne pri vseh jednako močno, kajti duh človeški je ustvarjen za resnico. To čustvo zelo priganja človeka, da si prizadeva za jasno spoznavanje resnice. Umstveno čustvo torej, združeno s samočutjem, more in mora pospeševati tudi moralnost in vero. To čustvo podpira verske resnice krepkeje, nego najbolj premišljeni dokazi in najboljše podkrepljenje z razlogi.

Kjer namreč resnice ne moremo sami najti, in kjer ne zadostuje naše omejeno mišljenje, ondi pustimo, da nas vodi to čustvo. Mi čutimo, da je previdnost, da je Bog, in slutimo njegovo modrost, dobroto, njegovo brezkončno popolnost. Mi upamo na onostransko večno življenje, naše čustvo nas neprenehoma sili, da verujemo v neumrjournost.

Čustvo resnice je torej pravo čustvo človeškega življenja, kras in posvečenje njegovo. Kdor zanemarja ali zatajuje to čustvo, uda se neodkritosrčnosti in laži in s tem vsaki npravstveni pogubi.

§. 51. Estetično čustvo.

Pri zaznavanju nekaterih predmetov se pojavljajo čustva, katera nimajo nobenega postranskega zanimanja, in ki so nam brezpogojno mila ali nemila. Taka čustva so estetična čustva. Kar nam brezpogojno dopada, imenujemo lepo, kar nam brezpogojno ne dopada, grdo je. Estetična čustva se razodevajo v tem, da nam dopada lepota, ali da se nam nad grdim vzbuja nezadovoljnost, gnjus, groza. Razlikujejo se od koristnega in škodljivega, katero nam ugaja ali ne ugaja le gledé kake svrhe; lepo in grdo pa obuja brezpogojno dopadajenje ali nedopadajenje.

Lepo in grdo se tudi ne sme zameniti s prijetnim ali neprijetnim, katero je osnovano na občutu; lepo in grdo pa je osnovano na razmerah in na odnošajih raznih delov kake členovite celote. Kar je po vsem jednostavno, to ne more biti ni lepo ni grdo. Pojedini glas more biti prijeten, a ne more biti lep, tako je tudi s pojedino barvo. Predmet lepote mora torej biti zložen ali sestavljen. Vender ti deli ne smejo biti povsem jednaki, nego biti morajo različni. To jednoto v mnogoternosti, to skladnost v različnosti, to soglasnost v nasprotnosti imenujemo soglasje ali harmonijo. Harmonija je torej soglasnost v onem, v čemer bi mogla biti protivnost. Čim večje je protivje, ki se izravna v lepem predmetu, čim bolj sprva narazen težé deli, katere umotvor harmonično zjedinja, tem bolj občuti pojmujoč duh to skladnost kot lepoto.

Da bode harmonija popolna, imajo se pojedini deli stapljati v višjo celoto po določeni osnovi, t. j. po neki stalni ideji. Vsekako je res, da se nam lepota prikazuje v obliki, toda ta oblika označuje uprav vsebino ali idejo. Ona je čarobno svetilo, katero povečuje obliko. Ideja je sama po sebi lo-

gične lastnosti, toda dobiva estetični značaj, ko se prikaže v lepi obliki.

Lepoto kaj lahko pojmuje po njeni čutni vnanjosti, zato je sosebno sposobna, da vpliva na srce človeško in je povzdiguje s čutnostjo k višjim stvarim. Že priroda ima v svojih stvorih mnogo lepega. Pokrajine, zvezdato nebo, pravilnost kristalna in organske stvari so lepe. Toda lepote v prirodi ne more človek vedno umevati, ker je pravilnost v prirodnih stvorih večkrat skrita, večkrat zopet preveč zapletena, večkrat razširjena na prevelike čase in prostore, ter zato ni pristopna čutnemu nazoru. Zaradi tega se je že od nekdaj pečala umetnost s proizvajanjem lepote, ki se s svojim stvariteljnim delovanjem trudi, da olepša življenje, da odtegne srca surovi čutnosti in stori, da so vsprejemljiva za višji, idejalni svet.

V prirodni lepoti je na tej ideji kot stvariteljni misli osnovana razporedba predmetov. Organske oblike rastlin in živali so lepe, a človeška podoba je najlepša. Zaman se trudi človek s svojo domišljijo in umetnostjo, da prevlada prirodno lepoto. Umetnost more sicer raztresene člene prirodne lepote sestavljati v posebne skupine, ali nikdar se jej ne bode posrečilo, da nadkrili prirodne vzore.

V umetni lepoti je ideja svobodna zamisel umetnikova. Ona z nekim posebnim čarom proseva iz cele umetnine, in očitno je, da ta ideja prošinja duševno stanje umetnikovo med umetnim ustvarjanjem kot apercipujoča predstava; njej se mora podrežati vsaka pojedinost umetne celote. Ker je neka jedinstvena točka vseh estetičnih odnošajev, more se s polnim pravom označiti kot estetična vsebina umotvora.

Estetično čustvo ni pri vseh ljudeh jednako razvito. Ako tudi se ne more reči, da je popolnoma podreženo umstvenemu napredku, vendar se pa mora priznati, da je ž njim v jako ozkem odnošaji. Zato se tudi opaža razmerno dosti malo zanimanja za lepoto pri deci in pri slabeje naobraženih ljudeh. Ni vse jedno, lepo stvar videti in njeno lepoto spoznati. Kdor hoče, da uživa sklad v prirodi in osobito v umetnosti, mora biti vsaj toliko naobražen, da more najti temeljno

jim idejo in sklad v sestavi posameznih delov. Doumevanje lepote je zavisno tudi od dušnih in od raznih postranskih prilik posameznikov. Zato se dogaja, da je jednemu lepo, kar je drugemu grdo. No, zato se vendar ne more reči, da se menja ono, kar stori, da je kaka stvar lepa. Prej bi se moglo reči, da popolnoma doumemo lepoto, moramo najprej nadvladati sami sebe, t. j. zatreči svoje subjektivno pričakovanje, svoja nagnjenja in svoje sklonosti. Vzvišenost in milina ste posebni vrsti lepote. Vzvišenost je še bolj delo božjega stvarstva, narode, kot človeška umetnost. Mile so nam one stvari, ki se nam dopadajo posebno po svoji nežnosti in blagosti, in ki se s tem tako rekoč prilizujejo v našo dušo.

§. 52. Moralna čustva.

Z umom spoznavamo dobro in zlo. Prvo in drugo more v nas vzbujati čustva, katera se imenujejo moralna ali npravstvena. Ta čustva nastanejo iz soglasja ali nasprotja posameznih pojavov volje z našimi npravstvenimi idejami. Taka čustva terjajo kot pogoj, da imamo neke občne sode o tem, kar je dobro ali zlo, kar je pravo ali nepravo. Moralna čustva so torej: dopadenje nad lepim, poštenim ravnanjem; stud nad zločinstvom, srd nad podlostjo, kes nad storjenimi prestopki, sramež, t. j. čut, ki se vzbudi takrat, ko je naša moralna čast in spoštovanje pred drugimi v nevarnosti, ali pa je že celó oskrunjena bila i. t. d. Npravstveni čut se vzbudi že v otroku, ko hitro ta, opazujoč lastna in tuja dejanja, po nekoliko razumeva nalogo svojega življenja, in kakor hitro si osnuje vzorne slike za svoje vedenje. Kar v kakem posebnem slučaju ustreza tem vzornim slikam, to vzbuja čustvo npravstvene pritrdbe (pohvale), — kar pa prekoslovi tem slikam, to vzbuja npravstveno grajo (nepohvalo), svarilo. Vzorne slike ali pravila za naše dejanje se zraščajajo z našim lastnim „jaz-om“ v tesno zvezo predstav, v vest, in moralna čustva so tako rekoč glas naše vesti, katero podpira zlasti pamet. Npravstveni čuti se tesno oklepaje vesti ter se šele tedaj prikazujejo v človeku, ko duševno toliko dozori, da raz-

sojuje med dobrim, pravim in hudim, zavržljivim. Pokoj čiste vesti in nemir slabe vesti štejemo zato med najpomembnejša moralna čustva.

Vest nastane, kadar se oziramo samo na svojo osebo in na notranjo vrednost svojih del, a more se pojaviti pred dejanjem in po dejanji. Ako se pojavi pred dejanjem, tedaj nas ali nanje nagiba ali od njega odvrta, z ozirom na to namreč, da li je ono, kar hočemo, dobro ali zlo. Ako se vest pojavlja pred dejanjem, tedaj je z ozirom na njegovo vrednost odobrava ali zavrgava. V poslednjem slučaju se reče, da nas vest peče, grize ali muči. Ako se pri katerem človeku vest pojavlja slabo ali nič, pravimo, da je brez vesti ali brez duše, nevosten, brezdušen človek.

Moralna čustva torej niso drugega, nego radost nad dobrim in žalost nad zlim.

Da se morejo razviti moralna čustva, treba je pred vsem, da se v človeku z vzgojo in naobražbo razvije pojem o dobrem. Človek mora popolnoma umeti svrhu in nalogo svojega življenja, ustvariti si mora neke idejale ali vzore za svoje ravnanje, po teh vzorih mu je presojevati vsakojaka svoja in tuja dejanja, težnje in okolnosti. Razvitku moralnega čustva se pomore osobito s proučevanjem in motrenjem plemenitih in npravstvenih značajev, v katerih so pojedine npravstvene ideje utelešene na nek poseben način. V tem oziru nam podaje tudi zgodovina dovolj vzornih primerov.

Moralna (etična) čustva so jako sorodna estetičnim, ter se v mnogem oziru zlagajo ž njimi. Tako se nam lepo in dobro brezpogojno dopada. Jedno in drugo je osnovano na medsebojnem odnošaji istovrstnih delov. Oboje izhaja naposled od idej in od idejalov, t. j. od takih nepremeljivih pojmov, kateri vzbujajo, ako jih mislimo čiste, nehotoma povoljna čustva.

Razlikujejo se pa v tem, da ima lepota mnogo večji obseg, ker se odnaša tudi na ono, kar se nahaja v vnvanji prirodi, npravstvenost pa se tiče jedino le volje, mišljenja in delovanja človeškega. Predmet lepote je često tuj, več ali manj indiferenten, n. pr. barve, kamenje, glasovi, besede. Predmet npravstvenosti pa je lastna volja človeška, t. j. človek sam.

Zato se nikakor ne more npravstvenost ločiti od osebe, lepoto pa si moremo misliti tudi brez vsakega provzročitelja. Naposled so predpisi etični vedno kategorični, pravila lepote pa so samo hipotetična. Npravstven biti in npravstveno delati mora vsakdo, toda lep biti in lepo delati ne more in ne mora vsak. Npravstvenost je torej mnogo vzvišenejša in potrebnejša od lepote.

§. 53. Religijozna čustva.

Z intelektualnimi in moralnimi čustvi v tesni zvezi so religijozna (verska ali nabožna) čustva, t. j. ona čustva, katera so osnovana na predstavah o nadčutnem svetu, čegar središče je Bog. Ta čustva nastajajo torej iz razmere človeka do Boga, stvarnika, gospoda, očeta in največjega dobrotnika našega. Človek kaj kmalu spozna, osobito v izvanrednih slučajih, kako je slab in zavisen od višje moči. On opazuje, da veličina in vzvišenost stvarstva in modra uredba v prirodi ne bi mogla bivati brez vsemogočnega svojega začetnika in vladarja. Na ta način spoznava Boga kot najvišje, najsvetejše, najlepše in najmodrejše bitje. Zato so verska čustva najsvetejša in najplemenitejša izmed vseh čustev; razodevajo se kot veselje nad Bogom in nad vsem, kar je ž njim v kakem razmerji, ali kar vodi k Bogu. Sv. vera utemeljuje v človeku čustvo neizrekljive zadovoljitve, človeka napolnjuje z najsrčnejšo hvaležnostjo do Boga, navdaja ga s čutom spoštovanja, občudovanja, češčenja in pobožnosti, ojačuje mu vero v nesmrtnost in upanje na blaženost, katero more doseči, navdahne ga s čustvom ljubezni do Predobrotljivega, kateri oklepa vse v ljubezni. Ta čustva se izražujejo zlasti v molitvi, ki je pogovor z Bogom.

Verska čustva so zelo važna, ker podajajo človeku pravo tolažilo v raznih neugodah življenja ter ga vzdigujejo nad čutni svet. Največje znamenitosti pa so vsled tega, ker posebno podpirajo npravstvenost, razlagajoč nam npravstveni zakon ne samo kot terjatev pameti, nego tudi kot izjavo božje volje. Vsi odnošaji zemeljskega življenja se nam vidijo v lepši

svetlobi, ako jih premotravamo z verskega stališča. Življenje naše ne neha s smrtjo, nego se ž njo šele prav začinja, na tem svetu zavržena in teptana krepost bode zmagovala na onem svetu, oholost bode ponižana, licemerstvo odkrito, krivica kaznovana, značajni človek bode vzvišan; vladala bode sloga, mir in blaženost. V teh premišljevanjih je torej iskati čudotvorne tolažbe sv. vere; zato je treba ta čustva z vso skrbjo vzbujati in negovati.

Pametno mišljenje se v otroku razodeva že zgodaj; in zgodaj že postane torej otrok vsprejemljiv za verska čustva. Zato je treba od otroka odvracati vse, kar bi mu utegnilo kaliti ali jednostranski razvijati ta čustva. Zlasti je treba zatirati vse izrodke nabožnih čustev, n. pr. svetohlimbo, versko sanjarijo, prenapetost itd. Kolikor bolj človek spoznava Boga in njegovo voljo, tem manj je v nevarnosti, da zabrede v imenovane napake.

Skrbno opazovanje prirode silno pospešuje vero do Boga in verska čustva. Čim večje je znanje, čim večja je prava omika, tem boljše, tem čvrstjše je versko čustvo, tem globlje in gotoveje se je prijelo gojenca. Tako čustvo podpira kot varen steber človeško moralo.

§. 54. Samočutje.

Predmet samočutja je lastni jaz. Ta predstava je najjačja, ker obseza ves krog predstav. V svoji delavnosti navzven zadene „jaz“ često na mnoge zapreke, in to ali na slepo silo prirode, ali na samozavestno delavnost drugih ljudi. Ako se človeku posreči, da premaga te zapreke, čuti se mnogo večjega, jačjega in neomejenejšega. Samočutje je torej pospeševanje predstave o samem sebi, nastalo s tem, da se premagajo vnanje tej predstavi na poti stoječe zapreke.

Ko pride otrok k samozavesti, vzbudi se mu tudi samočutje. Otrok izvršuje vsa opravila z velikim veseljem, kajti s takimi opravili pokaže svojo oblast nad drugimi bitji in nad predmeti. Čim večja biva njegova moč, in čim bolj se

mu posreči, da premaga vnanje zapreke in nadvlada nežive in žive stvari, tem ugodnejše mu postaja samočutje, tem občutljivejša pa je tudi neugodnost, ako predstavo o samem sebi oslabi kak nasproten posledek. V tem pogledu mnogo odločuje obrazovanost. Neizobraženi ljudje poznajo le telesno moč, in pri njih se samočutje pojavlja največ tedaj, kadar morejo pokazati svojo nadvlado. Pri izobražencih pa je samočutje mnogo čistejše, plemenitejše in vzvišenejše, ker se kaže v duševni sili.

Samočutje je ali resnično ali krivo. Krivo (napačno) je, ako človek svoje moči kar nič ne ceni (kar se absolutno skoro nikoli ne zgodi), ali pa, ako jo ceni premalo ali preveč, ako si torej pravo ceno domišljuje. Resnično pa je, ako je osnovano na pravem uverjenji ob osebni vrlini in vrednosti. Napačnega samočutja se obvaruje človek, ako se zgodaj privadi pokorščini. To ni družega, nego podrejanje lastnega „jaza“ laki višji instanci, kar je tudi v moralnem oziru najvažnejša vaja za mladega človeka.

Preslabo samočutje izvira iz nedostatnega telesnega in duševnega razvitka in posebno iz slabosti volje; pojavlja pa se navadno kot slabost, bojazen, obupnost.

Premočnemu samočutju so povod slučajne telesne prednosti, v zvezi s površno duševno in nravstveno obrazovanostjo. Iz takega samočutja izvira zaničevanje in preziranje vsakega poučila, svarila, ugleda in zakona, svojeglavnost, objest, slavoheplje, sovražstvo do ljudi i. t. d.

Samočutje se razširi v čustvo poštenja (častiljubje). To čustvo se pojavlja v naši duši, kadar koli se uverimo, da naš „jaz“ priznavajo drugi ljudje. Dokler to čustvo ostane v pravih mejah, zeló vspodbada človeka k dobremu ter ga navdušuje za blaga dejanja. To čustvo je torej tudi blagoslošno, ker tuja in nepristranska sodba največ pomaga človeku, da spozna svojo vrednost. Toda častiljubje se ne sme pretiravati. Kdor preveč pazi na ono, kar drugi govore in mislijo o njem, ta postane lahko suženj javnega mnenja. A to ga more tudi zavesti, da se nepremišljeno poda na kakovo neumno in nenravstveno delo, n. pr. na dvoboje, boj.

Pomnožena čast je slava. Kdor hrepeni po slavi, ni zadovoljen, da ga priznavajo samo njegovi bližnji, temveč zahteva priznavanja od vseh in povsod. Tak noče ustrezati le navadnim terjatvam drugih ljudi, temveč jih hoče še prekašati.

Samočutje je ali skromno ali predrzno, prevzeto ali pohlevno, in prehaja v ničemurnost, v napuh in v prevzetnost. Predrznež se ceni previsoko in zahteva tudi od drugih, da ga višje cenijo, kakor zasluži. Prevzetnež hoče vrhu tega, da se drugi v primeri ž njim cenijo nižje. Pohlevnost (ki pa se mora razlikovati od napačne pohlevnosti) dopušča, da se smejo drugi v primeri z nami ceniti višje, nas pa nižje. Skromnež se drži srednje poti in hoče, da tudi drugi delajo tako. Ničemurnež si prisoja ceno zaradi ničevih in brezvrednih stvari in gleda pred vsem na vnanje skazovanje časti. Neka vrsta ošabnosti je beraški ponos, od katerega se mora razlikovati pravi ponos. Ponosnež vé in kaže, da mu gre čast, prezira skazovanje časti, pa veliko drži na resnično spoštovanje. Plemeniti ponos naj človek čuti, mora pa paziti, da se ne prevrže v ničemurnost in ošabnost.

§. 55. **Pravno čustvo.**

Pravo se je razvilo iz mržnje do prepira. V prepiru si namreč nasprotujete dve volji, težeče za istim predmetom, kateri pa more pripadati le jedni ali drugi. Da se torej izognemo neugodnosti prepira, potrebno je pravo. Razlikujemo pa pravo v objektivnem in pravo v subjektivnem smislu. V objektivnem smislu je pravo ono, katero je nastalo bodisi vsled izrečnega dogovora, bodisi vsled tega, da se je človeška družba molcé sporazumela o kakem predmetu, da se odstrani razpor, kateri je nastal ali bi mogel nastati. V subjektivnem pogledu pa je pravo ona pravica, ki nas na podlagi objektivnih pravnih ustanov pooblaščuje, da iščemo od drugega nekih opravkov, ali nam morda podaja tudi moč, da se protivimo

tuji volji, a da se nam ipak ne more spodikati, da bi provzročali prepir.

Ako se ne pazi na utemeljene zahteve, ako se ne spoštujejo priznana pooblastila, ako se komu godi sila, krati čast i. t. d., tedaj se v nas pojavlja pravno čustvo kot nepovoljno čustvo. Obratno je pravno čustvo povoljno, kadar se uverimo, da obvelja pokaženo pravo in da se kak neugoden prepir mirno reši po objektivnem pravu.

Pravno čustvo je večkrat jako krepko ter nas more lahko zavesti, da onemu, kateri dela krivico, tudi sami storimo kako krivico. No, v tem se je treba držati apostolskih besed: „Bolje je krivico trpeti, nego krivico delati“.

§. 56. Sočutje.

Izmed najblažjih človeških čustev je sočutje. Kadar na kateri koli način zaznamo kako tuje čustvo, tedaj smo pri tem redkokdaj popolnoma mlačni. Obnavljajo se namreč, po zaznavi vzbujene, iste predstave, katere pri drugih ljudeh vzbujajo čustvo, tako da se v nas porodi jednako ali podobno stanje, t. j. mi čutimo in delimo z njimi radost ali žalost. Ta čustva se ne razodevajo samo z besedami, nego tudi z vso vnanjostjo. Osobito se pa naša notranjost odseva na lici, na očeh in na glasu. Zato moremo iz vnanjosti sklepati na čustva, ki se nahajajo v notranjosti človeški.

Sočutje je torej ono čustvo, katero se v nas obudi pri zaznavanju tujega čustva in katero je jednako čustvu, katero zaznavamo. Tuja radost ali žalost obuja tudi v nas soradost ali sožalost.

Da sploh moremo čutiti z drugimi bitji, treba je, da smo sposobni v mislih postaviti se v ono stanje, v katerem so drugi, in da se v nas ne pojavljajo predstave, ki bi ovirale reprodukcijo tujih predstav. Zato sočustvujemo najgloblje s svojci, z znanci, s prijatelji in z onimi, s katerimi nas veže usoda. Sočutje je tem večje, čim večje npravstvene vrednosti je srečna ali nesrečna oseba. Sreča poštenega človeka nas bolj veseli, nego nepoštenega. Siromaki, ki stradajo

iz lehkomišljenosti in mržnje do dela, ne zaslužijo toliko sočutja, nego oni, katere preganja zla usoda. Sočustvujemo prej s človekom, kateremu je pogorelo vse imetje, nego s takim, ki je zadel v loteriji in se tega preveč veseli. Soradost je znamenje plemenitega, nad razne sklonosti vzvišenega srca; zloradost pa je znamenje zelo pokvarjenega srca. Zato se ne sme dopustiti, da bi v otroških srcih kalila zloradost.

Predstavam o tujem stanji pa se nehoté pridružujejo take predstave, ki se odnašajo na lastno stanje. Zato se sočutje kaj lahko skalí, in iz njega se porodi lahko neko mešana občustvo. Sožalosti se prav lahko primeša radost zaradi tega, ker sami ne trpimo nobene škode; soradosti pa se večkrat pridruži žalost, ker nismo tudi mi tako srečni, kot naši bližnji. Iz tega razloga se tudi sožalost (akoravno ne čista) češče nahaja, nego soradost. Ako prevladajo takova mešana nasprotna občustva, tedaj se popolnoma zaduši sočutje ter preide celó v protičustvo (antipatično občustvo). Tako postane namesto soradosti zavist, ako se žalostimo zaradi tuje radosti, in namesto sožalosti zloradost (škodoželjnost), ako se veselimo zaradi tuje žalosti (t. j. tuja radost nas boli, a tuja žalost nam je po godu). Kakor krasi človeka sočustvo, tako ga sramoti protičustvo. Pravi razvitek sočustva je jeden prvih pogojev нравstvene sovršenosti človeške.

Pretirano samoljubje se nahaja skoro pri vseh ljudeh; zato se navadno dogaja, da se mešana sožalost in zavist najbolj pojavlja na svetu. Ali zato se mnogo manj opazuje in navadno prezira zloradost, kot najgrši izrodek pokvarjenega srca.

S sočutjem in protičustvom ne smemo zamenjati simpatije in antipatije, t. j. neke posebne sklonosti ali odklonosti za kako živo ali neživo bitje. Često občutimo simpatijo ali antipatijo za človeka, katerega še nikdar nismo videli, ali za kako žival, okolico, mesto i. t. d., dasi ne vemo, zakaj. Ta občustva so osnovana na temnih predstavah, katere so ozko spojene s predstavo o dotičnem predmetu in ki obujajo v nas povoljno ali nepovoljno občustvo.

Iz sočutja izvirajo čustva naklonjenosti in nesklonosti, ljubezni in črta. Ljubezen je veselje nad svojim bližnjim in se pojavlja najprej kot dopadajenje, potem kot dobrohotnost, nagnenost in prijateljstvo. To čustvo se pojavlja, kadar se živo udajamo kaki tuji osebi in se trudimo, ž njo kolikor moči se združiti. Ljubezen staplja torej pojedine osebe v neko celoto in izpolnjuje oddaljenost, katera je med njimi. Ljubezen se ljubljenu predmetu kolikor moči bliža, da se ž njim poistoveti. Ona more imeti različne nagibe, iz katerih izvira, zato ima razne oblike in razno нравstveno vrednost. Temu nasprotno čustvo je srd, mržnja, ki se kaže kot zoprnost in nevolja, zlovoljnost, škodoželjnost in sovraštvo. Razen ljubezni do Boga je najvzvišenejša ona ljubezen, katero gojimo do bližnjih v obče, ne gledé na rodbinske ali kake druge zveze. To je ona sladka vez, katera nam lajša življenje na tem svetu. Ljubav se more nahajati samo med pametnimi bitji. Ona je nekaka zveza med duhom in duhom. Z nerazumnimi bitji moremo samo simpatovati, nikakor pa jih ne moremo ljubiti. Prava ljubezen pa je ona, katero stavi krščanstvo na čelo нравstvenosti, katera se povsod izvršuje, kjer najde priliko, in katera ne izključuje nikogar, tudi sovražnika ne. Kristus, kateri je z vsemi ljudmi, s pravičnimi in grešniki ljubeznipolno občeval, kateri je za vse človeštvo umrl na križi in za svoje sovražnike molil, on je vzvišeni vzor krščanske ljubezni.

Zato skuša krščanstvo povzdigniti prirodno sočutje do kreposti ljubezni do bližnjega, ki naj bi po volji Jezusovi bila znak pravega kristijana in vez, združujoča vse ljudi na zemlji v veliko družino božjo.

§. 57. Afekti.

Čustvom sorodni so oni psihični pojavi, katere zovemo afekte ali dušne potrese; vendar moramo zadnje razlikovati od prvih. Afekt je dušni mirnosti ravno nasproten. Kadar smo mirne duše, vrši se naše mišljenje pravilno. V afektu pa izgubi gibanje predstav popolnoma ravnotežje,

pri čemer se izgubi tudi zavedanje. Afekti so torej močne dušne razdražbe (vzbude), katere nastanejo vsled kakega iznenadnega vtiska s tem, da se na jedenkrat in siloma moti ravnotežje predstav; označujejo jih znatne razburjenosti in motenja v telesnem organizmu.

Pri tem sta dva slučaja mogoča: ali prihajajo predstave v preobitem in nerednem številu v zavest, kjer potem ovirajo druga drugo, — ali pa nastane v zavesti neka popolna praznina. Najočitnejše pa se razodeva dušni potres na telesu. Človek stiska pesti, tepta z nogama, smeja se in ihti, zvija ga krč, zadene ga mrtvoud, zarudeva in obledeva, bije in zastaja mu srce, kuha ga vročina, mrazi ga, peni se, zastane mu sapa, solzi in poti se i. t. d. Največkrat pa v takem stanju ne vé, kaj dela, ker ne posluša glasu svoje pameti; zato se navadno tudi kesa zaradi tega, kar je rekel ali storil v prvem času razburjenosti. Afekt se torej zelo določno razlikuje od čustev, in to ne samo kvantitativno, nego tudi kvalitativno, t. j. razdražbe niso samo ojačena čustva, kakor se navadno misli, nego so bolj neko izjemno stanje čustvovanja. Imamo zelo krepka čustva, katera so globoko ukoreninjena v naši duši, pa ipak niti najmanj ne motijo njenega miru, vsaj toliko časa ne, dokler so čista in nepomešana. N. pr. ljubezen do domovine, pesniško oduševljenje, i. t. d. Čustvo je torej pravilno, a razdražba nepravilno duševno stanje. Po svojem izvoru, svojem prvem povodu je afekt večkrat le malo oddaljen od čustva. Čustvo zabave kaj lahko preide v afekt razposajenosti. Iz iznenajenosti, iz dvombe in iz pravnega čustva postane lahko afekt. Zlasti pretresa dušo ono, kar nastopi naglo, nepričakovano, osupno, bodisi veselo ali žalostno.

Silni afekti kmalu minejo, potem pa zopet nastopi ravnotežje dušnih sil. Tudi z mišičjem in živčevjem so afekti prav tesno zvezani in provzročujejo močno gibanje, trepet, omotico in celo smrt. Izkušnja uči, kako telesno stanje vpliva na postanek in tek dušnih razdražeb. Zato se priporoča, da se ponudi razburjencu stol, kozarec vode, smodka i. t. d.

Zmeren afekt utegne biti celó koristen, kakor n. pr. govorimo o sveti jezi, o britkem kesnji i. t. d. Zlasti blago deluje afekt navdušenosti; tak afekt nateza človeku energijo in mu tako pomore, da premaga vse težave.

§. 58. Razdelitev afektov.

Kakor čustva, tako so tudi afekti ugodni ali neugodni, čisti ali mešani. Ako pa gledamo na učinek teh dušnih pretresov, razločujemo: poživljajoče, spodbadajoče afekte, kateri povečavajo duševno silo (intenzivnost predstavljanja), in slabeče, zadržujoče, ki opovirajo dušno življenje.

Ker afekti niso drugega kot povišana čustva, razdeljujemo jih tudi lahko: *a*) v splošne, ki so več ali manj nezavisni od vsebine predstav, in *b*) v posebne (kvalitativne), zavisne od vsebine dotičnih predstav.

1. Najobčnejši afekti so: veselost, dobra volja in razposajenost. Prva se razodeva na obrazu, druga v besedah in zadnja v dejanjih.

Tem afektom ustrezajoča nasprotja so: zla (slaba) volja, otožnost, jad in togota.

2. S pričakovanjem so v zvezi: nestrpljivost; pečal, ako je neprijetni predmet pričakovanja doumen, toda neizogiben; britkost; strah, ako se ima pričakovano stanje šele zgoditi; sanjarsko upanje; obup, ki nastane iz malosrčnosti in iz strahu; toga, izvirajoča iz pečali in tesnosrčnosti; groza, ako je neprijetni afekt iznenajen, na videz nemogoč, a vendar resničen; osupnenje, ako predstave ne moremo doumeti; presenečenje.

3. Na estetično dopadajenje se odnaša: občudovanje, ako je predmet predstave velik, a vendar doumen; sanjarstvo (zanesenost), nastalo iz neizmernega veselja in upanja z ozirom na kak verski predmet.

Nedopadajenja se tiče mrzkost, ako je neprijetna predstava tudi grda; gnjus (stud).

4. Intelektualni (v ožjem pomenu) so: zadrega; oduševljenje ali navdušenost, kadar nas vzbujajoča

predstava nagiba na dejanje; strmenje, ako se ta predstava prav nič ne vresniči, pa tudi ni strašljiva.

5. Nравstveno-nabožni so: ganenje ali genotje; srd in nevolja; sram, ako je afekt kak prestopok nравstvenosti; kes, ki nastane iz srama in iz pečali; zanos; zamaknenje.

6. Samočutja se tičejo: srčnost, ki vzbuja čustvo lastne sile; objest (preširnost), sestavljena s srčnosti in z oduševljenja; jeza; razjarjenost; malosrčnost, ki oslabeva silo delovanja; tesnosrčnost, ustvarjajoča čustvo nejakosti.

7. Iz sočutja ali protičustva utegnejo izhajati: zavist; škodoželjnost, gnjev, zloba i. t. d.

§. 59. Vzajemno delovanje čustev.

Pojedino čustvo se po kakem drugem čustvu ali vsled kake posebne prilike ali oslabi ali učvrsti. O tem odločuje tudi osebnost, doba, spol, zanimanje i. t. d. Kar je jednemu dovoljno, to more biti drugemu nepovoljno; kar jednega veseli, to more drugega žalostiti i. t. d. Ljudje, ki se zlagajo v nazorih, zlagajo se navadno tudi v čustvih, ako ne po kolikosti, pa vsaj po kakovosti.

Istovrstna čustva se zajedno vzbujajo in ojačujejo. Učenec n. pr., kateri je prav rešil svojo nalogo, raduje se nad svojim vspešnim delom, nad istino, katero je razvil v nalogi, in nad duševno svojo močjo, s katero jo je izvel. Tu se formalno čustvo pričakovanja, intelektualno čustvo in samočutje zliva v jedno čustvo ter se pojavlja kakor neko ojačeno dovoljno čustvo.

Protivna čustva se med seboj ovirajo in slabé. Ako se n. pr. spomni učenec, kateri je dobro rešil nalogo, da ni dosti lepo pisal, ali da je opravičena sumnja o samostalnosti njegovega dela, tedaj se dovoljnost znatno zmanjša in samočut oslabi.

Čustvo se tem jačje pojavlja, čim bližje je ono, kar je izzvalo ali bi moglo izzvati protivno

kako čustvo. Po težki bolezni je ugodnost zdravja mnogo večja, nego navadno.

Ugodna čustva oslabé ali se pretvorijo v neugodna, ako predolgo trajajo ali se često ponavljajo. Niti najlepša melodija ne vzbuja v človeku ugodnih čustev, ako jo neprestano posluša. Čustva se odsevajo na lici, na glasu, na držanji in celem kretanji telesa. V tem pogledu je mnogo zavisno od razdražljivosti organizma. Toda človek more svoje ponašanje uravnati tudi tako, da se povsem lahko ne opazi njegova notranjost. Isto tako more hliniti nedostatek pravega čustva, in to se navadno zove afektacija. Afektovane osebe se trudijo namreč, da z vnanjostjo nadomesté ono, česar jim nedostaje v duši, pa zato navidezna svoja čustva izražujejo s pretiranim in neprirodnim kretanjem in držanjem ter s prisiljenim izrazom lica, glasa i. t. d.

§. 60. Dušnost.

Skupno vedenje čuteče duše sploh imenujemo dušnost ali srce (čud). To stanje človeške duše, kakeršno postane vsled njenih čustev, tako rekoč je oni glavni glas, ki doni iz vsega notranjega življenja človekovega. Vsak občut in vsaka zaznava zapusti v duši stalen vspeh ali sled, in ravno vsled tega se more obnoviti. Ako se to zgodi tako, da se ne odnaša kako občutno stanje na drugo, tedaj imamo razpoloženje duše; ako pa primerjamo dve ali več občutnih stanj, nastanejo čustva (in afekti). Dušnost kot podlaga vsakokratnemu občutnemu stanju pojedinca in kot blagor in gorje, ki je združeno z osebo, more postajati vedno bogatejša in mnogovrstnejša, more se mnogostranski izpreminjati in se pojavljati v najraznoličnejših čustvih. Zato vpliva dušnost na mišljenje in hotenje. Zavisna pa je od večje ali manje vsprejemljivosti naše duše za vnanje vtiske in od razmer, v katerih človek vzraste in živi. Premembe polno življenje rodi bogatejšo in iskrenejšo dušnost, nego jednolično in mirno življenje. Priroda in usoda ustvarjate ona razna razpoloženja duše, katero označujemo kot malomarnost, mrzlost, stanovitnost, potrpežli-

vost, resnost, otožnost, zadovoljnost, veselost, dobrovoljnost, občutljivost, hudomušnost i. t. d. Dušna razpoloženja so merilo in podlaga čustvom. Zato vzbujajo jeden in isti dogodek v raznih ljudeh najrazličnejša čustva. Vsled navade pa postane čustvo neobčutljivo. Ako pa se izpremené dušna razpoloženja, n. pr. ko prestopimo iz jedne dobe v drugo, ko se izobrazimo duševno, npravstveno, estetično i. t. d., ko pridemo v drugačne razmere življenja i. t. d., tedaj se nam izpremeni tudi čustvovanje. Ako izhaja samo iz sebe in se odnaša na praktično življenje, imenuje se sploh mišljenje, ker nas nagiba na delovanje. Oni posebni del mišljenja pa, kateri izvira iz simpatičnih in antipatičnih čustev in razpoloženj, imenuje se srce. Človeka jako radi sodimo po njegovem srci, zato pravimo dobrega srca je, t. j. dober človek je; ali: izprijeno dušnosti je, t. j. popačen človek je. Dokler srce še ni popolnoma izprijeno, upati je še vedno poboljšanja, čeravno je človek že hudo zašel. Zlasti močno se prebudi boljša stran dušnosti pri kakih pretresljivih dogodkih ali v hudih nesrečah. Plemenito, blago srce je vsakemu povšeči; človek blage dušnosti nas kar nekako skrivnostno vleče nase. Kakor pa dušnost zeló vpliva na vse obližje, tako je tudi ona sama odprta vsem vtiskom, ki prihajajo od drugih ljudi; zamisli se lahko v čustva in stanja drugih, pozabi včasih sama nase, da služi drugim in se jim povsem udá. Prav v tem je bistvo prave dobrodušnosti ali blagosrčnosti.

A srce mora biti v lepem ravnotežji in v pravi razmernosti z mišljenjem in hotenjem, ker drugače zabrede človek lahko v jednostranost in sentimentalnost. Kdor se preveč udaja svojemu srcu, tak je vedno v raznih telesnih in dušnih nevarnostih.

Tretji oddelek.

Teženje.

A. O poželenji v obče.

§. 61. Poželenje.

S čustvi v najožji dotiki so oni duševni pojavi, katere imenujemo poželenja. V zavesti se snidejo predstave, vsled tega nastane med njimi vzajemno delovanje; to pa rodi čustva, ker se duša zaveda, kako se povečava ali umanjšava delovanje predstav. Dokler se tega zavedamo, govorimo o čustvu. Navadno pa pazimo najbolj na ono predstavo, katera je najbolj odločevala, da je postalo čustvo. Z ozirom na to, je li iz tega izvirajoče čustvo prijetno ali neprijetno, vzbudi se v človeku teženje ali hrepenenje, naj se predstava s svojimi pomočki ojači in vzdrži, ali pa oslabi, uniči ali odstrani. Predmet naše težnje imenujemo „dobro“, reč pa, katere se želimo iznebiti, zovemo „zlo“.

Dotična predstava se torej pretvori v teženje ali protiteženje — v poželenje ali odurjavanje (mrzost).

Poželenje si moremo torej razlagati kot neko upiranje ali protivljenje pojedine predstave (ali cele zveze predstav) zoper njene v zavesti se nahajajoče nasprotnosti.

Domotožje, katero nas navdaja, bivajoče same in zapuščene na tujem, pojavlja se pred vsem kot čustvo. Kmalu pa se izpremeni to dušno stanje v neko krepko teženje, ki meri na to, da bi se predstava osamelosti in zapuščenosti otemnela po njenih protivnih predstavah. Predstava o domovini nastopa zategadelj vedno krepkeje ter se siloma bori s predstavami, katere je pospeševala resničnost, t. j. po domovini hrepenimo, a tujino mrzimo.

Poželenja so torej dušna stanja, ki so s čustvi tesno zvezana in imajo kakor le-ta svoj sedež v predstavah. Zato ni dopuščeno, duši pripisovati posebno vzmožnost poželenja (poželjnost), kakor tudi ni prilično, da bi govorili o posebni vzmožnosti čustva (čustvenosti).

Na prvi pogled se sicer misli, da meri poželenje neposrednje na kak vnanji predmet, da torej lačni človek želi kruha, žejni vode, lakomni denarja. A pri natančnejšem opazovanju se uverimo, da poželenje ni naperjeno na vnanji predmet sam, katerega duša itak ne more doseči, temveč le na to, da se privede v dušo neko stanje, katero se zdaj še ne nahaja v nji. Tako se torej uverimo, da so samo predstave predmet našemu poželenju. A nekaterim poželenjem moremo zadostiti le na čutni način, to pa zato, ker se more predstava, katera je predmet poželenju, samo takrat povzdigniti do popolne jasnosti, ako je dotični predmet v resnici pred nami.

Vsako poželenje meri na nekaj bodočega, t. j. vsako poželenje teži po nečem, česar v tistem hipu nima. Tako hrepeni oni, kogar muči domobol, da bi se vrnil, bolnik si želi zdravja, ujetnik svobode. Pravilno se razvija poželenje iz nepovoljnih čustev, kajti kdor nekaj poželi, ta ni zadovoljen z obstoječim stanjem predstav ter se trudi, da se odstrani to stanje. To se more doseči na dva načina, da se namreč neka določena predstava (ali kaka zveza predstav) popolnoma vzdigne in ojači v zavesti, — ali pa, da se do čela oslabi ter popolnoma odpravi iz zavesti. Ta določena predstava (ali cela zveza predstav) je predmet poželenju; nanjo meri zavest najprej, uporabljajoč njene pomočke ali njena nasprotja le toliko, kolikor treba, da se uniči nepovoljno čustvo. Vsled tega je poželenje dvojno: pozitivno in negativno, ali poželenje v ožjem smislu in mrzost. Poželenje hoče, da se odločilna predstava pojavi v zavesti v popolni jasnosti, t. j. da se privede ono, česar še nima; mrzost pa teži po tem, da odločilna predstava povsem oslabi in potemni, t. j. da se odstrani nekaj, kar že obstoji in kar je neugodno. Poželenje se neposrednje tiče bodočnosti, a mrzost zdanjosti in šele posrednje bodočnosti.

Zlagate se pa v tem, da se v obeh slučajih določene predstave medsebojno izraževajo in da težé za tem, da se jima zadovolji, vsekako pa vsaki na svoj način. V strogem smislu je vsako poželenje oboje ob enem; kajti kdor nekaj želi, ta zajedno tudi mrzi ono, kar se temu protivi. N. pr. Kdor hrepeni po svetlobi in resnici, ta mrzi ob enem temo in laž.

§. 62. Način želenja.

Želeti ali hoteti moremo le kaj takega, kar nam je znano. O čemer nimamo nikake predstave, tega tudi ne želimo, ker poželenje se šele razvija iz predstav. Najbolj si želimo ono, kar se s predstavami v naši zavesti najlažje apercipuje; na kar obračamo svojo pozornost, to želimo, in obratno. Kakor pa je raznovrstna naša pozornost, tako je raznovrstno tudi naše poželenje. Poželenje traja dotle, dokler se mu ne zadosti; ko pa se mu je zadostilo, prestane in sledi mu čustvo. Neposrednje pred zadovoljitvijo je poželenje najkrepkeje. Kdor je žejen, hrepeni po vodi najbolj ravno takrat, kadar se z ustnoma dotakne čaše. Samo tedaj traja poželenje tudi še potem, ko se mu je zadovoljilo, kadar se mu popolnoma ne zadosti, a to je skoro vedno, ker popolna zadovoljitev je samo nek idejal, kateremu se v resnici komaj približamo. Našim željam se popolnoma zadovolji samo tedaj, kadar nam duša zaspí v Bogu, za katerega je ustvarjena.

Čim bolj vpliva neposrednja čutnost na našo zavest, in čim manj skrbi duševna obrazovanost za trdne odnose predstav, tem bolj razburjajo poželenja našo notranjost. Otroci poželi vsega, kar vidi, in poželjivost surovega človeka se ne dá ukrotiti. Le omikani človek zna brzdati svoja poželenja.

Pri raznih osebah je različno tudi poželenje. Pa tudi v življenji posameznih oseb se večkrat menja predmet poželenja in to zlasti tedaj, kadar se spremeni krog njihovih predstav. Človek postane večkrat hladen tudi za ono, kar je inače s težko muko pričakoval. Sploh pa se večkrat zgodi, da se človek pri zadovoljitvi svojih želj dostikrat zmoti, ker v zadovoljitvi ne najde tega, česar si je domišljeval.

§. 63. Razne vrste poželenja.

Pri vsakem poželenji moremo razlikovati: 1. vsebino, 2. povod ali nagib (motiv), 3. jakost in 4. trajanje.

Vsebina poželenja je ona predstava, iz katere izhaja poželenje, t. j. katera teži po tem, da se v zavesti vzdigne, vzdrži in ojači.

Povod ali nagib poželenju so one pomočne predstave, katere vzbujajo predstavo želenega predmeta, t. j. katere jo vzdigajo proti njenim v zavesti se nahajajočim nasprotnostim.

Jakost poželenja je mnogokrat zavisna od njegovega povoda. Čim mnogoštevilnejše in krepkejše so pomočne predstave, katere vzbujajo poželenje, tem jačje je tudi poželenje. Z večkratnim ponavljanjem povečava se tudi njegova jakost.

Trajanje poželenja odločuje največkrat njegova jakost. Vsled tega imamo minljiva (aktualna) in trajna (habitualna) poželenja. Prva trajajo samo nekaj časa, druga bivajo navadno dalje.

Ker je vsebina večkrat temna in nejasna, zato se more poželenje najprikladneje in najvspešneje razlikovati in deliti po nagibu, ker le-ta deluje pravo za pravo pri vsakem poželenji. Nagib izhaja ali iz čutnosti ali iz razuma. Zaradi tega se delé poželenja v dve glavni skupini:

1. V čutna ali nižja poželenja, kamor spadajo čutna poželenja, nagoni, sklonosti, nagnenosti in strasti.

2. V intelektualna (razumna) ali višja poželenja, kamor prištevamo hotenje, svobodno odločevanje volje, svobodno voljo in značajnost. K trajnim težnjam spadajo nagoni, sklonosti, nagnenosti, strasti, svobodna volja in značaj, k minljivim pa čutna poželenja in svobodna hotenja.

B. Posebne oblike poželenja.

I. Čutna ali nižja poželenja.

§. 64. Nagon.

Prva poželenja otroška imajo samo ta namen, da se obratno ugodni in zadržati neugodni občuti, kateri imajo svoj povod v stanju telesnega organizma. Taka poželenja so pred vsem gledé svojega predmeta popolnoma temna; otrok še ne pozna sredstev, s katerimi bi ohranil ugodje ali odstranil neugodje.

Dokler je ta težnja splošna, t. j. dokler se ne tiče katerega izvestnega predmeta, zove se nagon. Nagon je torej neko v človeškem organizmu osnovano stalno poželenje, katero je le po svoji vrsti izvestno, a po predmetu neizvestno.

Svojo podlago ima nagon v neprijetnih občutih in v temnih predstavah. Nestalno in neugodno čustvo rodi splošno, neizvestno teženje, da bi se iz neprijetnega dušnega stanja razvilo drugo prijetno, ne da bi jasna predstava določila način tega prehoda. Nagon je torej slep, in le polagoma z raznimi poskusi pride človek do tega, da spozna v določenih predmetih prirodna sredstva, s katerimi zadovolji nagonu. Tako je treba človeku v določenem času hrane; nedostatek taiste provzročuje neugodje in vsled tega temno poželenje, da bi se nasitil. Ravno tako je treba človeškemu organizmu gibanja, opravila; a tudi to poželenje je temno.

Sprva je torej nagon podoben prirodnemu nagonu (instinktu). Ko pa se v človeku vzbudi razum in pamet ter svobodna samozavest, povzdigne se nagon kmalu do višine, kjer kraljuje duh. Pri živalih se nagon razodeva kot instinkt. Ta se razlikuje od nagona s tem, da je osnovan na nekem posebnem svojstvu živalskega organizma, kateri živali tudi nehoté sili, da težé po onem, kar ustreza njih prirodnim potrebam. Instinkt ne vzbuja samo poželenja, nego zajedno tudi pomaga, da se mu na pripraven način zadovoljava. Razumnost, ki vodi človeka pri njegovem gibanju in delovanju, nadomešča v

živalih često instinkt, po katerem si živali izbirajo hrano, stavijo stanovanja, potujejo in izdelujejo razne umetnosti. Vsled instinkta poskuša raca plavati, kadar pride prvičkrat v vodo, in tudi pes pogodi pravo, ako ga vržemo v vodo. Vsled instinkta si stavi tica svoje gnezdo, prede pajek svojo mrežo i. t. d.

Živalski organizem je tako ustvarjen, da se njegovi gibni miki dopolnjujejo, ob enem pa tudi tako, da se more le določena kakovost mikov razviti iz dotičnega poželenja.

Nagone moremo razdeliti v individualne, socialne in pobožne.

1. Individualni so telesni in duševni, po tem namreč ali imajo svojo podlago v delavnosti živcev ali v delavnosti predstav.

Občna delavnost gibnih živcev in mišic vzbuja nagon po gibanji (gibni nagon), ki je osobito živahen pri otrocih, pri starcih pa oslabi vsled slabosti živcev in mišic. K telesnim nagonom spada tudi nagon hranitbe in spolni nagon.

K duševnim nagonom prištevamo najprej nagon predstavljanja, ki izhaja iz težnje po pribavljanji in razvijanju predstav. Mogel bi se torej imenovati tudi nagon po duševni hrani, nagon znanja. Ta nagon deluje pri otroku zlasti kot radovednost, katera z raznimi ter mnogimi vprašanji mnogokrat v zadrego spravlja stariše in vzgojitelje. Duševna dolgočasnost zeló slabi in pokončuje ta nagon; zabava pa ga pospešuje.

Nadalje spadajo semkaj: nagon posnemanja, ki je zeló razvit zlasti pri otrocih, umetnostni nagon, ki se nahaja zlasti pri umetnikih, nagon za poštenje in čast, za gospodovanje in imetje, — pa nagon svobode, ki skuša odstraniti vse, kar zabranjuje samostalni razvoj življenja. Treba pa je paziti, da se nagon za poštenje ne prevrže v častihlepje in nagon svobode v razuzdanost in neobzdanost.

2. Socialni nagoni urejujejo družno življenje ljudi in pripomorejo človeku, da stori svojo dolžnost kot družinsko bitje. Semkaj gredo:

a) Družni nagoni, ki priganjajo posameznika, da stopi v zvezo z drugimi bitji. Pri otroku se ta nagon prikazuje že zgodaj, kajti otrok začne jokati, ako je dalje časa sam.

b) Sočustveni nagoni, ki urejajo naše razmerje do bližnjega glede veselja ali žalosti njegove in se najlepše razodevajo v dobrodelnem nagonu. Zavist, lakomnost, skopost uničujejo ta nagon.

c) Nagon razodevanja ali priobčevanja, ki žene človeka, da naznanja drugim, kar mu napolnjuje srce.

d) Nagon prijateljstva, po katerem se posamezniki tesneje združujejo, bratijo ter si delé veselje in žalost.

3. Pobožni nagoni urejujejo naše življenje z ozirom na Stvarnika, kar se godi deloma posrednje (moralni nagon), deloma neposrednje (pobožni nagon v ožjem smislu).

a) Moralni, нравstveni nagon priganja človeka, da posluša glas vesti in uporablja vse pripomočke, ohraniti v sebi mir z Bogom ali pa zgubljeni mir zopet pridobiti.

b) Pobožni nagon terja od človeka, da zadoščuje nabožnim čustvom, ker to mu je pomoček, da se združi z Bogom in v tej združitvi doseže večno srečo. Razodeva se posebno živo kot nagon blaženosti in neumrljivosti.

Imamo tudi pomešane nagone, katerim je podlaga v telesnem in duševnem ustrojstvu človeškem. Semkaj štejemo:

a) Nagon delovanja, ki izvira iz nagona za gibanjem in iz nagona predstavljanja. Ta nagon se v otroku že zgodaj pokazuje ter se razodeva v igranju, kar je znamenje, da dete začenja spoznavati in hoteti.

b) Nagon samoohrane, ki človeka nagiba, da stori vse, kar je potrebno, da se ohrani in si pridobiva, ali da se obrani nevarnosti.

Z nagoni ne smemo zamenjati čutnih pohleпов (poželenj), ki se pred vsem razvijajo iz nagonov. Kadar se namreč nagonu zadovolji, izgubi značaj občnosti ter se pretvori v pohlep po onem predmetu, s katerim se mu je zadovoljilo.

Nagon se torej razlikuje od čutnega poželenja ali pohlepa s tem, da je pohlep minljiv, a nagon trajen, in da je pri pohlepu predmet izvesten, znan, pri nagonu pa neizvesten.

Nagon je neka slepa prirodna težnja, zato ne moremo nagonom prištevati onih teženj, katere nastanejo bolj na umeten nego priroden način, namreč vsled vzgoje, navade ali običaja. N. pr. Poželenje po kadenji.

§. 65. Sklonost in nagnenost.

Z vsakim pohlepom je združeno, kadar se mu zadovolji, neko ugodno čustvo. Predstava o tej ugodnosti se spoji navadno s predstavo o poželenem predmetu ter jo potem kot krepko pomočnico mnogo bolj vzbuja in sili k poželenju. Čim bolj se zadovoljava kakemu pohlepu, tem jačje in silnejše biva ta pohlep in tem bolj se širi in ukoreninjuje v zavesti. Malo po malo se nastavi tako poželenje stalno v zavesti in preide naposled v navado. Na ta način postane v duši neko trajno stanje, katero je kakemu izvestnemu pohlepu posebno ugodno; imenuje se sklonost.

Nagon je globoko ukoreninjen v človeški prirodi ter je zategadelj stalen; sklonost pa izhaja samó iz nekega sicer trajnega kroga predstav, kateri pa se more isto tako razrušiti, kakor je nastal. Sklonosti so torej nestalne, ter se s premeno krogov predstav menjajo tudi one.

Sklonosti nastanejo tedaj največ iz navade, vsled večkratnega ponavljanja in zadovoljevanja jednega ter istega poželenja. A morejo se razviti tudi iz prirodnih darovitosti, t. j. iz neke prirojene posebnosti organizma. Ako so namreč pojedini deli telesa ali pojedine dušne sposobnosti ustvarjene tako, da se lahko in s posebnim uspehom uporabljajo za to ali ono delo, tedaj se v duši človeški rodi neko ugodno čustvo, katero nagiblje človeka vedno bolj na ono delo, za katero je sposoben. Ako pa za kako reč nedostaje nadarjenosti, tedaj nedostaje tudi sklonosti. V tem slučaju nastane marveč vsled neugodnega čustva, izvirajočega iz brezvspešnosti, nasprotno stanje, t. j. nesklonost.

Sklonost in protivna jej nesklonost silita le k poželenju. Ako pa se premenite v resnično, trajno poželenje, tedaj se

to imenuje ljubezen in sovraštvo. Od prostega poželenja in od studa (odurnosti) se razločujete sosebno s tem, ker delujete na to, da se ohrani njiju predmet; obedve se vstrajno in trdno držite svojega predmeta, ljubezen zato, da ga more uživati, — sovraštvo zato, da ga more preganjati.

Ako se sklonost, podprta s prirodnim darom in z navado, ojači tako, da nam zaznava ali obnova zaželenega predmeta neprestano vzbuja željo, tedaj se zove *nagnenost* (nagnenje). Ta po navadnem pojmovanju ni drugega, nego silno ojačena moralno-slaba sklonost. Tako so ljudje, ki so nagneni pijančevanju, zabavi, igri, laži, otožnosti itd.

§. 66. **Strast.**

Pohlepi, osobito oni, kateri so se razvili iz nagonov in iz sklonosti, morejo si podvreči vso dušnost, potem pa se otresti pametno osnovane nadvlade lastne samozavesti; a morejo se tudi po sili polastiti gospodujočega vpliva nad vsemi krogi predstav, katere veže človeška šamozavest. Takova poželenja se potem imenujejo *strasti*.

Strastni človek je popolnoma v oblasti onega kroga predstav, kateri se odnaša na njegov strastni pohlep. Pametna uvidnost, katera drugače kroti poželenje in brzdá celo neukročeni nagon, nima moči nad strastjo. Strast sploh ne trpi oblasti nad seboj, ona sama zapoveduje zavesti, v kateri ima svoj sedež. Namesto pametnega samozavestja, čegar zveza predstav sicer apercipuje vse predstave, sedi in vlada v zavesti nek drug lažen „jaz“, — namreč zveza predstav, v kateri je utemeljena dotična strast. Ta krivi „jaz“ apercipuje le ono, kar mu prija in kar se dá po njegovem preobraziti; zavrača pa z mrzostjo vse ono, kar koli se mu protivi.

Strast je torej tako zelo ojačeno, trajno poželenje, da celó kot najvišja apercipujoča zveza predstav gospoduje nad zavestjo.

V strasti je človek slep za vse, kar ni v zvezi s predmetom njegovega poželenja. Strast je zelo bistroumna gledé potov in sredstev, s katerimi si izpolni želje. Gluha je za

vse, kar um ter vest govori; sliši pa vse, s čimer se more izgovarjati ali opravičevati. Nenasitljiva je strast, hrepeneč uživati več in več; pravi trinog je, ki sili vse dušne moči, da jej služijo; tudi je sebična, misleč le sama nase. Strasten človek ne premišlja, da li je dobro ali slabo, česar želi; ne vpraša za posledice, ne posluša glasú vesti, marveč ga uglušuje z raznimi navideznimi razlogi. Tak človek je torej duševno bolan, ker mu je pravo težišče duševnega življenja porušeno in vsled tega vsa duševna moč potrta. Zato je strast vselej zavržljiva, ko bi tudi merila na dobre, plemenite reči. Dobiček, kateri včasih izvira iz strasti, vedno je posreden in slučajen. Škoda pa, katero vsakokrat prinaša strast, zeló nadkriljuje korist. Strast pokvari pojedince duševno in telesno, in ta pokvarjenost prehaja najčešče tudi na potomce in na cele narode. Zato je treba skrbno paziti, da se v otroških srcih ne vname strast; zlasti je paziti, da otroci ne občujejo s strastnimi ljudmi.

Strasti izhajajo največ iz prirodnih nagonov in iz sklonosti, katere so vsled navade postale že druga navada. Kadar se strast okrepeča tako, da se neprestano trudimo, da bi jej zadovoljili, zove se pohlep, in vsak pohlep more postati strast.

Vsled tega se more nagon hranitbe izprevreči v pohlep po nasladnosti (poželjivosti, pohotnosti) in v pijanstvo, spolni nagon v razuzdanost in razkošnost, nagon gibanja v besnost in prepirljivost, nagon samoohrane v sebičnost, nagon priobčevanja v blebetavost, nagon delovanja v pohlep po zabavi in igri, družni nagon v pretirano ljubezen in mržnjo, potem pa tudi v ljubosumnost, zavidnost in maščevalnost. Nagon za poštenje in čast preide v slavaljubje in v častilakomnost, nagon za imetje v skopost in lakomnost in nagon za gospodovanje v vladoljubje.

Slavaljubje prehaja v ničemurnost in ošabnost, ako se tiče neznatnih, morda tudi namišljenih vnanjih ali notranjih prednosti, in naposled v oholost in bahatost, ako se človek precenjuje in nad druge povzdiguje, pre-

zirajoč njihove vrline in prednosti. Skopost in lakomnost je pretirano hrepenenje po imetku. Lakomnež ne smatra imetka za sredstvo, nego za svrho. Ako si vsled tega odtrgava od ust, t. j. ako si ne privošči niti onega, kar je za življenje prepotrebno, tedaj se njegova strast zove otrpnenost (trdosrčnost).

Vladoljubje ne teži po stvarnem dobrem, nego po tem, da v društvu prevladuje oblast osebnosti ter da se s tem bolj razširi. Ako se vladoljubje tiče politične nadoblasti, zove se despotizem ali samosilje. Ako pa teži po verski oblasti, zove se fanatizem.

Razvitek strasti pospešuje pred vsem telesno svojstvo. Organska dispozicija je često vzrok požrešnosti, pijančevanju in razkoši. Isto tako deluje na mnoge ljudi tudi podnebje in doba življenja. Pri mladini se n. pr. opazuje fanatizem in strast po svobodi, pri možeh slavoljubje in vladoljubje, pri starčkah lakomnost in skopost.

Razlikovati je strasti od afektov, akoravno se to dvoje v življenji često zamenjuje. Afekti ne morejo biti trajni, pojavljajo se iznenada, a minejo jako hitro (n. pr. srditost). Strasti pa nastajajo malo po malo ter se jako težko in polagoma izgubljuje (n. pr. maščevalnost). Afekt ne da človeku mirno razmišljati, a strast, ako tudi ne posluša razlogov razuma, vendar si ga podrejuje ter ga sili, da izmišljuje sredstva, s katerimi bi se jej najlažje zadovoljilo. Afekti so kakor hudourniki, kateri rušijo nasipe, a strasti kakor velike reke, ki po lahko, neprestano podkopljujejo bregove. Afekt je pošten in odprt, strast pa zavratna in zvita. Naposled izvira afekt iz čustev, strast pa iz pohleпов.

Pač je mogoče, da se afekti in strasti pri mnogih ljudeh pojavljajo v zvezi.

Mnogo je namreč strasti (n. pr. strastna ljubezen, strastno sovraštvo, vladoljubje, maščevalnost i. t. d.), ki se prevržejo v afekte; druge pa (n. pr. skopost, požrešnost) so brez afektov.

Pohlep se more premeniti v strast, ako se mu ali preveč ali premalo zadovoljava. Z vsako zadovoljitvijo se namreč ojači pohlep, in ako se ne omeji s protivnimi in pleme-

nitejšimi težnjami, more se lahko prevreči v strast. Toda pohlep more tudi tedaj preiti v strast, ako se s silo zaprečuje, n. pr. ako se preveč zabranjuje, ker povodi pohlepa se ojačajo z ugodnimi čustvi, katera nastanejo, kadar se odstranijo zapreke. Pa tudi domišljija ima v takih slučajih dovolj prilike, da živahno predočuje užitke in s tem podražuje in ojačuje poželenje. Zato rodi surovo vladanje skoro vedno slab plod.

Ne smemo torej zamenjati sklonosti ali nagnenosti s strastmi. Sklonosti in nagnenosti še niso prava poželenja, nego samo pripravnost za neko vrsto poželenja. V poželenje preidejo še le tedaj, kadar se jim stavijo kake zapreke. Strasti pa so resna in trajna poželenja (pohlepi). Sklonosti in nagnenosti se lahko odstranijo, ako je treba iz kakih višjih ozirrov, n. pr. ako to zahteva npravstvenost. Strasti pa se težko odstranijo, ker se v človeku ne ozirajo na nikake umne razloge. Prava omika in resna vaja voljine moči zabrani, da strasti ne začno kaliti; kajti na ta način se krogi predstav spojé trdno in neomajno, na drugi strani pa se podjarmijo nagoni in se odvadijo zle sklonosti. Poluomika pa pospešuje strasti, ker razširjuje kroge predstav, ne da bi jih prav in stalno spojila in uredila, in ker stvarja umetne potrebe.

II. Duševna ali višja poželenja.

§. 67. Hotenje ali volja.

Vse poželenje ima pač v predstavah svoj sedež. Vender se duševno poželenje razlikuje od čutnega s tem, da se zadnje slepo udaja svojim nagonom, katere dobiva od telesnih dojmov. Duševno poželenje pa ima svojo najvažnejšo in najbližjo podporo v zvezah predstav. Pogoj mu je, da razumevamo vsebino želene predstave, da preudarjamo, torej da razumno mislimo.

V človeški duši se pojavljajo mnogovrstna poželenja. Vsa ta poželenja zahtevajo, da se jim zadovolji. A izkušnja učí, da je med postankom poželenj in njih zadovoljitvijo cela vrsta pojavov, kateri so v neki vzročni zvezi tako, da se iz-

vajajo drug iz drugega. Razum preskuša te vrste in najde, da se jim more zadovoljiti le tedaj, kadar se izpolni cela vrsta prejšnjih pojavov. Ako so ti pojavi v naši oblasti, t. j. ako moremo vse tako uravnati, da se oni izpolnijo, tedaj je gotovo, da se bode zadostilo poželenju. Kadar človek uvidi, da se ne more izpolniti ono, po čemer teži, tedaj ostane poželenje sama želja. Ako pa je gotovo ali jasno, da se bode zadovoljilo naši zahtevi, preide teženje v hotenje ali v voljo.

Hotenje (volja) je torej neko poželenje, katero je osnovano na samozavesti in samoizvoljnosti, in katero je mogoče doseči.

Pridržek dosežnosti želevanega predmeta je najodličnejši znak hotenja. Hoteti se torej pravi, želeti si nekega vspeha, a zraven si v svesti biti tega vspeha ali vsaj meniti, da smo si ga v svesti. Tako moremo hoteti tudi nekaj nemogočega, toda le, dokler menimo, da bi bilo mogoče. Otrok ali mladenič hoče navadno več, nego mož ali starček; razumnega človeka pa pouči izkušnja, česa je mogoče doseči, in česa ne.

Ako izkusi otrok, da vselej, kadar kriči, pride mati ter mu izpolni željo, izpremeni se mu poželenje v hotenje. Ko se privadi, da s kričanjem doseže vse, premeni se vse njegovo poželenje v hotenje, kajti otrok meni, da je mogoče vse doseči. To otrokovo hotenje je osnovano na napačnem presodku o možnosti dosege, zato ima značaj strasti ter je strastno hotenje („samovolja“, „svojevoljnost“).

Šele polagoma pride človek do tega, da prav sodi o dosežnosti svojih poželenj in da prav ocenja sredstva, katera mu je uporabljati. To stori tem lažje, čim več izkušenj si nabira in čim bolj se mu razvija razum. Šele na podlagi tega se pokaže v njem pravo intelektualno hotenje. To poželenje postane čutno le tedaj, kadar se prevrže v strast. A takega poželenja ne vodi razumnost.

Tudi volja more biti različna. Vstrajno jo imenujemo, kadar vedno isto hoče ali noče. Vstrajnost volje je najbolj zavisna od kolikosti onih predmetov, kateri v nas vzbujajo težnjo. Ako je namreč preveč takovih predmetov, tedaj se ona razdeli, težeč zdaj po tem, zdaj po onem predmetu.

Krepka ali jaka je volja, kadar vkljub vsem zaprekam izvaja svojo težnjo. Jakosti volje pomaga često ponavljanje iste težnje; tako pomaga tudi sigurnost, da se bode izpolnilo ono, po čemer težimo. Zategadelj je volja pri deci in pri ženskah navadno slaba.

Da postane volja krepka, treba je, da se utrdijo nekatera čustva; kajti le prevečkrat se pojavlja dandanes neko pomehkuženje čustev.

§. 68. **Delovanje volje navzven. Ravnanje in dejanje ali čin.**

Ravnanje in dejanje ali čin ste jedini sredstvi, ki dokazujete, da se nahaja resnično hotenje. Kjer ni tega, ondi ni volje, ali pa je kakor koli zaprečena. **Ravnanje** imenujemo vse ono, kar rabimo, da dosežemo namen svojega hotenja. **Dejanje** ali čin se imenuje skupnost vseh onih premen, katere izvirajo iz ravnanja in katere so tako uravnane, da se zadovolji hotenju.

Iz hotenja nastane dejanje, ako predstava o samem sebi proizvede začetni člen one vzročne vrste, ki je celovit del hotenja. Da se vrši ravnanje in dejanje ali čin, treba je torej, da duša vodi gibanje telesa. Ta oblast duše nad telesom je nedvomno resnična, a zelo težko je rešiti vprašanje, kako se vrši to delovanje. Ta oblast je živalim dana že od prirode, in sicer z jednostransko, stroju podobno uravnavo telesa. Človek pa si prisvoji to oblast šele s trudapolno vajo, katero mu je pričeti že v zgodnji mladosti in vedno nadaljevati.

Vnanje premene, ki se vrše vsled ravnanja in dejanja, zavisé nekaj od hotenja in dejanja, nekaj pa od kakovosti vnanjih stvari, ob katere je zadelo dejanje.

Z gibanjem udov niso združene samo čutne predstave, temveč tudi mišični občuti. Kadar si živo predočujemo kako gibanje, obnavlja se ob jednom tudi mišični občut, ki je lasten temu gibanju. Ako je ta občut zadosti krepak, vpliva prav tako, kakor pri odsevnem gibanji, na gibni živec s pomočjo mika, izhajajočega od osrednjega organa na vse strani. Vsled

tega delovanja se v resnici izvršuje predstavljeno gibanje s pomočjo krčenja mišic. Človeško telo je jako gibko, in ta gibčnost se doseže s tem, da neprestano poskušamo telesno gibanje prilagoditi vspehom, katere hočemo doseči. Ko smo izvršili gibanje, ostane predstava tega gibanja v zavesti in ž njo združen tudi dotični mišični občut. Ako se pozneje ponovi predstava tega gibanja, obnovi se posrednje tudi mišični občut. Kakor se morajo predstave sploh večkrat obnavljati, da ostanejo v spominu, tako je tudi pri gibanji. Vsled takega ponavljanja se razvijajo spretnosti in ročnosti, ki se vsled tega večkrat za čuda usovršé.

§. 69. Delovanje volje na znotraj. Samohotna pazljivost in refleksija.

Navzven se pojavlja volja s tem, da poseza v tek dogodkov z ravnanjem in dejanjem; na znotraj se kaže delovanje volje v samohotni pazljivosti in v refleksiji.

Samohotna pazljivost ima vedno ta smoter, da kako predstavo bolj razjasni. Samohotno, t. j. vsled poželenja moremo svojo pazljivost usredotočiti zdaj na ta, zdaj na oni predmet, svojim mislim moremo dati kmalu to, kmalu ono mer. Pohlep, hotenje in zadovoljitev vrsté se tu neposrednje. Kar se tu poželeva, to je razločno predstavljanje neke celote predstav, ki se samo v obrisih nahaja v zavesti. Hočemo pa to, ako iz izkušenj, ki si jih nabiramo po notranjem čutnem delovanji v teku svojih predstav, spoznamo dojme, s katerimi moremo ta tek zavračati na določene točke, usredotočevati v določenih predstavah. Tako se pogosto najde želeno dušno stanje na konci znanih vrst predstav. Te torej dosežemo, ako pustimo, da se te vrste predstav končajo, in odnosno, ako si v zavest pokličemo njih začetne člene. Ako hoče n. pr. pripovedovalec kaj pripovedovati, tedaj vé, da se mora pred vsem spomniti začetka povesti i. t. d.

Z ozirom na to, izvirajo li te po hotenji proizvedene zveze predstav iz spomina ali iz domišljije, to delovanje je ali samohotno spominjanje ali samohotno domišljevanje (sanjarija).

Tako vemo iz izkušnje, da se najlažje domislamo kraja, kjer smo založili kak predmet, ako si naštevamo, kar se je vse zgodilo, odkar pogrešamo predmeta. Ravno tako vé umetnik iz izkušnje, da mora svoji domišljiji dati šele hrane (študije, potovanja), da pa ne sme ustvarjati umotvorov takoj po prvih vtiskih, ki jih je prejel iz čitanja, iz dogodkov, ako hoče, da bode njegovo delo vspevalo.

Z ozirom na mišljenje se pojavlja delovanje volje v refleksiji, t. j. v tem, da svojo pazljivost navlašč obračamo na kak določen predmet mišljenja. S tem lažje osamimo pojedine zveze predstav od svojih psihičnih zvez, in premena taistih v pojme se bistveno olajša. Mišljenje največkrat posreduje delovanje volje. Ustanavljanje pojmov je namreč mogoče le tako, da ne pazimo na vse stranske namene, ki v istem času vstopajo v zavest in ki so dotičnemu stanju manj ali več slučajni. Ako zavračamo te tuje dele svoje zavesti, ki mišljenje le motijo, treba je precejšnjega napora v hotenji. Ako dalje časa mislimo, utrudimo se.

§. 70. Preudarjanje ali razmišljanje. Načela.

Ako hočemo, da bode hotenje imelo značaj intelektualnega (višjega) poželenja in da se ne bode ponižalo do nižjega pohlepa, treba je, da prej preudarjamo in razmišljamo. To preudarjanje in razmišljanje se nima odnašati samo na sredstva, katera je rabiti, da se doseže zaželeno, ampak tudi na presojevanje svrhe.

Ako se oziramo samo na sredstva, tedaj moremo razmišljati tudi pri strasti, seveda z namenom, da bi strast dosegla svojo svrhu. Razlika med strastjo in med intelektualnim poželenjem je ta, da prva razmišlja le s stališča svoje trdne zveze predstav, zadnje pa je zavisno samo od razmišljevanja, katero je določuje in nad njim gospoduje. Strásti se razmišljanje šele pridruži; pri intelektualnem poželenji pa razmišljamo že prej. Zato se to poželenje odnaša najprej na svrhu in potem šele na sredstva.

Razmišljanje zahteva, da imamo že prej predstave, katere so s predstavo o zelenem predmetu v kakšni koli zvezi. Pogoj razmišljevanju je torej ta, da je človek že nekoliko izobražen. Otrok preudarja šele tedaj, kadar pride njegova predstava o zelenem predmetu v dotiko s kakim sličnim ali nasprotnim krogom predstav. Ti krogi predstav pa se ustvarjajo na temelji izkušnje, kadar se zadovoljava pohlepom. V tem oziru nabrana izkušnja se ne odnaša samo na sredstva, katera so pomogla temu ali onemu pohlepu, da se mu je zadostilo, ampak tudi na posledice tega zadoščenja, na čustva, izvirajoča iz zadoščenja. Taka izkušnja utemeljuje kroge predstav, kateri se obnavljajo pri podobnih pohlepih in vplivajo na taiste. Taki krogi predstav obujajo razmišljevanje, katero omahuje med predstavami in se končuje s kakim sôdom. Rzsodki so povodi intelektualnemu poželenju.

Iz jednolikega delovanja volje izvirajo neke občne izjave volje ravno tako, kakor se tudi iz več istovrstnih posamnih predstav razvijajo občne predstave in psihični pojmi. Pa kakor nastanejo iz občnih predstav psihični pojmi, tako nastanejo iz občnega hotenja vsled ponovljenega razmišljanja in soglasnega odločevanja neka določena pravila. Človek je prisiljen, da se v vsakem slučaju iste vrste odloči tako, kot se je prej odločeval. Ta določena pravila naše volje se imenujejo praktična načela ali maksime.

Načela so torej stalna pravila naše volje, po katerih uravnavamo vse svoje delovanje. Nastanejo pa, ako se na podlagi preudarjanja večkrat odločujemo za neko hotenje. Razlikujejo se od nazorov v tem, da so nazori teoretični, načela pa praktična. Načelo je pravilo volje, katero ni samo v glavi ali na papirji, nego po katerem se človek v resnici ravna v svojem življenji, in to zaradi tega, ker se je že večkrat ravnal po njem.

Take maksime so pri hotenji to, kar so pri mišljenji apercipujoče predstave ali nazori. Načela se malo po malo razvijajo različno ter se ali razširjujejo in utrjujejo, ali izpreminjajo, morda tudi omajajo in polagoma ovrgavajo. Načela

niso povsem stalna, nego se menjajo z razvijanjem in napredovanjem človeškim.

Prva poželenja vodi le mehanična reprodukcija predstav. Človek se slepo udaja onim željam, katere so se mu že kdaj izpolnile, in to tem stanovitneje, čim večkrat se to zgodi. Te želje pa se odnašajo tudi neposrednje na to, kar je prijetno čutom. Ko je otrok izkusil, da je ta zadovoljitev jako dvoumne vrednosti, ker ima večkrat neprijetne posledke, tedaj se nič več ne prepušča mehanični reprodukciji poželenj.

Domišljija in mišljenje storite, da se delovanje predstav osvobodi mehanične reprodukcije; s tem pa postaja polagoma tudi poželenje svobodnejše. Otrok izbira, preudarja in teži po onem, kar rodi stalno ugodje, zavrača pa, kar je za trenotek sicer prijetno, a ima neprijetne posledice. Otrok poželeva celó ono, kar se mu kaže neprijetno, če so mu le posledice po godu. Na tej stopinji razvitka je poželenje razumno ter ne meri nič več na ono, kar je neposrednje prijetno, ampak na koristno; tudi ne zavrača nič več onega, kar je neposrednje neprijetno, temveč le ono, kar je škodljivo. Človek nič več ne teži samo po čutnem uživanju, temveč tudi po duševnem. To duševno teženje si pridobiva vedno večjo prednost. Z vedno večjo razumnostjo mu postaja tudi vrednost takega uživanja vedno jasnejša.

Ako obvelja naposled pametno mišljenje, tedaj se vrednost poželenih predmetov meri še mnogo pravilneje, tako namreč, da se določa, koristi li to, kar se poželi, pravemu namenu človeškega življenja ali ne. Pamet preišče izkušnjo in najde, da je treba težnje čistiti in urejati, ako hočemo, da jih dovedemo v sklad med seboj in s konečno svrho človeškega življenja. Na tej stopinji vlada pamet nad poželenjem, in zadnje je doseglo svoj največji razvitek. Človek se ravna potem po načelih npravstvenosti.

§. 71. Svobodna volja.

Ako se človek slepo in brezpogojno udaja najbližjemu in najjačjemu povodu hotenja, ali ako za časa odločevanja

delujejo nanj vnanji in v organizmu utemeljeni odnošaji tako silno, da niti prav razmišljevati ne more o primernosti ali neprimernosti svoje težnje, tedaj njegova volja ni čisti izraz njegove lastne osebe; človek ni duševno svoboden.

Ako pa more mirno in popolnoma preudarjati ono, kar hoče, ako se za pojedino hotenje odloči šele tedaj, kadar uvidi, da se je taisto po apercpciji dovedlo v sklad s predstavo o samem sebi, ako v posamnem delovanji volje najde zopet s amega sebe, potem je njegova volja nekaljeni izraz njegovega „jaza“; to hotenje je njegovo, — človek je pri tem zavisen le od samega sebe, on je duševno svoboden.

Kadar koli nas pri svobodnem razmišljanji ne moti ničesa, kaže se, da stoji „jaz“ zunaj in nad poželenjem. Duševno svoboden človek je nepristransk v boji z okrožjem predstav, na katerih so osnovana poželenja ali zahteve, posluša njih razloge in protirazloge ter se odločuje za ono, kar misli, da je najprilicnejše.

S pametnim preudarkom doseže človek mnogokrat, da se konča spor, kateri je nastal med njegovimi poželenji. Čim večkrat se mu to posreči, tem bolj se privadi, da se ne udaja slepo onim težnjam, katere se mu pojavljajo v zavesti. Take težnje vselej poprej dobro preudari ter jih šele potem izpremeni v hotenje in dejanje. Na ta način se človek vedno bolj bliža trajnemu stanu svobode, čegar bistvo leži v tem, da je vse hotenje popolnoma zavisno od odloke osebkove.

Duševna svoboda je torej vzmožnost duše, vsled katere se more človek na temelji preudaranja in razmišljanja sam odločiti za predmet svojega hotenja. Sestoji pa v tem, da človek posluša razloge in protirazloge ter se odločuje za one, kateri so najtehtnejši. V tem pogledu je duševna svoboda ob jednem tudi znak pametnosti.

Zaradi tega ne sestoji svoboda, katero pripisujemo človeku, v brezvzročnosti hotenja, ampak v sposobnosti taistega, določati se tako, da ga pri tem ne motijo niti vnanji vplivi, niti notranji nagibi, ležeči v njegovi zavesti.

Vsako hotenje, katero izvira iz natančnega preudarjanja in iz svobodnega sklepanja, imenujemo torej razumno, svobodno hotenje. Merodajna so mu načela pameti (maksime). Razlikuje se od samohotnega hotenja, pri katerem simpatija ali zoprstvo, predsodek, strast i. t. d. žene človeka do sklepanja. Namesto razuma in pameti gospodujejo tu čustva in čutna poželenja.

Čim bolj pa se zlagata volja in razum, tem svobodnejši je človek. Idejal svobode je torej v popolni harmoniji med razumnostjo in voljo. Temu idejalu se je moči približati le ondi, kjer so se dovedla načela v strog red in podredila pametni uvidnosti, najvišjim načelom npravstvenosti. V tem obstoji npravstvena (moralna) svoboda. Taka svoboda je torej sposobnost duše, po kateri se odločuje za npravstveno in pametno hotenje. Le taka volja se spodobi človeku. Kdor pa gleda le na to, kaj in koliko more doseči, ne pa na to, kaj je tudi dopuščeno, takov uničuje čast človekovo in postane suženj svoje čutnosti in sebičnosti.

Npravstvena svoboda se razvija polagoma. V otroku je še nerazvita, v strastnem človeku zatrta, v nenpravstvenem popačena, a v duhobolniku porušena. Usovršiti se more jedino le v borbi s protivnostimi. Popolnoma npravstvena svoboda je samo idejal, kateri se ne more doseči na tem svetu. V najsijajnejši sliki se nam kaže, kadar opazujemo življenje junakov in mučenikov, kateri so zavoljo npravstvenosti žrtvovali najmilejše svoje imetje, blago in bogastvo, srečo, zdravje in tudi življenje.

Človek je za vsako dejanje svoje volje odgovoren Bogu. Vsa naša npravstvena svobodna dejanja skupaj so prava naša zasluga, po kateri nas, kolikor jej mogoče, sodi človeška pravica. Vselej pa nas, in sicer nepristranski, po dejanjih volje sodi božja pravica, ki pri tem ne gleda na veljavo osebe, temveč na naša dejanja. V svobodnem ravnanji po npravstvenih razlogih je npravstvena svoboda, ki stori, da postanemo otroci božji. Kdor pa se zoper npravstvena načela odločuje za dejanja, takov je suženj greha.

Pametna svobodna volja bi morala določevati vse naše ravnanje, gospodovati nad vsemi našimi nazori in predstavami, nad delovanjem domišljije, nad vsemi čustvi, nagoni in poželjenji. Vse, kar imenuje duša svojo lastnino, podrejeno je gospodstvu svobodne volje. Potem jej služi tudi telesno življenje; gospoduje pa tudi nad vnanjim življenjem, nad naravo, kolikor dopušča njeno razmerje v življenji, in se kaže kot gospodar zemeljskih stvari. V tem pametnem gospodovanji in v tej oblasti nad samim seboj je prava svoboda — moralna svoboda. Po tej svobodi mora človek težiti ves čas svojega življenja. Pamet in vest, zlasti pa božje razodenje, ki oboje razsvetljuje, vodi ga pri tem najvarneje.

Da smo v resnici svobodna bitja, dokazuje nam naša vsakdanja izkušnja, izkušnja in zavest vseh ljudi in vseh časov, zakoni, plačilo in kazen, v vseh ljudeh ukoreninjena zavest, da bomo vsprejeli na onem svetu plačilo po naših delih, in resnica, da to uverjenje o naši svobodi samo razlaga človeško družbo, da pa bi se morala razrušiti, ko bi tajili to svobodo. Kdor torej taji svobodo človeško, pride v protivje z vsem človeškim življenjem in s človeško zavestjo.

§. 72. Značaj.

Na нравstveni svobodi je osnovan značaj. To je najvišja in najpopolnejša oblika duševnega razvitka. Bistveni znaki značajnosti so označeni že v njenem imenu. S to besedo umevamo izrazito stalnost, trdnost, jednolikost in soglasnost vsega hotenja.

Pri tem je treba, da imamo najprvo praktična načela, katera določajo posamezno hotenje. Kjer ni stalnih praktičnih načel, tam se ne more govoriti o značaju. Značaj se razvije z vajo (navado), s poučilom in z vzgledom. V otroku se predstave še niso združile, njegovi krogi predstav še niso razviti; on še ne pozna načel, tedaj je brez značaja, nima značaja. Značaj si mora pridobiti šele z vzgojo. Otroka vodijo ali bolje rečeno nagibajo slučajne predstave, slučajne okolnosti in menjajoče se potrebe. Ker je njegovo hotenje

zavisno od spoznavalne moči, in ker se ta moč kaže seosebno pri preudarjanji, zato se mu morajo zgodaj vcepiti trdna načela, po katerih mora urediti svoje ravnanje. Le potem dohode njegova volja določeno mer in varnost. Značaj je torej hotenje in delovanje po določenih načelih.

Kakor otroku, godi se tudi marsikaterim odraslim ljudem, kateri so v svojem duševnem razvitku zaostali na stališči otrokovem. Ako ravnaajo brez določenih načel, ako jih vodijo le slučajnosti, slaba ali dobra volja, imenujemo jih breznačajne.

A tu še ne zadostuje, da bi se trdni krogi predstav učvrstili kot središče maksim. Dokler bivajo te brez zveze in podredbe druga poleg druge, dotle v hotenji še ni jednosti, kajti načela si nasprotujejo in po potrebi v posameznih izjavah volje vzbujajo različna ločljiva nasprotja. Iz tega izvira neodločnost in raztresenost duše. To se nahaja pri površno izobraženih in pri takih ljudeh, ki se niso potrudili, da bi pojmovno razvili in uredili svoja načela. Te neodločnosti in raztresenosti ne moremo odpraviti drugače, nego s tem, da se posamezna načela podredé kakemu vrhovnemu praktičnemu načelu. Ta jih potem tako rekoč apercipuje in torej tako preosnuje in prečisti, da predstavljajo vsa vkup neko brezuporno celoto.

Značaj je torej popolna doslednost v vsem hotenji in delovanji, katero je podvrženo praktičnim načelom, ki so zopet podrejena nekemu najvišjemu praktičnemu načelu.

Ta načela nam podaje pamet in razodenje. Po takih pravilih se ima ravnati naše hočenje. Izjava naše volje bodi torej pamet, ki se kaže v dejanji. Dobri, pametni ali npravstveni značaj nastane torej le, ako se vadimo v izjavi te volje. Dober, blag, npravstven značaj je tedaj utrjena volja, vsled katere se ravnamo v vseh slučajih po načelih pameti, razsvetljene od božjega razodenja. Tak značaj je krepost, ker je samodelnost, katero si pridobimo z energijo duha in volje.

Samo nrvstveni značaj je pravi značaj, ki ima samo jedno pravo podlago, namreč nrvstvenost. Ako so načela nenrvstvena, nastane tudi nenrvstveni značaj, ki je nesreča za posameznika in za njegovo okolico. Podlaga takemu značaju je kakeršna koli strast, zato je tak značaj po nekoliko in na videz podoben pravemu značaju. V nasprotji pa je z večnimi zahtevami morale, katerih ni moči pritajiti. Ako te zahteve v zavesti nenrvstvenega človeka naposled vender le zadobé veljavo, tedaj se človek kesa svojih dejanj, in podlaga nenrvstvenega značaja se mu omaje vsled tega tako, da obupa nad samim seboj.

Nrvstveni značaj je najvišji smoter človeškega življenja, idejal, kateremu se polagoma bližati, najtežja je, pa tudi najlepša naloga človeška v njegovem pozemeljskem življenji.

Misliti si moremo tudi ravnanje iz navade brez pravih načel. To se nahaja pri puhlem značaji, ki se kaže vedno kot svojeglavnost in trma. Vsled tega ravna človek po svoji glavi brez vsakega tujega ozira. Govorimo tudi o nezrelem značaji, ki nikdar ne pride do sklepa, o lehkomišelnem značaji, ki je le v nestalnosti stalen, nadalje o prepirljivem, hinavskem (potuhnem), zavidljivem, trdosrčnem, ošabnem i. t. d. značaji. Vender so to le slabe navade, značajeve napake.

Najvišji nrvstveni zakon je volja božja, ki se kaže bodisi v zakonih prirode same, bodisi v razodenji božjem.

Kdor torej podrejuje svoja dela volji božji, temu se ni bati, da bi zgrešil pravo pot in postal brezznačajen, svojeglav ali licemersk.

Sovršenost značaja določuje njegova jakost in velikost. Jak je značaj, ako se vstrajno in krepko upira tudi najsilnejšim zaprekam. Velik je značaj, ako je njegova jakost združena z osobitimi svojstvi in z redkimi sposobnostimi, in ako se izraževa v izvanrednih osnovah in delih. Značajnega človeka vsakdo hvali; prijatelji se ponašajo ž njim; neznanci iščejo njegovega znanja in družbe njegove, spoštujejo ga celó nasprotniki in se mu radi poverjavajo, ker vedó, da je mož beseda.

Pri obrazovanji značaja ne deluje samo vaja, poučilo, vzgled in vsa okolica, ampak vpliva nanj tudi razvoj, temperament, spol, ród, nagon in prirodne sklonosti, dušna razpoloženja, darovitost in telesno svojstvo. Vse to so tista tla, na katerih se razvija značaj s svojimi posebnostimi. A prva podlaga značaju je razvitek duha; prava obrazovanost je torej prvi pogoj njegovemu razvitku. Vender se obrazuje značaj le zunaj „v svetu“, t. j. z resničnim hotenjem in delovanjem. S trudom in le polagoma se popne človek na visoko stopinjo značaja. Akoravno moramo že v mladosti paziti, da vsi vtiski na dušo vplivajo na razvoj značaja, vender se dopolni šele na višjih šolah in v poznejših letih. Važne izpremembe življenja, nastop poklica, nadloge in skrbi večkrat hitreje končajo razvitek značaja, nego se to vzgojitelju posreči v teku mnogih let. Zato se je vzgojitelju, prizadevajočemu si za blag značaj svojih gojencev, ozirati na vse imenovane slučaje. Zlasti pa mora on sam biti nrvstvenega, plemenitega značaja, da se po njem more začeti razvijati značaj gojencem. Čim bolj se v nas ukorenini volja božja, ki jo kaže pamet in razodenje, tem popolnejši smo in tem jasnejša je v nas podoba božja, tem bolj se bližamo sličnosti Bogu, najvišjemu smotru našega pozemeljskega življenja. To zjedinjenje naše volje z božjo voljo vodi nas do zjedinjenja z Bogom, in plačilo nam je največje, namreč večna blaženost.

Nasprotna in razuzdana poželenja pa razglojajo človeško srce, katero skuša strast samo umetno zjediniti, značaj pa je jedino prava oblika same s sabo soglasne zavesti, pravi vir notranje blaženosti.

Četrty oddelek.

Najvažnejši posebni pojavi dušnega življenja.

§. 73. Pregled.

Dušna stanja, katera smo do zdaj opazovali, lastna so vsem ljudem. A pojedini človek se razlikuje od vseh drugih po prav posebnih svojstvih, bodisi telesnih ali duševnih. Taka posebna svojstva imenujemo individualnost človeško. Že pri odraslih ljudeh opazujemo, da se skorej ne nahajata dva človeka, ki bi imela povsem jednake lastnosti. Pri teh so vnanja in notranja svojstva že toliko razvita, da bi mogla stvarjati nekako jednakoličnost v raznih telesnih ali duševnih pojavih. A ker tega ni, tedaj smemo sklepati, da so razni telesni in duševni darovi, katere je človek prejel od svojega Stvarnika, v bistvu sicer istovrstni, v svojih posledicah pa raznovrstni, in to tem bolj, čim različnejši so vplivi, ki izpreminjajo človeški razvitek. Največjo razliko nam kaže v tem oziru duša in nje razodevanje ter vzmožnosti človeške. Na sploh se nahajajo v vseh ljudeh iste kali, samo da še spé in čakajo individualnega razvoja.

Dušeslovje nas seznanja s pojavi človeške duše, ono nas uči o vzmožnostih in o svojstvih človeških, razklada nam, kako se razvijajo misli, kako se skladajo v sôde in sklepe; pri vsem tem pa govori največ o skupnem bistvu naše notranjosti, prepušča nam samim, da si iz občnih znakov razberemo primerna vodila za razmotrivanje pojedinih svojstev. Temu moramo povsem pritrjevati, ker drugače ne bi dobili trdne podlage, na katero bi se naslanjala naša individualna opazovanja. Vsaj vemo, da je vsak človek na poseben način razvit, in to duševno in telesno. Vsak ima svoj poseben razum, ki se razlikuje od drugega po vsebini, po razsežnosti, natanč-

nosti in zvezi. Nadalje vemo iz izkušnje, da ima vsak človek svoje posebno srce, kar stori, da je ali veselejši ali žalostnejši, mirnejši ali živahnjejši. Tudi volja je v vsakem človeku na poseben način razvita; vsled tega je človek več ali manj energičen, slab, dosleden itd. Razlika pojedinih ljudi se torej pokazuje v mišljenji, v čustvovanji, domišljenji, hotenji itd. Na teh posebnostih je osnovana raznolika znanstvena obrazovanost. Taka posebnost človeška je podlaga moralnemu svojstvu pojedincev, okusu in talentu za umetnost; od nje so zavisni tudi verski nazori in sploh razna čustva. Presojevanje posebnosti človeške je zavisno od presojevatelja samega, to je od njegovega vsakokratnega duševnega razpoloženja, pa tudi od vnanjih razmer, v katerih se pojavlja človeško delovanje.

Glavna podlaga človeški posebnosti je njegova različna nadarjenost. Pa tudi temperament, starost, spol, pleme, rod, stan, zdravje, bolezen, prirodno svojstvo srca itd. mogočno vplivajo na človeško individualnost.

Oglejmo si zlasti štiri posebne vrste dušnega življenja:

1. temperament; 2. spol; 3. rod in stan; 4. starost.

§. 74. **Temperament.**

Temperament imenujemo različni način, po katerem se vzbuja duša in volja na čustvovanje in hotenje. Ne odnaša se torej toliko na intelektualno življenje, akoravno tudi to vpliva na temperament, kolikor na čustvovanje in hotenje. Nastane pa iz telesno-duševnih darovitosti človeških, katere je seboj prinesel na svet, torej iz prirodnih svojstev.

Temperament je tako različen, kakor individualnost sama. Že stari modrijani so navadno razlikovali četvero temperamentov. To razlikovanje ima pa le to vrednost, da določimo nekake skrajne točke, med katerimi se nahajajo temperamenti, ki v resnici niso skoro nikjer čisti, temveč različno pomešani.

a) Sangvinski (lehkokrvni) temperament se odlikuje s tem, da se človeku take krvi srce hitro gane, a ta potres je površen in ne traja dolgo. Nasledek temu je,

da se afekti zelo izpreminjajo. Sangvinik je jako živahen, udaja se raznim vtiskom. Njegove predstave se hitro gibljejo v raznih krogih, pazljivost mu je nestalna, domišljija živa, spomin obsežen. Loti se raznoterega in težavnega, a ni stanoviten, brž ga mine prvi ogenj.

Glavne napake temu temperamentu so ničemurnost, nestanovitnost, lehkomišelnost, raztresenost in poželjivost, objest in zvitost; solnčne strani pa so dobrodušnost, priljudnost in dobrovoljnost. Ta temperament se po vnanje kaže v vitkem in nežnem telesu, v živem in nestalnem pogledu, v hitrem govoru, v lehkhi hoji in veliki gibčnosti.

b) **Kolerski (vročekrvni) temperament** je ognjevit v svojih čustvih in težnjah, vstrajen, hiter in energičen v gibanji. Posamezno pojmuje lahko in s posebno silo. Njegove predstave se urno menjajo, toda v ozkih krogih. Zanima se za vse, kar mu ugaja. Njegovo mišljenje je jasno, domišljija drzna, čustvo globoko, volja odločna. Navdušenost mu je vstrajna, strasti silne. Kolerik je srčen, ponosen, nagle jeze, maščevalen; deluje hitro in vstrajno. Dobre strani tega temperamenta so odkritosrčnost, velikodušnost, srčnost, hrabrost, odločnost, stalnost; slabe strani pa predrznost, svojeglavnost, gospodljivost, sebičnost, prevzetnost in jeza. Ljudje takega temperamenta so krepkega telesa, izrazitega lica, širokega in izbočenega čela, ognjevitih oči, močnega glasu, trdne hoje, širokih in izbočenih prsi.

c) **Melanholški (težkokrvni) temperament** je sploh počasen v svojih čustvih, toda ta pretres je močan, živ, vstrajen. Čuti so ostri, spomin zvest, domišljija krepka, mišljenje in smiselno globoko. Melanholik je zamišljen, ljubi samoto, v svojih sklepih je neodločen, boječ, sumen, nezaupen. Neprijetni dogodki storé ga otožnega, in kar ne more jih pozabiti. Dobra stran tega temperamenta je globoko mišljenje, zvestoba, stalnost, potrpljenje, udanost, požrtvovalnost in iskrena nabožnost; napake pa so nagnenost k samoti, samosvojstvo, sumljivost, grajavost, otožnost, žalost, klavrnost. Ljudje te vrste so slabotne, visoke, suhe, tenke in vitke rasti,

temnega, mirnega, tužnega pogleda, udratih oči, slabega glasu, počasnega in jednoličnega govora, blede barve, počasne hoje.

d) Flegmaški (hladnokrvni) temperament je nasproten sangvinskemu. Težko in počasi ga je vzbuditi. Za sočutje, prijateljstvo, ljubezen, dobrohotnost in strasti je le malo vsprejemljiv, premišlja vse, opazen je, miren in z vsakim dober. Ogiba se vsakega telesnega in duševnega truda. Njegove predstave ostanejo v določenih ožjih krogih, domišljija le malo deluje; ne misli rad, a pri mehaničnih delih je vstranjen (dober računar, pisar, risar); ljubi red in mir. Solučna stran te krvi je preudarnost pri sojenji, razboritost v ravnanji, spravljalnost in zložnost v občevanji; nasproti pa je rad len, rad dobro živí, ne ljubi prepira, sovraštva, jeze, pravde. V vnanjosti se spoznava po odebelelem telesu, po malih, pa mirnih očeh, po počasni krvi, veliki glavi, po krepkih čeljustih, po kratkem, debelem vratu, po majhnih prsih, po slabem glasu.

To razdelitev moremo sicer obdržati, ako združujemo ž njo le pravi pojem, kakeršen izhaja iz prav posebnega bistva človeškega življenja.

Ker je temperament tesno zvezan s telesnim svojstvom, vpliva nanj vzgoja, starost, spol, podnebje, okolica, način in razni dogodki v življenji. Mladost je največ sangvinska, mož kolersk, starost flegmaška. Nekateri narodi so bolj sangvinskega, drugi bolj melanholskega temperamenta.

Vsak temperament je sam na sebi dober. Pri vzgoji je treba paziti le na to, da se izobrazi dobra stran temperamenta, slaba pa zatira.

§. 75. Spol.

Tudi spol zeló vpliva na dušno življenje. Razlikuje se pa v posebnostih telesnega organizma in v duševni individualnosti. Vender se take individualnosti ne dajo sploh strogo ločiti po spolu, ker pri obeh spolih se nahaja nekaj skupnih prednosti in kreposti. Obe individualnosti ste v nekem razmerji, vsled katerega se nagibate druga k drugi. Vsak spol uresničuje namreč pojem človeški, toda na nasprotni način, tako da se ravno vsled te različnosti nagibata drug k dru-

gemu ter se tako popolnujeta. Nekaj lastnij pa je vender, ki se jako očitno razlikujejo v moškem ali v ženski, zato jih ne gre zamolčati.

Možu glavna lastnost je aktivnost, tvornost, kraj delovanja mu je javno življenje. Vsled svojega nagiba na samodelavnost se ne zadovoljuje s samimi stvarmi, temveč izkuša najti njih vzroka in se seznaniti z njihovimi posledicami. Njemu še ni zadosti, da posnema dejanja, temveč hoče lastno proizvajati in s tem kazati svojo duševno moč. Ta samozavest ga sili, da izvršuje dejanja, katera mu pomorejo do veljave, do časti; pri tem pa se često ne ozira na vnanjosti, s katerimi doseže ugled. Zato mora globočje misliti, in življenje mu je burnejše, nemirnejše; ker teži po samodelavnosti, ovirajo ga mnogokdaj okolnosti, katerim se protivi ter jih uklone tudi z lastno nevarnostjo. Vsled tega prevladuje v moškem razum, miselnost in hotenje. Razborito premišljanje, stanovitost gledé storjenih sklepov, pogumno in srčno ravnanje so torej znaki plemenitega moštva.

Temu nasproti je ženska prejemljiva za vnanje vtiske; ona je rahlejša, vender ničemurna; dopada se jej vnanjost, mir, lagotnost. Sposobna je torej za tiho domačinstvo, v katerem kaže ljubezen za red in zložnost. Njeno mišljenje se giblje najraje v konkretnih krogih, zato lažje obdrži, vender je njeno pojmovanje površno in nestanovitno. Med tem ko postopa mož samozavestno ter zaupa največ le lastni sili, žensko čustvovanje je rahlo in nežno, navadno zavisno od tuje individualnosti. Zato je žensko lažje voditi, nego moškega, a tudi lažje užaliti, nego prvega.

Lastnosti plemenitega ženstva so torej prisrčnost, iskrenost, umnost, krotkost in milina, domačinstvo, prizanesljivost in potrpljenje, pobožnost, čistost, ponižnost, uravstvenost i. t. d. Vender pri vzgoji ne smemo popolnoma strogo ločiti teh lastnosti niti pri moškem, niti pri ženskem spolu; kajti nobena individualnost ni tako popolna, da bi jej ne prijala tudi ostala svojstva drugih bitij.

Pobožnosti, uravstvenosti, odločnosti, zanimanja, miline, prizanesljivosti i. t. d. ne sme pogrešati ne mož ne žena, ne deček ne deklica, čeprav v različni meri.

§. 76. Pleme, rod, stan.

Kot posebne oblike skupnega človeškega značaja so razlike v plemenih, v rodovih in v narodnostih.

I. Plemena ali pasme so človeške skupine, ki imajo stalna svojstva telesa in duše. Ta plemena niso strogo ločena, zato se navaja razno število plemen. H. Häckel razlikuje teh dvanajst človeških plemen ali vrst: *a*) višje: 1. Sredozemce, 2. Nubijane, 3. Dravidane, 4. Mongole, 5. Malaje, 6. Amerikane, 7. Arktikane, 8. Avstralce; *b*) nižje: 9. Zmurce, 10. Kafre, 11. Papuvane in 12. Hotentote.

Glavnejša plemena so:

1. Sredozemci ali Kavkazci nadkriljujejo v telesnem kakor tudi v duševnem pogledu vsa ostala plemena. Odlikujejo se z več ali manj kodrastimi lasmi, z močno brado in belo kožo, ki pa po rumenkasti in svetlo rujavi prehaja v temno rujavo. Čelo je široko in izbočeno. To pleme ima velike darove duha in srca in je torej omikonosec med zemljani. Šteje blizu 550 milijonov ljudi in je razširjeno po vseh delih zemlje, zlasti po Evropi, južni Aziji, severni Afriki in Ameriki.

2. Mongoli so poleg Sredozemcev najmnogobrojnejše in najobrazovanejše pleme, ki šteje 550 milijonov ljudi, prebivajočih po polarnih krajih Evrope in Amerike, v severni Aziji do Himalajskih gorá in do Gangesa, na Japonskem i. t. d. Kože so rumenkaste, včasih jasnejše, včasih temnejše in v rujavo prehajajoče, obličja okroglega, ozko in čestokrat na pošev razpranih oči. Lične kosti so močne in strče iz lica, nos je širok, ustne debele, črni lasje pramenasti, brada pa oskodna. Mongolskemu plemenu nedostaje živodušnosti, prave čilosti za duševno omiko, vendar je prekaneno in iznajdljivo.

3. Malaji stoje v sredi med Sredozemci in Mongoli. Njih polt je rujava, včasih jasnejša, včasih temnejša, obraz navadno širok, nos strčeč, ustne debele, a lasje gladki in pramenasti. Bode jih kacic 30 milijonov, ki prebivajo na otocih Indijskega in južnega Tihega oceana. To pleme je jako čutno, hoté le uživati ter streči svoji poltenosti.

4. Amerikani (Indijani) so nekaj stanovali z Eskimovci sami v Ameriki. Polti so ruse, jasnejše ali temnejše, čela širokega, a nizkega; velikega, strčega in često kljukastega nosu, debelih ličnih kosti, nizkega, mračnega čela, medlih, udrtih oči, ozkih ust in črnih pramenastih las. Cenijo jih še na 12 milijonov. To plemo je brez čutja za duševno omiko, a je zvito, tiho, brezčutno, neusmiljeno, in lahko ga je vzbuditi, a dolgo ne nateza svojih moči.

5. Avstralci ali avstralski Zamurci so črne ali temno rujave polti, čeljusti izbočenih in kosozobih, čela nazaj potisnenega, nosu širokega, ust in debelih in zabuhlih. Lasje so gladki in nekoliko kodrasti. Utegne jih biti nekaj čez 80.000, a stoje v duševnem pogledu jako nizko.

6. Zamurci ali Etijopci so črni, in njih polt se čuti pod prsti, kakor bi bila žametasta. Kosozobi so in čelo jim je nazaj potisneno, nos potlačen, širok in debel, ustne debele in napete, obradek kratek. Lase imajo črne in runaste. Prebivajo v srednji Afriki in štejejo blizu 130 milijonov. Ti črnci so poželjivi, živé le za hip. Poleg velike dobrolušnosti so tudi zelo ljuti, grozoviti.

Tu je treba omeniti še polutane, ki so nastali po križanju med Sredozemci in ostalimi plemeni ter bivajo po vseh delih sveta, zlasti pa v Ameriki in v Aziji. Bode jih blizu 11 milijonov.

Vse te razlike niso bistvene, temveč le slučajne, katere provzročá različnost podnebja, tal, občil, živeža, obleke, stanovanja, opravila i. t. d. Pa tudi duševno življenje zelo vpliva na razvitje telesa. Pravilno, zdravo razvijanje duha silno vpliva na telo, sosebno na čelo, ustne, izraz, držanje i. t. d. Tako vtisne tudi propadanje duševnega življenja telesu svoje sledi ter mu daje čutno lastnost.

II. Tudi posamezni rodovi in narodi imajo svoje posebnosti, svoje ljudske značaje, narodne temperamente. Razne narodnosti so premene skupnega rodovnega značaja. Na te premene vpliva pred vsem priroda dotične dežele in rod, naj si bode čistejši ali pomešan.

Še bolj kakor od takih fizičnih vplivov, zavisen je narodni značaj kakega ljudstva od njegove samodelnosti, t. j. od vsega njegovega zgodovinskega razvoja, sosebno od obrazovanja in uravnanja njegovega politično-verskega življenja. Italijan je bolj kolerik, Francoz sangvinik, Nemec flegmatik, Anglež melanholik i. t. d. To seveda velja le v obče, kajti posamezniki teh rodov so tudi drugačne in mešane krvi.

III. Pa tudi stanovi imajo svoje posebne telesne in duševne pojave. To spričuje, da opravilo, delo, omika itd. zelo vpliva na podobo vsega človeka. Kmet, trgovec, roko-delec, učenjak i. t. d. se odlikuje po svojem posebnem tipu.

§. 77. Doba življenja.

Človeku je odmerjen neki čas v življenje. Ta čas ali vek pa ni pri vsakem jednolik. V tem času se človek mnogolično razvija in izpreminja, in te različne stopinje imenujemo dobe človeškega življenja, ki so največjega vpliva na telesni in duševni razvitek človeški. Človek se razvija polagoma. Z izpremembo telesnih njegovih svojstev se menjajo tudi duševna, z jednimi kakor drugimi pa osebnost. V razni dobi je torej človek različen. Z ozirom na to razločamo v človeškem življenju tri dobe, namreč dobo nezrelosti, dobo zrelosti in dobo propadanja. A vsako teh dob delimo zopet na manjša razdobja, ki pa ne trajajo povsod jednoliko časa. Nato vpliva spol, telesna rast, podnebje, način življenja, hrana, vzgoja itd.

I. Doba nezrelosti traja v naših krajih pri moškem spolu do 24., pri ženskem do 20. leta. To je čas detinstva in mladosti. V detinstvu zopet lahko razlikujemo čas novorojenca, čas dojenca in otroški čas; v mladosti pa deška ali dekliška in mladeniška ali deviška leta.

Čas novorojenca traja samo 6—8 dni. V tem času novorojenec samo diha in uživa hrano.

Čas dojenca traja prvih devet do dvanajst mesecev. V tem času se malo po malo obujajo čuti in pojavljajo se prvi sledovi duševnega delovanja.

Otroški čas traja do 6. ali 7. leta. V tem času se človek telesno in duševno krepkeje in hitreje razvija, nego v kateri koli drugi dobi. Telo je sprva v vseh svojih delih še nerazvito, v teh letih pa vidno raste in se razvija na vsako stran.

O kakšnem duševnem življenju se v prvih dneh otrokovega življenja niti govoriti ne more. Kažejo se le sledovi duševnih nadarjenosti in posebnosti, ki se silno razvijó sosebno v drugi polovici otroške dobe.

V prvih 3 letih so telesni organi še zelo nežni in mehki, zato je s takim otrokom ravnati jako skrbno in pazno, da se mu šibko telo ne poškoduje in ne spači. V prvem letu najbolj raste, zato se mu telo ne sme pretesno povijati; dajati mu je zadostne in primerne hrane, skrbeti mu je za zdrav zrak, dobro držanje, vedno snažnost in primerno menjavo v gibanju in v mirnosti. Duševno življenje je v vsej tej dobi omejeno na najnižje psihično delovanje. Predstavljanje, čustvovanje in počevanje ima v tem času najbolj čutno lastnost. Delovanje predstav meri na čutno zaznavanje, na obrazovanje nazorov, obnavljanje in sestavljanje taistih. Kar se ne nahaja v čutnem krogu, to za otroka niti ne biva. Otrok je vsprejemljiv po nekoliko le za ono, kar se mu predstavi v čutni obliki. Ravno tako hoče, čuti in želi le ono, kar je čutom prijetno in neprijetno, in kar mu veleva nagon. Duševni razvitek je v tej dobi zavisen pred vsem od pomnožitve in popolnosti nazorov; delovanje domišljije se prikazuje sosebno v igri. To vzgojno stopinjo imenujemo torej najpriličnejše nazorno dobo ali čas igre. Otrok se vzgojuje doma ali v otroškem vrtu.

Deška ali dekliška leta, do izpolnjenega 14. leta pri deklicah, a do 15. ali 16. pri dečkih, nastopajo z izmeno zob. Telesna rast prevladuje sicer še vedno, a postaja navadno vedno počasneja. Temu nasproti pa delavnost telesnih organov hitro napreduje in se usovršuje.

Ker je telo že precej razvito, pospešuje se v tej dobi sosebno duševni razvitek. Otrok se prestavi iz najožjih krogov obiteljskih v širše kroge, kjer se nanj vpliva od več strani; nazori se mu hitro širijo, jezik se mu bogatí in uri.

Razni in često škodljivi vplivi okolice terjajo, da vzgojitelj deluje na otroka po jedinstvenem in premišljenem načrtu. Zategadelj je treba v tej dobi otroka pravilno poučevati in vzgojevati. Pouk stori, da se nazori otroku popravijo in dopolnijo. Zdaj šele se uči otrok pravega zaznavanja in pazljivosti. Spomin se tako izuri, da doseže vrhunec svoje sposobnosti za delovanje, in domišljija se poprime resnega dela, namreč snovanja posrednjih nazorov. Tudi v mišljenji se otrok že poskuša, a le bolj boječe; vendar si pridobiva vse predpogoje za razvitek taistega. Ker naraščajo krogi predstav in ker se ureja domišljija, razširjajo se tudi čustveni krogi in blaže se čustva. Neukrotljivemu in slepemu nagonu se stavijo zapreke, da ne prestopa svojih mej; vsled tega teži otrok vedno bolj po duševni delavnosti.

Proti koncu te dobe se vedno bolj razlikuje razvijanje obeh spolov. Zato terja tudi dušeslovje, da se ločijo v višjih razredih dečki in deklice.

Na tej stopinji meri otroški spomin pred vsem na to, da si prisvoji ono stvarino, katero mu podaja pouk, zato se more ta stopinja razvitka prav prilično imenovati doba učenja ali šolski čas. Začenja in končava se z godnostjo za šolo ter je čas pravega učenja v ljudski šoli.

Čas, ko iz dečka postane mladenič, iz deklice devica, zaznamuje začetek mladeniških ali deviških let, ki trajajo pri moškem do 24., pri ženski pa do 20. leta. V teku te dobe doraste človek do cela, postane zrel. Vsporedno s tem razvitkom dozoreva tudi duševni razvitek.

Mladenič poskuša v družbi sam nastopati in v taisti veljavo zadobiti. To teženje po samostalnosti in samodelavnosti učini, da se mu domišljijino delovanje vedno prosteje razvija. Gojenec se vadi v mišljenji, katero si vsled mnogih izkušenj vedno bolj okrepčava. Misleč pretvarja mladenič vednosti, pridobljene v dobi učenja, s pomočjo apercepcije v pravo svojino.

Z rastočim obrazovanjem duha se mladeniču blaži tudi srce; z vzgledom in z občevanjem se mu uri okus in obuja čut za lepo vedenje. V tej dobi doseže domišljija vrhunec

svojega razvitka; mladenič začenja snovati vzvišene ideje in idejale, navdušuje se za velike in plemenite težnje.

Mladeničeva samozavest postaja vedno krepkejša; mnoge izkušnje ga usposobijo, da temeljito in pravilno preudarja in premišljuje. Na tej podlagi prehaja poželenje v hotenje. Pametno mišljenje se vedno bolj pojavlja ter vodi k npravstvenim idejam in vsled tega k npravstveni svobodi volje. Mladeničeva duša se kaj lahko udaja afektom in strastem, tudi se ne more še zadosti krepko upirati mnogobrojnim in nevarnim vplivom bližine. Vsled tega je težko doseči npravstveno svobodo, a prepotrebno je, da priskoči vzgoja gojencu na pomoč. A tudi v tem pogledu je vzgojiteljev položaj zelo težak, kajti mladenič se mu ne udaja tako iskreno in odkritosrčno, kot deček ali dete. Naukov in opominov ne vsprejema dragovoljno, in kaže se, kakor da bi jih odbijal. Šele pozneje uvidi pravo njihovo vrednost, kakor tudi nesebično ljubezen vzgojiteljevo, katerega se vsled tega, dokler živi, rad in s hvaležnostjo spominja.

Na tej stopinji se najbolj odlikuje mišljenje. Vplivanje vzgojiteljevo na gojenca vedno bolj ponehava, a popolnoma se ne sme umakniti. Ta stopinja se imenuje doba mišljenja. V tej dobi je vzgojitelju rešiti najtežjo nalogo, kajti pogoditi mu je zlato sredino; gojenca ne sme brez vodstva prepustiti raznim nevarnostim, a na drugi strani ga vender ne sme tako dolgo voditi, da bi mu vsled tega zaprečil samostojno razvijanje.

Na to zadnjo stopinjo razvitka mora se človek vspeti z lastno silo. V zadnji razvojni dobi, v kateri je treba, da gospoduje pamet, poneha tedaj vnvanji vpliv vzgoje; namesto tega vpliva pa nastopi vzgoja samega sebe.

II. Doba zrelosti traja pri moži do 55., pri ženi pa do 45. leta. Telo je v tem času na vrhunci svojega razvitka. V prvih letih te dobe je duh posebno svež in volja krepka, telo pa vitko, okretno in močno. Čustvo in duševno življenje, trezno pojmovanje stvari, pravo umevanje resnbnega življenja označujejo to starost. Mož živi svojemu poklicu, ravna se po načelih, ostane zvest idejalom, ustrezajočim tem načelom, postopa s preudarkom, z razboritostjo in odloč-

nostjo, visoko ceni prijateljstvo, čast in moško dostojnost. V drugi polovici te dobe pa biva človek bolj len, želi si miru in lagotnosti.

III. Doba propadanja obseza ostali čas življenja. V tej dobi človek nazaduje, telo začne malo po malo spadati z vrhunca, na kateri se je povzdignilo v dobi zrelosti. Nedostaje mu zanimanja za vnanji svet; spomin, domišljija oslabeva, mišljenje pojema. Temu nasproti pa ravna oprezno, premišljeno, modro in na podlagi mnogih izkušenj; svoje ideje in čustva izraža v modrih izrekih. V zadnjih letih nastopa starost in traja do blizu 70. leta. Čim bolj se starček oprasha zdanjega življenja, tem bolj se posvečuje bodočemu. Naposled pride matorost. Lasje obelá, zobje izpadejo, koža se nagrbanči, telesne in duševne moči hitro pojemajo, naposled odreče tudi izmena snovi, delavnost v organih zastane in smrt nastopi. Srečen je človek, ki je živel za Boga, smrt mu je potem vodnik v večno blaženost — v izveličanje.

Dodatek.

§. 78. Dušne bolezni.

Duša deluje s pomočjo telesa in posebno živčevja in njega osrednjega organa, možjanov. Vsled tega se more medsebojno odnašanje telesa in duše porušiti, kar provzročuje posebne pojave, dušne bolezni.

Dušne bolezni so le toliko časa nekaj čudnega in neumljivega, dokler jih ne prispodablamo s pojavi pravilnega duševnega življenja. Ako pa to stvar natančneje preiskujemo, uverimo se, da imajo dušne bolezni svoj vir večkrat v duševnem življenji, katerega smatramo za zdravega. Tedaj pa nam prave dušne bolezni kažejo le v veliki, očitvidni meri to, kar moremo v navadnem življenji opazovati na nas samih in na drugih. Zlasti nam spanje kaže slične pojave, kakeršne stalno opazujemo pri dušnih boleznih.

Predstave se v spanji ovirajo ali popolnoma ali nepopolnoma. Popolnoma se ovirajo v trdnem spanji, nepopolnoma pa v polu spanji. Tedaj pa se predstave pojavljajo v zavesti kot sanje.

Tudi resnično duševno življenje nam podaja raznoterih pojavov dušnega porušenja, katerih pa ne prištevamo pravim dušnim boleznim, ker ne prenarejajo ravnotežja duševnega življenja trajno in popolnoma. Taki pojavi so:

1. Preozki krogi predstav, vsled katerih se človek zamisli v določeno stvarino, kakor n. pr. pri melanholskih ljudeh.
2. Prepočasno predstavljanje, ki se kaže v težavnem pojmovanji, v slabi prirodni nadarjenosti in v slaboumji.
3. Prevelika raztresenost, vsled katere se misli gibljejo med vzbudami, ki prihajajo od nasprotnih strani.
4. Presilni dušni potresi, ki so posledica hitrega in krepkega predstavljanja, katerega nimamo v svoji oblasti.

Vsi ti pojavi nam ne kažejo popolnega dušnega zdravja, vendar takih ljudi še ne smatramo na umu bolnih. A treba je le še koraka, in ti pojavi preidejo v dušne bolezni.

Prave dušne bolezni imenujemo one trajne nepravilnosti duševnega življenja, pri katerih je vzajemno delovanje predstav narušeno na očividni način. Vsled teh bolezni človek ni sposoben, da bi opravljal navadna in vsakdanja opravila.

Prvega povoda takemu bolnemu stanju je iskati v telesu. Pa tudi duševno stanje provzročuje te bolezni. Telesne bolezni, razvade, pijančevanje, nenravstvenost in druge razuzdanosti, potem trajna toga, težki udarci usode, strasti i. t. d. morejo torej provzročiti resnične dušne bolezni. Take so:

Blodnomislje ali zmetenost (zmešanost) je ona dušna bolezen, v kateri smatra človek svoje notranje predstave za resnične, zato je v popolnem protivju z resničnostjo; svet mu je zmešan. Deloma se pojavlja ta bolezen kot stalna ali blodna (uprta) predstava (fiksna ideja), ki se ne umakne nobeni nasprotni predstavi, tudi taki ne, katero bi vsak duševno zdrav človek takoj spoznal za pravo. Blodnomislje ima pametne trenutke, ki pa postajajo polagoma vedno redkejši. Melanholski temperament, strast, vse, kar

pospešuje preozko in trajno zavest, pospešuje tudi blodnomislje.

Slaboumje, topost je nesposobnost človeška, svoje duševno življenje izvrševati. Večkrat je prirojena, večkrat pa posledek kake druge bolezni. Imamo več stopinj te bolezni od slaboumja do topoumja. Slaboumnik je srednje nadarjen, v topoumniku pa je popolnoma ugaslo vse duševno delovanje. V nekaterih goratih krajih z ozkimi in globokimi dolinami, kjer nedostaje solnčne svetlobe in zraka in kjer so tla in voda posebnih lastnosti, nahaja se slaboumje v zvezi z pohabljenjem telesa kot kretinstvo (bebost). Nekaterim slaboumnikom nedostaje govora, pri drugih se kaže šele začetek mišljenja, zopet tretji imajo praktične talente za marsikake ročnosti. Topost je pretiranje flegmaškega temperamenta.

Blaznost je nesposobnost, misli vzdrževati v redu, ter nima svetlih trenutkov. Duševno življenje je popolnoma raztreseno. Predstave blaznega človeka prestopajo brez pravila in brez logičnega reda od predmeta na predmet; nedostaje jim jedinstvenosti. Pohabljenje duha je razširjeno čez vse predstave, zato je težko ozdraviti tako bolezen. Blaznost je izrodek sangvinskega temperamenta.

Besnost je dušna bolezen, v kateri je predstavljanje na vrhunci stalnega afekta. Nesrečnež vidi vse črno, vso okolico smatra za sovražno. Dejanja besnega človeka so brez vsega preudarka in jako silna; tak človek vse razdene, kar pride ž njim v dotiko. Besnost je izrodek kolerskega temperamenta.

Deloma pohabljen um se zove monomanija, ki sestoji v neodoljivem nagonu po dejanjih določenega načina, ako je duh drugače popolnoma zdrav. Najnavadnejša je kradljivost.

Hipohondrija je bolezen čustev. Duša se vglubi v jedno samo čustvo ali v vrsto čustev brez nade in se v njih tako rekoč izgubi. Človek je pobit, domišlja si razne bolesti, nima volje in moči. Melanholija in otožnost ste posebni obliki hipohondrije.

K boleznim duha štejemo tudi ona razmeroma redka nepravilna stanja, v katerih je duševno delovanje le nekaj

časa pohabljeno. Ta stanja so sorodna spanju. Semkaj gredo: hoja v snu (mesečniki — somnambulizem), bdenje (jasno gledanje) v snu in magnetični sen (hipnotizem). Somnambulizem je srednje stanje med spanjem in bdenjem. Kadar človek živo sanja, ondaj kreta s telesom, govori, poje i. t. d. Te vzbude morejo se tako ojačiti, da človek v snu zapusti ležišče ter hodi okoli. Mesečnik se poda na nevarne visočine, isvršuje težka dela, čita in piše z razprtimi očmi, a ko se zbudi, ne spominja se ali le kakor v snu vsega tega.

Višja stopinja somnambulizma je bdenje ali jasno gledanje v snu. V tem stanju se vidijo stvari, ki so po prostoru in času zeló oddaljene. Tako stanje se nahaja navadno pri ljudeh bolehnega, razdražnega živčevja. V teh stanjih se usredotoči vse duševno delovanje v jednom samem krogu predstav in izključijo se vse stranske predstave, ki bi utegnile motiti dušno delovanje. Vender se razumnost ne poveča nadprirodno in podrejeno je oblasti prirodnih zakonov.

Največja uganka so pojave tako zvanega magnetičnega sna, ki se umetno provzroči v osebah, za to sposobnih, s pomočjo nekakega ravnanja magnetizerjevega. Vsled tega ostane speč človek v nekem živem občevanji z magnetizerjem ter odgovarja večkrat na vprašanja prav iznenadno. Vender to stanje še ni popolnoma razjašnjeno.

Na duhu bolni ljudje so največja nesreča sebi in drugim. Pomilujmo jih torej in skrbimo, da se ozdravijo, ako je mogoče, kar se najlažje stori po dobrih zdravnikih in v blaznicah. Sami pa zahvaljujmo Boga, da nam je dal zdrave čute in zdravo dušo.

Kazalo.

Predgovor	Stran 3
---------------------	------------

Uvod.

§. 1. O dušeslovi v obče	5
§. 2. O potrebi dušeslovja	7
§. 3. Človeški organizem	8
§. 4. Pregled duševnih pojavov	11
§. 5. O človeški duši v obče	13
§. 6. Vzajemno delovanje duše in telesa	15

Pravo dušeslovje.

Prvi oddelek.

Predstave.

A. Postanek predstav.

§. 7. Občut	18
§. 8. Telesni občuti	19
§. 9. Čutni občuti	21
§. 10. Opip ali tip	21
§. 11. Okus	23
§. 12. Vonj	24
§. 13. Sluh	25
§. 14. Vid	26
§. 15. Koliko kateri čut pripomaga spoznavanju vnanjega sveta. (Spoznavalnost čutov)	29

	Stran
16. Gibanje	30
17. Zaznavanje	32
18. Nazor	33

B. Ob obnovi predstav.

19. Predstave	34
20. Združevanje predstav (asocijacija)	35
21. Zaviranje predstav	36
22. Obnova (reprodukcija) predstav	37
23. Obnova vrst	39
24. Kaj ovira in kaj pospešuje obnovo predstav	41
25. Spomin	42
26. Domišljija	46
27. Sèn	50
28. Porazmeščevanje (lokalizovanje) in odnašanje občutov na vnanji svet (projiciranje)	51
29. Predstava časa	53
30. Predstava prostora	54
31. Obmana čutov	55

C. Ob umnosti.

32. Mišljenje	57
33. Pojmi	58
34. Sôdi	61
35. Sklepi	61
36. Razum in pamet	62
37. Govor (jezik)	65
38. Primena (apercepcija) predstav	66
39. Pazljivost	68
40. Zavest in samozavest	70
41. Ideja in idejal	72
42. Darovitost	74

Drugi oddelek.

Čustva in afekti.

43. Čustva v obče	76
44. Vsebina, značaj, jakost in trajnost čustev	78
45. Razne vrste čustev	79
46. Občna ali formalna čustva	80

	Stran
§. 47. Čutna ali telesna čustva	82
§. 48. Druga nižja čustva	83
§. 49. Kvalitativna ali višja čustva	85
§. 50. Intelektualna čustva	85
§. 51. Estetično čustvo	87
§. 52. Moralna čustva.	89
§. 53. Religiozna čustva	91
§. 54. Samočutje	92
§. 55. Pravno čustvo	94
§. 56. Sočutje	95
§. 57. Afekti	97
§. 58. Razdelitev afektov	99
§. 59. Vzajemno delovanje čustev	100
§. 60. Dušnost	101

Tretji oddelek.

Teženje.

A. O poželenji v obče.

§. 61. Poželenje	103
§. 62. Način želenja	105
§. 63. Razne vrste poželenja	106

B. Posebne oblike poželenja.

I. Čutna ali nižja poželenja.

§. 64. Nagon	107
§. 65. Sklonost in nagnenost	110
§. 66. Strast	111

II. Duševna ali višja poželenja.

§. 67. Hotenje ali volja	114
§. 68. Delovanje volje navzven. Ravnanje in dejanje ali čin	116
§. 69. Delovanje volje na znotraj. Samohotna pazljivost in re- fleksija	117

	Stran
§. 70. Preudarjanje in razmišljanje. Načela	118
§. 71. Svobodnja volja	120
§. 72. Značaj	123

Četrty oddelek.

Najvažnejši posebni pojavi duševnega življenja.

§. 73. Pregled	127
§. 74. Temperament	128
§. 75. Spol	130
§. 76. Pleme, rod, stan	132
§. 77. Doba življenja	134

Dodatek.

§. 78. Dušne bolezni	138
--------------------------------	-----

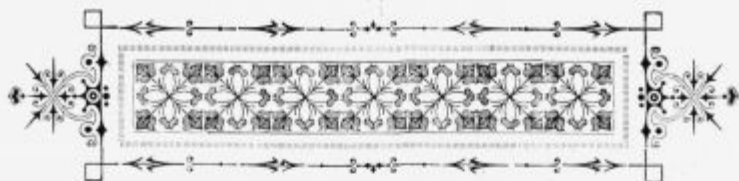

Nekaj odlomkov
iz
Jana Amosa Komenskega
„Didaktike“.

~~~~~
Priobčil J. RAVNIKAR.

V prvem „Pedagogiškem letniku“ sem na drobno opisal burno življenje in plodovito delovanje slavnega velikana pedagogije, Jana Amosa Komenskega. Večini slovenskih učiteljev so bolj znana dela manj važnih nemških pedagogov, kakor slavna dela velikega reformatorja ljudske šole in znanosti, neumrlega slovanskega Komenskega. Zato sem se letos odločil, domačemu učiteljstvu priobčiti vsaj nekoliko odlomkov iz svetovno-slavne J. A. Komenskega „Didaktike“. (Za celo „Didaktiko“ nam nedostaja v jednom „Pedagogiškemu letniku“ prostora.)

Komenski je dobro vedel, da tedanja ljudska šola nikakor ne zadostuje težnjam naroda in da sploh ne zadovoljuje svoji vzvišeni zadači. V marsičem je še dandanes tako, kakor za Komenskega časov, in ljudska šola še zdaj ni tako uravnana, kakor bi morala biti, da bi povsem donašala narodu tiste koristi, katere pričakuje od nje. Uverjeni smo popolnoma, da ljudska šola potrebuje prave in zdrave preosnove na podlagi obče pripoznanih pedagogičskih načel (v prvi vrsti po načelih nedosegljivega pedagoga Komenskega), ako sploh hočemo doseči to, da bode ona postavljala prvi temeljni kamen razširjevanju obrazovanosti in kulture narodne. — Dokler pa je naše učiteljstvo v vsakem pogledu pastorka stanovskih prav, pastorka gledé pametne vzgoje in prilike obrazovanja, pastorka gledé svojega vnanjega položaja med ostalimi, jednako naobraženimi stanovi v državi, pastorka gledé

življenja in obstanka svojega v človeški družbi, toliko časa naša ljudska šola ne bode dosegla tistega smotra, ki ga svet stavlja vanjo. Iz naslednjih odlomkih bomo razvideli, da podaje Komenski v svoji „Didaktiki“ najboljša sredstva, kako povzdigniti ter izboljšati narodno šolo, in kako dovesti učiteljski stan do boljše izomike in srečnejše bodočnosti. Da se pri nas Slovencih še ni storilo za ljudsko šolo v tej meri toliko, kolikor pri drugih narodih, tega nismo vsega krivi sami, temveč zlasti neugodne razmere in slab položaj, v katerem smo živeli stoletja in se manj ali več nahajamo še danes. Sosebno slabo vpliva na razvoj slovenskega ljudskega šolstva nepravilno in nepraktično uravnavanje naših učilišč, po katerih se gojenci vzgojujejo in izobražujejo bolj za nemške nego slovenske šole. V novejšem času se je sicer nekoliko obrnilo na bolje; toda potrebno je še vedno obilo preosnove na podlagi materinega jezika. Naše društvo skuša z izdajo pedagoških in didaktičnih knjig v slovenskem jeziku nekaj opomoči našemu domačemu učiteljstvu, da se more po izstopu iz učiteljsča pozneje v praktičnem življenju dalje izobraževati s pomočjo takih koristnih knjig. Iz teh vzrokov, kakor sem že omenil, napotil sem se, da svojim sotrudnikom podam v milem materinem jeziku vsaj nekaj poglavij iz imenitne knjige Komenskega „Didaktike“, kar bode izvestno pospeševalo napredek slovenskega šolstva in domačega učiteljstva. V bodočih „Letnikih“ bomo skušali to nadaljevati. —

Narodu češkemu

in vsem, ki imajo v njem prvenstvo in upravo, oblastnijam in gosposkam, duhovnikom in upraviteljem cerkvâ, mestnim svetovalstvom, rektorjem (voditeljem) šol, roditeljem otrok itd.

Povekša naj se milost gospoda Jezusa Kristusa in božja ljubezen s svetim Duhom!

Ko je Bog s početka iz zemeljskega prahu ustvaril človeka, postavil ga je v raj, v vrt Eden, katerega je bil

vsadil na iztoku, ne samo zato, da ga obdeluje in čuva (Gen. 2, 15.), ampak da bode tudi sam raj radosti svojemu Bogu. Kakor je v resnici bil raj najlepši del sveta, tako je tudi človek najkrasnejša stvar na zemlji. Raj je bil zasajen na iztoku; človek pa je ustvarjen po podobi tistega, ki je od vekomaj. V raji je krasno rodilo in dajalo tečen plod vsakojako drevje, kar se ga je tu in tam nahajalo po svetu; v človeku so se kakor v jedno skupino usredotočile vse stvari, kar jih ima nebo in zemlja, in vse spoznanje božje, ki ga premore nebo in zemlja.

V raji je bilo drevo spoznanja dobrega in hudega; v človeku pa je iznajdljivost za razpoznavanje ter volja za odbiranje dobrega ali hudega. V raji je bilo drevo življenja, v človeku pa je drevo neumrljivosti, iz katerega izvira večnost, sin božji, ta božja modrost, položivša v ljudi izvir večnosti (Sir. 1, 14.).

Iz Edena je izviral reka, da je namakala raj, od koder se je delila na štiri glavne reke; v človeško srce vstopa izvir darov sv. Duha, a iz njegove notranjosti se izteka zopet reka žive vode (Ivan 7, 38.), t. j. v človeku in s človekom se povečuje modrost božja in se kakor reka razdeljuje v dele. To potrjuje apostelj, veleč, da se angelji učé spoznavati s cerkvijo vso modrost božjo (Efez. 3, 10.). Tako je tedaj vsak človek raj svojega Boga, kadar stoji tam, kamor ga je postavil Bog. Isto tako se vsa cerkev prispodablja raju, vrtu, vinogradu na mnogih mestih sv. pisma.

Ali, glej žalosti, glej nesreče! izgubili smo tisti raj telesnih radosti, v katerem smo se nahajali; a izgubili smo tudi v sebi duševni raj. Navezani smo na zemeljske puščave, a sami smo puščava v svojih srcih. Nismo znali ceniti rajске sladosti, iskali smo nekaj vzvišenega na telesu in na mislih; oplenjeni smo tedaj v resnici obojega; telo in duša ste obloženi z bremenom bed in usodnih udarcev. Čujmo tedaj, kaj o tem veli Bog v osebi oholega tirskega kralja (pogl. 28, 13. itd.). Bil si v Edenu, v vrtu božjem, in pokrivalo te je različno drago kamenje, kot demanti, rubini, smaragdi, topazi, jaspisi, zlato itd. Stroji bobnov in piščalk so te že čakali pri

tvojem porodu. Postal si Kerubin takoj, ko sem te mazilil in postavil za čuvaja, gospodarja drugim stvarjem. Bil si na sveti gori ter si hodil v sredi ognjenega kamenja. Bil si na svojih potih sovršen takrat, ko si se rodil, dokler se potem v tebi ni pojavila malomarnost. Vsled mnogih krivic se mnogo pregrešiš. Zato te podem izkoreninil iz gore božje, o Kerub! iz sredine ognjenega kamenja, ker se je tvoje srce napihnilo s slavo tvojo; a s svojo modrostjo si bil na kvar zaradi svoje jasnosti; zato te bodem uničil (marveč sem te že uničil) na zemlji i. t. d. Oh, ugonobil, uničil nas je, zavrgel, razpršil nas je s svojim srdom, po pravici, oh; dà, poprej smo bili, kakor vrt Eden, zdaj nismo drugega, nego slika grozovite puščave (Joel. 2, 3.).

No, hvala, čast, slava in blagoslov na vekomaj Bogu, našemu tolažniku, da, zapustivši nas, ni tega storil povsem, ni nas zapustil v večni puščavi, marveč nam je poslal svojo modrost, s katero je bilo ustvarjeno nebo in zemlja in ves človeški rod. S svojo milosrčnostjo je dal z nova zagradi ta opustošeni raj. In ko je drevo naših src usahnilo in se posušilo, posekal in polikal ga je s sekiro, s pilo in s stružcem; vcepil je novih mladik iz nebeškega raja (vere, ljubezni in upanja), da so mogle prijeti se in močno rasti; zalil jih je z lastno krvjo ter zaliva jih neprestano z izvirom milosti svojega svetega duha, kakor z živimi rekami; ter razpošilja svoje delavce, cepitelje duhovne, da bi jih čuvali. Kakor pravi Bog z Izajijem: Položil sem svoje besede v tvoja usta in prikrič sem te s senco svoje roke, da bi vcepil nebesa in utemeljil zemljo, tako reče Sijonu: Moje ljudstvo si ti (Iz. 51, 16.). In zopet mu raste mili raj, cerkev, tolažba njegovemu božjemu srcu. Obetal je Bog to storiti, govoreč po Izajiji tako-le: Bog bode utešil Sijona, utešil vse njegove puščave, izpremenil bode njegovo puščavo v prebujno livado in njeno celino, da bode slična vrtu gospodovemu. Radost in veselje se bodete nahajali v njem, čuli se bodo hvalni spevi in glas psalmov (Iz. 51, 3.). Obetal je to tudi s Salomonom, sam soprog svoje cerkve, Jezus Kristus, s temi besedami: Ti si zaprt vrt, sestra moja, zaprta studenčna

voda in zapečaten studenec. Mladike tvoje so se razprostrle, kakor vrt, poln raznega sadnega drevja in napoljen z raznovrstnimi dišečimi rastlinami (Pes. Sal. 4, 12. itd.). Na to odgovarja soproga-cerkev: O ti jedini, ki si studenčna voda vrtov, studenec žive vode, tekoče iz Libanona! Utihni, veter severni, in pridi, vetrec južni, napolni se z vonjavo, vrt moj! Naj kapljajo njene prijetne vonjave, in naj dragi moj pride v vrt svoj in naj uživa razkošno svoje ovočje (Isti X. 15, 16.). Toda, kako vspeva ono novo cepljenje raja? Ali se prijemljejo vse mladike? Prinašajo li vse mladike mire, kadila, jabolk ter grozdja i. t. d.? O nesrečni vspeh, nesrečno gojenje ovočja! Poslušajmo, kar veli o tem gospodar svojega vinograda, cerkve: Jaz sem storil, da si postal izvrsten trs, da bodeš neprenehoma izvrstno seme; a kako si se premenil v divji trs, ki je povsem drugačen? (Jer. 2, 21.) Tako tudi v Bogu vspeva oni na novo utemeljeni in cepljeni raj v puščavi, o čemer je sv. pismo polno joku. Ušesa in in oči so do danes prenapolnjene nereda. Hočemo li samo gledati na pohujšanje in spletke, ki se, recimo, nahajajo v cerkvi sami? Najmodrejši človek, kar jih je kdaj živelo na zemlji, kralj Salomon, pregledujoč z mislijo vse, kar koli biva, in sosebno svoje delovanje in govorjenje, objokoval je, da se ne nahaja nikjer ničesa, razen ničemurnosti in bede, da se ne more vzravnati ono, kar se je vskrivilo. Nedo-statkov ni moči prešteti zavoljo prevelike zmešnjave in zaradi zamotanja vseh človeških stvari (Eccl. 1, 15.). Konečno je dospel Salomon do tega, da je imenoval tudi modrost samo mučenje duha, kajti, kjer je mnogo modrosti, tam je tudi mnogo marljivosti; kdor pomnožuje znanje, pomnožuje tudi sebi bol (Ondi X. 18.). A to je resnica. Kdor ne razume svoje bolesti, ž njo se tudi ne žalosti; kdor ne čuti bolesti, ne boleha. Ako bi kdo stal nad prepadom, — ako je v temini in ne vidi tega, — niti se ga ne plaši: ravno tako je, kdor ničesa ne vé o neredu in o nevrednosti, ki razjeda človeški rod in cerkev; nima se nad čim jeziti, nad čim se žalostiti. No, kdor vé za svoje in drugih bolezni; kdor čuti svoje kraste in rane, nos pa mu je napoljen s smradom, iz

njih izvirajočim; kdor vidi, da on in drugi stojé v nevarnih soteskah in prepadih; kdor jih vidi spenjati se po strmih pečinah in vrhuncih: temu je težko, da ne bi se preplašil, da ne bi čutil bolesti, da ne bi objokoval, da ne bi se žalostil. Kaj je v ljudeh tako, kakor bi moralo biti? Kaj je, prosim, na vsem svetu? Nič. Vse narobe, vse obratno, vse v ne-redu, ker ves red, vsa uprava, vsa naša plemenitost je razmetana sem in tja. Namesto razumnosti, s katero smo imeli postati slični angeljem, v mnogih je (z navadnim odlašanjem in z nemarnostjo) taka neumnost in topost, da najtemeljitejše stvari na svetu vedó malo več, kakor neumna živina. Namesto, da bi se pripravljali za večnost, za kar so ustvarjeni, raje jo izgubljajo, popolnoma pozabijo na umrljivost, pak se samo valjajo v zemeljskih in telesnih stvareh zajedno z živino. Namesto nebeške modrosti, katera sestoji v spoznavanju Boga, činitelja vseh stvari, in v dosegi njegove naklonjenosti, vlada zlovoljno odvracanje od tistega Boga, v katerem živimo in se gibljemo. Namesto vseobče medsebene odkritosrčnosti in udanosti vlada premetenost, zvižaja, neodkritosrčnost. Namesto udanosti je zavist in sovraštvo, namesto zaupanja sumničenje, obsojevanje in vzajemno izgovarjanje. Namesto sloge ja razdor, pravda, tajna zavidnost, javno sovraštvo in vojna. Namesto pravičnosti je krivica, pljenje, kradež; vsak dela zase, kjerkoli le more.

Joj tebi, nesrečni rod, zakaj si se tako globoko pogreznil v pogubo? Sam Bog, gledajoč iz nebes (pravi sv. pismo) in išoč tistega, ki išče Boga, ni našel niti jednega. Vsi so se pokvarili, vsi so se odvrnili in postali zoprni v svojih težnjah. Ni ga, ki bi delal dobro, ni niti nijednega (Psaln 14.). In oni, kateri imajo biti vodje drugim, hodijo za zlom in vodijo zlo. Tisti, ki bi morali biti luč drugim, nimajo sami luči, temveč so mračni. Kadar pa je v kom kaj dobrega in pravega, navadno je še to neurejeno in neutrjeno; to je samo polovičarski, celó samo senca in slutnja nasproti onemu, kar bi moralo biti v resnici. Ako kdo izmed vas ne vidi tega, vedi, da je na tvojih očeh mračnina, ki ti ne dopušča, videti toli očividnih stvari.

V tem nas tolaži dvoje. Jedno je, da Bog pripravlja raj večnosti svojim izvoljencem, kjer bode zopet popolnost in še bolj popolna, kakor v prvem — na vse večne čase. O tem raji je govoril Jezus na razpeli (Luk. 23, 43.), pa sv. Pavel (2. Kor. 12, 4.); pokazal se je tudi sv. Ivanu v skrivnem razodenji (Razod. 2, 7 in 21, 10.).

Druga tolažba je, da Bog tudi tukaj obnavlja v določenih časih svoj raj, cerkev, in nareja si iz puščave radosten vrt, kakor to dokazuje obetanje božje v Izajiji. To je Bog storil večkrat; tako n. pr. po vesoljnem potopu, po prevodu svojega ljudstva iz Egipta v obljubljeni deželo, za Davida in Salomona, po razrušenju Babilona in po zopetnem povzdignjenju Jeruzalema, po vstajenju svojega sina in po podjarmljenju naroda v njegovo sužnjost; za Konstantina, Husa in Lutra; najslavneje pa je obetal to obnoviti po uničenju Babilona duhovnega kraljestva Antikristovega. V tem imamo mnogo obljub, kako bode Jezus vzel vsa kraljestva tega sveta, in da začno vsi narodi služiti njemu, kakor tudi vsi kralji, pred njim položivši svoje krone. Hudič bode potem zvezan — in ne bode narodov tiral v robstvo tisoč let. Evangelij se bode oznanjeval vsem narodom, in mir bode po vsej zemlji. Narod se ne bode nič več vzdignil proti narodu. Spoznavanje Boga bode občno po celi zemlji. Vsi učeni ljudje bodo od Boga. In še veliko več je takih slavnih obljub božjih, katera se tičejo zdanjega časa; a mi se potrudimo, da bolj izprevidimo z blaženimi očmi njihovo izpolnitev.

Največja briga pa ima biti ta, da dobro razumemo temelj one tolažbe, polne in slavne obnovitve božjega raja, in da vemo, kako bi Bogu, svojemu tolažniku, v tem pripomogli. To najdemo v sv. pismu, kjer nam tudi sam razum potrjuje, da mora biti tako in nikakor drugače. Sv. pismo nas uči, da na zemlji ni druge poti k poboljšanju, nego jedino le dobra vzgoja mladine. Salomon, pregledavši ljudsko zmetenost do dobrega, prepričal se je, da ni moči prebrojiti vseh nedostatkov ter zopet v red postaviti ono, kar se je preobrazilo; obrne se konečno k mladini, proseč jo, da naj se uči za svojih mladih dni, bati se svojega stvarnika ter iz-

vrševati njegove zapovedi (Eccles. 12, X. 1, 13.). Isto tako kliče David: Deca, slušajte me, učiti vas hočem strahu gospodovega (Psal. 34, 12, i. t. d.). Sin božji, ta nebeški David in pravi Salomon, prišedši iz nebes v ta namen, da popravi človeško malomarnost, pokazal je takrat uprav s prstom, rekši: Pustite male k meni priti, ker teh je božje kraljestvo (Mat. 19. Mar. 10. Luk. 18.). Oh, kako sladke reči so to! Poslušajte jih in cenite visoko vsi ljudje brez razločka! Čujte, pravim, vsi ljudje, kar vam tukaj govori mojster in gospodar vseh ljudi! Kako proglašá deco, sposobno za kraljestvo božje, proglašá jo celó, da bode dedič tistega kraljestva, katerega bodo deležni samo oni, ki postanejo slični deci. O otroci, predragi otroci! V dobrem času glejte, kako bi mogli razumeti to nebeško pravico, in vaša je vsa slava, kolikor je še preostalo iz pokvarjenega rodú! Vaš je Jezus, vaše posvečenje duha, vaša milost božja, vaša je dedščina brezko-nečnega veka; vse to je vaše brez vsakega pomisleka; le vam pripada, razen če bi kdo postal vam jednak.

Kdor bi premišljeval, čemu Bog tako poveljuje deco, ne našel bi vzroka drugje, nego v tem, da je božje seme že bilo vsajeno spočetka v človeško srce (namreč seme modrosti in razumnosti, čistosti in svetosti). V otrocih je to seme najmanj oskrunjeno. No, kar imamo mi že odrasli, o tem Bog ne govori. Ko so bili ljudje pospali, došel je sovražnik in je zasejal ljulike med pšenico, tako da na njivi našega srca raste trnje, osat in vsakojaki nekoristni plevel. Zbog tega razloga pravi Jezus, da se moramo spreobrniti in postati jednaki deci, t. j. da se moramo varovati slabih stvari, katerih smo se privadili z neopreznim vzgojevanjem in s slabimi vzgledi sveta, in da se nam je približevati stopinji priprostosti, milobe, dobrote, ponižnosti, čistosti, poslušnosti i. t. d. Ker pa na svetu ni nič težjega, kakor odvaditi se temu, čemur smo se privadili (navada je jedna muka, odvada pa sto), iz tega sledi, da na svetu ni težjega, kakor: hoteti, da se vzgojiš in izučiš v človeka, navajenega na zlo in gorje. Drevo, kakor raste, tako stoji, ravno ali krivo, dvigajoč se lehkotno v zrak, ali razprostirajoč svoje veje na širokost; zastonj pa je tvoj

trud, ako ga zravnaš kasneje, ako si to zanemarjal za njegove mladosti.

Iz tega sledi neovrgljiv zaključek, da se morata nered in malomarnost človeška nekako omejiti; to se mora zgoditi jedino le z razumnim in opreznim vzgojevanjem mladeži. Kdor se napoti vrt obnoviti, mora vanj posaditi mladih divjakov; te mora pozneje pocepiti ter ž njimi ravnati lepo in previdno. Staro drevje presajati in precepljevati je skoro nemogoče — pa tudi težavno in ne koristi mnogo. Najbolj se z Bogom združi ono, kar sveta še ne pozna. To je dokazal Jezus Kristus v priliki, ko je zapovedal, predno je potoval v Jeruzalem, dovesti si oslico z osličkom; toda raje je zajahal oslička, nego oslico, in evangelist (Luk. 19 30.) trdi, da od vseh ljudi niti jeden ni sledil temu vzgledu. Mar se je to pripetilo brez nakane, ali zapisalo zastonj? Ne mislimo tega; vsak in najmanjši Jezusov čin, vsaka in najmanjša beseda ali razodenje v sv. pismu nosi v sebi skrivnost za naš pouk. Gotovo je torej, akoravno Jezus k sebi kliče staro in mlado, ter oboje veselo vodi s seboj v nebeški Jeruzalem, vendar je deca, prosta zemeljskih težav sposobnejša privaditi se Jezusovemu jarmu, kakor pa so oni, katere je svet že oslabil s svojimi bremenimi. Zavoljo tega tedaj se ima jedina mladež, mladež in zopet mladež voditi k očetu; ž njo ga veseli potovati. Poučevati pak mladež razumno, treba je znati rabiti sredstva, s katerimi bi se varovala pokvarjenja in hudobije sveta, s katerimi bi se pridržala v onem dobrem, katerega kal je vložena v srce in ki pomore, da se pomnoži srečen naraščaj. Znati je treba tudi rabiti način, kako bi se mladina po vzmožnosti poučevala v razni modrosti in v pravem spoznavanju Boga in vseh njegovih del ter na ta način se istinito prosvetila s pravo lučjo razumnosti.

Iz tega razloga daje Bog otrokom angelje za varuhe proti hudiču (Mat. 18. 10.), a starišem zapoveduje, da jih vzgajajo, vadijo in opominjajo v Gospodu (Efez. 6. 4.). Vsem ljudem se zapoveduje, varovati se, da malih ne pohujšujejo s slabimi vzgledi ali kako drugače. Tistim, ki bi napak vzgojevali in mladino kvarili, grozi se z večno nejevoljo (Mat. 18. 6. 7.).

Ali, kako to napraviti, ker je svet tako preplavljen z neredom in z ničvrednostjo! Lažje je to bilo za patrijarhov, kadar so ti možje, odtegnivši se svetu, stanovali v samoti. V krogu svoje družine niso bili samo gospodarji in očetje, temveč bili so tudi duhovniki in učitelji. Imeli so deco in družino ločeno od vseh slabih vzgledov; sami pa so poučevali s sijajnim in dobrim vzgledom čednosti, z lahkim poukom, z opominjevanjem in nekdanj tudi s svojim blagoslovom. Da je to Abraham tudi umel, priča nam Bog sam, rekoč: O ujem vem, da bode zapovedoval svojcem in hiši svoji, jednako sebi, da hodijo po stezi gospodovi (Mojzes 18. 19.). No sedaj stanujemo pomešani, dobri s hudobnimi — in zadnjih je povsod največ.

Mladina se pa poprime takih vzgledov, kakeršne vidi, — in to v višji meri, nego bi nasproti temu moglo vspevati poučevanje dobrega. Zeló so redki roditelji, ki bi umeli svoje otroke v dobrem poučevati, bodisi da sami niso poučeni v dobrem, ali da sami znajo malo. A redki so tudi učitelji, kateri umejo pogoditi, mladino vspešno in ljubeznjivo voditi k plemenitosti. Ako se pa kje najde kakov tak, vlovi ga hitro kakšen gospod, preplača ga z novci in pridrži zase. Taka mladina, kolikor je je na svetu, raste večinoma divje kakor grmovje, katerega nikdo ne cepi, nikdo ne oskrbuje, nikdo ne zaliva. Izprijenosti je povsod dosti, ne samo po svetu v obče, ampak v vsakem mestu, v vsaki hiši, v vsakem telesu, v vsaki duši, kakor mrčesov. Da bi danes med nas prišli Dijogen, Sokrat, Seneka, Salomon, ne opazili bi ničesar drugega, nego to, kakor jaz. Če bi nam Bog sam klical iz nebes, ne bi rekel drugega, kakor ono, kar je že poprej izrekel, da smo se pokvarili v svojih težnjah.

Tedaj, more li kdo kaj svetovati, česa izmisliti, more li česa izprositi od Boga z objokovanjem in vzdihovanjem, kar bi koristilo rastoči mladini, ta naj ne zamolči, nego naj svetuje, misli, prosi. — Proklet bodi vsak, kdor zapelje slepca, da tava na svojem potu, pravi Bog (Dent. 27. 19.); proklet bodi tudi tisti, ki bi slepca lahko dovedel na pravo pot, in ne stori tega. Gorje onemu, ki bi pohujšal katerega teh malih,

pravi Jezus Kristus (Mat. 18. 7.); gorje tudi tistemu, ki ni zabranil pohujševanja, kar bi bil lahko storil. Bog ne dopušča samo gledati na trpečega, tavajočega po polji in po gozdu; temveč kjer koli ga kdo zagleda — in če je tudi njegov sovražnik, naj ga popelje na pravo pot, vzdigne naj ga in dovede domov (Eksod. 23. 4. Deut. 22. 1.). Toda takrat, ko bi nas imel Bog ljubiti, ne gledamo li hladnokrvno ne le na jednega ali na dva, ampak na vso domovino, kako tava, ne podajoč rok svojih v pomoč? Oj, nikakor ne! Proklet bodi, kdor svoj posel zanemarja ter svoj meč odteguje Babilonu! pravi sam Bog (Jer. 48. 10.). A mi mislimo, da smo brez krivde, ako prenašamo bedo grdega Babilona in svoje nereda z mirno dušo? Oh! Izderi meč, kdor ga imaš, ali kjer ga v kakšni nožnici zagledaš, pomagaj pleniti Babilon, da bodeš v Bogu blagoslovljen! Storite to vi, gospoda, vi, služabniki božji, — in s tistim mečem, s katerim nas je opasal Bog, z mečem sodbe in pravičnosti raztrgajte, izkoreninite nereda, s katerimi je svet prenapolnjen! Storite to vi, služabniki Jezusa Kristusa, ter z mečem svojih ust posekajte vse zle stvari, kajti vi ste nameščeni za to, da plenite, kvarite, pogublajte in rušite zlo, dobro pa da vcepljate, gradite in obdelujete (Jer. 1. 10. Psal. 101. 5. do kraja. Rim. 13. 4. itd.). Zdaj ste pač že razumeli, da ni mogoče srečneje braniti zlih stvari rodu človeškega, nego da se to zabrani v mladini. Drevesa se ne morejo boljše cepiti, da vspevajo za večnost, nego da jih cepimo za mladosti. Na zemljišči Babilona se Sijon ne more srečneje zgraditi, nego ako se živo kamenje božje, mladina, dobro obdela in priredi. Zavoljo tega, name-ravate li imeti dobro urejenih, cvetočih, sijajnih občin, tempeljnov (cerkva), šol, hiš, utemeljite si najpoprej in uredite šole, da se razsvetlé s pravim učenjem in z vežbanjem ter tako postanejo delavnice prave znanosti, kreposti in nabožnosti. Na ta način bodete dospeli do svrhe na vekomaj. A kako bi se vse to napravilo koristno, umetno in tolažilno. Na noge! to vam mi sedaj postavimo pred oči, mi, katerih duha je navdihnil Bog. Hočete li, da rečem: glejte, ki imate zdrave oči, čujte, ki imate zdrava ušesa, a uvažujte tudi

soditi, komu je Bog podelil duha, da sodi in razpozna. Ako se komu odpro oči, da mu zasije manjkajoča svetloba, hvali Boga, tako tudi privošči nekoliko svetlobe tistim, katerim se je pričelo daniti. Če opaziš v isti svetlobi pomanjkanje — ter tu in tam še kako senco —; to ali dopolni in popravi, ali pa opomni, da se more popraviti in dopolniti (oči vidijo več, kakor oko.) Tako hočemo si pomagati v božjem delu, verno in iskreno. Tako bode nas zapustilo prokletstvo, proglašeno v božjem delu za tiste, kateri so prekaneni; tako si bomo izvestno oskrbeli najdražjo dragocenost sveta, mladino. Na ta način dosežemo obetano svetlobo, poučevajoč druge ter vodeč jih k pravičnosti. Daj nam to, Bog, zaradi milosti svoje, da že skoro ugledamo ne samo tisti Babilon, ki je bil proti nam, temveč tudi tisti, ki je bil v nas samih malo poprej razmetan, premetan, razrušen, pokvarjen ter popolno razdejan; a v bodoče obdaj nas s pravim, milim in veselim Sijonom, nad katerim in v katerem sije slava božja, da bi mogli precej iti v tisto umrljivost — neumrljivost! Neumrljivemu kralju vekov, nevidljivemu, samemu modremu Bogu, bodi čast in slava na vse veke. Amen.

Ta opis bode imel dva glavna dela. V prvem se bode videl okoliš tega raja in vse na okrog ter njegov nasip z vrati, skozi katera se pride vanj.

V drugem bode samo notranji položaj, potem obseg tega raja po različnih, v njem narejenih cestah in prehodih ter med njimi se nahajajočih vsakojakih gredicah, obsajenih z različnimi rastlinami, cveticami in z različnim drevjem. To se pravi: Prvi del bode javen, kažoč, v čem se utemeljuje blaženstvo človeka, in kako je mogoče zadobiti je. Zove se: „*Didactica generalis*“.

Drugi del je razdeljen v oddelke in obsega vse, kar je človeku umeti, storiti, in kar mu je mogoče govoriti; razločuje, kar je potrebnega in koristnega, ozira se na stanovite veke, leta, mesece, dni in ure (da ne bi nikjer minuli pravi vspehi ter prava k svrhi vodeča sredstva).

Razumeva se samo ob sebi, da je knjiga v prvi vrsti namenjena mladini, obsezajoč vso modrost in vse znanje s tem vsporedom, da sledi drugo za drugim, neizpremenjeno in tako, da je zgotovljeno z 18. letom. To vsporedbo imenujem gredice, posejane in napolnjene z različnimi duhtečimi cveticami, rastlinami in z drevjem.

Temu se bode dodalo še „informativium“, t. j. knjiga, ki daje starišem in učiteljem napotke o pravi in koristni uporabi teh knjig. To nazivljam steze in prehode. Ako se vse to obljubi, odobri in uživotvori, potem se bodo razcvetale naše šole, občine, naš narod, konečno še vek, ki nastopi za nami, ter to tako slavno, kakor je slaven in Bogu všeč raj njegov. Vsa naša zemlja se bode napolnila s spoznavanjem Gospoda, kakor morje, napolnjeno z vodami (Iz. 11. 9.). Modrost bode v nas vložila večni temelj ter se bode poverila našemu semenu. (Sir. 1. 14.)

Rečem: Slava bode prebivala na naši zemlji, milost se bode srečala z vero, a pravda se bode poravnala z mirom (Psal. 85. 9. 10.). Bog, silni in mogočni gospodar, dodeli svojemu ljudstvu miru, samo da ne bi se zopet povrnilo v prejšnje hudobije!

O Bog, Bog, Bog, poln milosti, ki nam pošiljaš iskricice iz svoje neizrekljive zakladnice modrosti ter pred našimi očmi vse jasneje svetiš, stori, da bodemo vsi vredni te tvoje luči tukaj in tam. Amen.

„Ne nam, Gospod, ne nam, nego svojemu imenu podeli slavo zaradi svoje milosti in svoje resnice!“ (Psal. 115. 1.).

Komu se bode pomagalo s tem?

1. Najprej starišem, ki do zdaj niso bili prepričani, bode li iz otrok kaj ali nič? Zavoljo tega bi hodili, preskrbovali, plačevali, darovali, menjavali učitelje itd. mnogo česse sebi v korist.

2. Učiteljem, kajti kar jih je bilo, niso vedeli, v čem je njihova dolžnost; drugi nasprotno to vedoč, niso znali, kako bi jo uživotvorili, pa so se mučili, menjajoč sedaj ta, sedaj drugi način, v vsem zmočeni itd.

3. Deci sami, da bi se vodila brez težave, brez težkomiselnosti, brez dela, brez tepenja, kakor z igro in zabavo vse do vrhunca znanja in modrosti, celó tja k Bogu v nebo.

4. Šolam, ki se s tem ne morejo samo popraviti, temveč tudi jako razširiti. Ondi je namreč namenjeno, da bodo mamila, hiši za zabavo, da bodo polne različnih vabljevih mikalnosti in razveseljevanj; a ko jedenkrat zaradi stanovitosti metode postane iz vsakega učenca mojster v višji in nižji stopinji, kako bode tam vse to krasno napredovalo!

5. Občinam, kar še posebno potrjuje Ciceron rekoč: „Quod munus reipublicae affere majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem?“ (2. de Divin.) Moremo li s čim koli več in bolj pripomoči občini, nego da jej vzgojujemo in poučujemo mladino? Kajti od uprave občin in človeške družbe je zavisna obilnost razumnih ljudi. In zato je Melanchton (ad Camerarium) napisal, da bolje storiš, ako vzgojuješ mladino, kakor pa da premagaš Trojo.

6. Cerkvi, kajti to je način, po katerem cerkvam ne zmanjka naobraženih učiteljev, učiteljem pa naobraženih slušateljev.

7. Vsemu narodu se bode s tem služilo in pripomoglo, ako Bog da, ker dobi s povečanjem tudi med nami velikih in jako prosvetljenih mož, večjo važnost pa tudi pri drugih narodih. A očitno je, da smo zaradi tega nedostatka do zdaj bili mnogim v zasramovanje in v zasmeh. Na ta način bode tedaj mogoče, kadar bode vsa mladina dolžna učiti se, da vsak vidi pred seboj stopinje, po katerih se ima in more dalje in višje iti; mogoče bode, da iz toliko tisoč, vsako leto učecih se v nižjih šolah vstopi dober del v višje šole, in da se odtod, kakor komu Bog da, vsi ti povzdignejo s svojo znanjenostjo še višje in tako, da bodo mogli z lučjo prosvetljevati ne samo našega naroda, ampak še druge narode.

8. Nebesam; a to z naobraževanjem mnogih, do katerih ne bi drugače dospel glas trobente božje, kličeče jih k odrešenju. Sicer se oznanjuje, in ako Bog da, oznanjevalo

se bode evangelije na vse strani našemu narodu. Ali vender, kakor na sejmu in v kakšni gnječi ne poslušamo tistega, ki predava kaj najkoristnejega, ampak onega, kateri zna in more katerega najbližjega si zabavati; tako je tudi na svetu. Vi, duhovniki, govorite, oznanjujete, kličite, pišite, grozite se: večina tega ne sliši, ker mnogi niti ne hodijo k službi božji, le samo včasih ali slučajno ali iz navade; tisti pa, ki hodijo, imajo zaprte oči in zamašena ušesa, ker bavijo se s čim drugim, a srce jim malo bije za to, kar se tu godi.

Konečno, ako tudi pazijo in umevajo, zaradi česar se jim pomaga, ne gane jih tako močno, kakor bi imelo, ker jim poprejšnja privada na greh in tako rekoč njegova slast zatamnjuje razum. Ker se niso naučili, prav razsojevati stvari, dolgočasijo se v neumnosti in grešni slepoti, kakor v verigah, misleč, da jim iz teh nihče več pomagati ne more, razen jedinega Boga. Zato je prav čudno, ako starega grešnika pripraviš do kesanja. No, kakor se v drugih stvareh, v katerih je Bog ljudem pokazal sredstva, smatra čakanje na čudeže za drzovitost in razdraževanje Boga, tako tudi tukaj. Ne odlašajmo tedaj, temveč vso mladino negujmo takoj spočetka marljiveje, kakor se je to godilo do zdaj, ter urimo jej pozornost na božjo slavo, ter uverili se bodemo, da je kraljestvo božje voljno prenašati nasilje, tako zdaj, kakor nekdaj.

K vsemu temu izvoli nam Bog podeliti večno luč, luč milosti in svoj blagoslov. Amen.

Nazianzenus.

Vzgojevati človeka, namreč stvar, ki je najpopolnejša in najmanj stalna na svetu, to je vednost vseh vednosti.

Z lastno roko je Amos Komenski zabeležil na listič, priložen temu predgovoru, sledeče:

1650, 20. malega srpana.

Ako se kdaj še usmili Bog ter zopet odpre vrata v domovino, vsled tega tudi svobodo za utemeljevanje šol, — treba je, da se ob izdaji (tega dela) vzame v dokaz še to-le: dokler so poprej šole bile

slabe, tolažili so se s potovanjem po tujini, v nadi, da tam kaj ulove za nagrado. Zdaj so se nehale tudi te nade, ker obubožalo je vse in povsod. Zavoljo tega pod nebom ni boljšega sveta, kakor je ta: utemeljui si in gradi doma glasovite šole za tem srečnejše naobraženje mladine!

Citatelj, zdravo!

Didaktika je grška beseda in pomeni: *docendi artificium*, t. j. umetnost učenja ali umetnega poučevanja in vežbanja mladine v umetnostih, v jeziku in v vsakojaki modrosti; kako bi namreč lahko, ljubko, tako rekoč igraje in po vsem sigurno mogli narediti učene, krepostne in pobožne ljudi. V istini, velika je ta umetnost ter vredna, da se zove umetnost vseh umetnosti, ker se ž njo pride brez napora, lahko, ljubeznjivo in vedno gotovo do vseh drugih umetnosti. Prosim, kdor koli to čitaš, ne obsodi tega prej, dokler ne prečitaš!

Velike so stvari, katere sem obljubil, tako je; no ti bodeš ugledal velike stvari, katerim se bodeš čudil, s katerimi se bodeš tolažil, s katerimi bodeš slavil Boga.

V minulih stoletjih niso poznali te umetnosti na tej stopinji, zaradi tega je tudi bilo v vsej književni umetnosti polno pleteža in meglčnosti, temine in mračnosti, preobilice in nedostatkov, pogreškov in hib v vseh šolah pri učencih in učiteljih. No, prošlih let je Bog na Nemškem začel nekaterim učenim možem razbistrovati um, v znak, da je nastopila nova doba; te je nagovarjal, da začno misliti o lehkih, ljubeznjivih, vendar izdatnih in sigurnih sredstvih, kako bi se šolska mladina mogla brez napora in srečneje uriti, kakor do zdaj. Tako so mnogi odprli oči ter so ono, kar so pojmlili sami, pokazali tudi drugim, ne da bi se bili bali izdati svoje didaktike, kakor n. pr.: Wolfgang Rattichius (pričel je prvi orati ledino) l. 1612., Rhenius l. 1614.; didaktika Krištofa Helvici, katero pa so njegovi dediči izdali šele po njegovi smrti l. 1619; Elija Bodinus in Štefan Ritterus l. 1621.; Glaumius s svojimi učenci (kateri

je hotel s silo, da uvidi sleharni, da je njegovo delo najpopolnejše) l. 1625.; dalje Iv. Vagelius l. 1629.; Iv. V. Andreae (katerega smemo zaradi veljave imenovati najprej) je v svojih različnih delih, počenši od l. 1617., jasno in neovrgljivo razkrival vse napake cerkve, policije, šole, ter je navajal potrebna in koristna zdravila proti njim, — ne omenjaje malih pogrškov ali tistih, ki jih nismo videli. Konečno so se tudi na Francoskem lotili tega orjaškega dela. Janus Cerilius Frey je namreč v Parizu izdal svojo mikalno didaktiko l. 1629.

Poznej je Bog tudi nam nekaterim v češkem narodu z lučjo razsvetlil um tako, da smo te stvari jasneje pregledali, nego vsi drugi. Zato nečemo postaviti te luči pod kad, ampak na svečnik, da sveti vsem v sleharni hiši domovine. Kdor ljubi luč, raduje se svetlobe ter hodi v njenem sijaji. Pišemo v svojem jeziku, ker pišemo svojemu narodu. Drugi narodi imajo ljudi, da jih budé, opominjajo, naobražujejo. Imejmo jih tudi mi ter hvalimo Boga iz vsega srca, kateri nam pričanja s tolikanj veselimi in sijajnimi žarki svetiti izza prejšnjih mračnin naših src.

Ako bi se komu ta didaktika zdela predolga, ter bi morebiti ne imel toliko časa in potrpljenja, da bi mnogo čital in premišljeval, ta naj se samo spomni, da je ta stvar večja, nego da bi mu zaradi nje bilo žal posla in tratenja časa, kajti ona more preobilno nadomestiti posel in čas. To delo nikakor ni preobsežno. Stvar je toli posebna, velika, a za nas do zdaj nova, nevidljiva, da se je morala dovoljno pokazati. Tudi je že pravi čas, da pričnemo s predmetom, od katerega zavisi temelj in blagoslovljeno življenje sleharnega človeka, kakor tudi način in urejenje občin in cerkvâ. Zbog tega, ako nam ni bilo žal toliko let, dni in noči vstrajnega, silnega posla, da priredimo to zdravilno mast; naj ti ne bode žal niti ure, da si ž njo namažeš oči, da pregledaš povsod tisto, kar obetamo, in česar ne vidiš in ne razumeš.

Bog, ki si luč našim očem, razsvetluj nas za vsako svojo dopadljivost! Amen.

I. (VII.)*

V mladosti se je treba učiti in vaditi.

Mi spoznamo in umemo, da človek in drevo rasteta po jednem načinu. Sadna drevesa: jablane, hruške, smokve, trs, morejo sama rasti in zoreti; divjaki pa rodé divje ovočje. Ako pa hočemo, da rode oplemenjeno, sladko in dobro sadje, mora jih razumen vrtnik poprej cepiti, zalivati, negovati. Ravno tako raste tudi človek sam od sebe v človeški podobi, kakor vsako živinče v svoji. Ali v človeškem razumu ne more samo ob sebi rasti prosveta, izkustvo, npravstvenost, nabožnost, razen, kadar se vanj vcepijo dobri nauki.

Zdaj se bode pokazalo, da se ima tako cepljenje vršiti za mladosti; za to je petero temeljev (glavnih točkov):

1. Negotovost zdanjega življenja, namreč, da bodemo poklicani odtod mi in naši otroci, toda ne vemo, kdaj bodemo poklicani. Ako nas to zadene nepripravljene, škoda je tako velika, da se ne da popraviti na vse večne čase. Čas je v resnici, da si človek ali zagotovi božjo milost ter jo uživa na veke, ali pa, da zgubi Boga in njegovo pripomoč, da je torej brez njegove milosti na veke. Ako se človeško telo v materinem telesu ustvarja tako, da nima vseh zdravih in utrjenih udov, tedaj je to pozneje nemogoče popraviti. Tako živi tudi v telesu, kjer se mu prirejuje duša za spoznanje in za udeležbo Boga. Pozneje, ko je izšlo iz telesa, nima za to niti časa niti mesta. Ker je ta stvar velika in imenitna, zato se je treba precej prijeti in podvizati se.

2. Če bi imeli nado na daljše življenje, dà še več, da nam je zajamčeno, morali bi rano začeti zaradi resnobe in razširjenosti tistih stvari, v katerih se ima človek uriti. V resnici, velik je svet, široka je zemlja, visoko nebo, globok prepad, kjer se imamo v vsem nastaniti. Čudna (divna) je razlika ploskev in podob, ki se nam imajo vtisniti v naše oči, v ušesa in čutila, a iz vsega tega se moramo šele izmotati,

*) V oklepih postavljene rimske številke značijo dotično število poglavij v Komenskega izvorni „Didaktiki“.

pak sebe in vse to priversti v sklad. Uzvišen, slaven, sladak in nevidljiv je Bog, katerega imamo po njegovih nepreštetih, vidljivih stopinjah ter po vseh straneh iskati. Recimo, ako bi človek dosegel tudi najdaljše življenje, moral bi vendar obilo delati s prebiranjem v skladiščih modrosti in z nabiranjem blaga neumrljivosti itd. Tedaj, komur je mar mnogo koristnega, mora zarano v vsem oči odpreti ter za razumevanje odpirati vsa čutila.

3. Zaradi tega je na vsak način potrebno, mladino zarano napeljevati k vednosti, ker se je za prvih let najlažje privadi. Kajti vse reči v prirodi imajo lastnost, da se v mladosti lahko okrepcajo in vsodablajo, kakor kdo hoče. Ko pa zastarajo in otrpnejo, ne dajo se več niti obdelovati, niti obrazovati. Iz voska, dokler je mehak, narejamo lahko razne podobe, daje se gladko viliti ali z rokami gnjesti in vpodobiti. Ako se pa strdi, ne da se na noben način več izdelovati; samo drobi se in lomi. A reklo se je že, da je človeški mozeg (človeški možjani) uprav tak, kakor vosek, po katerem se, kakor vemo, vidijo, slišijo, čutijo (tipljejo) itd. vse stvari, ki se ne razločujejo drugače, nego kakor pečat v vosku. Ta pak (namreč mozeg) je za mladosti vlažen in mehak, sposoben je, da zadobi sliko pečata, kasneje se pa osuši in strdi, da je iz njega težko kaj vtiskavati, kar nam tudi dokazuje izkušnja. Tako se da mlado drevesce za mladosti presajati, obrezovati, cepiti in upogibati, kakor hočeš. Ako pa zraste in požene veje, to ne bode več mogoče. Tako mora oni, ki hoče goži delati, mlado drevo vzeti, staro, grčavo se ne da viti. Ravno tako mora oni, ki hoče, da se mu prime mladika, vzeti za to mlado drevo; staro, grčasto in krivo se ti ne bo razvijalo po volji. Hoče li gospodinja imeti kokoši, mora koklji podložiti novih svežih jajec, iz starih in preležanih ne bode nič mladičev. Hoče li jezdec naučiti konja jezdit, kmet vola voziti, lovec psa po sledu hoditi, medvedar medveda plesati, glumač zajca bobnati, papigo ali škorca govoriti, mora jih mlade učiti; ako bi hotel starega konja ali psa itd. čemu privaditi, kar nič ne bi opravil. Zató imamo pregovor: „Stara lisica ne gre v past“. Naposled vidimo to pri človeku samem,

ako se hoče kakega telesnega dela privaditi, da se ga mora v mladosti naučiti, dokler so prsti gibčni in za delo kolikor toliko pripravi. Na primer, kdor hoče biti dober pisar, slikar, krojač, kovač ali godec itd., mora se nauka poprijeti že v mladosti; sicer se teh umetnosti ne privadi do smrti, da bi jim bil mojster. Odtod prislovica: „Česar se Janezek ne nauči, tudi Janez ne bo znal“. Jednako se mora njemu, komur se hoče ukoreniniti pobožnost, ta že v mladosti vcepiti. Kdor se hoče odvaditi nemarnosti in surovosti, mora se v mladosti izobraževati. Kdor hoče v modrosti napredovati, treba mu je v mladosti odpreti oči in razvedriti pamet, da bi mogel, dokler je želja iskrena, zmožnost bogata, pamet čvrsta, misli jedrovite, vse jedrovito pregledati ter si pridobiti mnogo razumnosti.

4. Najtrajnejša stvar je. Ako napolniš nov lonec s sapo, bode se usradila, še več, posoda se ti bode razbila. Volna pridrži tisto barvo, katere se je najprej napila; le s težko muko se da premeniti. Drevo ostane tako, kakor je zraslo: visoko, široko, ravno ali nagneno; ne da se predru-gačiti, če tudi tisoč let stoji.

Z ljudmi je za las tako. Čemur se privadijo za mladih let, to se jih drži do sive starosti, naj si bode potem dobro ali slabo. Prvi vtiski ostanejo trajni. Zato je potrebno, da se naš materin jezik, katerega smo se najprej naučili, vtisne najgloblje. Kar se vidi, sliši in govori v mladosti, ostane trajneje v spominu, kakor če se to godi pozneje. Napak, privajenih izza mladih let, ne moremo se nikdar rešiti itd.

5. Iz tega sledi zadnji veliki vzrok, da se ima mladini precej, ko se jame zavedati, nalagati, da se uri v modrosti. Ako se to ne stori, pogubi se. Zdrava misel more človeka tako malo poleniti, kakor njegova vnanja čutila. Iz tega sledi, da se bode sama zabavala z učenjem in vežbanjem že zaradi tega, ker vidi in čuje, česar se dotika; kar razumeva, bode sama razbrala in uredila, ker ne more drugače. A svet, kakor pravi sv. pismo, leži v napakah; zato se jih človek privaja sam od sebe; vsaj je s svojimi čini vedno v neslogi. Ravno tako se bode njegova misel med temi rečmi motala vedno

brez reda. Iz tega močvirja ga ne moremo rešiti ter osvoboditi brez težave, napora, tesanja in mazanja (po obeh straneh).

To je razlog, da je tako zelo težko poučevati v slovestveni znanosti in v krepostih, kakor tudi v pobožnosti one ljudi, ki so bili v mladosti zanemarjeni. To povzročuje, da je svet povsod poln nereda, kar niso mogli preprečiti niti duhovniki, niti gosposke, ker se to ni zgodilo na pravem mestu in v početku življenja. Tedaj, komur je draga njegova deca in nje srečni razvoj za to in ono življenje, takov bode gotovo skrbel za to, da se njegova drevesca božjega raja zdravo, prilično in pametno pricepljujejo, polivajo, obrezujejo ter privajajo k dovršeni vzgoji v modrosti, v krepostih in v nabožnosti.

II. (VIII.)

Mladina naj se poučuje skupno, zbog tega so šole potrebne.

Spoznali smo že, da mladina, ker je drevje božjega raja, ne more rasti, kakor divjaki v hosti, temveč da jo, kakor ovočje, sadimo, cepimo ter v njeni rasti pazno vodimo. Zato nam je treba vedeti, kdo in kako ima to storiti? Prvi in glavni posel starišev je, da svoj plod vzgojujejo in to ne samo telesa (ker za zemeljsko čast jim je treba manj skrbeti), nego srce in razum. Da je že Abraham tako storil, kaže nam Bog rekoč: Poznam ga, da bode svojim sinovom in domu svojemu zapovedoval, da se držé gospodovih potov (Gen. 18, 19.). Da imajo vsi roditelji tako storiti, zapoveduje jim Bog tako-le: Sinovom svojim ponavljaj pogosto moje stvari, kaži jim jih; kjer koli sediš v hiši svoji, ali kadar greš svojo pot, ali kadar se vležeš in vstajaš (Deut. 6, 7.). Sv. Pavel pravi: Očetje, ne vadite svoje dece jezaritosti, nego vzgojujte jo v vaji in v opominjevanji gospodovem (Efez. 6, 4.).

Vemo pa, da je mnogo takih roditeljev, kateri so nesposobni, vspešno vzgojevati svoje otroke in sicer zavoljo nevednosti in brezumnosti, ker niso bili sami dobro vzgojeni,

ali zaradi nemarnosti, malomarnosti in bojazni, ali zaradi premnovega posla v trgovini, obrti ali v javnih službah, kakor n. pr. kralji, gospoda, uradniki, trgovci, potujoči po svetu. Zbog tega je že iz starih časov običajno, da mnogi stariši svoje otroke prepuščajo v vzgojo in pouk za to odbranim pobožnim, modrim in razumnim osebam; pravimo jim učitelji mladine. Kraji pa, kamor mladina hodi zaradi nauka, zovejo se šole, učilnice, književne igre, zbori, akademije itd.

Josephus piše, da je Sem ustanovil prvo ljudsko šolo, katero so pozneje zvali židovsko učilnico.

Kasneje je utemeljil Nimrod v Babilonu veliko učilnico, katero so imenovali kaldejsko; tu se mladina ni le vadila v nauku, nego tudi v drugih strokah — osobito v zvezdoznanstvu. Za Nabuhodonozorja je v to šolo hodil prerok Danijel, kjer se je priučil različnih kaldejskih znanosti.

V Feniciji so tudi imeli šole (kakor piše Josephus), osnovane po učilnicah hebrejskih.

Znamenite šole so bile v Egiptu. O Mojzesu se tudi pripoveduje, da se je uril v vsakojaki egiptovski modrosti (Act. 7, 22.).

Pri judovskem narodu so po božji zapovedi v mestnih šolah poučevali leviti stare in mlade v božjem zakonu, da so ga namreč umeli in tudi znali čitati. Te šole so obstajale noter do Jezusovih časov, v katere je hodil on sam in njegovi apostelji.

Po vzgledu egiptovskih šol so Grki po mestih osnovali svoje učilnice, od katerih so bile najslavnejše šole atenske, katere so imeli v lasti razni mojstri, ki so se imenovali filozofi ali modrijani. Platon je svojo šolo imenoval akademijo, Aristotel licej, Zenon ustav, drugi zopet drugače. Iz teh šol je izhajala množica učenjakov.

Od Grkov so šole prišle k Rimljanom, ter so se odtod razširile po vsej Evropi — in posebno potem, ko se je razširilo krščanstvo največ po prizadevanji poglavarstev in pobožnih škofov. O cesarji Karolu Velikem pripoveduje zgodovina, da je vsakemu paganskemu narodu, ko ga je podjarmil, poslal duhovnikov in učiteljev, da so ustanavljali cerkve in

šole, v zadnje je uvel pouk za mlade in stare. Knez Bořivoj, prejemaši krščansko vero, utemeljil je v Budči glavno šolo, ob enem je zapovedal, da se manjše šole ustanové po vseh občinah. Karol IV., cesar nemški in kralj česki, ustanovil je l. 1348. v Pragi akademijo ali vseučilišče. Za njim so po tem vzgledu ustanavljali slične šole tudi drugi knezi, tako, da je v naši dobi (l. 1650.) samo v Germaniji šest in trideset znamenitih in slavno oskrbljenih akademij; manjših šol je brezštevilno po vseh mestih in trgih. Vsaka dobro urejena občina, naj se zove mesto, trg ali vas, mora imeti šolo, v katero naj hodi vsa mladina, brez vsake izjeme, kjer naj se poučeva in vadi skupno.

Vzroki za to so:

1. Dobro ustrahovanje (disciplina). Ako si sleharen skrben gospodar ne napravlja sam vsega, kar je v hiši potrebnega, nego da to dobiva od rokodelcev, čemu bi tudi tukaj ne bilo tako? Na primer: ako je treba kruha, pošljejo ponj k peku; moko jemljó od mlinarja, meso od mesarja; vino ali pivo od krčmarja, obleko od krojača, obuvalo od črevljarja; kadar se zida hiša, pokličejo zidarje in tesarje; za plug, podkove in čavlje (žeblje) je treba kovača; za ključe ključavničarja itd. Da se pravde vršé, imamo zato sodnije; zakaj vender tudi nimamo učilnic za mladež? V dobro urejeni občini ne pase vsak zase svojih svinj, ovac in ostale živine, ampak vsi imajo jednega pastirja, ki služi vsem, kjer med tem sleharni drugi svoj posel opravlja po volji. Kolika je korist in štedljivost, kadar se vsak bavi samo z jednim poslom, puščaje zopet drugega pri svojem, ker s tem načinom morejo mnogi mnogim, a ti zopet sebi vzajemno služiti in pomagati.

2. Potrebnost. Opomnili smo že, da so redki roditelji, ki bi znali in umeli svoje otroke prav poučevati; zavoljo tega je posebno potrebno, da imamo ljudi, kateri morejo služiti celi občini.

3. Korist; ker, recimo, da roditelji tudi znajo svojo deco poučevati, vender je bolje, da je mladina v večjem številu skupaj, ker jo je na ta način lažje in ugodneje učiti. Navadno se jeden od drugega uči in vadi. Naravno je lažje

hoditi, kadar imamo s kom, dohitevati, kadar imamo koga, tekmovati, kadar moremo s kom. A vedno otroke lažje vadiamo s primerom, kakor pa z zakonom. Ako se jim samo zapoveduje, malo se jih prime; ako jim pa kažeš, kar delajo drugi, storili bodo ravno to, če jim tudi ne zapoveduješ.

Slednjič podaja nam temu tudi narava primerov in vzorov, ker tudi ona, kjer koli hoče, da plodi in proizvaja, vse plodi in proizvaja samo na enem mestu, n. pr. v gozdu drevje, druge rastline na njivi, ribe v vodi, kovine v zemlji itd., ter to tako, da v jelkinem gozdu rasto v velikem številu samo jelke, v hrastovem pa hrasti, drugo samo mimo grede; če se pa v kaki zemlji nahaja zlato, tam se potem ne nahajajo druge kovine itd.

Ravno tako se godi tudi s človeškim telesom; ker vsi telesni udje vsak dan potrebujejo hrane, a ne tako, da bi vsak ud dobival posebni del hrane zase, da bi jo sebi pripravljaj in prebavljaj, ampak v vsem telesu so neka mesta, kakor upravljajoča delavnica, kjer se hrana prebavlja za porabo telesa, od koder se pošilja dalje. Želodec pripravlja mozeg, jetra kri, srce živeči duh, glava živce, a potem se razširja kri, živeči duh in živci po telesu.

Ali se ne dela tako tudi pri umetnih opravilih? Vrtnik gotovo ne pocepi divjakov tam, kjer jih je našel, nego jih izkoplje, ponese s seboj v vrt, kjer jih je na stotine ter tudi na tisoče, pak jih skupno poliva, neguje itd. Ako hočemo, da imamo za hrano dovolj raznih rib, ali jih ne plodimo v ribnjakih? Niso li cepiči tem boljši, čim večja je cepilnica? Ali nimamo v večjem ribnjaku tudi večjih rib v veliki množini? Tedaj, kakor je treba ribnjakov in cepičem cepilnic, ravno tako je tudi treba mladini šol.

III. (IX.)

V šole se ima pošiljati vsa mladina.

Šole pa niso samo za nekatere bolj imovite ali tako imenovane bolj odlične, ampak za vse, plemenite in neplemenite, bogate in uboge otroke obojega spola. To pa zato, ker je

1. vsem ljudem, kar jih je na svetu, jedna in ista svrha, namreč ta, da bodo ljudje, t. j. stvari razumne, gospodarji vsem stvarjem, da bodo podoba božja. Tedaj je vsem treba, da se vadijo v umetnostih, v npravstvenosti in nabožnosti, da se s tem pripravijo za tisto življenje, po katerem težimo vsi.

2. Ne vemo, kak namen je Bog komu odredil, in zakaj hoče koga porabiti. To pa vemo, da si odbira po sodbi svoje slave pogosto najsiromašnejše, najbolj prezirane in najneznatnejše ljudi. Zavaljo tega storimo, kakor dela solnce na nebu, ki sveti vsej zemlji, razsvetljuječ in ogrevajoč vse, da vse, kar more živeti, rasti, cvesti in nositi plod, — živi, raste, cvete in plodi.

3. Niti na to se ni treba ozirati, ako se nam zdi, da je kdo bedast, topast in za nauk nesposoben. Imamo dovolj vzgledov, da so marsikateri, ki so bili čuda bedasti, v vednosti vender le napredovali ter sposobnejše ostavljali za seboj; s tem pa so ob enem dokazali, da velika stanovitnost premaga in prežene vse zapreke. Kolikokrat se prigodi, da je marsikdo za svojih mladih let zdravega telesa ter raste dobro, kasneje pa se pohabi in ostane pokveka; narobe pa so drugi za svoje mladosti pohabljeni, pozneje pa se razvijó v junake. Ravno tako je marsikateri spočetka bistroumen in sposoben, ali kasneje postane bedast; zopet drugemu je spočetka vse težko, ko pa prične razumevati, umeva vse bolj lahko. V vrtu imamo skupaj drevesa, ki rode zgodnji, poznejši in srednji sad; vse se izplača s časom, da tukaj ne stojé zastonj. Ravno tako imamo v šoli odprtih in slaboumnih glav?

4. Nobenega vzroka ni, zakaj da se ženski spol (da tudi o njem posebej kaj rečem) izključuje od znanja jezikov in od modrosti. Vsaj so ženske ravno tako ljudje, podoba božja, kakor mi; one so delničarice milosti in bodočega kraljestva, kakor mi; one so še bolj nadarjene s sposobnostimi, da razumevajo nauk; dà, one so pogosto nadarjene z večjo nežnostjo, kakor možki. Bog jih včasih uporablja, da vodijo in upravljajo ljudi, kraje, gosposke in cela kraljestva; da svetujejo kraljem in knezom; da so izvrstni zdravniki, da mazilijo ljudi; da bodo prorokinje in da slednjič po njih kaznuje duhovnike in vladike. Zakaj jih tedaj seznanjamo samo

z abecedo, pozneje jih pa podimo od knjig? Mar se bojimo ukaželjnosti in sničavosti? Čim globočje jih uvedemo v posel duševni, tem manjša bode njih ukaželjnost in sničavost, ki izvira samo iz prazne misli. Ali ne smemo jim dajati pre-raznoličnih knjig, kakor možki mladeži (da se do zdaj ni pazilo in gledalo na to, pač je žalostno), temveč dati jim moramo take knjige v roke, katere so jim pomoč in sredstvo, da se priuče poznavati božja dela in da iz njih zajemajo pravo modrost, krepost in pobožnost.

IV. (X.)

Mladina naj se po šolah poučuje v vsem.

Pametno je izpregovoril oni, ki je šole hvaleč rekel, da so delavnice ljudi; s tem se tudi najbolj označuje njihova prava svrha in dolžnost, t. j. iz ljudi narejati ljudi. Kaj pomeni človek postati, omenili smo že večkrat; namreč človek ima biti prosvetljen, kreposten in pobožen. Da pa moremo to troje narediti le iz mladine, hočemo tudi dokazati. Temelj temu je:

1. v stvareh samih, med katerimi se nahajamo, ter s katerimi se bavimo in baviti morajo vsi ljudje.

2. V nas samih.

3. V Jezusu Kristusu, v tej sovršeni podobi naše sovršenosti.

Temu trojemu je temelj v stvareh samih, kar jih človek vidi okoli sebe in kar jih more spoznavati, tako, da te stvari ne morejo nikakor drugače biti razdeljene in porazmeščene, kakor na troje.

Nekatere so tako nameščene, da jih more človek samo opazovati, kakor nebo, zemljo in vse, kar se nahaja na njiu.

Druge mu je zopet treba izvrševati, kakor ustrahovanje (disciplino), katerega se ima držati v sebi samem ter izvan sebe med drugimi stvarmi.

A slednjič so stvari, katere ima prejemati in uporabljati tukaj in večno, kakor n. pr. milost in božji blagoslov.

Ako tedaj hoče, da zadovoljuje vsem tem stvarjem, med katere je postavljen, z namenom, da jih ogleduje, mora se naučiti spoznavati vse ono, kar mu je opazovati; potem mora izvrševati to svojo nalogo ter naposled prejemati in uporabljati ono, kar mu v sebi samem, kot v studenci vsake sladkosti, ponuja nebeški učitelj, milostnik — Bog.

V čem naj se tedaj mladina poučuje po šolah? Odgovor: V vsem.

A kaj to pomeni, v vsem? Odgovor:

Vse, kar	{	je;	a to moramo spoznavati;
		nam je dolžnost;	a to je treba izvrševati;
		daje milost božjo;	a to je treba prejemati.

tedaj	{	vé, kaj in kako je kaka stvar na svetu;	a to {	prosveta ali znanost;			
					se trudi, da stori ono, kar mu je storiti v vsaki priliki;	se {	krepost;

Kot dodatek, kras in venec vsemu temu je govorništvo, s katerim more človek o vsem trojem razumljivo, prijetno in temeljito pripovedovati svojim bližnjim, da more tudi nje obraževati. Smatrajoč pa govorništvo samo kot del znanosti, preostaje nam tedaj samo to troje: znanost, krepost in nabožnost.

I. Kdor torej teži po znanosti ali prosveti, treba mu je poznati:

A) razlike med stvarmi, a te so:

a) bistvene, in ta bistvenost je v njih samih. Bistvene stvari so:

1. duhovne: Bog, angelji, duša; o teh uči bogoslovje (teologija);
2. telesne, namreč vse, kar se more videti; o teh govori prirodoslovje (fizika);

b) slučajne, ki imajo svoj temelj samo v prejšnjih, in te so:

1. Število; s tem se bavi računstvo (aritmetika).
2. Velikost; daljava širina in višina; tega nas uči zemljemerstvo (geometrija).
3. Oblika, slika in krasota. O tem nas poučuje vidoznanstvo (optika).
4. Razlika med glasovi in njihova ugodnost; o tem nas uči glasboslovje (muzika).
5. Razna umetna dela, o katerih govori strojeslovje (mehanika).
6. Prostor v svetu:
  - a*) višji, to je nebeški obok. O njem govori zvezdoznanstvo (astronomija);
  - β*) nižji, to je zemeljska površina, to razmotrava zemljepisje (geografija).
7. Čas sveta, in to s strani
  - a*) teka samega. To nam označuje časoslovje (kronologija),
  - β*) dogodkov, v njem se zgodivših; o njih pripoveduje zgodovina (historija).

B) Način, po katerem se razmišljuje o njih; o tem nas uči razumoslovje (dijalektika).

II. Kdor želi doseči krepost, znati mora:

A) Kako mu je potrebno obnašati se, da bode okrašen s krepostimi; o tem nas uči npravstvenost (etika).

B) Kakov naj bode v družbi:

a) v domači; o tem govori nauk o gospodarstvu (ekonomija);

b) v občini (v upravi občine); državništvo (politika).

III. Nabožnost, v čem obstoji, razpravlja pouk o nabožnosti (praksa teologična).

Kdor se hoče v govorništvu izuriti, mora se učiti, da svoje misli izražuje:

Aa) Z jezikom; to zovemo govoriti.

Bb) S peresom; to znači pisati.

Ba) Pravilno; o tem nas poučuje slovnica (gramatika).

Bb) Nakičeno (olepšano); o tem nas poučuje:

1. Nauk o slogu (stilistika),

2. Pesništvo (poetika).

Bc) Krepko; tega nas uči besedništvo (oratorija).

C) Jezikov več nego jednega, to je:

a) materin, za vsakdanjo porabo;

b) tuji:

a) zaradi občevanja z narodi, kolikor je nam Čehom potrebno

1. zaradi sosedstva z Nemci, nemški;

2. zaradi razgovora z drugimi narodi, latinski.

β) Zavoljo knjig, katere v izvirniku obsezajo božjo modrost, kakor sta jezika grški in hebrejski.

Glej, tako se stvari dele same; in ravno tako tudi naše vadbe v njih. Opazujmo se sami in našli bomo v sebi temelj, da se na znanost, krepkost in pobožnost naslanja sleharna naša sovršenost. Našli pa bomo ta temelj, ako motrimo tudi bistvenost svoje duše, ali pa svrho, zaradi katere smo ustvarjeni.

Bog nam je vdihnil dušo, ki tedaj pripada in mora pripadati Bogu, ker vsaka stvar se z naravno svojo krepkostjo zopet vrača k svojemu izviru. Najglavnejša naša dolžnost je tedaj, da ohranjujemo svojo dušo v Bogu, ter to v ljubezni, v upanji, v poslušnosti itd. Vse to se z jedno besedo zove nabožnost. Duša pa ima zopet dve glavni sili v sebi: razum, da preiskuje in razločuje razlike med to in ono stvarjo, in voljo, da ljubi in izvršuje vse, kar je dobrega, ter beži od vsakega zla. Razum se tedaj mora razsvetljevati zbog dovršenega spoznavanja, volja pa pripravljati, da ljubi dobro ter se ogiba hudega. Ker je tedaj naša duša jedinstvena, ne sme razkosavati, niti trgati onega, kar jo podpira v tem trojem.

Ako pa uvažamo, čemu je človek na svetu, najdemo prvič, da za to, da služi Bogu, drugim stvarjem in sebi; drugič pa, da se s tem in v tem razveseljuje.

Hoče li pa človek biti sposoben za sebe, za bližnjega in za Boga, imeti mora za Boga nabožnost, za bližnjega npravstvenost in za sebe vednosti. Vse to mora biti tako spojeno, da človek ni samo sam za sebe naobražen, nego tudi kreposten in nabožen. Takisto ni bližnjemu na korist samo

njegova npravstvenost, ampak tudi vednost in nabožnost njegova. A ne samo nabožnost, nego tudi vednost in krepost imajo služiti Bogu na slavo, in v istini tudi služijo.

Ako človek išče veselja (za to je tudi ustvarjen, da se kakor božja podoba razveseljuje v tem blaženstvu), našel je bode ravno tako v tem trojem. Opazujmo to bližje in spoznali bodemo, da to ni drugače. Veselje je gotovo dvojno, namreč telesno in duševno. Pravo telesno veselje sestoji v zdravji, v svežesti in krepkosti udov, v okusu jedi in pijač, v spanji in v ugodnem odmoru. Ali vse to mora pri človeku biti zmerno in pametno. Nezmernost (katero nespametna človeška brezzumnost zove veselje) se vsemu temu upira, oslabi zdravje, kvari okus in prouzročuje členotresje, hromost, krčenje, hude bolečine in druge bolezni — ter naposled prezgodno smrt. Zmerni ljudje živé dolgo, vedno so sveži in dobre volje, vse jedi so jim okusne, naj jedó suh kruh, zelišča, ali pijejo samo vodo; počitek jim razveseljuje prijetne sanje, a zopet se veselo ter radostno vzbudé iz sna ter opravljajo svoje posle. Torej je pravo telesno veselje moči najti jedino le pri zmernih ljudeh.

Duša pa more imeti trojno veselje, in sicer: jedno v raznih stvareh okoli sebe, drugo v sami sebi in tretje v Bogu.

Veselje v stvareh je tista prijetnost, katero prosvetljen človek čuti, opazujoč različne stvari. Kamor koli se obrne, kar koli zagleda in začne opazovati, povsod najde neko prijetnost, katera mu odpira srce. A to je ono, kar je Salomon izrekel v modrosti: njen stan ni težak, poleg nje stanovanje ni bolno, temveč tolažilno in veselo (Modr. 8, 16.).

To troje namreč: prosveta, krepost in nabožnost, trije so studenci, iz katerih tekó najpopolnejšega veselja izviri.

Da se to troje ima naobraževati v vseh ljudeh, pokazal je slednjič s svojim vzgledom naš najmilejši odrešenik, ta v človeškem telesu (da nam pokaže za vse vzgled) pokazavši se Bog. O njem je jasno napisano, da napreduje z vekom in v rasti, napredujoč skupno z modrostjo in milostjo v Bogu in v ljudeh, kjer to troje očitno vidimo skupno. Ker

modrost je prosvetljenje misli. Kaj nam pripravlja milost pri ljudeh, ako ne npravstvenost in plemenit značaj? Kaj nam daje milost pri Bogu, ako ne strah gospodov? To je iskrena, naravna, resnobna in vroča nabožnost. To dejanski občutimo na sebi, kar tudi na Jezusu Kristusu; ker on je najsovršenejša podoba vsakojake sovršnosti; to vidimo v njem, ker veli: „Učite se od mene!“

Zavoljo tega se to troje trga nesrečno, kjerkoli se trga. Ker, kaj je vednost, ako ni nakičena s krepostimi? Kar pravi Salomon o krasni ženi brez razuma, to se more izreči ob učenjaku brez npravstvenosti: „Zlata kozica, svinje v ustih, to je vednost v nekrepostnem človeku“. (Prip. Sal. 11, 22.) Kakor se dragi kameni ne okujejo s svincem, ampak z zlatom, da se potem oboje sveti lepše, tako se tudi znanost ne sme spajati s surovostjo, temveč s potrebno npravstvenostjo, da se vzajemno kinča in zaljša. Kadar se pa obojemu pridruži prava notranja pobožnost, postane sovršeno vse troje. Kakor je strah božji začetek in konec modrosti, ravno tako je vrh in venec modrosti in vsej znanosti; kajti sovršena modrost je: bati se Gospoda (Prip. 1. Sirah itd.).

V. (XI.)

Do sedaj ni bilo sposobnih šol.

Prava šola je ona, v kateri se ljudski duh prosvetljuje s pravim znanjem vseh stvari; kjer se narava in običaji urejujejo v blago jedinost in v sklad, kjer se srce v Bogu vkorenini s krepko koreniko ter jezik usposobljuje za različno milo zgovornost. Oh! človek, sodi sam, ni li to nekaj velikega, svoj razum prirediti in usposobiti za spoznavanje različnih stvari, da ti ne bode nič skritega na zemlji, pod zemljo, v vodah, v zraku, na zvezdah in nad zvezdami ter v propadih; da veš tudi: kaj, kdaj, kje, kako, čemu je in biva? Ni mar to mnogo, razumeti vse, kar koli imajo v lasti ljudje v svojih znanostih, da bi mogel tudi v obrtniški spo-

sobnosti, morda tudi bolje in temeljiteje presojevati in govoriti, nego sam obrtnik? Ali ni mnogo, ako poneseš svoje misli na vse zemeljske strani, tako, da gledaš različne njene narode, pokrajine, kraje, gore, reke, zalive, otoke itd., kadar se ti zljubi? Ni li čudovito, ko imaš pred očmi sliko vseh prošlih vekov, da moreš, kadar li hočeš, opazovati različnega ljudskega rodu, narodov, pokrajin, krajev itd. čine, dogodke, menjave, borbe, vojske, zmage, z jedno besedo razna podjetja, kako so se vršila ali kako ne? Mar ni mnogo, čitati različnih narodov knjige, pa poizvedovati, kar imajo v svojih zakladnicah; a to tako, da so ti jasni vsi viri vseh jezikov, pa da umeš nakičeno govoriti, kadar si pri volji? To so v resnici velike stvari. Ali še večja je ona, samega sebe tako urediti, in to znotraj, v naravi in v svojih nagnenostih, kakor tudi zunaj v navadah, v činih in v kretanji, da bodeš slika umetno narejenega godbenega stroja, katerega vse strune vzajemno dobro doné ter mile glasove davajo iz sebe. Ker to je in to hoče reči: biti v pravem pomenu nrvstven in vsestranski kreposten. Ali največja stvar, ki presega oboje, to je občutiti v Bogu poželenje za večne slasti, z Bogom se spojiti, Boga v srcu negovati in ž njim negovan biti. Vse to imajo učiti šole, vse tisto, veliko, brez izjeme, ter zato ravno morajo se zvati delavnice ljudskega oplemenjevanja.

O načinu ali o kakovosti takih šol poudarjam ono, kar si je Luter ne samo želel, temveč si tudi prizadeval, da se uresniči (l. 1525.), in sicer:

1. Šola se ima osnovati v vsakem mestu, v vsakem trgu in v vsaki vasi in to za vso mladež obojega spola (kako bi to moralo biti, razložilo se je že v III. poglavji). To se ima tako urediti, da se sleharnega dne poučuje mladina po dve uri v veronauku, v nrvstvenosti in v drugih znanostih, ki se bavijo z obrtom ali s kakim drugim poslom.

2. Da se najde lažji in ljubeznjivejši način poučevanja, s katerim se mladina ne sme strašiti, temveč se mora k temu privabiti tako, da jej učenje v šoli ne prizadeva nobene

težave, ter da uvidi sama, da je v šoli prijetneje, kakor pa cel dan po ulicah skakati, igrati za gumbce, žogo metati itd.

Mar ni lepo svetoval, lepo in kot potrebno izumel ta veliki mož? Ali, kje je povsem do sedaj taka šola? Kdo jo je videl, kje li je tista privabljiva metoda?

I. Povsod jih ni bilo.

II. A kjer so tudi bile, niso bile za vse otroke, temveč samo za nekatere, za bogatejše, in sicer zbog tega, ker so bile drage. Siromašnejše otroke so zanemarjali; zato se pogosto marsikaka bistra glavica ni mogla razviti.

III. Tiste otroke pa, ki so hodili v šole, poučevali so tako nespretno, da so šole bile bolj podobne mučilnicam, nego učilnicam, zavoljo tega so mnogi, katere so preplašile knjige, šli raje k rokodelstvu ali kam drugam.

IV. A kateri so ostali v šoli, ali katere so prisilili k učenju, s tistimi se ni postopalo posebno spodobno, pogosto neumno in skoraj narobe. Ker v čemer bi se moralo najprej naobraževati, na to se je uprav najprej pozabljalo. Mislim, da se ima pred vsem kot temelj vsemu položiti nabožnost in pravi strah božji, za tem pa se ima npravstvenost in krepost kakor plemeniti cepiči vcepiti v mladež ter se ista vežbati v znanosti in v drugih vednostih. Pravim, da se na ono dvoje naravnost pozablja — in to ne samo v naših ljudskih šolah, ampak tudi v velikih, v katerih bi moral biti vrhunec ljudskega vežbanja, vrhunec sovršenosti. — Toda iz njih niso prišla krotka, nabožna jagnjeta, ampak priprosta žrebeta, divji osli in neukročene mule. Namesto milih, dobro urejenih običajev in šeg, iznašli so nakičenih krojev. Poleg tega so oči in roke izvežbane za preživo uljudnost in ničemurnost, ne misleč na to, da bi se v nje morali ugledati, kakor v zrcalo pameti, čistosti, kesanja, uljudnosti, resničnosti, potrpežljivosti, vzdržljivosti itd. — Šole so se bavile le z vežbanjem v znanostih. Toda kako in s kakšnim vspehom?

V. S tem, kar bi človeški duh mogel v enem letu zapopasti, bavila se je mladina pet, deset in še več let. Kar bi se moglo lepo in ugodno uvesti v človeški duh ter kakor s čopičem naslikati, to se vanj ni samo tiskalo in tlačilo,

temveč uprav nabijalo, dolblo in vrtalo. Kar bi se moglo nazorno in jasno predočiti, to se je predstavljalo temno, okorno, zapleteno in zmedeno, kakor da bi bile pravljice.

VI. Ker se je po šolah delalo na ta način, bilo je malo učiteljev sposobnih; a večkrat je še ta sposobnost bila le prisiljena. Ker glej, tudi iz velikih šol izhajajo vednosti, povsem le slabo dišeče; strogo učenega, ki bi mogel iz predloženih predmetov dostati izpit, v tisoč slučajih ne bi našli niti jednega. Kako pa je to pri nas? Iz naših šol (sicer je sramota priznati; ali, da se prizna istina, sili nas tudi zavest in naše podjetje) bi redko kdo izumel kake bistvene početke. Naša mladež žrtvuje vsa svoja šolska leta čitanju, pisanju, trohico petju in številjenju. Vlovi li kateri malo latinščine ali nemščine, s tem je koristil jedino sebi, toda pri tem je potratil svoj mladi čas; dalje in višje kreniti ni niti mogel, niti znal; nasprotno, niti bi ne razumel, da se more kje nadaljevati.

Sploh pa vse to jadikovanje nam nič ne pomaga; kar je minulo, to je že davno za nami. Kar nas je ostarelih, nobeden se ne bode pomladil tako, da bi mogel znova živeti ter se za življenje oskrbeti z novimi pripravami; tu ti ne pomore nikdo. Preostaje torej samo jedina možnost, da svoji deci in svojim naslednikom svetujemo v vsem, kar se more; da jim ne pokažemo samo, kje smo mi ali naši voditelji grešili, temveč jih med drugim napotimo na prava pota, katera ne vodijo k onim napakam.

A to se bode zgodilo v ime in z vzgajanjem tistega, kateri ne zna naših hib samo preštovati, temveč tudi popravljati, kateri zajedno ume vse naše grbe poravnati.

VI. (XII.)

Šole se morejo in morajo popraviti.

Ostarele slabosti je težko ozdraviti, večkrat skoro nemogoče. Ako se kdo ponudi bolniku ter mu obljubi, da ga hoče ozdraviti; tedaj bolnik že težko pričakuje, da ga začne zdraviti; seosebno ako opaža, da njegov namen ne izvira iz

kake slepe slušnje, temveč iz razuma. Tudi nam je tedaj v tem nenavadnem podjetju pokazati že naprej, kaj obetamo in kakov temelj imamo. Obljubimo pa šole tako urediti, da se

I. sleharen človek (razen, ako mu Bog ni podelil duha in razuma) uči vsega onega, kar se je navedlo spočetka 4. in 5. poglavja.

II. Da poleg telesa vzraste tudi duh človeški, recimo, da se do 24. leta priuči vsemu, česar je človeku mogoče razumeti.

III. Da se to znanje doseže, ne gre, da se mladež tolče, tepe, mrcvari, nad njo vpije, da joka, — sploh da se ž njo grdo ravna, — ampak tu je treba potruditi se, da je vse poučevanje in vežbanje milo, ljubko in ljubeznjivo. Nadalje hočemo, da človek v znanosti tako na lahko in nehotno napreduje in raste, kakor to biva v njegovem telesu, kjer napreduje in raste sam iz sebe; a nikdo mu ne razteguje udov, nikdo ga ne opominja, nikdo ne sili na to. Ali kakor se ima telo utrjevati z jedjo in s pijačo, s spanjem in z drugimi potrebnimi ugodnostimi, tako je tudi treba, da se hrani duša s tem, kar je zanjo.

IV. Znanost ne sme biti le površna, t. j. ne samo takova, da se le nekaj za drugimi ponavlja in blebeta, temveč vsakdo mora vsako stvar iz najboljšega temelja razumeti, in to popolnoma tako, da, kar zna, zna v resnici, kar ume, ume tako stanovitno, kakor, kar vidi, da vidi, kar drži, da obdrži.

Toda, kdo bode to veroval prej, nego se prepriča o tem? V tem imajo ljudje posebne lastnosti, da se namreč prej čudijo temu, nego li se je kaj velikega izumelo. Ko pa se je stvar izvela, smatrajo jo vsi za lahko ter se zopét čudijo, da se že poprej ni iznašla.

Ko je Arhimed videl, kako množica ljudi silovito in nespretno postopa z ladjo, katero je dal napraviti kralj Hjeron, hoteč jo spustiti v vodo, obljubi kralju, vse tako prirediti, da jo bode mogel kralj sam z jedno roko spraviti v vodo. Kralj ni hotel tega verovati, ker je imel to samo za šalo, dokler se naposled ni o tem prepričal na svojo veliko čudo. Ko je Ivan Faust, izumitelj tiskarnice, začel pripo-

vedovati, kako more jeden človek v jednem tednu napraviti več knjig, nego je poprej moglo to napisati deset pisarjev v celem letu, ter da bodo te knjige lepše, vse jednake, in če popravlja jedno, da s tem popravi vse skupno itd., — nikdo mu ni verjel in tudi ne razumel, da bi to bilo mogoče? Najbrž je to marsikdo imel za šalo ali pa za priprosto samohvalo. Toda dejanje je dokazalo resnico, in sedaj vé to tudi deca in se lahko prepriča o tem.

Če bi Bartold Schwarz, izumitelj smodnika, prišel med strelce, rekel bi: Vaši loki in vaše prače niso nič vredne; jaz vam hočem pokazati orodje, katero bode brez človeške pomoči samo bljuvalo ogenj, kamenje, železo in svinec, in to veliko dalje, kakor vaši loki; ta priprava bode bolj mirno a tudi bolj krepko rušila velike zidove itd.; — kdo bi se mu ne bil smejal? Tako je pač navadno, da se za čudovite in nemogoče smatrajo stvari, katerih še nismo videli.

Drugače tudi pri tem novem podjetji ne bode (ker smo se o tem že nekoliko prepričali), in če tudi se komu marsikaj porodi v možjanih. Kako to, da so še ljudje, kateri morejo šolam ugovarjati: ti vaši abecedniki, ti vaši Donati*), te vaše slovnice, vse vaše priprave, ves vaš način poučevanje ne velja nič; tratite čas, mučite in kvarite ž njimi mladino; s tem popolnoma zaprečite pot njej in sebi za daljno usovrševanje.

Drugače, vse drugače mora to biti. Za kar vi deset let potrebujete, more se zgoditi v jednem letu; s čimer mučite, to se lahko zgodi igraje in z zabavo; kar zapuščate raztresenega, more se dopolniti itd. Zavoljo tega se bode vse jasno pokazalo, da more to vsak razumen človek kakor svojih deset prstov razvideti; zaradi tega se bode vse razdelilo primerno na pripravne dele.

Da je človeku mogoče vse znati, in sicer lahko in zanesljivo, temu je (javno rečeno) jedini, čvrsti, popolni in neovrgljivi dokaz ta, ker je za to rojen, da bode nabožen, kreposten, razumen in prosvetljen; tedaj mu je vse to pri-

*) Tako se je zvala latinska slovnica, katero je spisal neki Donat.

rojeno. A kar je kateri stvari prirojenega, to jej ni samo mogoče, nego tudi lahko in prijetno; bilo bi pa zanjo kvar in muka, če bi se upirala temu. Na primer:

Tica je ustvarjena za letanje, na to je ni treba siliti; ravno tako ne ribe, da plava, niti drugih živali, da se gibljejo.

Tako tudi vode ni treba siliti, da teče navzdol; ne ognja, da gori, ako ima v sebi kaj masti in suhote ter potrebnega prepriha. Tako tudi ni treba siliti okroglega kamena, da se trkla z višine v nižavo; niti očesa ali zrcala, da vidi, kar se mu predstavlja; niti zrna, da klije, ako ga vtakneš v vlago? Vsaka stvar teži sama po tem, za kar je od prirode ustvarjena, in če se jej ne zapreči, dela to neprestano.

Da pa ima človek za nabožnost, krepost, znanost sam v sebi lastno in prirojeno moč, voljo in nagnenje, kakor voda, da teče, ogenj, da gori, tica, da leta, riba, da plava, to smo razpravljali že poprej. Tu nam je popraviti samo to, kar nekateri mislijo, da se ne sme dopuščati, in tako hočemo njihove ugovore tudi pobiti.

1. Pravijo, da se od vsakega drevesa ne more dobiti platišče. Odgovarjam: Iz vsakega človeka more postati človek, ako se v to ne meša kakšen kvaritelj.

2. Ako praviš (kar storé mnogi): Po notranjem so naše moči oslabele z grehom v raji. Odgovarjam: Ali nam niso vzete; tudi telo je pokvarjeno in oslabele, toda moremo je zopet dovesti, da hodi, da beži in da bistveno opravlja različne posle. Kakor sta Adam in Eva precej, ko sta bila ustvarjena, mogla in znala hoditi, stvari razumevati in o njih govoriti (zadobila sta popolno in zrelo dušo in telo); tako mi po grehu ne moremo niti razumeti, niti govoriti, niti hoditi, dokler se tega ne naučimo. Ali iz tega še ne sledi, da bi se človek ne mogel drugače učiti, kakor na dolgo, težko in negotovo.

Ako se naučiš brez težkega posla tega, česar zahteva telo: jesti, piti, hoditi, delati to ali ono, plesati, boriti se itd., zakaj bi se tedaj ne mogel naučiti tudi kaj drugega, samo če imamo dober navod za to.

Konjar nauči v četrti leta konja lepo stopati, skakati, vrteti se, kakor pač jezdec hoče; glumač nauči medveda plešati, zajca bobnati, psa z orožjem se braniti itd. Marsikatera babica navadi srako, kosa, papigo oponašati človeške besede, peti pesmi itd., toda vse to proti narodi in v kratkem času, samo ako ima za to potrebne vzmožnosti. Ali bi se človek ne mogel vsega tega navaditi, k čemur ga naroda, da ne rečem pušča ali vodi, nego privlači? Več o tem govoriti, sramota je. Zato je treba sramovati se, ko bi se temu protivili, raje mislimo na sredstva in pota, s katerimi bi se vse to moglo izvesti.

3. Praviš: Ker stvari same na sebi niso lahke in umljive, zato jih vsi ne razumejo. Odgovarjam: Kaj ni lahko? So li tako nebarvene stvari na svetu, katere ne bi mogle v zrcalu odsevati in se izraževati? samo ako jih postaviš na pripravno mesto. Mar se nahajajo kakove stvari, katere ne bi se mogle napisati ali narisati na tabli? samo ako to piše ali riše, kdor to ume. Ali je na svetu kako seme ali kaka rastlina, katera ne bi se mogla v zemlji prijati ter rasti? da se le ve, kje, kaj in kako je sejati in saditi. Dodati hočem še to: Na svetu ni tako visokega zvonika, ne tako visoke gore, kamor se ne bi kdo mogel pospeti, samo ako mu napraviš ali izklešeš stopinje ali ogradiš vse z ograjo. Zakaj bi se po tem takem do višine človeškega umevanja ne mogel vspeti kjer koli in kdor koli zdravi, bistri, voljni, a to samo z naporom, z razbijanjem glave in z nevarnostjo. Iz tega še ne sledi, da je to človeški moči nemogoče, nego, da so stopinje neurejene, krive, luknjaste, raztrgane in nevarne (to je: način poučevanja je zamotan); očitvidno pa je, da se po dobrih, ravnih, dobro narejenih, polnih in urejenih stopinjah more vsakdo pospeti najvišje.

4. Praviš: Mnogi imajo puhle glave, teh ne moreš ničesa naučiti. Na to odgovarjam: Težko se kje nahaja tako zamazano in hrapavo zrcalo, da bi se v njem ne mogle prikazati slike, in če je tudi temno. Težko je dobiti tako hrapave table, da bi se na njej nikakor ne moglo pisati ali risati. Ako je tabla hrapava, treba jo je pogladiti; vedno pa je mo-

goče nekaj napraviti, da je vender le za rabo. Tako se more vsa mladina vedno prosvetljevati, brusiti in gladiti, tako, da se bodo vsi vsemu priučili (v tem sem prav žilav, ker imam čvrst temelj). Na zvršetku se pokaže le ta razlika, da slaboumnejši vender le zapopadejo vsaj to, kar so se bili učili; bolj razumnejši pa, ki so se učili in vežbali, da razne stvari precej najdejo iz najglobočjega temelja, priučé se vsega čim dalje, tem globočje, ogledujejo vse bolj natančno ter sami izumljajo novih stvari v lastno duševno veselje, oznanjujoč s tem slavo in modrost božjo.

V ostalem recimo še to, da nekatere glave niso za učenje sposobne, kakor vsako drevo ni sposobno za platišče. Zato vse, kar tukaj razpravljamo, velja za boljše ali zdrave glave, kakeršnih je z božjo milostjo največ v narodu našem. Mi vidimo prav malo slaboumnih, za nič sposobnih ljudi, kakor jih je tudi prav malo pohabljenih (hromih, bebastih in slepih). Ako si slep, hrom, gluhi, ako si nežnega zdravja, to izvira največkrat od neprevidnega negovanja. Pogreški nimajo tedaj niti v Bogu niti v naravi svojega izvira.

5. Tudi se še ugovarja, da marsikateri imajo pač sposobnost za nauk, nimajo pa za to volje, tako, da jih je treba preveč siliti, kar je pa zelo mučno in brez vsake koristi. Na to odgovorjam: O nekem modrijanu se piše, da je imel dva učenca, jednega delavnega, toda topoumnega, a drugega bistroumnega, toda lenega. Prvi bi bil rad napredoval, ali ni mogel, drugi pa bi bil lahko, a ni hotel. Tu ni kriva priroda, temveč učitelji sami in sicer zato, ker se jim ni ljubilo učiti? Aristotel pravi, ljudem je prirojeno, da si iščejo znanja; a kaj je pravo, dokazali smo v prejšnjem poglavju. Včasih jih stariši sami s svojim božanjem privadijo na nemarnost. Pogosto so krivi tudi hudobni posli, ki pokvarijo otroke; večkrat zopet oni sami, ki so okusili ljubkost poslovanja ali dvorjanstva, neuvažujoč prave ljubkosti duha (kakor bi se jezik napojil s kako grenkostjo, ne čuteč sladkosti); iz tega sledi, da ne želé, česar ne poznajo.

A kako postopajo učitelji, ki bi morali iztrebiti in popraviti vse že spočetka. Je li kateri pomislil, da je jednak

strugarju, ki vse lepo oteše poprej, predno jame stružiti? ali jednak kovaču, da si železo poprej omehča, predno začne kovati? ali kakor suknjar, ki volno prej opere, osnaži, stepe, nego jo začne presti in tkati? ali kakor črevljar, kateri si prej priredi kožo, nategne jo in ugladi? itd. Tako, pravijo, stori učitelj najprej, da je dijak voljan, željan in sposoben. Komu je to palo na um? Vsak, kakor ga najde, takoj pade nanj; precej ti struži, precej kuje, precej prede, precej tke, precej nategne na kopito, precej zahteva, da je vse gladko in sijajno; in če to ne gre (in kako bi tudi šlo?) jezi se, bije, tolče in brca. Pak se še čudimo, da se sploh še dobi kdo, komur je to zoprno? Čudimo se raje, da more sploh kdo prenašati tako stvar.

Imamo tudi razloge, da jamemo jasneje govoriti o različnosti glav, in to poleg sposobnosti in značaja. Nekateri so v resnici bistrourni, drugi topi in neumni; nekateri so ukaželjni, drugim gre misel od knjig na rokodelstvo, trgovino itd.; nekateri so popustljivi in pripravljeni, drugi svojevoljni in osorni. Iz tega ravno sledi trojno razno usposobljenje glav.

Bistrourni, voljni in popustljivi so po vsem in za vse sposobni; tem ni treba drugega, nego da se jim ponudi gradivo za umevanje. Ti rastó, kakor dobro vspeva-joče drevo, da jih je veselje gledati. Toda moramo biti oprezni, da vemo, kaj, kako in doklej jim je treba ponujati, da se precej spočetka ne pretegnejo in ne prenehajo.

Drugi so ostrourni, ali nemarni; no, ti se ne protivijo; treba jih je vsodbujati ter često hvaliti njih vspehe.

Tretji so ostrourni in voljni, ali svojevoljni, ter bi delali, kar se njim poljubi. Do takih nimamo zaupanja. Učitelji jih nimajo radi. Taki so pa navadno najboljši učenci, kakor je že pokazal Temistoklej, knez atenski. V svoji mladosti je bil silno plahih običajev, proti starišem in učiteljem osoren; kasneje se je izpremenil ter je postal moder človek. Čudečim se na tej izpremibi, rekel je, da čim bolj plaho je žrebe, tem boljše bode v konjušnici, samo ako je zna kdo ukrotiti. To se je tudi pokazalo pri Aleksandrovem konji Bucefalu. Nekdo namreč pripelje njegovemu očetu lepega, a

jako divjega konja na prodaj. Toda nikogar ni trpel na sebi; vsakega jahača je stresel raz sebe. Zato ga Filip ni maral vzeti. Zdaj pa pristopi Aleksander in pravi: Škoda lepe živali, naj poskusim še jaz. Oče v to dovoli. Aleksander ga gladi toliko časa, da ga konj pusti nase. Ž njim krene polagoma proti solncu, da ni videl svoje sence (te se je konj namreč bal); naposled ga vspodobde z ostrogama, ter zdirjata v tek. Na ta način ga je ukrotil. Ta konj je bil pozneje tako izvrsten, da ga je Aleksander rabil v vseh vojskah, ker ni imel boljšega. Plutarh, spominjajoč se tega dogodka, dostavlja:

To nas uči, da mnogo sposobnih glav propade zavoljo nesposobnosti učiteljev, kateri delajo iz konja osle in ne znajo ravnati s hrabrimi duhovi.

Četrtri so voljni in željni, toda bedasti in topi. Taki morejo vender le dohajati in posnemati druge, ako se jim pomaga v njihovi slabosti, ako jih ne preobložimo, in ako se jim ponudi roka pomočnica v slučajih, kadar bi vender le omagovali. Te vrste učenci dospó kasneje do svojega smotra, ali so potem tudi mnogo stalnejši; jednaki so poznemu sadu, ki se tudi drži več časa. Na svincu se tudi težje riše, a te črte so stalnejše, kakor na vosku. Tako tudi oni navadno dalje živé, kakor ostroumni, pa ne pozabijo tako lehko, čemur se jedenkrat priučé.

Peti so bedasti in nevoljni. No, če niso osorni, dadó se še popraviti; ali potem so zares pripravni, v svojem poslu pa strpljivi.

Šesti so bedasti in poleg tega še uporni. Takovi so redko kaj vredni. Vsaka stvar na svetu se more s čim vladati. Divjake pocepimo, in so potem plemenita drevesa. Zavoljo tega se ne sme popolnoma obupati, nego treba je, da se upornost vsaj iztrebljuje. Ako teh učencev ne moreš ukrotiti, vedi, da so grčasta debla, zastonj se trudiš, da bi iz njih napravil goži ali naredil kipe. Nerodovitno zemljo, napisal je Katon, niti ni vredno obdelavati, niti se je dotikati s plugom. Ali takih nesposobnih bitij imamo izmed tisoč prav malo, za kar bodi milemu Bogu hvala.

Torej: Kako se deca porajajo, na to nima nikdo upliva; toda da bodo z dobro vzgojo dobra, to je zavisno od nas, pravi Plutarh. Dober vrtnik gleda na to, da iz divjaka naredi dobro sadno, plemenito drevo. Da bode mladež sposobna in značajna, mora se skupno in po enakem načinu vežbati, kar dokazuje sledeče:

1. Ker imajo vsi ljudje jedno naravo ter za to jednaka orodja, seosebno zunanja čutila, na znotraj pa razum, pamet, voljo itd.

2. Ker se imajo vsi poučevati za jedno svrho, namreč za svetost in modrost.

3. Ker vsi ti značaji niso nič drugega, nego odstop od prirodnega ravnotežja, bodi si gori ali doli, na levi ali desni; kakor je pač bolezen telesa, ako je v kakem udu preveč vročine ali hladú, vlage ali suhote. Na čem je n. pr. osnovana bistrournost, ako ne na tankosti in okretnosti hlapov v možjanih? Kaj je topost duha, ako ne gosti in temni hlapovi v možjanih, kateri se morajo s pogostim prezračevanjem duha razganjati in bistriti? Kaj je svojeglavnost in upornost, ako ne preobilna hrabrost srca in čvrstost, kateri je treba, da se oslabi? Kaj je lenoba in nemarnost, nego prevelika slabost srca, ki potrebuje, da se krepí. Tisto zdravljenje je najpopolnejše, ki ne zdravi protivnosti s protivnostjo (ker s tem nastane še večja borba), nego se trudi, da je vse složno in da se vse premeša, tako, da se z jedne strani ne prehvali, a z druge zopet ni preobilnosti. Za človeški duh pa je tako zdravljenje najboljše, s katerim se preobilnost in nedostatek tako pomešata, da se okoli sredine vse poredi in da je v najboljšem soglasji. Zbog tega smo ta način priredili za srednje glave, kakeršnih je tudi največ.

Bolj občutljive in bistre je treba brzdati, da ne dozore prezgodaj. Na ta način bodo zaporedoma in polagoma korakali z drugimi. Tope pa je treba za ono dvojico poganjati. Pri teh se ni bati zmot, ker imajo trše možjane in se lažje morejo privaditi trdemu in težkemu poslu brez vsake škode.

VII. (XXVI.)

O šolskem ustrahovanju (disciplini).

Resnica je, da šola ne more biti brez ustrahovanja, kakor ne mlin brez vode. Ako se slednjemu odvzame voda, preneha mleti; in če v šoli ni pravega ustrahovanja, vse zastane. Ako se njiva ne osnaži škodljivega plevela, uniči se setev. Tudi neosnažena drevesa slabo rasto. Iz tega pa še ne sledi, da se mora v šoli vedno kričati in okrog sebe vedno otepati s palico, temveč čuvanje in paznost učitelja, kakor tudi učencev je v sleharni šoli neizogibno potrebno.

Posebno je važno, da se v šoli vzdrži red; — a to je le mogoče s previdnim nagovarjanjem in zapovedovanjem. Toda v obče strog red vzdržati se pravi, potruditi se, da se isti doseže s strogo besedo, z resno kaznijo. Zato je vzgojitelju mladine znati to troje: zakaj, čemu in kako kaznovati deco?

Nepokorneži in hudobneži se morajo v šoli manj ali več kaznovati; toda ne zato, ker so se pregrešili, ampak le zavoljo tega, da v bodoče ne bodo nič več ponavljali kaj jednakega. Zato stori to vedno brez strasti, jeze, sovraštva in sicer blago, mirno, iskreno, umno, odkritosrčno, da kaznjenec dobro vé in je tudi prepričan, da mu utegne tako ustrahovanje le koristiti. Toda nikdar ne kaznuj otroka v šoli zavoljo slabega napredka, ali zato, ako ni česa razumel, zapopadel ali storil. Pouk sam po sebi, ako je pravilno urejen, podaja mladini dovolj zanimivega povoda — tako, da se rada in z veseljem tega vadi, o čemer sliši v šoli. Ako je drugače, niso vzrok šolarji, ampak učitelji. Če ne umemo mladih glav umetno opozoriti nase, potem je vsako nasilje zaman. S samim tepežem se nikdar ne doseže ljubav do učenja; večkrat celó nevolja in mržnja do predmeta. Kakor hitro se zapazi mržnja do učenja, naj se ta skuša odpraviti ali pa zatreti s previdnim in zmernim ravnanjem. V tem pogledu nam podaje nebeško solnce dovolj primerov. V prvi pomladi sicer ono mladim rastlinam ne dá vsega, česar potrebujejo, nasprotno jih ovira

v rasti s svojo prehudo toplino. Šele potem, ko se je vse polagoma ogrelo, opomorejo si rastline, — in na to izlije solnce vso svojo moč na dorasle rastline, ki začno roditi obilen sad. Ravno tako ravna vrtnar z mladimi drevesci; pri teh ne rabi strgona, kosirja in noža, ker bi jim preveč škodovala prehode rane. Godec, hoteč na citrah, na plunki ali na goslih strune urediti tako, da se bodo glasile lepo ubrano, ne bode tolkel s pestjo ali s kakšnim cepcem po njih, tudi jih ne bode metal ob steno, ampak on uporablja svojo vednost toliko časa, da se vse strune glasé lepo ubrano. Tako je treba ravnati spočetka vsakega znanja in umevanja. Zlasti je treba vsestranske potrpežljivosti, dokler se deca ne sprijazni s stvarjo, s predmetom: čustva, razum, jezik.

Ako je pa včasih le treba ostrega ustrahovanja, doseže se to lahko na kak drug način, ne pa s tepenjem. Pogosto zadostuje ostra beseda ali javna graja. Tudi je dobro, če kažemo hvaleč na druge: „Glej, kako ta ali oni pridno pazi, kako si vse pravilno zapomni! Ti pa sedi tukaj, kakor štor!“ Ne škoduje, ako včasih kaznujemo z zasmehovanjem: „Glej, ti —, takó lehke stvari ne umeš? Menda si zopet s svojimi mislimi kje zunaj na potovanji?“ — Dobro je uvesti tedensko in mesečno tekmovanje med šolarji v pridnosti in pohvali. Pri tem je pač treba pazno in pravilno postopati, da tako tekmovanje ne postane sama igrača in celó šala, kar bi izvestno ne rodilo povoljnega vspeha. S tem naj se v istini vspodbuja prava ljubav do pohvale in strah pred grajo in pred preziranjem v vsakem oziru. Treba je torej, da je vzgojitelj vedno navzoč, da se ta zadeva brez ovinkov in resno izvršuje, — in da se lenuhi in nemarneži zares pokarajo in osramoté, pridni in ubogljivi pa javno pohvalijo.

Hujšo in ostrejšo kazen zaslužijo tisti, ki se pregreše zoper nравstvenost. Zato naj se strogo kaznuje:

1. brezbožnost, n. pr. bogokletje, nečistovanje ali kar koli je sploh zoper božje zapovedi;
2. upornost in navlaščna zlobnost, kadar bi kdo nalašč ne hotel storiti tega, kar mora, ako mu to zapové učitelj ali kdo starejši;

3. ošabnost in prevzetnost, ravno tako zavirljivost in nemarnost.

Prestopki prve vrste skrunijo božje veličastvo.

Druge vrste prestopki izpodkopavajo temelj vsem krepostim (ponižnosti in pokorščini).

Zadnje vrste prestopki pa ovirajo napredek v učenju.

Kar je zoper Boga, vse to je pregreha, ki zasluži najstrožjega ustrahovanja. Ako kdo stori nasproti ljudem ali samemu sebi kaj napačnega, zasluži ostro posvaritev. Pregreški zoper slovnico so le madeži, ki se izbrišejo z gobo graje.

Vse šolsko ustrahovanje naj meri na to, da se vzdrži spoštovanje do Boga, postrežljivost proti svojemu bližnjemu in marljivost v vseh opravilih za vsakdanje življenje.

Najlepši način za šolsko ustrahovanje nam kaže nebeško solnce, ki daje zemeljskim rastlinam:

1. vedno svetlobe in gorkote;
2. često dežja in vetrov;
3. včasih samo bliska in groma; to zadnje jim uprav tudi koristi.

Učitelj naj torej na ta način ravna tudi s svojo deco, naj jo popravlja in navaja k lepi in čednostni nrvstvenosti:

1. Z neprestanim vzgledom, podavajoč sam na sebi vedno živo sliko onega, kar se ima in ne sme storiti. Brez tega je prava vzgoja nemogoča.

2. S poučljivimi, opominjevalnimi in grajalnimi besedami. Pri tem naj učitelj-vzgojitelj vedno kaže ono očetovsko skrb in ljubezen do svojih učencev, vsled katere otroci v resnici opažajo dober namen vzgojnega poučevanja sploh, ki jim more le koristiti. Ako šolar ne spozna takega namena, in če v tem ni dovolj prepričan, jame šolsko ustrahovanje malo čislati in postavlja se mu celó po robu.

3. Če je naposled kateri izmed otrok res tako surovega vedenja, da nikakor ne zadostuje to milo ravnanje, naj se postopa z ostrejšimi sredstvi, ako sploh hočemo doseči, da jedenkrat postane zdrav ud človeške družbe. Ako jih učitelj sramoti še bolj, kakor smo zgoraj povedali, bode morebiti to

več pomagalo, kakor tepenje s palico. Če pa za nekatere učence vendar le moramo rabiti zadnje sredstvo, varovati se moramo, da se ne uporablja pri sleharni malenkosti, kajti „navada je železna srajca“, — in konečno bi se je tako privadili, da bi bilo to ustrahovanje brezvspešno. „Frigijec (brezsrčnež) se more sicer le s palico kaznovati“. In če to zadnje ustrahovanje morda tudi ne koristi dotičniku, vendar veliko pomaga drugim, ker se bojé tega.

Skupina vsega, kar smo povedali in bi še smeli povedati, ta-le je: „Vse šolsko ustrahovanje naj deluje na to, da se otroci vzgojujejo v duhu božjem in kakor cerkev zahteva: s strahom in trepetom veseliti se (Fil. 2. 32.) in veseliti se gospoda povsod (Fil. 44.), t. j. svoje vzgojitelje naj otroci ljubijo in spoštujejo in pridejo naj sami do tega spoznanja, da prostovoljno in z veseljem storé vse, kar zahtevamo od njih. To pa moremo doseči le z dobrimi vzgledi, s prijaznimi besedami in s pravo odkritosrčnostjo, kakor smo bili že omenili. — Z gromovito besedo posezimo le včasih in izjemoma vmes, a vedno s tem namenom, da se strogost, kolikor je moči, vedno izpremeni v pravo ljubav.

Da se povedano še bolj pojasni, naj navedemo še sledeče: Kdo je že kdaj videl, da bi bil zlatar kakšno umetno stvar izvršil s samim tolčenjem? Gotovo nihče! Taka fina reč se z boljším vspehom vliva, kot pa kuje. Če se opazi kaj nepotrebne na tej stvari, pravi umetnik tega ne odpravi siloma s kladivom, ampak le polagoma z majhnim kladvičem, ali odpili počasi, ali pa odtrga z majhnimi kleščami, — toda vse prav previdno; naposled vse lepo pogladi in polika. In mi si domišljujemo, da bi se mogle podobe živega Boga vzgajati v modre stvari s slepimi pripomočki! —

Ravno takisto ravna ribič, ki ribari z večjo mrežo po globočjih vodah; on ne obesi na svojo mrežo samega svinca, da bi potem to bolj tiščalo k dnu, temveč narobe; dene tudi vanjo lahkih probkovic, ki vzdigujejo mrežo od nasprotne strani na kvišku. Na ta način naj vsakdo, ki hodi z mladino na lov dobrih kreposti, na to jo navaja ne le z ostrostjo v strahu do ponižnega obnašanja, ampak tudi s posebno priljudnostjo

in odkritosrčno ljubeznijo. „Srečni tisti mojstri, ki umejo oboje združevati! Srečna mladina, ki jim je izročena!“ —

Dobro in pošteno šolsko ustrahovanje se bode le doseglo, ako se deca izroča v pouk možem, deklice pak razumnim, spoštovanim in čestitim ženam. V ta namen tedaj naj bi za drugi spol bile posebne šole — in pod upravo razumnih mater; samo kadar bi v majhni občini bilo premalo otrok, tedaj naj se poučujejo skupno; toda na vsak način jih je treba razdeliti v razrede.

V šolski delarni.

Spisal
Jos. Bezljaj.

I.

Nanskih počitnic se je zbralo meseca julija 32 učiteljev (oglasilo se jih je sicer 100, ali za vse ni bilo prostora) iz raznih avstrijskih kronovin v prvi dunajski šolski delarni VII. okraja (Zollergasse), kjer se je praktično poučevalo v teku 5 tednov po 7 ur na dan v štirih oddelkih in sicer: v kartonaži, v šolskem mizarstvu, v rezbarstvu in v modelovanji. Vsak učitelj si je izbral 2 stroki. Drugi jednaki učiteljski tečaj so imeli na meščanski šoli v Neulerchenfeldu pri Dunaji, kjer so se pa učili le švedskega mizarstva (Slöjd) in kartonaže; kajti izkušnja je pokazala, da je mizarско delo najpripravnejše med vsemi rokodelstvi za večje učence, — za manjše pa kartonaža, to so razna dela iz trdega papirja (iz lepenke). Prvo je posebno zaradi tega najpripravnejše za šolsko delarno, ker je tu največja izbira gledé izdelkov, kar otroke posebno veseli, in ker delo ni pretežko, ter je jako zdravo, kajti učenci delajo vse le stojé. Najboljši navod pri tem je švedski takozvani „Slöjd“, v katerem se poučujejo na Švedskem tudi učitelji na učiteljski Nässu. Kartonaža ali lepljenje pa ugaja posebno manjšim učencem in revnejšim šolam, ker je delo jako lahko, in ker orodje za to prav malo velja.

V letošnjem letniku hočemo natančneje opisati le **lesene izdelke** ter na kratko omeniti važnosti in razširjenja ročnega pouka.*)

*) Za prihodnji letnik pa je obljubil obširnejši spis o zgodovini ročnosti in o kartonaži gosp. A. Žumer iz Ljubljane, ki ima tudi že svojo prvo šolsko delarno na Slovenskem.

Ročnosti ali moška ročna dela imajo namen, da jednako-
merno urijo duševne in telesne moči otroške ter vnemajo v
mladini ljubezen in spoštovanje do dela; — v obrtnih krajih
pa ta dela tudi nekoliko pripravljajo mladino za življenje.
Na ta način pomoremo lahko domači obrti na višjo stopinjo,
kajti otroci prinesó iz šole nove izdelke domov. Zopet v
drugih krajih pa lahko oživimo domačo obrt s prihodnjo ge-
neracijo, ako ljudem nedostaje rodovitnega polja ter preostaje
dosti lesa. Posebno mlajši učitelji lahko mnogo storé v tem
oziru, ako se podajo v kak tečaj ter napravijo doma šolsko
delarno, ki za prvo potrebo ne velja čez 50 glđ. V takih
krajih ima taka delarna tisti pomen, kakeršnega ima v drugih
šolski vrt. Najspretnejše učence pa naj skuša učitelj spravi-
viti v bližnjo obrtno šolo. S svojim poukom v ročnosti naj
pričenja šele v ponavljalni šoli ali pa v posebnem obrtnem
nadaljevalnem tečaju. Taki učenci postanejo tudi jako pri-
pravni za kako drugo delo (rokodelstvo), in gotovo še kmetu
mного koristi, ako zna sam popravljati ali celó izdelovati
kmetijsko orodje.

Učitelj naj se vedno ozira tudi na krajevne razmere.
Na kmetih naj izdelujejo učenci domače orodje, v mestih
smejo izdelovati tudi učila; kajti s tem jako podpiramo teo-
retični pouk pri realijah. Ako učenci narejajo razne fizikalne
priprave ter ž njimi ponavljajo vsakovrstne šolske poskuse,
— zapomnijo si vse mnogo bolje. Dr. E. Barth piše o roč-
nem pouku: — „der seiner Natur nach zugleich die Controle
darüber enthält, dass das durch die Sinne Wahrgenommene
wirklich geistiges Eigenthum des Zöglings geworden ist.“
Isto tako lahko napravijo učenci vse za merstvo potrebne
oblike in telesa iz papirja. Težja učila napravi učitelj sam
ter s tem prihrani občini mnogo stroškov. Otroci pa tudi
neizmerno radi izdelujejo take reči, in največja kazen bi jim
bila, ako ne bi smeli v delarno. V tem tiči torej ne-
precenljivo **vzgojevalno sredstvo** tega pouka, in s
tem je tudi njegova upeljava v šole popolnoma opravičena.
Akoravno se dobi lesena žlica za par krajcarjev, vendar ima
delo tem večjo veljavo, ker močno upliva na vzgojo in na vse-

stranski razvitek organizma. Otrok ima že od mladosti nagon, da nikdar ne miruje, in to porabi vzgojitelj za svoje namene. Toda ne smemo pustiti, da bi se otrok predolgo vadil, da bi le žagal ali stružil, marveč naj prične precej narejati lahke izdelke. Tudi ne smemo otrokom preveč pomagati, ker lastno delo jih najbolj veseli. Vsak učenec naj tudi ves izdelek naredi sam, ne pa vsak nekaj. Zato pa jim ne dajajmo v začetku pretežkih del. V šolski delarni tudi ne smemo nikdar tako postopati, kakor pri rokodelstvu; delo mora tu biti vedno v zvezi z vzgojo, za rokodelsko spretnost pa nedostaje časa. Zaradi tega je tudi izobražen učitelj v šolski delarni bolj na mestu, kakor rokodelski mojster. Tudi naj otroci ne delajo nikdar v začetku čez 2 uri. Prvo orodje naj jim bode — nož. Najprvo naj delajo učenci po modelih, pozneje šele po narisih.

Predno naštejemo lesene izdelke iz šolske delarne, omeniti moramo, da so ročnosti za dečke jednako ženskim ročnim delom že davno zagovarjali najslavnejši pedagogi, kakor Komensky, Rousseau, Basedow, Pestalozzi, Fröbel in drugi. Sloveči nemški pedagog J. F. Herbart piše: „Mit den bekannten Werkzeugen der Tischler sollte jeder heranwachsende Knabe und Jüngling umgehen lernen, ebensowohl als mit Lineal und Zirkel. Mechanische Fertigkeiten würden oft nützlicher sein, als Turnübungen. Jene dienen dem Geiste, diese dem Leibe. In Bürgerschulen gehören Werkschulen, die nicht gerade Gewerbeschulen zu sein brauchen. Und jeder Mensch soll seine Hände gebrauchen lernen. Die Hand hat ihren Ehrenplatz neben der Sprache, um den Menschen über die Thierheit zu erheben.“

Najbolj razširjene ročnosti v Evropi so dandanes na Švedskem in Francozkem, v zadnji državi so celó obligaten predmet ljudske šole. V Avstriji je v tem oziru posebno uspešno deloval v drugi polovici preteklega stoletja pedagog Kindermann na Češkem, ki je na mnogih šolah upeljal domačo obrt in revnim ljudem pripomogel do zaslužka. Tudi na Ogrskem imajo v novejših časih z mnogimi meščanskimi šolami združene šolske delarne. Ročnosti se širijo tudi po

nižje-avstrijskih in galiških šolah. Celó v severni Ameriki se poganjajo za to delo. Najvažnejše točke, ki so bile sprejete na severno-ameriskem učiteljskem shodu v Buffalu l. 1882., glase se:

a) Ročno delo naj dopolnjuje telovadbo, kajti tako delo je gimnastika za oko in za roko;

b) delo naj spaja otroško duševno in telesno delavnost ter naj okrepčevalno in vsposodbujevalno vpliva na splošni pouk;

c) pri delu spoznava vzgojitelj najlažje in natančneje mladino in njeno individualnost, in potem — jo tudi hitreje privede na pravo pot, in

d) z delom pridobivamo otroku ne le duševnih, ampak tudi materijalne koristi. Vzgojili bodemo spretnejše delavce, ako jih vadimo že za mladosti. Ti bodo v stanu, pozneje bolje napredovati, kakor navadni rokodelci, s tem pa si bodo pridobili tudi večji zaslužek.

Več o tem beremo v knjigi: „Der Handfertigkeits-Unterricht für die männliche Jugend und der Slöjdunterricht in der Schule vom Standpunkte der Pedagogik, verfasst von J. Urban, Verlag von Carl Graeser, Wien“; cena 80 kr. Novejša izdaja ima tudi natančne načrte izdelkov.

Orodje*)

za mizarske izdelke je:

Mizarna (mizarnica) — Tischlerwerkstätte,

— stružišče (stružnica) — Hobelbank,

za jednega delavca . . . . . 13 gld. — kr.

*) To sestavo (zbirko) in sledečo tvarino smo posneli večinoma po knjigi: Die Schulwerkstätte von Alois Bruhns. Verlag von Alfred Hölder, Wien mit 30 Tafeln; cena 1 gld. 60 kr.

Izrazi so vzeti večinoma iz domačih slovarjev, iz hrvatskega „Rječnika tehnološkoga nazivlja“ in iz češkega „Slovnika tehnickega“. Domačih narodnih izrazov tukaj nimamo, morebiti jih kdo nabere drugod kaj.

Stružišče — Hobelbank, za dva delavca	21	gld.	—	kr.	
Struzec — (oblič)	}	ličnik (gladnik) — Schlichthobel	—	"	60 "
		postružnjak (uberač, nastrugač) — Schropphobel	—	"	55 "
		dvojnik — Doppelhobel	1	"	10 "
		kosmač (zvlak, macek) — Doppelrauhbank	1	"	80 "
		zobač (draček) — Zahnhobel	—	"	80 "
		obkrajnik (cifrač, venčenjak), ravni — Gesimshobel gerader	—	"	55 "
		obkrajnik (cifrač, venčenjak), poševni — Gesimshobel, schräger	—	"	58 "
		žlebkovec (dražnik, špuntnik) — Nuthobel, ...	—	"	75 "
		spodnik (dnar, vaček) — Grundhobel	—	"	60 "
		obrobnik (prutnjak) — Rundstabhobel	—	"	40 "
		podbradkar (užlebnjak) — Hohlkehlehobel	—	"	52 "
		Žaga — gladnica, Schlichtsäge	1	"	— "
		" za sklepe (čepe) — Absetzsäge	1	"	— "
		" zakroževalka — Schweifsäge	—	"	60 "
" grebenica — Grathsäge	—	"	40 "		
Dleto (12 različnih) — Stemmeisen	2	"	70 "		
Dolbač (zavito ali otlo dleto) — 6 — Hohl-eisen	2	"	40 "		
Pila za žage — Sägefeile	—	"	15 "		
" " les (lesna, ploščnata) — Holzfeile	—	"	25 "		
" " " (poluokrogla) — "	—	"	25 "		
" " železo — Eisenfeile	—	"	25 "		
" strgalka (rašplja, turnija) — 2 — Holzraspel	—	"	50 "		
Sveder — 6 — Handbohrer	—	"	42 "		
Šiljek (svedrasti) ali špiček — Spitzbohrer (Reißnadel)	—	"	05 "		
Usrednjak — Centrubohrer	—	"	80 "		
Vrtalo (vinta) — Bohrwinde	1	"	— "		
Izvičaj — Schraubenzieher	—	"	30 "		

Strgulja (gladilo) — Ziehklinge	—	gld.	25	kr.
Kladivo za žeblje (čavlje) — Stifthammer	—	"	30	"
Kladivo mizarsko — Tischlerhammer	—	"	50	"
Klešče izruvalke (poprijemalke) — Reißzange	—	"	42	"
" ščipalke — Zwickzange	—	"	75	"
" ploščnate (stiskalice ali škripalice) — Flachzange	—	"	30	"
" ščipalke (špičaste ali zostene) — Spitzzange	—	"	30	"
Klijec (tolkač, t. j. leseno kladivo) — Klimpfel (Holzschlägel)	—	"	50	"
Mera meterska	—	"	20	"
" zareznica (črtlnik) — Streichmaß	—	"	24	"
" pregibnica — Schrägmaß	—	"	20	"
" ogelnica (kljuka) — 2 — Winkelmaß (Winkelhacken)	—	"	30	"
Mera prečnica (kosnik) — Gehrungsmaß	—	"	30	"
Spahovnik — Stoßlade	—	"	65	"
Primež (stiskač, škrip, precep z vijakom) — Schraubstock	2	"	—	"
Spojka (spona, stegača) — 6 — Schraub- zwinge	1	"	80	"
Prebijač (proražec) — Körner (Durchschlag)	—	"	10	"
Ponev za lim — Leimpfane	—	"	50	"
Brusi (oslice) — Schleifsteine	—	"	50	"
Pooljeni brus — Ölstein	—	"	40	"
Klešče za ploščevino (kositar) — Blechschere	1	"	30	"
Spajalo — Löthkolben	—	"	50	"

Nadalje potrebujemo še po $\frac{1}{2}$ cm, po $1\frac{1}{2}$ cm in $2\frac{1}{2}$ cm debelih smrekovih (jelkovih) desak (žaganic), javorovega in bukovega lesa, mizarskega lima (kg po 48 kr.), laškega olja za mazanje železa, lanenega olja za les ter žičnih klincev (žičnikov ali pariških žebljev). Rabiti pa moramo vedno le suh les, ker drugače postanejo izdelki sloki (se krive). V mehkem lesu je veliko lažje stružiti, kakor v trdem, nasprotno pa lažje žagamo trdi les.

V delavnici za 6 učencev moramo imeti razen prej naštetega orodja vsaj 4, oziroma 2 dvojni mizarni, 4 kladiva, 2 str. ličnika, 2 postružnjaka, 2 dvojnika, 2 kosmača, 2 žagi gladnici, 2 za sklepe in 2 zakroževalki. Vse to velja 85 gld. 64 kr. — Za les, lim, za žeblje in za olje znašajo stroški pri šestih učencih na mesec kaka 2 gld. 80 kr.

Navod

pri delu je sledeč:

1. Otroci rabijo v začetku le nož in pilo. Paziti pa je treba učitelju takoj v začetku, da se otroci ne ranijo z orodjem, ker potem bi zgubili veselje in tudi stariši bi se protivili temu pouku. S pomočjo žage (gladnice), stružcev (ličnika in postružnjaka) pa že lahko izdelamo iz mehkega lesa (iz 1cm debele deske) cvetlične podpore (porezane, zostrene palice), mrežo za ovijalne rastline, količke za rastlinska imena in razpenjalo za metulje.

S prejšnjim orodjem in s stružcem dvojnikom, s kleščami, s strgalko (strguljo), z mero ogelnico in pregibnico lahko spahnemo les ter napravimo: Rastlinsko stiskalnico (za to potrebujemo še obložnega lesa = fournier), stojalo za knjige, težiške figure, solčno uro, grebljico, stojalne figure in kratko ravnilo. Ako rabimo še str. kosmač, mero zareznico in lim, lahko napravimo lesene vezi, kot sklop*) (okvir, stojalo, črtalo = ravnilo), ustavek, (rastlinsko posodo), shrambico (škatljo) za žeblje, stojalo za skušalice (eprouvete) in prečnost pri okviru. S stružcem in z žago zakroževalko naredimo podnosko (paletu). Z dletom izdobljemo čep*), katerega uporabimo pri izdelovanji kimala (balansirne figure), električnega nihala, stojala za vzvode, nihala, vodometa, retortnega držala in pri vzorci za mornarsko svetiljko.

Ako znamo tudi steklo upogniti, zostiti (ošpičiti) in odlomiti (odrezati), pluto (zamaške) vrtati, v kovino luknjačiti (Lochen), žico in kositar kriviti in spajati (Löthen), potem še

*) Pomen teh izrazov je s podobami pojašnjen v I. Ped. letniku: „Pouk o črtežih II. del“.

lahko naredimo: Heronovo bučo, magnetno iglo, električno nihalo, elektroskop, Leydensko steklenico, izpraznjevalec, galvanski aparat, aparat (pripravo) za razkazovanje pritiska (tlaka) tekočin na stene, vodomat, natego, sesaljko, piro-meter, hišni brzovav (električni zvonec), priprave za kemične poskuse, kakor za dobavo vodika, svetilnega plina in drugo.

Sleharen učitelj bode vse to prav lahko napravil po navodu prof. Fr. Weydeja: „Anleitung zur Herstellung von physikalischen und chemischen Apparaten mit möglichst einfachen Mitteln für Lehrer und Schüler“, Verlag Sallmayer in Wien; cena 1 gld. 30 kr. Ta izvrstna knjiga naj se ne pogrša v nobeni šolski knjižnici.

Pri izdelovanju fizikalnih priprav pa moramo posebno paziti na sledeče:

1. Lim moramo najprvo zdrobiti, potem jedno uro namakati v vodi in počasi segrevati. Za limanje ne sme biti pregost, lesne strani je treba poprej s str. zobačem nekoliko ograpati, da se bolj sprimejo.

2. a) Steklene cevi skrivimo, ako jih na določenem kraji na spiritnem plamenu razbelimo ter blizu tu počasi potiskamo s čavljem.

b) Ost (ostrino) pri stekleni cevi dobimo, ako jo razbelimo blizu konca ter počasi raztegemo z roko.

c) Steklene cevi odrežemo gladko, ako jih okrog in okrog napilimo, potem blizu tega mesta odlomimo s prsti, zavitimi v cunjo, da se ne obrežemo. Še lažje režemo steklene cevi z vrvico (špago), ki jo okrog ovijemo in na mestu močno ž njo drgnemo cev, potem pa naglo semkaj vlijemo mrzle vode. Tudi z razdrobilnim ogljem (Sprengkohle) moremo to učiniti.

3. Zamaške prevrtamo z razbeljenim žebljem ali z razbeljeno stekleno cevjo. Okroglo pa jih obrežemo z ostrim nožem in s pilo.

4. Luknje v kositar narejamo s prebijačem (Körner) na lesnem čelu (prorezu, Hirnholz).

5. Kovine (kositarske plošče ali žica) se spajajo s tekočino, ki se nareja iz rudeče solne kisline, iz salmijaka in iz cinkovih koscev (Löthwasser), ako se prej snažno ostržejo, potem namažejo s tekočino, skup denejo (vmes malo cinka) ter stopé na ognji. Spojeni del se potem opili in namaže z mastjo.

6. Začetnik mora tudi vedeti, da se z usrednjakom vrta le v podolgem lesu (mlazovini), da se mizarska železa brusijo v kotu 60°, da se mora les vedno natanko začrtati z mero zareznico ter obstružiti s stružci: z dvojnikom in kosmačem. Pri struženji mehkega lesa se porine jeklo bolj naprej, kakor pri struženji trdega lesa.

Z dletom izdolbemo tudi zasek (razporo, režo, Schlitz), ter lahko napravimo kolo na vretenu, koloturnik, držalo za note, stojalo za slike (podobe); roglje ali krive zobe (Zinken, pijavko), stojalo za barvine ploščice, Segnerjevo vodno kolo, skrinjico (škatljo) za orodje, razne sklope (lesene vezi s stopinjno — Überplattungen), škarje (Schwalbenschwanz).

S pomočjo spahovnika, žlebkovca (špuntnika) in žage grebenice spahnemo (sklopimo) deski ter izdelamo razne zaboje in zlagamo (anfassen) risarske table. Pri zadnjih se morajo obkrajnice (Leisten) zložiti popolnoma (anpassen) in deske dobro spehniti (zusammenfügen).

Razen naštetih predmetov narejamo tudi še lahko okvirje za žage, podnožnike (pručice), omarice ter drugo hišno in kuhinjsko orodje. Stroga mizarska dela, kakor velike omare in kostni (predalniki in obešalniki), mize, stoli i. t. d. pa presegajo delokrog šolske delarne. Pač pa lahko izdelujemo razne modele kmetijskih strojev in orodij n. pr. panj, mlinško kolo, vinsko stiskalnico, celo ostrešje (cimper), most itd., isto tako pisalna držala, kačke, zobe za grablje, toporišča (nasadila), kljuke za obešanje perila, tablice za napise, lesene nože za papir, žlice, kuhinjske deske, obešalo za obleko, zajce za sezuvanje čevljev, razne škrinjice, zajemačo ali ometačo za zidarje, pljuvalnik, leseno risarsko orodje, vevnice, krožnike (ploščke), razne lesene posode i. t. d.

Način izdelovanja pa ne moremo opisati; to je treba videti in skusiti. V krški učilski izložbi je razstavljenih mnogo učiteljskih izdelkov iz prve dunajske delarne in nekaj tudi iz lvovske šolarske delarne, ki so navedeni v posebnem poročilu in tudi že imenoma naznanjeni v naših domačih šolskih listih.

V nekaterih šolskih delarnicah imajo tudi posebne **strugarne** (Drechslereien), kjer izdelujejo starejši in krepkejši dečki na strugalu (strugalnici, Drehbank) iz gabrovih (bukovih ali javorovih) polen razne lesene noge, bunčice, ročnike, staleke (stative), obročke, lesena kladiva, droge k stojalom, mizice, umetna stojala, tolkače, svetilnike in še več drugih reči. Pri struženji navadno nataknejo obdelovalni les na razne patrone (Einschlagfutter, Futterstecken, Schraubenfutter) ali pa na vrtalce (vretenični sveder, Zwirl) in na stekelj (Reitstock). Za izdelovanje pa potrebujejo še sledeče orodje, kot strug (ravno dleto, Drehmeißel), vrtače (Drehröhren), ploščnato (kiparsko) dleto (Flachstahl), šiljasto dleto (Spitzstahl, špiček), bodec (rtač, Stichstahl), okroglo dleto (otlinek, Schrottstahl), izstružnik (šupljilo, Ausdrehstahl), grebenko za strugalno obložje (Schraubenstahl für Drehbankfutter), žličnik (pernač, žličasti sveder, Löffelbohrer), zostreno krožilo (šestilo, piko, Spitzzirkel), obkrožek (Greif- (Kugel-) zirkel), sekirico (Beil). — Strugalo (Drehbank) z vso pripravo, kakor s stopaljko (Trittbrett), z zamašnjakom (Schwungrad), s povezačo (Verbindungsstange) i. t. d. velja 28 gld., drugo prej naštetu orodje pa 9 gld.

V zvezi z umetnejšimi mizarskimi deli so **rezbarska dela**, in tudi teh se učé v nekaterih šolskih delarnah večji in sposobnejši učenci, ki znajo posebno dobro risati. Pri teh delih pa mora učitelj posebno paziti, da se učenci ne poškodujejo z orodjem. Dleto se mora vedno držati z obema rokama in sicer vodi jedna dleto, druga pa ga drži blizu ostrine, da ne spodleti. Orodje za šest učencev velja 28 gld., in sicer potrebujejo 27 ploščnatih dlet (Flacheisen, ozkih in širokih), 12 zavitih (Flachhohleisen), 24 dolbačev (otla dleta, Hohl-eisen), 4 ročna (dlanska) dleta (bosače, Balleisen) in 6 fran-

coskih ključev. Zrnilo (vtiskač, Granulierstab) se rabi le včasih, da ž njim zrnimo (vtiskamo luknjice). Tudi vrtalo (vrtač, Traillbohrer) se rabi le redko. Železa (dleta) so najboljša angleška z znamenji „Ward“ in „Addis“, pa so tudi najdražja. Jako dobra so tudi štiriska, najslabeyša in najcenejša pa nemška. Dvoreznik (Geißfuß) imenujemo dleto z dvojnim rezalom. Rezbarji rabijo le lipov, jelšev, orehov in javorov les. Orehov les včasih tudi namakajo (bojadisajo v Kaselski rumenici = beizen im Casslergelb). Za spoznanje lesa je kaj pripravna Burkhardtova zbirka iz tehnologiškega muzeja na Dunaji.

Rezbarska dela so v šolski delarni ploščnati in plastični ornament. Ornament je treba najprvo na lesu zrisati, na orehov les pa prilepnemo na papirji zrisano podobo.

Izdelki ali boljše znamke (Typen) na podlagi ploščnatega ornamenta so gotska kyma, vezilo (Band), razdelitev ploskve v ukladji (Füllungen), grški in mavriški meander, združena vezila (vezišče, Bandverbindungen), krivočrtni ornament, krožne vrste (Reihungen der Kreise), ovijalni krogi, morski val ali leteči pes. S temi okinčamo razne mizarske izdelke, kakor težilo za pisma, pismene shrabice, škatlje, stežajke (Charnierbänder), črnilni pivnik (sušilo, Löschwiege), vizitnične shrabice, stenske košarice, škatljice za peresa (penale) itd.

Vtisek (zareza, Kerbschnitt) je prestopok k plastičnemu okrasju in sicer k relifu. Za vglobočeni relief (Tiefrelief) rabijo navadno jelšev les, za vzbočeni (Hochrelief, pridvig, propup) pa le lipov les, posebno za okrasja pri kostnih (predalnikih in obešalnikih), pri omarah in skrinjah. Zarezo rabimo zlasti pri modelnici (Modelltisch). Tu uporabljamo sledeče geometriške motive: Uvrstene dvo-, tri- in štiriogle, uvrstene polukroge in polukrogle, otle valje (cilindre), jajnik (cisenik, Perlstab), sestave, zvezdice, volute (ovijače) s palmetami in samotiske (Monogramme) ter ž njimi okrašamo stranice, obrobja (Zarge) in pokrove pri skrinjah.

Prave reliefe nahajamo kot razne prizme, ubrazdovanje (Cannelierung), glipho, okvirnico (Rahmenleiste), ovalo, rozeto (rožico), jajko (Eierstab), lesbiško kymo, lotos, palmeto v

raznih slogih in spremembah, akanthus, sestave akantovega lista, rožice in polžnice na nosači (ramenači, Kragstein) in na polici za knjige ali na stojalu za toplomer, pletivo (pletež, Geflechte). Včasih vidimo tudi izrezke v dvojnem vkup zlimanem lesu (Doppelfournier = Intarsia).

Pri rezbarskem delu v šolski delarni moramo večinoma rabiti le dleto, a le malokdaj žago izrezačo (Laubsäge), ker to delo je jako škodljivo zdravju.

Lesna tehnika je pri nas še kaj malo razširjena. Rezbarstvo moremo s posebnim pridom uporabljati le tam, kjer je že kaj domače lesne obrti, n. pr. v Ribnici. Upamo, da bode tudi ljubljanska obrtna šola vspešno vplivala na razvitek domače obrti po vsej deželi. Naj torej mladina pridno obiskuje ta prekornisti zavod!

Z rezbarstvom tesno spojeno je **modelovanje** ali **obrazovanje**, ki se tudi poučuje v dunajski šolski delarni, vendar ne s tistim vspehom, kakor mizarstvo, kajti za ta pouk so sposobni le večji in v risanju temeljito izurjeni učenci. Modelovanje je posebno važno za kiparja, lončarja (keramika), kamenoseka (klesarja), vrezovalca in dolbača (gravérja in cizelérja). Začetniki morajo vselej natančno zrisati najprej model; kdor tega ne zna, ne bode nikdar s pridom modeloval, kajti plastika je najvišja in najsovršenejša stopinja risanja. Tvarina za modelovanje je ilovica (glina) ali vosek. Vsa priprava za to delo velja le 2 gl. 50 kr. Potrebuje se jedino kamenita ali steklena plošča (planium), najboljše so Kehlheimske za 50 kr., (rabljive so pa tudi škrljaste tablice), leseni modelovalni klinec (Modelierhölzchen) za 30 kr., praskač (Gypskratzer) za 50 kr., medeni loparček (lopatica, Spachtel), skleda za mavec (gyps, po 8 kr. kg), kositarna žlica za 5 kr., čopič (15 kr.), za umivanje odtisov (likov) in nekaj ilovice. Za modelovanje potrebujemo finejšo ilovico (kg velja 32 kr.). Navadna ilovica je le za rabo, ako jo precedimo skozi cunjico in dobro zgnemo.

Modeluje se pa na sledeči način: „Najprvo narisamo s svinčnikom na ploščo obliko modela, od katerega hočemo napraviti nov odtis; — napake lahko izbrišemo z mokro cunjico.

Potem pritiskamo s prsti ilovične kosce natanko po narisu toliko časa, da imamo nekoliko kipu podobno ilovičasto plast na plošči. Nadalje zgladimo z modelovalnim klinec (ki se nekako rabi namesto dleta) plast tako, da je popolno jednaka originalu. Vsega opravila ni mogoče natančno opisati, to se more pokazati le pri delu. Konečno zlikamo še površino z mokrim prstom ter jo oblijemo z gosto tekočim mavcem.

Oblivanje z mavcem se vrši tako - le: „Okoli plošče položimo štiri brunčke v podobi okvira. Ploščo namažemo pri prvem poskusu nekoliko z oljem, da se je ne prime mavec, glinasti izdelek pa poškopimo z vodo. Potem vlijemo v navadno skledo po velikosti modela (kake $\frac{3}{4}$ litra) vode ter primešamo pol žličke rumenega okra ali zdrobljene opeke ter prisujemo kakih $\frac{3}{8}$ l mavca, ki ga pa prej ne pomešamo z vodo, dokler se je ni sam popolnoma napil. To enakomerno gostotekočo zmes zlijemo počasi 1 cm na debelo po glinastem izdelku, ko smo ga še ravnokar poškopili z vodo. Da se gips razlije enakomerno, stresemo nekoliko mizo, na kateri leži plošča. Čez kakih 10 minut napravimo zopet zmes iz 1 litra vode in $\frac{3}{4}$ l mavca, poškopimo zopet izdelek z vodo ter vlijemo nanj gosto tekoči gips, da postane skorja debelejša in trdnejša. Čez kakih 10 minut postane izdelek topel in kakih 15 minut pozneje lahko odrinemo kamenito ploščo (odvzdigniti je ne smemo, ker bi se najbrže prelomil gipsni odtis). Ako zdaj še z modelovalnim klinec pobereмо rahlo vso ilovico iz gipsa (ostali kosci odstranijo se z večjimi glinastimi kosi), dobimo obratni modelov odtisek (Blindform), katerega s čopičem zmijemo prav rahlo. Tudi ilovico moramo osnažiti, ako jo hočemo še rabiti. Mavec pa moramo hraniti vedno na suhem kraji, ker drugače se nam pokvari.

Pravi odtis šele dobimo, ako obratni odtisek zopet denemo v okvir, dobro ga poškopimo z vodo ter oblijemo z gosto tekočim gipsom (v prejšnjem razmerji 1 l vode na $\frac{3}{4}$ l mavca), potem pa v sredi na kraji vtisnemo žično kljuko za obešanje. Po leti je gips že v pol ure toliko suh, da moremo spodnji obratni odtis odluščiti od gornjega pravega.

Po zimi je treba včasih čakati več dni ter izdelek sušiti pri peči. Luščenje izvršimo varno s topim dletom in z lesenim tolkačem, ako se ne da skorja odkrušiti z roko. Ako pri tem opravilu odtisek pokvarimo, moramo redko tekoči gips nakapati v razpokline ter potem model zgladiti s praskačem in z mokro ribjo kožo.

Na ta način izdelajo učenci razne ornamente, zbrane v Remischevi zbirki (22 modelov po 50 kr.) iz dunajskega umetniškega muzeja, in sicer najprvo priproste liste, potem palmete, akante in rozete (rožice).

Sedaj se šele učenci izučé obsenčene narise prav spoznavati. Pozneje lahko modelujejo tudi po podobah, najbolje po fotografijah; vsekdar pa je dobro, ako jim nazadnje pokažemo plastični original, da spoznajo napake ter jih popravijo sami.

Ako hočemo od jednega izdelka dobiti več odtisov, moramo narediti obratni odtis v finem limu (gelatinu). V ta namen napravimo najprvo iz gipsa kapico, ako kup ilovice oblijemo z mavcem ter zgoraj naredimo luknjice. Kapico potem napojimo s šelakom, izdelek za vlivanje pa namažemo z oljem ter poveznemo nanj mavčasto kapico, skozi njene luknjice pa vlijemo namesto gipsa kuhani lim (gelatin po 2 gld. 1 kg). Tako smo dobili obratni odtisek vlitnega predmeta v limu. Iz tega dobimo pravo podobo, ako obratno podobo namažemo z damarfirnisom (damargumijem, stopljenem v terpeninovem olji), potem pa jo oblijemo z gipsom, kateremu smo primešali nekoliko galuna.

V obratnih gipsovih modelih napravimo tudi lahko papirmache-modele, ako jih napojimo s šelakom, potem pa beli nelimani papir, namazan z lepilom (Kleister), drug na drugega potisnemo v obratni gipsni model, rahlo ven vzamemo ter posušimo na zraku. Tako imamo potem modele iz papirne snovi (papir-mache).

Naravni odtis kake roke, glave, lista ali zgodovinskega spomenika pa naredimo na isti način, kakor odtis glinastega izdelka. Liste moramo še v toplem pesku dobro osušiti, predno jih vlijemo v peščenem okviru.

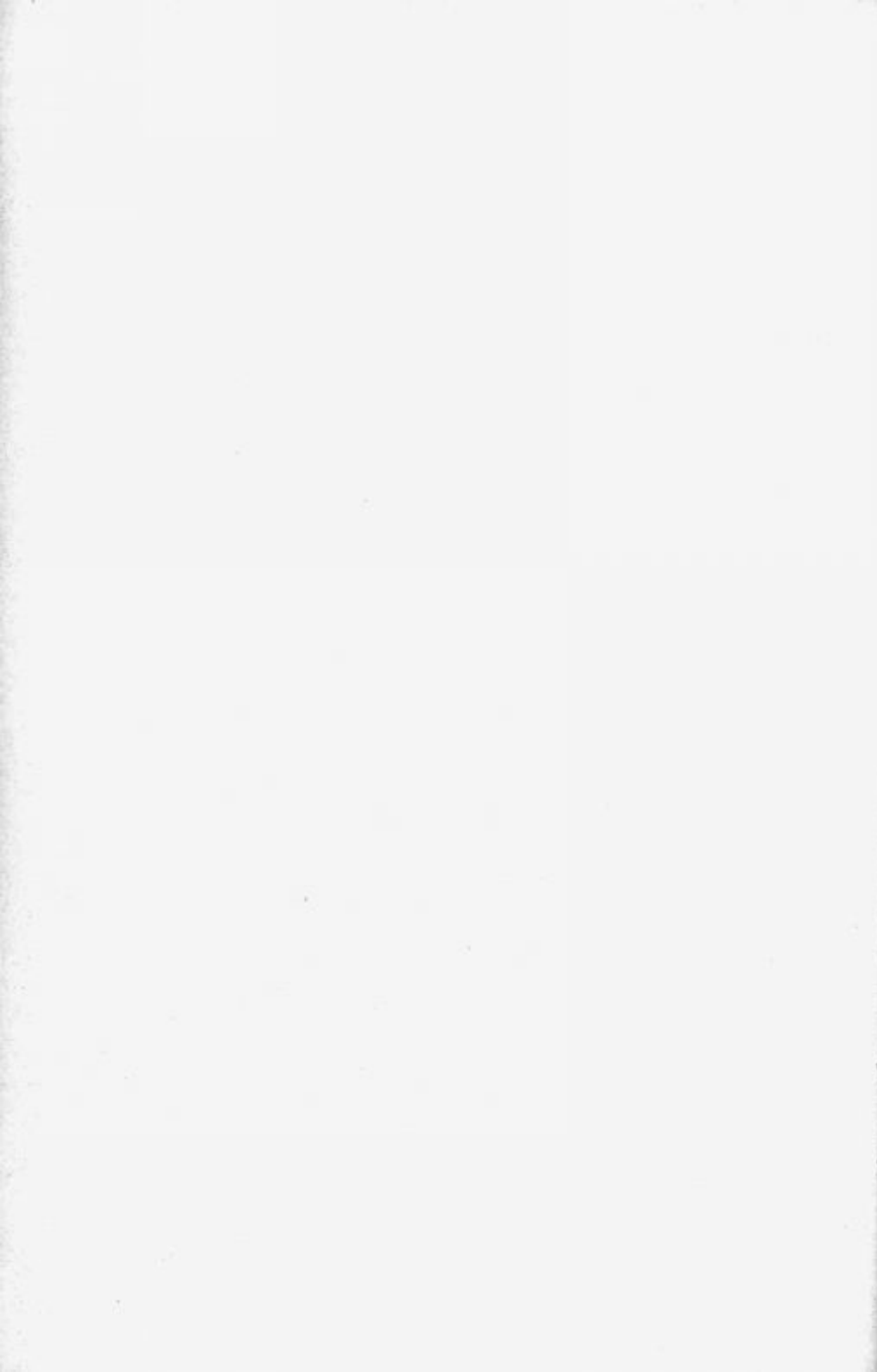

Spomini na Dunaj.

Iz svojega dnevnika posnel

ŽAVSKI.

Dognano je, da je potovanje po svetu, — če se potuje z odprtimi očmi in ušesi, — jedno najizdatnejših sredstev do prave izobraženosti. Pred vsem je potovanje zemljepis v praksi, zato je umestno, predno se podaš na daljšo pot, da še jedenkrat pazno prelistiš oni del kake večje geografije, kateri govori o dotični pokrajini, deželi, državi.

Na pot pa je treba v prvo napéte denarnice. „Človek brez denarja izgleda toli neumno“, dejal je moj rajni tast — Bog mu daj dobro! —*) V drugo je treba zdravega želodca. Tujemu gostu se rado ponudi kaj takega, kar se pri domačincih ne da spraviti v denar, na pr. pregrete jedi, potočki („najge“). — V tretje je treba beležnice, v katero je od dne do dne zapisovati doživele zanimivosti, kajti tudi najboljši spomin ni vsekdar zadosti zanesljiv.

Zakaj pa nisem omenil tudi časa? No, zato ne, ker imamo mi, drugače malo zavidani narodovi učitelji, med letom večkrat, če tudi le kratke, na konci šolskega leta pa celó osem-, hotel sem reči šesttedenske počitnice v okrepčevanje telesa in duha. In baš potovanje je pripoznano vsestransko krepčilo, zlasti za duševno delujočega človeka, ki se topí v skrbeh in peča z otroci. Tedaj tovariši, sotrudnice! po šolskem sklepu le torbico čez ramo, pa solnčnik v roke, in hajdi po svetu, vsaj za par tednov, a po premišljeno osnovanem načrtu. Ne sme ti biti žal ne prihranjenega denarja,

*) Da pride človek brez denarja čestokrat v zadrego, katere ni lahko prikrivati, gotovo je; človek v taki zadregi pa slabo imponuje.

ne časa, ne boljše obleke. Zlasti vi, neporočeni gospodje, svobodne gospodičine v stranskih, znabiti pustih, malo pristopnih krajih, privoščite si kak daljši izlet, idite nekoliko ogledat si toli lep svet, da se odškodujete za predolge ure, dneve, mesece, katere ste na svojem, čestokrat vam odkazanem kraju preživeti morali brez vsake oživljajoče zabave in prave prijetnosti!

Prijetneje in tudi ceneje je seveda potovati s kakim plemenitim prijateljem, učiteljica s kako verno prijateljico, kajti „več oči več vidi“ in „deljeno veselje je dvojno veselje, deljena boleost le na pol boleost“, pravi Nemeč.

Drago in večkrat mudno potovanje dá se pa deloma nadomestiti s čitanjem zemljepisnih knjig, krajepisnih in potopisnih črtic pred dotičnim zemljevidom. Berivo take vsebine me je vsekdar mikalo. Letos na pr. sem že komaj čakal na konec mičnih „Spominov na Italijo“, začelih v „Slovenskih Večernicah“ od l. 1887., in prijateljjev takih in tem podobnih sestavkov je gotovo tudi več med brojnimi udi „Pedag. društva“ v Krškem. Zato sem se odločil sedaj po preteku dvajsetih let, da posnamem iz svojega dnevnika izza časa svojega bivanja na Dunaji vse, kar bi utegnilo zanimati drage čitatelje in ljube čitateljice tega tretjega „Letnika“.

I.

V smislu pregovora „sanje so prazne špranje“ ne držim — Bog ve kaj — do sanj; a sanjal sem neko noč v začetku avgusta 1868. l., da se šetam po velikem, neznanem mestu, in — — res sem sledeči dan dobil dekret od preč. kn. vl. labodskega konzistorija, s katerim sem bil pozvan, udeležiti se na državne stroške prvega kmetijskega učiteljskega tečaja za dežele tostran Litave, osnovanega po naročilu tedanjega poljedelskega ministra, grofa Alfreda Potockega. Ob jednom mi je bilo naznanjeno, kdo je imenovan mojim suplentom v šoli in na koru.

Ker se je imel otvoriti ta tečaj že 15. avgusta, bilo je treba doma hitro vse urediti, napolniti svoj kovčeg z najpotrebnejšimi stvarmi za nekaj tednov, listnico pa od znotraj ozaljšati z večjim pisanim metuljčkom. — „Denar je sveta vladar“.

Ker sem bil tistikrat še samec, če tudi že 28 let star, bilo je kmalu vse v redu, in dne 12. avgusta se odpeljem proti Celju. Dne 13. avgusta ob 4. uri zjutraj sva odpotovala odtod s celjskim učiteljem, g. Gregorjem Tribnikom — Bog mu daj dobro! — proti Gradcu, a že na Pragskem se nama je pridružil sevniški učitelj (sedaj odlikovani nadučitelj), gosp. Tomaž Drnjač, kot tretji udeleženec iz Malega Štajerja. Potoma smo se kot stari znanci prav prijetno zabavali, smešnost je sledila smešnosti, posebno šaljiv pa je bil zadnji.

V Gradcu se ustavimo ter se podamo v „Färbergasse“ h „Kaiserkrone“. A v tej nam priporočeni gostilni je bila tistikrat slaba postrežba.

Ko smo pri cesarski namestnji „vzdignili“ vsak 50 gld. predplače ter si ogledali „Joaneum“, odpeljali smo se naprej ob treh popoldne v družbi nekaterih učiteljev graških (gg. Kopšiča, Kronbergerja, Millwischa, Vidoviča in dr.), kranjskih in primorskih (gg. Barleta, Cebina, Cerarja, Drmelja, Krištofa, Mencingerja, Jeršinovca, Pirca, Peniša). Vkljub večerke in planinskega zraka je bila neznana soparica v vozu. Ob 9. uri zvečer dospemo v Mürzzuschlag, kjer smo skupno večerjali, a ne v kolodvorski restavraciji, ampak v precej oddaljenem, kaj velikem trgu. Predlog moj, naj bi povodom kmetijskega tečaja na Dunaji zbrani učitelji pustili se fotografovati skupno po kronovinah, in naj bi si vsak udeležitelj imenovanega tečaja preskrbel po jedno tako skupino iz vseh provincij, — bil je navdušeno pozdravljen. Temu je sledila splošna pobratimija navzočih učiteljev slovenskih in nemških. Po nekaterih mičnih govorih smo odrinili iz tega prijaznega gorenje-štirskega trga ter se o polnoči odpeljali naprej proti Beču. — V vozu, zasedenem po učiteljih, bila je velika bratovska radost.

Na Semerniku (Semmering) so se nam pridružili še nekateri primorski učitelji (g. Dolinar iz Trsta z g. Tomšičem iz

Ljubljane in dr.). Pripeljavši se iz dolgega predora, kjer svet zeló visi, skoči kolo kurilnega voza s tirú; a ker je previdni strojevodja hkratu ustavil vlak, ni imela ta nezgoda nobene druge posledice, nego to, da smo morali čakati tam nad jedno uro, kajti ni bilo mogoče poprej premagati opovire. Dne 14. ob 4. uri smo oddrdrali čez deželno mejo in od postaje Klamm naprej nenavadno naglo, kakor da bi bil „lukamatija“ vesel, da ima že za seboj mnogoštevilne temne predore ter neznano visoke vijadukte. Ta planinska železnica je res pravo čudo sveta, — vredna, da se pogleda. Vrtoglava ta visokost pa se mi je najdrznejša zdela tam, kjer se vidi tja dol v trg Schottwien ob veliki cesti dunajski. — Predno bi se človek nadejal, pridrdrali smo v trg Gloggnitz v gorskem vznožji onkraj Semernika, in odtod naprej je teklo po planem, kakor da bi nas nesel veter. Dolenje-Avstrijsko je krasna in bogata dežela; vinogradi ob železnici so večinoma v ravninah, in trsje, nižje od našega, nasajeno je v vrstah. Ne bi bil mislil, da ima ta dežela toliko vinogradov in da pridela še jedenkrat toliko vina, kakor „vinorodna“ Štajerska.

Željno sem že pričakoval stolpa Štefanovega, in res, predno sem imel zalo mesto Baden — — in prijazni kraj Mödling prav za seboj, zagledam zaželeno piramido, katera se mi pa ni zdela tako silno visoka (stoji pač med mnogonadstropnimi hišami). Že žvižga hlaçon na dolgo, in — pripeljali smo se na južni kolodvor — v Beč.

„O ti velikansko hišno morje, kje je neki konec tvoj?!“ — To je bila misel moja in gotovo vseh mojih kolegov, ki smo strmé zrlí skozi okna. Bilo je okoli 8. ure zjutraj. Solnce veselo sije ter razliva svoje žarke na cesarsko mesto, svetle strehe pa čarobno odbijajo žarke, kateri so že v jutru precej greli — navdušeno srce moje. —

Ko dobimo svojo prtljago, stopimo v omnibus, ki pelja naravnost na Štefanov trg, da pridemo po najkrajši poti do priporočene gostilne „Goldener Stern“; a tu ni bilo nobenega prostora več, zato izročiva, jaz in moj prvi učitelj v Žalci, g. Drnjač, svojo prtljago dvema postreščkoma, in hajdi v bližnji hotél k „Cesarici Elizabeti“. Tu sva dobila v 3. nad-

stropji temno sobo z lučjo po dnevu (za take potnike, ki pridejo s postreščki, ne pa s fijakarjem, vse je dobro, mislila si je menda hišina). Hitro se preoblečeva ter podava v „Polytechnicum“ do ministerijalnega tajnika, g. dr. Lorenza. A ta zavod sva iskala kaj dolgo, dasiravno ni baš daleč od te gostilne in je poleg tega na odličnem prostoru. Vsled tega sem sklenil, kupiti si še ta dan za tujca neobhodno potrebni kažipot „Wiener Fremdenführer“, katerega še sedaj hranim. Ko prideva do iskanega zavoda, pokaže nama vratar pisarno imenovanega tajnika poljedelskega ministerstva. Le-ta naju prijazno vsprejme, izroči vsakemu po jedno „Ordnung für die Hörer“ in po jedno karto vstopnico s pečatom: „K. k. Ackerbauministerium“. Poslovivši se od njega, podava se nazaj v hotél, in po obedu pri „Zlati zvezdi“ hajdi z omnibusom v svetovnoznani Prater, v katerega vodi iz „Pratersterna“ 5 drevoredov. Voz se je ustavil v tako zvanem Wurstelpraterji, kateri je pozorišče ljudskega življenja dunajskega. V tem bujnem gaju je videti in slišati marsikaj zabavnega, smešnega; a mene je najbolj mikal zverinjak. — Že za malo ur sva se zopet vrnila na Štefanov trg pogledat zgodovinsko-znamenito prestolno cerkev, mučencu sv. Štefanu posvečeno, ki je postavljena iz samega rezanega kamenja. Stolpa ima dva; a oni na severni strani ni dovršen — v pravem pomenu besede, — zato pa je južni toliko višji, — meri namreč 137.78 m (= 72 sežnjevi in 4 črevlje),*) kateri je bil iz enakega kamenja dogotovljen l. 1433. To kamenje kaže na zunaj od tal do vrha, t. j. do ostí, umetno izkljesane okraske in stolpiče, strogo vjemajoče se z gotiškim slogom vse te srednjeveške stavbe.***) Cerkev s tremi ladjami je dolga 108.39 m, široka 70.15 m, ladja pa visoka 27.18 m. Rebrati obok nosi

*) Od temeljnega kamena celó 158 m; tedaj je v zemlji do 20 m tega stolpa! Tako je brati v Meyerjevem „Universum“, 6. zvezek.

**) 354 stotov = 198.26 metrskih centov težki zvon v tej piramidi, ki je bil l. 1711. vlit iz turških topov, sedí sedaj brez glasú, a strokovnjaki so pred kratkim izrekli željo, obesiti ga na drugi, nedovršeni stolp, — oni zvon s pridevkom „Halbbummerin“ pa prenesti semkaj v južni stolp, da bode ta varnejše stal. Ob jednom so isti veščaki nasvetovali, sedanji leseni krov cerkve zamenjati z železnim, da ne bo veličastni „dom“ v večni nevarnosti. —

18 mogočnih, s kipi ozaljšanih stebrov. Uhodov je 5, a glavne duri na pročelji (proti zahodu) so otvorjene le o velikih svečanostih.

Pod cerkvijo je stara knežja rakva, v kateri se še dandanes shranjuje drob mrličev iz cesarske hiše; — *) potem katakombe — nekdanje pokopališče, — v katerih je videti kupe človeških kosti. Katakombe se po uro daleč raztezajo na razne strani.

Pa pustimo mrtve in vstopimo raje v ta velikanski božji hram, v katerem je prostora za 12.000 ljudi. Bile so baš večernice (večerka pred Veliko Gospojnico). Stari kardinal Rauscher s svojimi korarji je sedel na svojem prestolu pred velikim žrtvenikom, na koru pa so peli sami moški, večinoma dečki do 12. leta, tako lepo, kakor slavčki; spremljala jih je vrlo ubrana godba. Sedečega v mračnem presbiteriji ganilo mi je srce to dobrodejno soglasje med mojstersko stavbo, med častitljivim nadškofom in med velečastnim petjem, spremljevanem po strogo cerkveni godbi; občutil sem nekaj tajnega, duha povzdigajočega, da nisem več mogel zadrževati solz. — Kak razloček je vender to strogo cerkveno petje in podpirajoča ga godba nasproti poljubnemu zavijanju in nepravilnemu orgljanju ter piskanju tu in tam v cerkvah po Slovenskem. Ali ni bilo v tem oziru pred 20 leti na boljsem? In zakaj li? — Petje in godba, v pravem pomenu besede, požlahtnujete srce, zato bi se moralo za to, z ozirom na cerkve, kaj več storiti!

Nekega večera sem zapazil na Štefanski cerkvi še nekaj jako zanimivega, in to je ura z dvema transparentuima kazaloma na vsaki strani velikih duri: levo kazalo kaže z rimskimi številkami le ure, n. pr. VIII, desno pa baš preteklo uro tudi z rimsko številko, nad to pa minute čez to uro z arabskimi številkami. Število minut se izpremeni vsakih 5 minut: 5, 10, 15, 30, 25 do 55; n. pr. $\frac{55}{VIII}$ pomeni: zdaj je na uri VIII in 55 minut čez.

*) Prava cesarska rakva pa je v kapucinski cerkvi „am Neu-markt“, ustanovljena po cesarji Matiji (um. 1619. l.). Tu so videti krste cesarice Marije Terezije in njenega soproga — naprej do cesarja Ferdinanda Maksa iz Mehike in cesarjeviča Rudolfa, sedaj že 113! — Žalosten je pogled iz te cerkve tja dol v — globoko rakev.

Na večer ob 7. uri se podava v veliko gledišče „an der Wien“, kjer sva plačala vsak 80 kr., da sva smela 3 ure stati v parteru. Predstavljal se je (ne vem več kolikrat že) Napoleon I. To je bil res hrumeč zgodovinsk igrokaz v 9 podobah: 1. Toulon. 2. Volitev cesarja; koncem: kronanje cesarja. 3. Napoleon v Moskvi; koncem: prehod čez Bere-zino. 4. Pariz l. 1815. 5. Povrat cesarja. 6. V pruskem šatoru. 7. Bitka pri Lignyji. 8. Prusi se umaknejo. 9. Waterloo. Konečno se je kazala velika bitka: konjiki so švigali sem ter tja ter sekali s sabljami, pešci so streljali, topovi pokali, zvonovi zvonili, godci pa godli zdaj francosko cesarsko, zdaj prusko kraljevsko himno i. t. d. To je bil v istini viharen, strašansk prizor. Človek, ki je predstavljal Napoleona, bil je temu frapantno podoben. Značaj tega velikega cesarja se je kazal izredno lep in plemenit, in to v njegovih srečnih, kakor nesrečnih dneh; kot višji vojskovodja pa se je predstavljal duhovit, previden in neustrašljiv. „Napoleon I.“ se je v tem gledališči dolgo ponavljal, a vsekdar je bilo baje natlačeno polno.

Avgust je, zlasti med mnogim zidovjem, najbolj vroč in soparen mesec; lahko si tedaj misliš, koliko vročine in žeje sem prebil v tej gnječi. Ko pridem v svoj hotél, komaj sem se odžejal. Sploh moram reči, da me ni žeja nikoli tako nadlegovala, kakor na Dunaji, in da sem, zlasti prve dni, mnogo več izdajal za pijače, nego za jedi. Zdaj pa — spat! Pa vsaj nisem nič spal, kajti bila je v spalnici tolika sopara, da sem se vedno potil, zato sva precej zgodaj vstala ter sklenila, ta praznik (15./8.) prav dobro porabiti. Hitro se tedaj oblečeva in greva zajutrkovat v jedno najbolj obiskovanih kavaren, namreč v CAFE del EUROP na Štefanovem trgu. Za kavo s kruhom vred sem plačal 16 kr.; to se mi je res malo zdelo za razvpiti Dunaj. Po dobrem zajutru greva si ogledat bližnje trge in ulice, in ko stopiva na „Graben“, pridruži se nama star duhovnik, ki se predstavi kot župnik sv. Petra ter nama preprijazno pokaže svojo cerkev „am Peter“; tako priljudni so pristni Dunajčani! Odtod se podava nazaj ter naravnost v stolno cerkev sv. Štefana. Tu je zgoraj imenovani kardinal in veliki škof celebriral ob 9. uri

veliko sv. mašo. Veličasten je bil pogled pred oltar, isto tako milo petje — pa mogočno orgljanje!

Zdaj pa po „Grabnu“ in „Kohlmarktu“ proti dvornemu trgu (Burgplatz); gredoč sva si ogledala znamenito cerkev sv. Mihaela ter dvorno kapelo (Burgkapelle), kjer se najlepše prepeva in orglja, kajti tu nastopajo navadno operni pevci in pevkinja. Na dvornem trgu sta videti velika bronasta kipa na konjih: Princ Evgen Savojski in nadvojvoda Karol, — oče sedanjega feldmaršala nadvojvode Albrehta. Blizu tam je ljudski vrt „Volksgarten“.

Ker se je že bližala 12. ura, greva naravnost v gosposke ulice, da poiščeva tam deželno hišo, kjer smo se po naročilu zbirali že došli učitelji v prostorni dvorani. Ko že nekaj časa čakamo in se tako med seboj spoznavamo ter pogovarjamo, tudi s prijaznim g. Alojzijem pl. Hermanom, tistikrat še referentom, sedaj sekcijским načelnikom v ministerstvu za uk in bogočastje (poglej v „Popotnikov“ koledar!), stopi v dvorano veliki, a bolj šibki gospod — minister poljedelstva, grof Alfred Potocki, spremljevan po ministru dr. Herbstu v zastopstvu učnega ministra dr. Hasnerja, in po drugih gospodih. — Vsi vstanemo. Zdaj se oglasi iz spremstva benedik. opat Helferstorfer, kateri je učitelje pozdravil in nas opominjal, naj to važno delo pričnemo z Bogom. Za njim spregovori poljedelski minister, pozdravlja nas in opozorja na važno to postopanje vlade. Za tem se v istem smislu oglasi dr. Herbst v imenu dr. Hasnerja. In ko sta še dva druga gospoda govorila o ravno isti važnosti ter obljubila, po svojih močeh nas podpirati, poprime besedo nek tirolski učitelj v narodni obleki in z zaslužnim križcem na prsih, da se v imenu učiteljev, starišev in otrok zahvali presvetlemu cesarju in visokemu ministerstvu za to veliko milost, kajti „so etwas haben weder unsere Eltern, noch wir, noch sonst jemand in Österreich erlebt, dass nämlich die hohe Regierung auf diese Art den Volksschullehrern unter die Arme gegriffen hätte; so etwas ist in Österreich noch gar nicht dagewesen. Euere Excellenz wollen diesen unseren Dank Sr. Majestät dem allergnädigsten Herren und Kaiser, huldvollst zu Füßen bringen“. Vsi na-

vzoči, tudi ministra, bili smo ganeni od tega neprisiljenega, a krepkega govora; marsikateremu so lesketale solze v očeh. Z navdušenim trikratnim „Živio!“ in „Hoch!“ na presvetlega cesarja in na visoko ministerstvo končala je slovesna otvoritev kmetijskega učiteljskega tečaja.

Ta dan smo se sešli vsi šesteri odposlanci Spodnjega Štajerskega. Ostali trije so bili gg. Ferk Jakob, sedanji ravnatelj ptujski, Irgolič Peter, sedanji nadučitelj v kolonijski štirirazrednici v Mariboru, in Janežič Fran, še l. 1865. začasni ravnatelj celjskega učiteljišča, sedaj odlikovani c. kr. profesor na mariborskem učiteljišči.*)

V nedeljo, dne 16. avgusta

obiskala sva zopet nekaj cerkvá. Proti poludnevu sva „pohodila“ gospo Goriškovo (rojeno Praunseisovo) na Hundsturm, lastnico nekdanj L. Grundove tiskarne. Ta graščinica je lepa in hrani nekaj dragih zgodovinskih slik.

Popoldne se nas je peljalo 6 učiteljev v zgodovinski cesarski grad Schönbrunn. Okoli tega krasnega gradu je lepo dvorišče, za gradom proti jugu se širi vrt z vodometi in ribniki. Vrt je ograjen z več metrov visokimi zelenimi stenami -- drevje tako pristriženo in ostriženo, — v katerih so, bolj pri tleh, vtiski (Nischen), in v vsaki taki kapelici stoji bel kip v človeški velikosti, ali je kaka muza ali pa boginja. Na južnem konci vrta, vstric grada, tam je grič, na katerem stoji velik gloričet z mnogimi stebri, pozidan za cesarja Josipa II. Na ta gloričet (brez strehe) se pride po polževih stopnjicah. Iz te palačice je nepopisljivo lep razgled: celi Beč s prelepo okolico, Laxenburg i. t. d. leži pred tvojimi očmi. Okoli vrta je razkošen gaj, po katerem so razpeljani gladki poti in ceste. Po jedni teh se pride mimo najboljšega

*) Staro celjsko učiteljišče je s koncem šolskega l. 1866. prenehalo; od tega časa imamo na Spodnjem Štajerskem le jeden tak zavod, namreč v Mariboru. Onega leta je prišel na ta zavod za začasnega ravnatelja graški glavni učitelj g. Kremer, kateri je moral vsled tega imenovanja precej zapustiti Dunaj, kjer je bival kot udeleženec imenovanega tečaja.

„Cesarjevega“ vrelca (odtod ime: Schönbrunn) — do velikega zverinjaka. Tu smo videli 2 slona, žirafe, volkove, papige i. t. d.

Ko je francoska armada l. 1805. zasedla Dunaj, naselil se je zmagovalec Napoleon Bonaparte dne 13. novembra v tem gradu. Isto tako se je zgodilo dne 9. majnika l. 1809. Dne 12. julija 1832. l. je umrl v tem gradu sin Napoleonov, vojvoda Reichstadtski (Napoleon II.), in sicer v sobi, katera je služila nekdanj njegovemu mogočnemu očetu za spalnico.

Šele v mraku smo se vrnili na Dunaj v zavesti, da smo vestno porabili proste ure pred pravim začetkom tečaja.

V ponedeljek, dne 17. avgusta.

Prvi kolegij vseh navzočih učiteljev — 200 — iz Cislitavije. Začetek ob 8. uri v „Politehnicumu“ poleg cerkve sv. Karola blizu Elizabetinega mosta (čez reko Wien) v treh oddelkih po sledeči razredbi ur:

Razred III. v avgustu.

(Izmed slušateljev tega razreda je bil za posredovalca (načelnika) izbran gosp. Bogner Karol iz Gorenje-Avstrijskega).

Ure:	1.	2.	3.	4.
Ponedeljek	Naravoslov.	Stavbarstvo	Kmetijstvo	Živinoreja
Torek	„	Živalstvo	„	„
Sreda	„	„	„	„
Četrtek	„	„	„	„
Petek	„	„	„	„
Sobota	„	„	„	„

V septembru.

Ure:	1.	2.	3.	4.
Ponedeljek	Kemija	Stavbarstvo	Kmetijstvo	Živinoreja
Torek	"	Rastlinstvo	"	"
Sreda	"	"	"	"
Četrtek	"	"	"	Kemija
Petek	"	"	"	"
Sobota	"	"	"	"

Razred II.

je bila skupina učiteljev z mestnim tečajem (Stadtcurs).

Razred I.

je delala skupina glavnih in realnih učiteljev.

O p o m b a.

Za demonstracije in izlete, vmes tudi za prednašanja iz sadjarstva, čebelarstva, vinarstva in hmeljarstva bili so odločeni popoldnevi.

Ta dan so prednašali:

1. uro profesor gosp. **Oser** iz gozdarske akademije v Mariabrunnu: Ob občnih svojstvih teles. — Govoril je tako mirno in mično, da smo ga poslušali, kot bi bili zamaknjeni. Že prvo uro si je pridobil ta mladi, elegantni mož naša srca.

2. uro profesor gosp. **Schaffer**: O stavbah visokih, vodnih, cestnih; o poslopjih in o lastnostih stavbarskega gradiva, kakor je: kamenje, apno, pesek, stavbeni les, deske, plohi, železo. — Za nova poslopja naj se osnuje več načrtov, in po najboljšem naj se izvede stavba. Zida (gradi) naj se za sedanjost in za bližnjo bodočnost, ne pa za večne čase, kajti malokateri naslednik pusti poslopje tako, kakeršno je prevzel od svojega sprednika.

3. uro profesor gosp. **Graf** iz Ogrskega Altenburga: O važnosti in o pogojih racijonalnega kmetijstva kot uvod za njegova daljna prednašanja. Mladi mož je govoril navdušeno, prepričevalno.

4. uro profesor gosp. **Kaltenegger**: Iz živinoreje. Živali sploh; posebej domače živali. Sesalci.

Po kosilu (južini) smo šli nekateri pogledat si notranje prostore cesarjevega gradú. Soban je brez števila, jedna lepša od druge; videli smo tudi spalnico cesarja, cesarice, in slavne cesarice Marije Terezije; v zadnji sobi je še vse isto pohištvo in na istih prostorih, kakor za njenega vladanja; postelja z blazinami, s prtiči in s svilnato odejo izza časa njene zadnje ure pa je nepostljana, to je v istem stanu, kakor pred 108. leti, ko so jo mrtvo iz nje vzdignili. Omene sta vredna posebno „Marmor - Saal“ in pa „Ceremonien - Saal“ s cesarskim prestolom; v zadnji dvorani gorí, kadar je celoma razsvetljena, 2400 luči; vidijo se v njej blizu 2 sežnja visoki srebrni, na marmornatih podstavkih stoječi svečniki, piramidam podobni.

Poslovivši se od cesarjevega gradú, ogledali smo si še meščansko orožnico „das bürgerliche Zeughaus“. Tu je nagromajenega orožja, oklepov in zastav od vseh časov, zlasti iz l. 1683.; nadalje je tu klobuk Laudanov in meč njegov, celo oblačilo feldmaršalsko od cesarja Frana I. i. t. d. Od tod stopimo na prostoren trg „Am Hof“ pred vojaško ministerstvo.*)

Tega popoldne sem pil v prvič pristno ogrsko vino v vrlo znani kleti kneza Esterhazija — ne daleč od one orožnice in od vojaškega ministerstva. Ta klet je v ozki ulici (Haarhof 1.), črna je, in tako temna, da mora v njej po dnevi goreti luč. Pivec, ki zahteva vina, mora je sproti in s kupo vred plačati, pa zadovoljiti se, ako dobi prostora, da bi stal, kajti klopi nisem videl v tej pivnici nobene; tudi jesti se tu

*) Na tem trgu mislijo postaviti 10 m 8 cm visok spomenik slavnemu Radeckemu; v to je že pripravljenih nad 200.000 glđ.

ne dobi; k večjemu kruha — po strani. Kadar se misli oditi, dá se velika čaša nazaj, in povrne se desetica, prej uložena zanj. V tej kleti, odprti dopoludne od 11.—1. in popoldne od 5.—7. ure, vidijo se razne postave in razni obrazi, — in kakor pisana je družba vnosrebcev, tako pisan je tudi njih pogovor.

Reklo se nam je, da „Prater“ obiskati je najzanimiveje ob nedeljah in praznikih; zato se podamo proti večeru še v to razkošno zabavišče Dunajčanov. In res se nam je nocoj zdelo tu vse noro: ringelspiel za ringelspiclom, piskači, godci, krčme i. t. d. in povsod naguječeno ljudstva živega, dà, preživega. Ker je semkaj napeljana konjska železnica, bil je ta izlet od „Opernringa“ v „Praterstern“ prav po ceni.

V torek, dne 18. avgusta — cesarjev rojstveni dan.

Ob osmi uri v kolegij za 2 uri. 1. uro nadaljevanje o svojstvih teles: trdna, kapljiva, plinava telesa i. t. d.

2. uro je prednašal ravnatelj gosp. **Maseh** iz Ogrskega Altenburga: O živalstvu — res mojsterski. Takega moža prednašanje je pravi duševni užitek za ukaželjnega človeka. Po uvodu o razmeri med človekom in živaljo — — — preide k razvrstitvi živali: 1. v živali s hrbtancem, 2. v živali brez hrbtišča, t. j. v popolne in nepopolne živali; — n. pr. rak je nepopolna žival. — Kar dela lastovka po dnevu, to stori netopir po noči, — živali podnevne in ponočne; — na zemlji je po noči bolj živo, nego po dnevu (z ozirom na živali). Človeškemu zdravju jeden pogoj je: pravočasno čuti (bdeti) in spati i. t. d.

3. in 4. uro prosto, — razid slušateljev na vse vetrove. Jaz pa sem se vstopil pred cerkvijo sv. Štefana, kjer je že stala straža vojaška. Dvorniki cesarski, ministri, uradniki, častniki v leskečih uniformah i. t. d. so se pripeljavali v krasnih kočijah; cesarja in cesarice pa ni bilo ta čas doma.

Po obedu podam se z nekaterimi kolegi v ljudski vrt „Volksgarten“, kjer so svirale tri godbe — dve vojaški in Straussova, — jedna lepše, krepkeje in umetneje od druge. Na večer je bil ves vrt razsvetljen; ljudstva na tisoče.

Ko si po večerji pri „Kummerji“ z gg. Janežičem, Ferkom in Irgoličem v roke sežemo, podava se z gosp. Drnjačem na svoj dom „Zur weißen Rose“, Wiedner Hauptstraße šte. 26, kamor sva se preselila iz dragega hotéla po dvakratnem prenočenju. Tu sva imela prav čedno zasebno stanovanje brez vsakega m . . . ., katerega se po velikih mestih baje ne manjka.

V sredo, dne 19. avgusta.

1. uro: Nadaljevanje ob občnih svojstvih teles.

2. uro: O živalstvu po istem mojstru, pred katerim sta stala kostenjaka od konja in od psa: konj kot rastlinožrec, pes kot mesožrec. „Ima debele za ušesi“ = hude in potuhnene živali z butastimi glavami, — narobe: živali s stisnjenimi (od leve in desne strani) glavami so pohlevne, krotke. — Popolnost je več vredna, nego število, kakovost več, nego kolikost.

3. uro: Iz kmetijstva o momentih z ozirom na razloček v podnebju.

4. uro: Iz živinoreje o pasmah.

Ta dan sem obedoval samo juho, zdržal se piva, zato sem si pa kot zdravilo privoščil buteljo pristnega Gumboldskirchnerja, kajti čutil sem se malo betežnega. Na večer sem šel poslušat „K trem angeljem“ — blizu doma — znano pekinjo Mansfeld, da sem iz pétih „Wienerlieder“ izvedel pravi okus pristnih Dunajčanov. Le-ti se svojega življenja, če je le količkaj mogoče, v resnici od srca veselé. Rekel bi, da otožnosti Dunajčan, Bečanka ne pozna.

V četrtek, dne 20. avgusta.

Ob navadni uri v kolegij za celi dopoludan.

1. uro: Nadaljevanje o naravoslovji po Pisku.

2. uro: Mično nadaljevanje iz živalstva. Na kak način se množé živali? Plodé se spolno. Kal (jajčice) ima možnost življenja, a manjka jej moške snovi, zato je kakor — nenavita ura. — Vse živali nastanejo iz jajčica, če tudi še tako majhnega. Kako so nastale prve živali? — O tem so le hipoteze — mnenja. — Plodé se po njim enakih živalih, plemenih. N. pr. Uši na glavi — znabiti iz krast ali od znoja? o ne! ampak po svojih jajčicah = gnjidah. Praplojenja ali nespolnega plojenja ni in ga nikdar ni bilo. — Metamorfoza ali izprememba živali. Naša samopašnost je vzrok, da imamo mnogo živali za škodljive (poškodne). — Mrčes je svarilen glas za človeka. — Tipalec („Tastsinner“) krt je orožnik, podzemeljski netopir. — Jež je ponočna žival, ki ne koristi, pa tudi ne škoduje veliko. Strupena je španjska muha.

3. uro: Nadaljevanje o kmetijstvu — izboljšanje zemljišča. Lopate so boljše one, ki so spodaj vodoravno pristrižene, nego one z ostjo. Primerjavanje raznih plugov.

4. uro: Nadaljevanje iz živinoreje. Primitivna ali prapasem — jedna taka je morala biti. Požlahtnjenje, izrod. — Le takrat je možno vrlo bitje vspočeti, ako sta vspočitelja tudi sama taka.

Popoludne ob 3. uri zopet v kolegij; o tem pezneje.

V petek, dne 21. avgusta.

2. uro: O živalstvu. Pred profesorjem je stalo 5 nabasanih, živim zeló podobnih živali: netopir, jež, hermelin z zimsko belo dlako, dihur in mala podlasica. Ponočna je kuna; vaba za njo je jajce napolnjeno s strihninom. Kunam podobne živali razširjajo hud smrad, kateri jim puhti iz podrepih bradavic. Primerjava raznih zobišč. — Sredina med divjo in privajeno živaljo je domača mačka. — Glodalci so tatje; to se jim pozna na izbočenih očeh! — Podgane je treba privaditi, in kadar niso več oprezne, potem naj se uporabijo morilne vabe: mišnica, fosfor ali pa strihnin.

Ob ostalih urah mi ni kaj nenavadno zanimivega poročati. Obedoval sem prav cenó v jako obiskovani restavraciji pri Kummerji blizu ljudskega vrta.

Ob treh popoldne zopet prednašanje. O tem pozneje. Večerjal pri „Goldenen Stern“. Nagnječeno gostov.

V soboto, dne 22. avgusta.

V kolegij!

1. uro: Premikanje, padanje teles. Matematično nihalo, nihalo pri uri i. t. d.

2. uro: Prednašal je prav navdušeno profesor gospod **Großbauer** iz gozdarske akademije v Mariabrunnu o gozdarstvu: Zmota, da ni treba nič gledati (skrbeti) na gozd, mora se pobijati. Vsaj dobivamo iz gozdov les za stavbe in za vsakdanjo rabo. Statistično je dokazano, da se potrebuje lesa na leto za 40 milijonov goldinarjev. Avstrija ima še pomembivo bodočnost. Gozd mogočno vpliva na podnebje (klímo), na rodovitnost zemlje, ohlaja in čisti atmosfero, on je uravnotežitelj vlage. Ogrske „puste“ so zaradi pomanjkanja gozdov toli puste in prazne. Kakšen je dandanes Kras, kateri je bil za časa Rimljanov in benečanske republike pravi kras onih pokrajin?! Pri pouku tedaj ne pozabiti gozdov! Posekavanje gozdov naj se vrši od vzhoda proti zahodu!

V nedeljo, dne 23. avgusta.

Obiskal cerkve: Šent-Štefansko, Šent-Petrsko, Šent-Mihelsko, Šent-Avguštinsko. V zadnji je grobni spomenik nadvojvodinje Marije Kristine, od slavnega Canove iz belega marmora umetno izklesan; kipi v človeški velikosti nameravajo stopiti v rakev, podobno egiptovski piramidi. Angelj s premlim obličjem sloni poleg na spečem levu.

V ponedeljek, dne 24. avgusta.

V kolegij!

Iz stavbarstva: Oboke čez 5° napetosti imajo podpirati stebri. Kleti naj bodo visoke po obeh daljših straneh

najmanj 6, po sredi 8 čevljev, t. j. 1·90 m, oziroma 2·53 m. V tleh naj bodo luknje prezračnice. Za ledenice so le suhi prostori.

Iz živinoreje: Premladih živinčet ne „voditi“, pa tudi ne „spuščati“; počakaj, da se dovolj razvijó. Govedo se „pója“ 24 do 36 ur, — po porodu šele čez 4 tedne, nosi pa okoli 9 mesecev in 9 dni; tudi je že preteklo 335 dni; ovca le 5 mesecev, kobila celó 11 mesecev in 11 dni, presica 115 — 116 dni; zadnja lahko v treh letih petkrat povrže.

Popoludne sem si ogledal Izveličarjevo (Votiv-) cerkev z dvema stolpoma po 95 m visokima, po obliki podobnima piramidi sv. Štefana. Cerkev je znotraj dolga 57 m, ladje križ 47 m, visokost oboka 28 m. Cela stavba je krasna, strogo v gotiškem slogu in pravi kras prestolnega mesta. Nadalje sem si ogledal Rossausko vojašnico za konjike, razdeljeno v tri dvorišča. Vnanjost njenih sten kaže le lošeno zidno opeko raznih barv. Čaroben je prizor, kadar jo obseva solnce. — No, za to stavbo je bilo treba tudi lepe glavnice. Nadalje grem k mostu na verigah čez donavski kanal in na parobrod; soba 1. razreda je kazala izredno snago; tudi drugod se je vse svetilo. Gorenje - Avstrijanci so pripeljali cele ladje lepega sadja v Beč. Tu naj omenim, da sem plačal na Dunaji za srednje velik grozd 6 kr., za jedno breskev 4 kr., za 4 češplje (slive) 1 kr.; za 1 ž grozdja je zahtevala žlobudrava branjevka 14 kr. Le-té so klicale na sadnem trgu: „her da! her da! fuchzehne um zwa Kreuzer“, ponujale so pozneje tudi po 15 češpelj za 2 kr.

V torek, dne 25. avgusta.

Iz živalstva: „Zadnjič o glodalcih. — Dodati mi je: ker te živali več glodajo nego grizejo, reče se jim glodalci. Z glojanjem si svoje prednje 4 zobe obrabljajo, da jim ne postanejo predolgi. — Preživač ima v trebuhu zalogo, kakor berač, ki vtakne kos kruha v torbo, da ga pri priliki povžije. — Tiči spadajo tako rekoč k štirinogatim živalim, ker name-

ščate peruti prednji dve nogi. Po kljunu se dá spoznati, kake hrane da iščejo. Tiči so ali kilovci, n. pr. vrabec, ali pa godnjači, n. pr. piška“.

V sredo, dne 26. avgusta.

Iz živalstva: „Babica (samica) roparjev znese malo-kdaj več, nego dve jajci. V absolutni temi tudi sova in čuk ne vidita, zato prileti tak ptič k luči; ta pa gori čestokrat pri nevarnih bolnikih; odtod babja vera, da je čuk mrtvaški ptič. Detali in žolne so naši zavezniki. Veja po njih načeta naj se odžaga. — — Lastavice in štrki izgledajo sveto; a nič popolnega ni pod solncem, tudi no-bene popolne čednosti; tako je tudi pri lastavici: ona zoblje tudi čebele. — O kukavici je mislil Aristotel, da jej dlaka raste v želodci. — „Kje je kako ptuje gnezdo, jaz nimam časa napraviti si ga?“ misli si menda samica ter znese svoje majhno jajce v gnezdo kakega žuškojedca. Ku-kavica je najkoristnejša ptica. — Senice so butaste debeloglavke — znak ropa in umoraželnosti ter samoljub-nosti“. —

Popoludne nas je šlo več v Štefanski stolp, najprej do osrednje požarne straže, kjer je telegrafska postaja v zvezi z okrajnimi gasilnimi društvi; požari se tedaj ne naznanjajo več z nadležnim pokanjem. Tu so nam odprli železna vrata, in koračili smo še 76 stopinj višje na galerijo (mostovž) zunaj stolpa. Vrtoglava visočina, menda večni veter, a neznano lep razgled na vse strani. Tu se šele vidi, kako obilni so ka-meneni okraski in stolpiči, ki se zdé od tal toli drobni.*)

V četrtek, dne 27. avgusta.

V kolegij!

1. uro: Ako se bela barva solnčna razkropi skozi ste-kleno prizmo, nastane solnčni spektrum ali sedmero barv:

*) Po teh je za časa ženitovanja cesarjeviča Rudolfa nek drzen kleparski pomočnik, rodom Radgončan, pri mesečini tik strelovodne žice do vrha splezal ter gori pritrdil cesarsko zastavo. Za to je bil po prestolonasledniku s cekini obdarovan. Ves Dunaj je strmel nad tem pogumnim Štajercem, in mi nič manj, ki smo to novico čitali v časnikih.

rudeča, oranžna, rumena, zelena, modra, temno modra, višnjeva (vijoličnata). Ako se teh 7 barv vsaka v jednaki množini skupaj zmeša, nastane bela barva. Poskus se da napraviti s krožcem (Kreisel), razdeljenim v 7 enakih delov, vsaka sedmina kaže po jedno onih 7 barv. Ako ta sedmerobarven krožec naglo vrtimo, kakor se vrti vetrnica na konci palice, vidi se celi krožec bel. (Storil je pred našimi očmi.) Ako si napravimo tak krožec razdeljen le v 6 enakih delov za one barve — toda brez rudeče — ter ga zopet naglo zavrtimo, pokaže se nam zelena barva. — Bolj ko je hrapavo površje trupla, bolj sije toplota iz njega, tedaj proč z gladkimi pečmi. Vzvišene olupšave na pečeh storé, da peč bolj greje. Oblaki odbijajo toploto in izpuhtevanje iz zemlje nazaj k zemlji. V jasnih nočeh to ni mogoče; izpuhtevajoča toplota se zgubljava v neizmernem prostoru in posledica temu je čestokrat mraz in slana.

2. uro: O živalstvu: Privadne kokoši imamo iz Azije. Perutnina zboli, pocrka od sprijene pitne vode. Privoščimo jej snage. — Močvirne ptice so sploh prijazne kmetovalcu; človek naj jim bode hvaležen. Štrk je nedotakljiv. Slabi živci so najčešče krivi, da se nam studi krastača (strnišnica), reče se dostikrat, da je to „nobel“ (gosposki). — Utoniti je toliko, kot zadušiti se; takrat je sapnik poln vode. Riba pa se zaduši v zraku. — Voda je nekakšna goba — vsaka prirodna voda ima zrak, brez tega zraka ne bi mogle živeti ribe. Ribe, zlasti one v ribnikih, imajo navadno zimsko spanje. Atmosferični zrak je pogoj, da živé ribe. Voda brez zraka ni za nič. — „Gosenica, napolnjena s samimi plastičnimi sokovi, postane nova žuželka. Kako? — Vam ne vem odgovoriti, to je prirodna skrivnost“.

Popoludne smo si nekateri ogledali cesarjeve konjake, v katerih je v presnažnih prostorih čez 500 kónj raznih plemen, od najmanjšega ponija do največjega noriškega konja; za tem smo ogledali zimsko in poletno jahalnico (Reitschule). — Proti večeru se podamo v mestni gaj (Stadtpark), poslušat godbo, kjer je mrgolelo ljudstva. Za sedež na železnem stolu se plača 2 kr., kar se mi je nekako čudno zdelo.

Večerjal pa sem v domači gostilni v družbi mnogih slovenskih učiteljev, kateri so naju čestokrat obiskali. Bil je to prav prijeten večer.

V petek, dne 28. avgusta.

V kolegij!

Iz živalstva: Hrošči imajo po 4 habice, a dveh od teh ne potrebujejo. Hrošč znese svoje jajčke tja, kjer mladiči lahko kmalu najdejo sebi hrane s pomočjo nagona. Mladiči ne poznajo svojih roditeljev. V jajci je beljak, rumenjaki, na odličnem mestu pa kal; — tako je pri kokoših, a pri žuželkah ni tako. Iz jajčic se ne dadó spoznati žuželke. — Roditelji črvov v siru so muhe. Te so nanesele jajec v prvotno sírovo snov. Iz gnojničnih črvov nastanejo gnojne muhe. Izprememba (metamorfoza) muhe: 1. muha, 2. jajce, 3. ličinka, 4. muha. Ličinke so tudi pod kožo živine; odkod? Od muh! — Iz črvu podobne žuželke z glavo in z nogami nastane hrošč; — ako ima ista več, n. p. 16 nog, postane iz nje metulj; — 18 do 22 nog kaže, da se bode preobrazila v žival osinega plemena. Gosenice imajo k večjemu 16 nog. Osine ličinke so jako poškodne ter spadajo k lesnim črvom. Jajca znese na les neka vrsta ôs. — Iz žuželke z glavo, a brez nog, preobrazi se rilček; ta se prikaže v aprilu, majniku kot mal svetel hrošč. Poškodni in ostudni so molji v grahu, grahoru, v leči. Žival znese svoje jajce v zeleno stročje, ličinka (črv) predere potem v zrno, in tako postane to sočivje moljasto.

S tem je profesor mojster končal svoja mična predavanja. Načelnik naš se mu je v imenu vseh slušateljev prav lepo zahvalil ter ga prosil, da bi nam blagovolil vsaj jedno svojo fotografijo odstopiti. — On pa nam je radovoljno obljubil, da se hoče izpostaviti žarkom Apolonovim. Priljubljen, častiljiv profesor in ravnatelj g. Masch se je od nas poslovil med navdušenimi „živio“- in „hoch“-klici.

Iz živinoreje: Hranitba naših domačih živali. Zrak in voda sta za ohranitev življenja baš tako potrebna, kakor

drugi živež. Kar je neprebavljivega, — odhaja kot blato za gnoj; prebavljive snovi pa preidejo v kri; iz te prihaja: izhlapeње, toplota, ogljikova kislina, meso, tolsča (mast), kosti, kože, parklji in rogovi, volna, dlaka in grive, mleko, snov za pleme, moč za vlako, kite, žile, pot (znoj), scalcnica. Vse to je ali je bilo v krvi. Kri naših raznih domačih živali se malo razločuje. Pri živinoreji se ima tedaj gledati na napravljanje dobre krvi, zlasti onih delov krvi, iz katerih se snuje zaželeni organski del, n. pr. mast pri svinjah.

100 $\bar{n}$ slame je jednako 50 $\bar{n}$ mrve (sena);

300 $\bar{n}$ repe " " 100 $\bar{n}$ " "

V 100 $\bar{n}$ repe je 75 do 90 $\bar{n}$ vodene snovi. Ako se isto pové v kilogramih, ostane razmerje isto.

Ob 3 $\frac{1}{2}$ popoldne smo tretjerazredniki poskakali v omnibuse ter se odpeljali v predmestje „Hitzing“ v obrtnijsko razstavo, ker se je reklo, da nas profesor g. Gatter tam čaka, a ni ga bilo. — Vender nismo bili zato nevoljni, ker je bilo tam, kot na predvečer otvoritve te razložbe, tudi jako zanimivo zaradi priprav, ki so se delale. Razstavljene reči so se spravljale v red.

V soboto, dne 29. avgusta

se je slovesno odprla omenjena razstava na prostoru „Zur neuen Welt“; bila je v marsičem jako zanimiva; videti je bilo tudi mnogo raznih kmetijskih strojev. Vse drugo je bilo ta dan po navadi — tudi prednašanja, kakor vsak dan do 12. ure, iz katerih pa nimam kaj posebnega, nenavadnega posneti.

V nedeljo, dne 30. avgusta

vstal sem ob 4 $\frac{1}{2}$ uri ter se podal čez „Aspernbrücke“ in „Jägerzeile“ naravnost na severni, prav okusno v gotiškem slogu sezidani kolodvor; nadstropje podpirajo marmorni stebri. Tam so že čakali kolegi 3. razreda, da se odpeljemo čez mogočno reko Donavo mimo glasovitih Floridsdorfskih „šanc“ proti zgodovinskemu Wagramu, 2 $\frac{1}{2}$ milje od Beča ležeči vasi.

Po kratkem odmoru in po malem krepčilu smo „zleteli“ na čelu g. Gatterja na polje proti Gänserndorfu. To je razširna planjava, večinoma obsejana z ajdo.*) Semkaj so čebelarji preselili svoje panje; mislim, da imajo čebele ondi paše dovolj. „Prinzstock“ se mi je najbolj dopadel, tega je tudi profesor najbolj priporočal. Ob 12. uri se nas je sešlo kakih 70 slušateljev pri naročenem obedu. Splošno pobratimstvo. Obiskal nas je tudi domači učitelj, častitljiv starček, ter nas povabil v cerkev k večernicam. Kmalu se oglasijo Čehi s „Kde domov moj?“ Slovenci smo jih podpirali, in potem se oglasimo mi s „Po jezeru“ in „Otok bleški“, (Slovan povsod brata 'ma), Tirolci so lepo nemško pesem zajodlali, — potem pa skupno „Naprej!“ G. profesor je napil naši presvetli cesarici, pokroviteljici čebelarskemu društvu na Dolenje-Avstrijskem, in navdušeno smo vsi stojé vsliknili „Živio!“ „Slava!“ „Hoch!“ Cesarska pesem „Gott erhalte“ se gromovito oglasi v dveh kiticah. Sedaj pa v cerkev! G. Gatter sede k orgljam, zbrali so se godci in pevci izmed učiteljev in vespera se prične z mično „Tantum ergo“. Potem smo peli pevci „Agnus Dei“, nazadnje „Genitori“. Wagramska cerkev je še kaj lepa, ljudi pa je bilo le malo zbranih. — Po večernicah smo jo mahnili peš proti Süßenbrunnu, pa ne po premi črti, ampak v topem kotu, da obiščemo zopet kakih 300 panjev, skoraj samih slamnatih, kakeršne vidimo navadno naslikane. — Pokvečeni, utrujeni od dolge, vmes tudi težavne poti, vsled hudega vetra, kateri nas je božal z dežjem po obrazih, pridemo do postaje Süßenbrunn, kjer se malo okrepčamo. Tu se je še zapelo „Kde domov moj“ od Čehov, „Tam za goro“ po Slovencih, „Naprej“ po Čehih in Slovencih, in neki „jodlar“ po Nemcih. Zdaj se pripeljejo slušatelji 2. razreda; po nasprotnem pozdravu se odpeljejo oni naprej proti Wagramu z istim namenom, mi pa ob 6¼ proti Beču.

*) Gänserndorfčani so nam pripovedovali o sovražnih Prusih, kateri so bili l. 1866. že do semkaj prodrli in se baje jako ošabno obnašali. Zmagovalci s črno-belimi zastavami so bili tedaj že prav blizu Dunaja. Skleпали so gotovo že to in ono, a sklenil je — Bog.

V ponedeljek, dne 31. avgusta.

Kolegij popoldne. — Dopoludne ob 10. uri s karto vstopnico v Redoutensaal. To je velikanska dvorana s petimi velikimi visečimi svečniki. Minister grof Potocki je pozdravil skupščino v imenu cesarske vlade. (Svoj govor je bral iz listkov, po jedni strani popisanih). Zahtevalo se je boljših učiteljišč in kmetijskih šol, katerih ustanovitev se ne da več odlašati. Neki dvorni svetovalec je na to odgovoril, da potrebuje ta stvar več časa. Ob 12. uri konec. Obedoval sem v družbi došlih znancev pri Müllerji na Grabnu. Na večer sem bil z nekim slovenskim trgovcem in z njegovimi tovariši pri „Bauerji“ poleg „Stock im Eisen“, kjer smo srebali Ljutomerčana.

V torek, dne 1. septembra.

Zgodaj po konci, kajti že ob 7. uri smo se podali v kmetijsko razstavo v Hitzing „Zur neuen Welt“, kjer je bilo videti mnogo domačih živali, goved brez rogov itd. Pri tej priliki nam je g. Gatter prednašal pred razstavljenimi panji in pred dotičnim orodjem o čebelarstvu. Ob 1. uri popoldne se pripelje presvetli cesar Fran Josip I., katerega sem mogel dobro videti; v razstavnem prostoru je koračil prav mimo mene v družbi nadvojvode Ernesta in Rainerja. Mnogo gospóde ga je sprejelo in spremljalo. Godba v paviljonu je zavisirala cesarsko himno; ljudstvo je klicalo „hoch!“ Ko stopi v prostorno sobano, kjer so dekleta z belimi zastori izdelovale smodke, predrzne se jedna teh pokloniti mu cigaro, katero je takoj zapalil. Vratam nasprotno steno je zakrivala velikanska dvoglavna postojina, katero je vsak obiskovalec te sobane tudi od blizu pogledal! Zakaj pa? Sestavljena je bila iz samih smodek od najmanjše do največje vrste. Jedna delavka napravi na dan 3 sto do 5 sto komadov.

Popoldne kolegij na levem bregu reke Wien nasproti politehniškemu zavodu — v trgovski akademiji. Tu je odslej prednašal iz kemije dr. Hornik vsakega dopoludne prvo uro.

Uvod: naloga kemije. Odtod je prešel — imenovaje kemijo „dete v povoji“ — k zraku in k njegovi sestavi. Ločitev kisika (23%) od dušika (77%) po fosforu. Le-ta je strašen strup, za katerega skoro ni izdatnega protistrupa. Ta že odlikovani profesor je svoj pouk vsekdar utrjeval z eksperimenti. Iz njegovih jako zanimivih prednašanj hočem pri priliki navesti kaj več.

V sredo, dne 2. septembra.

Zjutraj za rano v Hitzing s profesorjema za kmetijstvo in za živinorejo (Graf in Kaltenecker). Tam smo ogledovali razstavljene stvari, zlasti pa živino po „Katalogu“.

Popoldne v kolegij. Prikazal se je zopet priljubljeni ravnatelj g. Masch, — prednašal o vremenoznanstvu. „Kakšno vreme imamo danes? Na to si upa že vsak otrok odgovoriti. — Veliko, prav veliko je pri kmetovalci odvisno od vremena. — Blagoslov, dež pride od zgoraj. Podnebje — kaj je to? Zemlja trdno, atmosfera votlo truplo. Kako visoka je ta zračna plast? — tako, kakor da bi vprašal, kako debela je? — Atmosferični zrak je visok 10 milj, od zgoraj dol je 10 milj nizek; kar je naprej, to je nebeški prostor. Uk o vremenu = meteorologija ali vremenoznanstvo. Vremenskih prerokov ni; kdor pa hoče vreme naprej povedati, mora biti učen, to so preračunarji, ki iz todobnih vremenskih okolnosti že naprej preračunijo, kakšno vreme utegne slediti. Pri tem se je ozirati na toplomer, na zrakomer, na vetrnico, na vlago.

Bolj ko je truplo temno in hrapavo, poprej se ogreje, — in nasprotno, ako je truplo svetlo in gladko. Polja in vinogradi: bolj ko so hrapavi, t. j. zrahljani, bolj so topli. Kmetovalci, vinogradniki in vrtnarji imajo gledati na to, kajti bolj ko je zemljišče toplo, poprej izgine iz njega sneg. Bolj dolga ko je noč, več toplote izpuhti zemlja; odtod pride, da je zemlja po noči hladnejša. Po vremenoznanstvu se začne noč kmalu po solnčnem zahodu. Solnčni žarki grejejo najbolj takrat, kadar padajo navpik na našo zemljo, od poludneva do zahoda

pa pojemlje toplota. — Od 12. do 1.—2. ure postaja vender še topleje, ker se je že svet ogrel, solnce pa še vedno greje. — Obrasla zemlja se ne ohladi tako hitro, kakor gola. V puščavi Sahari je po dnevu vroče, da ni prestati, po noči pa je čestokrat tako hladno, da se skrči živo srebro v toplomeru do ničle. Treba bi bilo pogozditi jo, ko bi se dala. V gozdnatih krajih je včasih po noči topleje nego po dnevu: veje, listje i. t. d. zadržavajo izpuhtenje toplote; tlačijo jo k zemlji. Gozdi so tedaj velika dobrota za vsak kraj. — Morsko podnebje je mileje. N. pr. Angleško ima otočno podnebje; tam se lahko pasejo ovce celo zimo; vkljub temu je tam hladno poletje, ni marelic, ne breskev, ne grozdja.

V četrtek, dne 3. septembra.

Iz prednašanj nič posebno zanimivega; ta dan sem bil pri fotografu. Drugače vse po navadi.

V petek, dne 4. septembra.

Tega dne sem si ogledal galerijo slik (Hrvat kaže slikohram) v Belvederu, nekdanj last princa Savojskega. Najbolj ste mi dopadli slikani glavi starca in starke v naravni velikosti; ni jih ločiti od živih. — Sedaj šteje ta zbirka do 2000 slik od najslovitejših umetnikov, katere so ločene po „šolah“. V I. nadstropji na desno je italijanska šola v sedmih dvoranah i. t. d. Dotični imenik od Engerta se dobi v razstavi. — Popoludne v kolegij.

Ob 7. uri na večer se podam v dvorno operno gledišče, pogledat in slišat priljubljeno opero Viljem Tell. Na galeriji plačal 1 gld. 50 kr. Po prizorišči k Likeyu vstric gledišča na ročko piva, katero je na Dunaji kaj dobro. Tam sem se sešel s šolskim nadzornikom g. Torinekom iz Prevalija. Vsled hude nezgode je ta vrli mož pred kratkim umrl v Celji. Bog mu daj dobro!

V soboto, dne 5. septembra.

Po zajutruku se podamo nekateri v cesarjevo zakladnico (Schatzkammer). V vsakem kotu stoji žandarm, ki ne sme

nič govoriti. Tu sem videl med drugimi kronami novi dve od cesarja Ferdinanda in njegove soproge Marije Ane, kateri baje veljate 9½ milijona goldinarjev; nek demant, ki je bil kupljen za 50.000 cekinov, in drugi rumenkast demant, ki je največji v zakladnici; 600 demantov na zlati nitki nape-ljanih, čudno umetno uro, dragoceno orodje in orožje, zlate in srebrne posode i. t. d. i. t. d. Dvornik, kateri nam je vse to razkazoval, govoril je malo prehitro, da sem marsikaj pre-slišal.

V nedeljo, dne 6. septembra.

Po zajutreku v cerkev, popoldne pa po konjski želez-nici v Dornbach v družbi gg. Drnjača, Ferka, Irgoliča, Ja-nežiča obiskat tamošnjega prijaznega učitelja g. Pfrimerja; ta nas je spremil skozi Schwarzenbergov gaj na „Heuberg“ ali „Heukogel“, ki je jako visok, in ko zlezemo v leseni stolp, razkrije se pred nami celi velikanski Beč s svojo rajsko oko-lico. Polje, planjava proti Wagramu in proti ogrski meji je brezkončno. Prišedši v vznožje tega Senovca, okrepcamo in pobratimo se v Dornbachu. Na večer iščemo voza, ali vsaj nekaj prostora na njem, a vse zaman; vagón za vagónom so bili nagneteni do zadnjega prostorčka, da se je vse trlo. Primorani smo bili tedaj nastopiti peš 1½ ure dolgo pot nazaj na Dunaj. Ob deseti uri jo pritolčemo do Kummerja; tu si pri dobrem pivu malo oddahnemo, potem pa se razidemo vsak na svoj dom. V senčnatem Dornbachu ste svirali dve godbi. Kraj je velika, preprijazna vas, obsejana z vilami bogatih Du-najčanov, kateri se hodijo ob poletnem času kaj radi semkaj hladit. Ta dan je bilo v tej okolici najmanj 40.000 vnanjcev.

V ponedeljek, dne 7. septembra.

Iz kemije: V 10.000 delih morske vode je 400 delov soli, a voda Mrtvega Morja ima v 10.000 delih vode celó 2.300 delov trdnih teles. Amonijak raztopi mast v perilu. — Šota in premog sta prirodnini, nastali iz razpadajočih rastlin. Razbeljeno žveplo postane rudeče ko rubin. Z gorečim žvep-

lom dajo se beliti rudeče vrtnice, rudeči mizni prti i. t. d. Ako se pa pobeljena vrtnica namoči v žvepleno kislino, postane zopet rudeča.

Kolegij je trajal 6 ur, potem pa nas je profesor gosp. Großbauer pozval v Hitzing k razstavi, kjer nam je razkazoval logarske stvari.

V torek, dne 8. septembra — praznik.

Vstal ob 4 $\frac{1}{2}$. Ob 6 $\frac{3}{4}$ odpeljemo se slušatelji 3. razreda iz zahodnega kolodvora tri postaje daleč v Weidlingau, od tam pa še peš 1 $\frac{1}{2}$ ure daleč v Mauerbach, malo vas, kjer ima grški knez Maurocordato svoj grad. Vrtnar njegov nas je peljal na graščinski vrt in nam tam razkazoval mnoge reči iz rastlinstva, n. pr. prelepo temnorudečo vrtnico „Georg der IV.“; jablana „der Juliapfel“ ima silno okusen sad. Na tem vrtu sta tudi videti beli in črni bor (borovec). Vrtnar nam je dal piti jabolčnika. G. prof. Gatter je imel na nekem vrtu te vasice dva čebelnjaka, a s tema se ni kaj dobro izkazal. Dobri teoretiki so šestokrat slabi praktiki. — Navadno petje v tej cerkvi se mi ni dopadlo, še manj pa, ko sem videti moral, kako marljivo je nek človek zlagal drva na voz, drug pa spravljaj senó. — Iz Weidlingau-a pelje v Mauerbach gladek pot med drevjem, in poleg tega pota je — grob slavnega vrhovnega generala Laudon-a z velikim kamenenim spomenikom z železno ograjo. Na spomeniku leži speč lev, poleg groba na stopnji pa sedi dremajoč junak s položenim mečem, — vse v naravni velikosti. — Nazaj gredoč se podam na hribček „Hadersdorf“ blizu Weidlingau-a. Na tem prijaznem, tu s trato, tam z drevjem obraslem holmu ima ljudstvo na dan Marijinega rojstva veliko splošno veselico. Ker je bil dan prelep, zbrala se je tudi tega leta tukaj brezštevilna množica. Vsako četrtno ure je pripeljal vlak iz Beča novih razveseljevalcev. Ko pridem na vrh hribčka, odpre se mi velik, malo nagnen travnik, in tu je bilo središče razveseljevanja. Kakih 10 „ringelspielov“ se je vrtelo, v vsakem kotu so godli drugi godci, šeme so skakale okoli, lajn je bilo do

20, in okoli teh se je plesalo, kakor da bi bili plesalci za to dobro plačani; tu je bilo srečkanje, tam telegraf, vmes pa krème, gugalce, parčinelci (minoreti), telovadci, pevci, pa tudi — kričači. Zdelo se mi je, kakor da bi bilo vse blazno. Največji somenj pri nas ni nič proti temu „Volksfest-u“. A jaz sem videl le začetek, — kajti ob 4 1/2 sem bil že doma, kjer sem premišljeval o Malem Gospinji*), kakeršnega še nisem doživel.

V sredo, dne 9. septembra.

Iz kemije: O soléh. Jadransko Morje ima manj soli, nego Sredozemsko Morje, in to manj, nego Atlantski Ocean. Gorjupost morske soli pride od magnezije. Človek potrebuje na leto 12 — 13 *g* soli. Sol je v industrijalnem oziru jako važna in je temeljni steber kemiji. Zdravilno Glauberjevo sol je izumel dr. Glauber. — Iz razžarjenih kosti se dobi črna luknjičava tvarina za narejanje cukra v tovarnah.

Popoludne v hladu obiskal mestni gaj, — a nisem se vsedel na noben stol. —

V četrtek, dne 10. septembra.

Iz vremenoznanstva: Zrak se ogreva bolj vsled ogrete zemlje, nego vsled toplih solnčnih žarkov. Zrak se v višini stanjša ter ohladi. Pri nas vspevajo v vznožji hribov listovci, višje pa iglavci; zelo visoke planine kažejo le goličave, sneg, led. Povprečna letna temperatura na Dunaji je 8·5°, v Pragi le 7·5°. Kjer ne iznaša povprečna letna toplota 7·5°, tam ne vspeva nobeno vino. Za vino in za turščico mora imeti poletje vsaj 16° toplote. — Zadnji ledeni mož je sv. Urban. Odkod te premembe v toplini? — Tega ne vemo. Kdaj so kleti najhladnejše? — V marciji in aprilu. Kdaj najtoplejše? — V septembru, oktobru in novembru. V svojem času je bilo pivo v septembru šestokrat kisló. Kadar je brez vetra, takrat pride veter v 1 sekundi k večjemu za 1 čevlj = 0·316 m naprej, pri viharji pa v 1 trenutku 35 čevljev = 11·06 m daleč, v 1 minuti 663·6 m, v 1 uri 39 km 816 m (4 1/4 milje).

*) Tako govore v Savinski Dolini.

Pri vratih gre spodaj težji, mrzli zrak noter, zgoraj pa lažji, topli zrak ven; — isto tako se pretaka atmosferski zrak na planem. Raznost ogretosti provzročuje tudi razne zračne toke. Pasatni vetrovi vejejo od tečaja do ravnika (tečajni tok), in narobe (ravnikov tok). Kje se nabira naše deževje (deželni dež?) V Atlantskem Oceanu; — pride tedaj od jugozahoda.

Popoludne sem si ogledal „Stock im Eisen“. Ta štor v železu je baje jedini ostanek pragozda, ki je stal na mestu, kjer se zdaj razprostira Dunaj. Štor ta je na konci „Kärntner Straße“, predno jo zaviješ iz te ulice na „Graben“. Od daleč je videti blizu takó, kakor da bi bil tam obsedel roj čebel, a ko stopiš bližje, prepričaš se, da niso živali, ampak glave žrebljev, ki so bili v ta štor zabiti v teku tolikih let, in tako na tesno, da ti ni možno pičiti s šivanko vmes. Profesor g. Bisching je omenil o tem štoru, da se sploh misli, da je od ostalega hrasta; pa po mikroskopičnem preiskovanju školice (trohice) imenovanega štora je dognano, da je ono deblo mecesnovo. — Od tod se podam v vojno ministerstvo, pred katerim stoji baterija topov in večna straža; od tod v Esterhazijevo klet, nazadnje pa v mestni gaj. Blizu tam sem večerjal po ceni — pri Obermaierji.

V petek, dne 11. septembra.

Iz kemije: „Stolčene račje oči, ali pa pražena magnezija odpravi nadležno zgago. Dvojno-kislega natrona le betvica odpravi težave iz želodca. Soda-voda je tekočina, nasičena z ogljikovo kislino; ona pospešuje prebavljivost. V Londonu in v Parizu so jo pili že pred 20. — 30. (sedaj pred 40. — 50.) leti. Tudi pivo ima dokaj ogljikove kisline v sebi; — ne bi bil tedaj nikdar mislil, da se bode na Dunaji popilo toliko sode-vode“. Lestvica za trdost teles: demant ima število 10 i. t. d.

2. uro. Rastlinoznanstvo: Prednašal profesor g. Bisching. Ko je ta že v prejšnjih urah v obče govoril o kamenstvu, rastlinstvu in rudninstvu ter nam predočeval mikroskop (mikro = drobno, skop = gledati, tedaj: drobnogled),

— pri katerega porabi se postopa sintetično, pri živalstvu pa analitično, prestopil je naravnost k botaniki, s katero se vedno združuje anatomija in fizijologija, t. j. 1. razločba v najmanjše dele in 2. življenje rastlin. Prvotni organ vsake rastline je celica. Od l. 1830. poznamo celico že bližje: celica = mehurček, ki more biti jako majhen: 0·0003 mm. Goba krvnica n. pr. ima brez števila celic; volna je isto tako iz celic. Drože od piva sestojé isto tako iz samih mehurčkov ali celic, kateri se — mikroskopično opazovani — vedno bolj in bolj množé. Celice so eliptične (pakrožne) in okrogle. — — — Ako se reče, da je uho skrat povečano, razume se to tako: $8 \times 8 = 64 \times 8 = 512$; razstavljeno človeško uho je tedaj $512 \times$ toliko, kakor je naravno uho.

Tega dne sem si ogledal znamenito zbirko iz cesarskega grada Ambrasa na Tirolskem (jedno uro od Inomosta), „Ambrasersammlung“ zvano. Toliko mumij, oklepov i. t. d., sploh starinskih in zgodovinskih reči ni kmalu videti, kakor tukaj v spodnjem Belvederu, katerega loči krasen vrt od gornjega Belvedera.

V soboto, dne 12. septembra.

Iz kemije: Videl sem kristalizovano sódo. „Kristali razpadejo radi“. V galunu je mnogo vode. V tehniškem oziru je galun važno telo; zabranjuje gnjilobo. Usnarji strojé s česlom, irharji z galunom; stroji se pa tudi z oljem. Galun rabijo tudi barvarji. Preslica je n. pr. ostra, da opraska. „Kaj oplazi? — Nabrana kristalizovana kremenčeva kislina“. Voda, ogljikova kislina in kisik so pogoji razpadanju teles.

2. uro. Rastlinoznanstvo: Najdrobnejši skrob ima riž, najdebelejši pa krompir. Tudi klorofil (zelenost) se pokaže v celicah kot zrnca, ki so zelena. Zgornja koža lista (Epidermis) je brezbarvna ter prozorna. — Veliko je dreves, ki imajo mnogo mlečnega soka v sebi. V tropičnih pokrajinah je dokaj jako mlekosočnih rastlin, n. pr. mlekovec, kruhovec i. t. d. V Zahodnej Indiji je drevo upas s strupenim mlečnim sokom; v ta strup namakajo Indijani svoje pušice in osti

sulic. Strup mrtvih trupel je smrten, ako pride v dotiko z našo krvjo, — n. pr. pri razteleševanju mrličev. — Opium (morfil) je usušeni mlečni sok; mak je v orijentu jako priljubljen. — Kavčuk ali gutta-percha je usušen mlečni sok; le-ta sestoji iz samega gumielastika. V orijentu so takozvani kadilci opija, ki potem trdno zaspé in se dolgo ne prebudé; tobak jim je že premalo močen, upijanljiv. V opiji je morfin. Opij se ne dobi v lekarni, razen pomešan z drugimi zdravili z 10% morfina. Skrob je proti jodu jako občutljiv. Lep (pôp) je razkvašen, napihnen skrob. Ako kaneš v pôp le kapljico jodove tekočine, postane isti skozi in skozi plav ali moder.

O gozdarstvu: Pri Dunaji je do 4000 oral zasajenih s črnim borom („avstrijskim borovcem“) v pridobitev smole za trpentin.*)

O vremenoznanstvu: Zakon, po katerem se vrsté vetrovi: Za severom sledi krivec (ogršček, severovzhodnik), za tem se vrsté: zdolec (vzhodnik), jugovzhodnik, jug, jugozahodnik, gornik (zahodnik). Ako preneha jugovzhodnik, potem se utegne zgoditi, da nastane veter od nasprotne strani, od severozahoda. Vsak človek je vremenski prerok več ali manj, pa more tudi to biti, kajti vreme je v tem oziru jako potrpežljivo in ostane v kljub temu pri nas. Vetrnice niso zanesljive, kajti one nam naznanjajo le tok spodnje zračne plasti. Ako se pa poleg vetrnice oziramo tudi na tlakomer, potem bi utegnili zanesljiveje napovedati pravo vreme. — Najmrzlejši veter pride navadno od severozahoda. I. t. d.

Iz kmetijstva: Na zreli krompirjevki se vidi seme korunovo. Ako se vsadé te semenske kroglice, zraste le prav droben krompir. — Za sladkor je najboljša drobna po 1 ů težka pesa, ki dá 12 — 13% cukra; 5funtna dá le kake 3% sladorja. Pepel, koščena moka pospeši rodovitnost njive za rumeno (pravo) peso. Kadar začne perje rumeneti, zrela je pesa. — Tudi iz koruze se kuha pivo. Za turščico je treba

*) Ko se pripelješ do teh gozdov, zapaziš hitro, da so debela na solnčni (južni) strani olupljena, malo nad tlami pa udolbena; v tej debelvi jamici se nabira smola, katera se cedi po olupljenem deblu. Seveda korist lesa tu ne pride v poštev.

globoko orati, kakor za krompir. Ta rastlina rada pozebe, zato vspeva le v toplih krajih. Okoli Dunaja ne najdeš — koruze. Dva stroka na jedni rastlini sta malokdaj lepa. Na jednom oralu zraste šestokrat 30 vaganov turščice, koruznice 50 do 68 stotov, to je 26 — 36 metrskih centov. Za semensko zrnje obesi do spomladi najlepše stroke (klase), a zrnje na konci stroka je navadno manj jekleno, zato pa ni za seme.

O živinoreji: Mleko prihaja iz krvi. Izmoljenje je važno, — mora se tedaj vestno izvesti; zadnje izmoljeno mleko je mastneje, v njem je več surovega masla, katero plava v drobnih kroglicah po mlečni tekočini. Te mastne kroglice so lažje, nego je mlečna voda; zato silijo na vrh, kjer se zgosté v smetano. Z ometanjem popokajo te mastne kroglice ter se sprimejo v mehko kepo surovega masla, ako je imelo vrhnje 12 — 14° toplote po R. V to namenjeno mleko naj se nalije v široke, pa plitve posode steklene, glinaste i. t. d. Smetano pustiti, da se skisa, ni — dobro za surovo maslo. — Ako se surovemu maslu dodá nekaj soli, potem ne postane tako hitro žarko; dobro osoljeno pa se drži tedne, celó mesece; pred rabo je samo treba je iztisniti ter izprati, da se odpravi sol. Sol ne ohranjuje le surovega masla, ampak tudi sir. Ker „krava pri gobci molze“, naj še tukaj navedem izrek tega profesorja, da je namreč, z ozirom na tečnost, slama jednaka „cesarski žemlji“ (okrogli), a senó zmesnemu kruhu, kajti: 100 g slame = 50 g sena. I. t. d.

V nedeljo, dne 13. septembra.

Tega dne sem obiskal cerkve: sv. Štefana, grško in jezuitsko; vse drugo po navadi.

V ponedeljek, dne 14. septembra.

Iz kemije: Poskusa dva je izvršil dr. Moser, kateremu sta asistovala dr. Hornig in dr. Reithofer: 1. Izločenje kisika od dušika; bakrena cev na aparatu razžarjena z deseternato

plinovo lučjo. — 2. V izločenem kisikovem plinu je gorela butarica zelo debele žice, kot bi bila suha treska. — Še živahneje gori v njem žveplo; najsvetleje pa fosfor; ta plamen kar jemlje oči. Dim se zove fosforna kislina.

32 $\frac{1}{2}$ % apnene prsti,
46 $\frac{1}{2}$ % žveplene kisline,
21 % vode,

skupaj 100 % dá sadro (gips), ki ima važno ulogo v kmetijstvu.

Najčistejše železne rude so na Štajerskem.

O živinoreji: Travniki naj se kosé po cvetji rastlin; pri mrvih naj se gleda bolj na kakovost, nego na količnost. Po dežji izprano senó je le malo vredno; še rosa ni brez slabega vpliva. Detelja naj se pokosi malo pred cvetjem, sploh v času, da stebela ne odrvené preveč. Meteljko ali nemško deteljo (Luzerne) bi jaz (profesor) imenoval kraljico vseh krmnih rastlin. Meteljka se dá kositi 10 — 15 — 20 let po 4 — 5krat na leto, rudeča detelja pa vstraja le 2 — 3 leta. Turška detelja (Esparsette) je za suhe, tople krajine. Če se tudi ne obnese nobena druga, ta detelja se bode; ona je izvrstno pično zelišče.

Popoludne nas je peljal starikavi, a še vedno gibčni g. Gatter v „Theresianum“, to je viteška akademija ali vzgojilišče (Wieden, Favoritenstraße), katero je ustanovila cesarica Marija Terezija za mlade plemenitaše, a od l. 1848. vsprejemajo se vanjo tudi neplemenitaši (plebejci). Tu je poprej ravnateljaval sedanji minister za uk in bogočastje. — S tem zavodom je združen botaniški vrt, katerega smo si ogledali. Tu smo dobili semena od prelepe rastline „Canna indica“. To seme se vsadi v lonec ali v zabojček, in rastlino je presaditi sredi majnika na vrt, ko se ni več bati pozebe.

V torek, dne 15. septembra.

Iz kemije: „Železni vitrijol so l. 1866., za časa kolere na Dunaji, metali v stranišča. Blato postane črno in ne smrdi več tako hudo po amonijaku“.

Iz rastlinstva: To šteje do 200.000 rastlin, rudninstvo pa le do 600 rudnin. Rastline so: 1. jednokaličnice, n. pr. palme, žito; — 2. dvokaličnice, n. pr. naša drevesa. Kak razloček je med španjskim trstom in med našo leskovko! Profesor nam je pokazal cukrov in bambusov trst, katera je sebó pripeljala „Novara“. — Poleg fizijologije in anatomije je še razločevati: morfologijo = uk o postavi, patologijo = uk o bolezni. — Drozeg cerar ali dreskač zoblje kaj rad omeline in ohmeljeve jagode, neprebavljene pa trosi s svojim blatom po drevji, kjer začnó precej kaliti ter se zajedati med vejevje. Od teh zajedalnih rastlin se dobi tičji lim — za limanice muham.

Ob 5. uri popoldne sem se udeležil prvega zborovanja spodnje-avstrijskih čebelarjev pri sv. Ani, kjer je c. kr. učiteljše.

V sredo, dne 16. septembra.

O živinoreji: Krompir ima poleg 84 — 80 — 75% vode vendar 16 — 20 — 25% skrobove moke, repa, pesa pa ima poleg 92 — 90% vode le 8 — 10% cukra in nekaj beljakovine; zato je lahko prebavljiva, in je vmes polagati sena, otrobov, sočivja, tropin. — Driska pride od neprebavljivosti. — Iz pivarne tropine od 1 stota ječmena teknejo toliko, kakor 1 stot dobrega sena. Ometki so tečna pijača za svinje. — Dišave za živali vplivajo dražilno na njihove prebavljajoče organe; take dišave bi bile: jagnedovo in hrastovo perje, svedrčeve korenine i. t. d. Isto tako je voda redilno sredstvo, za osnovo organizma prepotrebno. Obisti, — pluća, — koža —. Napajanje živali naj se nikdar ne opušča. Zrak, — gibanje, — počitek so nadaljni pogoji lepi, zdravi živini. Za omeščavanje pičnih snovi služi para (hlap), ki se napelja v krmno množino, kajti kuhanje gre prepočasno. Sol pospešuje prebavljanje; slana krma živini tudi bolj diši, ker je okusnejša.

Iz vremenoznanstva: „Kisik, dušik, ogljikova kislina in vodene soparice so sestojni deli zraka“. A vodene pare more biti v vzduhu več ali manj. Ako ne bi voda iz-

hlapevala, zaman bi sušili mokro perilo. Včasih ne more zrak nič več srkati vode, ker je že poln soparov. Vzduh more pri vsaki temperaturi srkati vodo, a pri višji toplini (ako je zrak toplejši) posrka več izhlapljene vode in je zato težji. Ali tudi iz snega, iz ledu kaj izhlapeva? „Na vsak način“. Bolj ko je zrak topel, bolj je žejen. V suhem zraku se hitreje suši perilo, v vlažnem, n. pr. v kleti, ali po zimi pa prav počasi, v tanjšem zraku (na hribu) tudi prej, nego v gostem v dólu, na vetru prej, nego v mirnem zraku. Recimo, zrak je nasičen. Kaj pa, če je zrak prenasičen? — „Ako je n. pr. 1 kubični seženj zraka pri 10° toplote vsprejel 1 maslec vode, tedaj je nasičen; ako pa postane za 5° toplejši, potem zopet srka vodo, če se pa hitro ohladi, nastane v zraku mehurčkov na milijone, na milijarde, le-ti se stisnejo med sebo, da nastane megla, in če je ta visoko nad nami, nad zemljo, tedaj je oblak. Zdaj se snujejo okrogli obodki, ti se napolnijo s kapljo ter padejo na zemljo kot dež. — Jednako mojsterski nam je pojasnil prikazen rose.

V četrtek, dne 17. septembra.

Iz rastlinstva: Znamenit je okameneli gozd in okameneli plod pri Kajiri; debla leže križema. Isto tako na Ogrskem in pri Radovici na Češkem. Več o tem uči geologija. Anatomi preiskujejo raje okamenele lesove. — Požlahtnjenje dreves z očesom postaje vedno bolj priljubljeno. Ako bi se rastlini obralo listje, utegnila bi vsled tega poginiti. — Kar rastline po listji izdihajo, to je kisik; a po noči je to baš narobe. Po noči odhaja namreč iz njih ogljikova kislina, katero so po dnevi srkale vase. — Pri jednokaličnicah in pri dvokaličnicah se nahaja cvetje, iz katerega prihaja seme. Bistvena dela cvetova sta: prašniki in pestič. Prašniki so moškega spola.

Moško = masculinum ♂.

Žensko = femininum ♀.

Spak = Hermaphrodit ♂, vsekdar s pestičem.

Pri cvetoči koruzi so na vrhu prašniki, kateri trosijo svoj prah na spodaj rastoči pestič (strok), da se oplodi. Ta

posel pospešuje veter, pa tudi žuželke. Koruza je jednodomna rastlina (monoecia), ker imajo prašniki in pestič le jeden dom, le jedno rastlino; isto tako oreh i. t. d. Nasprotno so pa tudi dvodomne rastline (duoecia); moški cvet ima svoj dom na jedni rastlini, ženski cvet pa na drugi rastlini iste vrste, n. pr. hmelj, konoplje*) i. t. d. Vse moške mačice odpadejo od topolov, od jelš, od borov i. t. d., ženski betiči pa ostanejo s svojim golim semenom na njih.

O živinoreji: 100 $\bar{n}$ sena je toliko, kakor 430 $\bar{n}$ trave, rudeče detelje, 450 $\bar{n}$ meteljke, 550 $\bar{n}$ rži (prelasta), 100 $\bar{n}$ suhe detelje, 130 $\bar{n}$ pokošene posušene rži, 260 $\bar{n}$ pšeničnice, 300 $\bar{n}$ rženice, 200 $\bar{n}$ ječmenice in ovsenice, 160 $\bar{n}$ grahovke in grahorke, 220 $\bar{n}$ koruznice, 42 $\bar{n}$ pšenice, 44 $\bar{n}$ rži, 46 $\bar{n}$ ječmena, 80 $\bar{n}$ ovsa, 55 $\bar{n}$ koruze, 40 $\bar{n}$ sočivja, 45 $\bar{n}$ ajde, 50 $\bar{n}$ pšeničnih ali rženih otrobov, 200 $\bar{n}$ krompirja, 320 $\bar{n}$ pese, 50 $\bar{n}$ oljnatih tropin (iz oljaren), 100 $\bar{n}$ ječmenovih tropin (iz pivaren). Taka števila so se postavila že pred davnim časom; a tudi današnji kemiki si jih ne upajo bistveno omajati.

O kmetijstvu: Moške konopljene rastline (belice) so poprej zrele, nego ženske (črnice), zato je treba prve popipati pred zadnjimi. — Od 1 orala konopelj se more dobiti 10 — 12 stotov ličja in 7 — 15 vaganov semena. — Potem ob izboljšanju mahovitih in ob osušenju močvirnatih travnikov. Na travnike bode treba malo bolj gledati, kajti sejanje (pridelovanje) žita za prodajo se nič več ne izplača.

Iz vremenoznanstva: Idi s prav suho smodko v klet, hkrati bode zgornji ovijalni list vlažen do žilavosti; tobak pije vodene sopare, nahajajoče se v kleti. V zraku mora tedaj biti že mnogo vode, ker tako rad oddaja vodo. Vsako telo se več ali manj nasrka vode. Imamo namreč vodoprivlačna = hidroskopična telesa, n. pr. kameneno sol. Kadar se potí kamenena sol, rečemo, da bode dež. Isto tako hidroskopične so strune od črev; one izpremené svoj glas, ako je zrak nasičen z vodo. Takisto je z našimi lasmi; oni

*) Pri nas pravijo konopljam s prašniki: belice, konopljam s pestiči, na katerih priraste konopljeno seme, pa: črnice. Pis.

se podaljšajo v slabem, deževnem vremenu. — Imamo mnogo orodij v določitev vremena, a popolno ni nobeno, pa skoraj vsakateri vé povedati, je li zrak vlažen ali suh. Le jasna noč dopušča izhlapenje. Kolikor manj se razgubi toplota, toliko manj je rose. — Vremenoznanstvo se peča z razumevanjem zračnih prikazni. V mestih se ne rosé ceste tako zeló, kakor na deželi; pod drevesom ni toliko rose, kakor v daljšem okrogu. Hiše in drevesa odbijajo izhlapujočo toploto, zrak v ulicah, pod drevesi se ne more tako zeló ohladiti. Ako se trave, rastline ohladé pod lédišče, tedaj se strdi na njih viseča rosa v slano. To se zgodi že pri 2 do 3° po R., ker so dotične rastline bolj ohlajene, nego je zrak hladen. Drevesa ne izhlapujejo tako naglo. Gotovo je že vsak izmed nas opazil, da so dóli (nižave) pozebli, gorske rastline pa ne. To je tako: Zvečer se prepričamo, da se poprej ohladi zrak v globini, kakor v visočini. — Veter pa včasih provzroči, da se pomešajo zračne plasti, in slana, pravo za pravo rosa, je pometena. Pred slano se moremo zavarovati le, ako skušamo zabraniti izpuhtenje toplote, n. pr. pokrite gnojne gredice izpuhtevajo toploto, katero pa pokrivalo zadržuje, — in sadikam se nič ne zgodi. Večkrat pa si pomagajo z gostim dimom; treba pa je zažgati gromade iz vejevja, surovega lesa i. t. d., in to na več krajih, kjer se je bati pozebe, da pokrije dim kot megla celo krajino. I. t. d. Ako je zrak nasičen, potem ostane megla dalje pri nas; ako bi pa bil zrak žejen, lačen, potem bi se hkrati raztopila megla. Megla je sestavljena iz nebrojnih mehurčkov — mislimo na mjilin mehur, napolnjen z zrakom; — v teh mehurčkih je zrak hladnejši od vzduha, in mehurčki so lažji od spodnje zračne plasti; tedaj se pomika megla kvišku. Dim je deloma megla; v njem je nekaj trohic saj, potem ogljikove kisline; a vodena para in ogljikova kislina se ne vidi pri tem; zgoraj se šele zgostí.

Proti večeru sem se podal v mestni gaj, poslušat muziko. Pri tej priliki sem si ogledal tudi tamošnji „Cursalon“, ki je podoben onemu na Slatini pri Rogatci.

V petek, dne 18. septembra.

Iz kemije: Kruhova skorja ali pa praženi kruh je prebavljivejši. Rum se baje izdeluje iz ostankov cukrovega trsta, pa ga večinoma pripravljajo le iz krompirja. S praženim cukrom barvajo žganje, pa vrisk od vinskega cveta (spirita), da je rumen. Cuker čistijo z apnom. Ne malo zanimivo je vedeti, da gre včasih od živali, pa tudi od ljudi cukrova scalnica, in to je nevarna bolezen, katera pobere bolnemu bitju mišice in mast, da trpi ves organizem njegov. — Kravje mleko je premastno za otroke, treba je doliti mu nekaj vode. Nezumno uživanje alkohola lahko provzroči otrpnjenje droba, ali pa tudi vodeniko. Glicerin vleče vlago nase. Dobi se pri izdelovanji mjila, Milijevih sveč i. t. d. Iz smole iglovcev se nareja trpentinovo olje, katero se izpuhteva. Okoli Nizze je videti cela polja jazmina, vijolic itd. za dišečo olje (Hrvat kaže: miloduh).

Iz rastlinstva: Plod nastane iz ženskega cveta — iz plodnice. Tajnocvetke (Cryptogamae) so brez ploda (in brez semena).

V soboto, dne 19. septembra.

Iz kemije: Vrbova grenica = salicin se dobi, ako se skuha vrbovo lubje; pri siromakih rabi zdravnik salicin namesto kinina, n. pr. pri mrzlicah (trešeljkah). — Košeniljka je doma v Mehiki in živi na nekem kaktu. Ta živalica ima v sebi prav lepo rudečo barvo, iz katere se dela pravi karmín. Za tem se je vršil poskus: pivo se je kemično preiskalo, ali ima kaj vinskega cveta (alkohola) v sebi? Alkohol je brez barve, gorí pa z višnjevim plamenom. — Popoldne nas je peljal ta živahni profesor v c. kr. geologiški državni zavod, v predmestje Landstraße, v Razumovskega ulice. Ta zavod je bil ustanovljen l. 1849. Pri ogledovanji razvrstjenih reči, zlasti onih iz pradobe, človek kar ostrmi. Okamenelo drevesno deblo, kosti, krokodil, velikanski polži i. t. d. i. t. d. Na večer v Dreherjevi pivarni, katera je v tem predmestji, kjer je zborovalo društvo dunajskih delavcev

„Selbsthilfe“. Vrstili so se govorniki, nastop wiedeškega pevškega društva, godba Ziehrerjeva. Sedel sem v družbi nekega Hamburžana in Frankfurčana ter se zabaval s tema nemškima narečjema. Ob polunoci sem zapustil prenapolnjeno dvorano.

V nedeljo, dne 20. septembra

bil sem že ob 5. uri po konci in kmalu potem sem zajutrkval na „Judenplatzi“, kjer se je zbralo več tovarišev, da se popeljemo za valovito Donavo v sloveči Klosterneuburg. Ta samostan je last redovnikov Avguštincev, in stoji na visokem griču, s katerega je dražesten razgled proti Dunaju in preko Donave proti Korneuburgu. Tu počiva v posebni kapeli truplo sv. Leopolda, patrona Dolenje-Avstrijskega.*) V samostanski gostilnici smo prav dobro „viličkali“, potem smo se podali v prijazno cerkev, po sv. opravilu pa v pravi samostan, v katerem stanuje baje do 50 gospodov. Tukaj sem videl: „cesarske sobane“, krasno, akustično zidano dvorano, v kateri smo zapeli jedno kitico cesarske pesmi, ki se je v širnem prostoru veličastno razlegala, h koncu pa smo na migljaj redovnika hkrati odrezali napev, ki je res še nekaj časa potem pojemaje odmeval po dvorani. — Zakladnica samostanska se sme tako imenovati, kajti v njej je shranjenih mnogo, tudi historično znamenitih dragocenosti, n. pr. vojvodski klobuk (podoben kroni), s katerim kronajo našega cesarja kot nadvojvodo avstrijskega. Izpod tega klobuka luka lobanja (mrtvaška glava) sv. Leopolda; nadalje sem videl: paramente, mitre, mašne knjige iz 12. stoletja, kelihe, monštrance obsejane z žlahtnimi kamni, celó z demanti, i. t. d. — V gornjem nadstropji je orožarnica (die Rüstkammer), potem muzej z vrednostnimi zbirkami. Klet samostanska sestoji iz treh kleti, druga vrhu druge, — a vendar se pride iz prve skozi drugo v tretjo klet; — to je pravi labirint. Vsaka teh treh kleti ima v sredi oboka z železno mrežo prepreženo zračno luknjo (v cerkvah vidimo takisto); te luknje so navpik: prva nad drugo,

*) Ta Leopold III. (IV.) je živel od l. 1096. do l. 1136. ter je ustanovil samostana Klosterneuburg in sv. Križ.

druga nad tretjo. Ko smo še v najgloblji kleti pokusili vina iz leta 1811. (jednajstnika), postavi redovnik spremljevalec svojo gorečo svečo pod ono zračno luknjo, potem pa se vrnemo k luknji v oboku prve kleti. Tu nam veli spremljevalec pogledati v to luknjo! Kaj pa smo zapazili? Isto luč, katero je postavil redovnik pod zračno luknjo v tretji kleti, — pri tleh. To je globočina! Vino je dobro dišalo. — Zunaj kleti, v nekem velikem prostoru, stoji (če ne leži) dobro ohranjen prazen vinski sod, ki drži 1000 veder; na njega se pride na jedni strani po lesenih stopnjicah, a na drugi je treba zdrkniti na oder; tudi mi smo to storili, ne da bi se nam škoda zdelo hlač. Seveda smo se mnogo smejali pri tej otročariji. Vsled že navadnega drsanja je sod na tem mestu gladek ko steklo; pridno ga pač likajo — hlače, pa tudi krila, čestokrat svilnata. — Tudi v sod so zlezli štirji tovariši, da so zapeli v njem kvartet sebi in nam v zabavo, kajti petje je bilo slišati prav od daleč. Ta nenavadni velikan ima tudi svoj napis: „1704. 130 Jahre alt, War's mir im Keller nun zu kalt, Dort rutschen 1000 übern Rücken, Auch hier wird man mich nicht verdrücken“. Sod je visok 2 sežnja in 3 črevlje = 4·74m.

Opoludne smo skupno obedovali, po obedu pa smo si ogledali samostanski vrt z razširno drevesnico in trsnico. Samostan Klosterneuburg ima največje vinograde v Avstriji; mesto kolja rabijo tu žico, kajti trsje je nasajeno v vrstah. Tu je tudi sloveča vinarska šola. Na dan sv. Leopolda, dne 15. novembra vsakega leta, je v tem prijaznem kraju prav živo, kajti od vseh strani, zlasti pa z Dunaja, privrè semkaj ljudstva, priporočat se deželnemu varuhu ter se razvedrovat pri dobri kapljici, „dem Heurigen“. Na večer smo se vrnili v omnibusih na Dunaj.

V ponedeljek, dne 21. septembra.

Iz živinoreje: Tovorna živina izgubi pri delu mnogo toplote, mesa in mišic svojih. Krava izgubi dokaj krvi vsled

molže; istotako breja krava. Preživači (prežvekovalci) nimajo zaman četvernega želodca. —

Iz vremenoznanstva: Megla in oblak moreta vedno pomnožiti ali pa zmanjšati meglene mehurčke; pogoj tema prikaznima je hladni, oziroma topli zrak. V toplem zraku se raztopi megla v prozorno vodno paro, katera se v hladnem zraku prikaže kot megla. Oblačje je tri dni dolgo in manj ali več široko; če to nad nami mimo plava, tedaj imamo deževje, ki traje 3 dni po celi deželi. Ploha traje le kake minute, — pač je kratek oblak. Ni stalnega zakona za oblake, kako visoko da plavajo. Deževni oblak se more zemlji približati do 1000 čevljev (316 *m*). Srednja visokost točo trosečih oblakov je 5.000 čevljev (1.580 *m*). Lehki oblački (ovčice) morejo biti 10—12.000 (3.792 *m*) visoko. Čim višje je ozračje, v katerem se delajo kapljice, tem debelejšje kaplje padajo na tla. Ako bi čuvaj v stolpu sv. Štefana spustil na tla kapljo vode, bila bi spodaj večja, nego zgoraj; med padanjem se je povejšala z meglenimi mehurčki, kateri so se spojili z njo. Pri hudi dnevni vročini utegne biti oblak 10.000 čevljev (3160 *m*) visoko, tedaj sneži; in če pada ta sneg na kapljajoč oblak, potem začne rožljati toča. — Koliko da dežuje, dá se lahko določiti. Take priprave imenujemo dežjemer (ombrometer). Meri se visokost vode. V to more služiti navadna kupica, če je zgoraj in spodaj jednako široka in ima vodoravno dno. Pravi dežjemer pa je razdeljen v stopinje. V nekaterih krajinah le malo dežuje, n. pr. Dunaj 15 palcev, Gradec 20^u; pa so zopet krajine, katere imajo odveč moče. — Ako se megleni mehurčki izpremené v ledene iglice, tedaj začne snežiti.

V torek, dne 22. septembra.

Iz rastlinstva: Ne ve se še, na kak način nastanejo glive (gobe), n. pr. bolezen sviloprejca, vinske trte i. t. d. „Jaz sem na zvezdarni gledal skozi veliki tubus ter videl, da je ogromna množina najmanjših teles potovala mimo stekla; vse ozračje mrgoli. Na našem jeziku, med našimi zobmi, v

želodci i. t. d. rastejo glive, množé se živali in rastline“. Pa v čisti vodi ni nobene živalice. Ako stoji voda le nekaj časa, že se prikažejo živali. Vzemite cukrer od suhe smokve, zapazili bode te množino pršic, isto tako na siru. Prišlo se bode do spoznanja, da ni nobene „Generatio ae qui voca“. Žival nastane iz živali, rastlina iz rastlinske kali. Nižje rastline = Cryptogamae (tajnocvetke), — višje rastline = Phanerogamae (cvetne rastline).

Iz kmetijstva: Lehak kmetijski konj potrebuje na dan 2—3 merice ovsá ter 6—8 $\bar{n}$ sena in 3 $\bar{n}$ slame; srednje težak kmetijski konj 3 merice ovsá ter 8—10 $\bar{n}$ sena in 3 do 4 $\bar{n}$ slame; težak kmetijski konji pa 3—4 merice ovsá ter 12—15 $\bar{n}$ sena in 4 $\bar{n}$ slame. Zanimivi in poučni so ti-le nemški izbrani pregovori:

Das Auge des Herrn mästet sein Vieh. Gute Pflege ist halbes Futter. Willst Glück du haben bei deinem Vieh, sei pünktlich im Füttern und misshandle es nie. Der Hafer bringt Nutzen, — auch Striegeln und Putzen. Striegel und Streu — macht oft mehr als 's Heu. Wie die Zucht, — so die Frucht. Gute Pflege ist der beste Thierarzt. Wenig Milch und wenig Mist — gibt die Kuh, die wenig frisst. Gut gefuttert, — viel gebuttert. Treibst auf schlechte Weid die Kuh, so verlierst du die Milch und den Mist dazu. Die Kuh melkt man durch 's Maul. Wasche und striegle dein Schwein, es bringt dir 's zehnmál ein.

Iz vremenoznanstva: Ako se vsedemo na stol, tedaj pritiskamo nanj. Čim težje je telo, tem močnejši je pritisek. Tudi zrak pritiska na svojo podlago, pritiska na živali in na ljudi. Zračna teža je izražena v primeri k ploskvi, na katero pritiska. Zračni slop, visok 10 milj in tlačéč na 1 kvadratni seženj (sedaj na 1 m^2), to je zračna tehtnica (tlakomer, barometer). 10 milj visoki zračni slop zabranjuje, da spodaj ne izteče živo srebro. — — — Barometer pove vsekdar resnico, — on vselej pokaže težo zraka. Tlakomer je najvažnejše orodje v meteorologiji. Čim višje nad mórsko gladino je mesto, kjer opazujemo zemljo, tem nižje pade živo srebro.

Tega dne sem si ogledal velikanski c. kr. arzenal (na desno od južnega kolodvora), v katerem je zbirka orožja, delarnica za orožje, veliko število topov, katere tam vrtaajo, cerkev i. t. d.

V sredo, dne 23. septembra.

Iz kemije: Cijankali (Blausäure) je morilen strup. Plin njegov gori modro i. t. d. Popoludne nas je peljal gosp. Gatter na vrt nekega slovečega vrtnarja na Landstraße, kjer nam je kazal navadne načine cepljenja. Odtod pa se podamo v Dornbach mimo „Izveličarjeve cerkve“, — kjer smo se zbrali učitelji h „Commersu“, katera veselica se je pričela ob 7. uri s pesmijo: „Das ist der Tag des Herrn“. Govorili so gg.: Janežič, Pfriemer, nadučitelj iz Dornbacha, Bogner, ravnatelj Masch, nek evangelijski župnik, profesor Kaltenegger: „Solnce je cesar i. t. d.“, dr. Lorenz, ministerski tajnik in dr. Tudi tri slovenske pesmi so se zapele vmes. To je bil prav zabaven in prijeten učiteljski večer. Šele ob 11^{1/2} smo zopet zasedli vozove konjske železnice.

V četrtek, dne 24. septembra.

Tega dne smo si ogledali dvorni kabinet za mineralije (v cesarskem gradu); tu sem videl med drugim meteorit (izpodnebnik), kateri je padel na zemljo dne 9. junija 1866. l. blizu Nagy Berezna v komitatu Ungher na Ogrskem; tehta celih 560 $\bar{n}$ = 313·634 *kg*. Tega popoludne smo tudi obiskali c. kr. gozdarsko akademijo v Mariabrunnu. Tu nam je g. prof. dr. Oser pojašnjeval padec meteorita. Ta zavod je bil ustanovljen l. 1813., v visoko šolo povzdignjen pa je bil l. 1867. Skozi drobnogled sem opazoval: les jelkin in rožin prah.

Iz kemije: Videl sem, kako je profesor zažgal fosfor pod vodo. — V krvi se razločujete dve telesi: krvne kroglice in brezbarvna krvna tesca. Nek podvzetnik na Dunaji je tako rekoč v najem vzel kri v mesnicah, da pripravlja beljakovino iz nje. Meso je treba v topli vodi pristaviti k ognju, da ne izgubi preveč beljakovine. — Mleko je prav posebna tvarina;

v njem se nahaja 87½% vode, ako pustimo, da se izpari. Mleko je najtečnejša hrana. Ovčje in kozje mleko ima več, osličino in človeško mleko pa manj nego 4% masti v sebi. Da se mleko med vrenjem ne vsede (osiri), dodaj mu nekaj sode. Protin nastane, ako se na kakem udu nabira scalnična kislina (Harnsäure).

Iz rastlinstva: Videl sem polovico kokosovega oreha, — visokega ¾ črevlja; pa so tudi mali kokosovi orehki. Storž iglovca se odpre na topli peči. Nadalje sem videl: vejico grma bombaževca; v sredini kepice je zrno (seme). Haluge se nahajajo v morji in se prištevajo največjim rastlinam. Kodrasta haluga iz Severnega Morja se uživa kot salata. Morska goba je „kostenjak“ neke živali; skozi majhne luknjice srka vodo vase, skozi velike pa jo brizga iz sebe. — Na Angleškem imajo take-le (pokazal) zdravilne kupe iz „Quasia“-lesa; voda v njej postane grenka. Pokazal nam je tudi krasno jerihunsko rožo. Razložek med krompirjem, paradajzarjem in kristavcem. —

Iz živinoreje: Ako se je živinče preobjedlo (da je napihnjeno, napeto), kar je največkrat nevarno, treba je hitre pomoči. Orodja za odpravo te nezgode je več. Ako zabodeš živinčetu — če tudi navadni sklepec — med 2. in 3. rebro ter mu vtakneš cevko v to odprtino, da more po njej odhajati plin iz živinčeta, dostikrat je tudi pomagano.

Proti bolezni na parkljih se je kot gotova pomoč izkazal raztopljeni cinkov vitrijol.

Iz vremenoznanstva: Čim hitreje pada tlakomer, tem bolj se je bati, da se bo izpremenilo vreme; vihar pa gotovo sledi hitremu krčenju živega srebra. 3 zareze v 6. urah pomenijo več, nego 6 zarez v 3 dneh. Ako se segreje zrak za 13°, potem se pomakne živo srebro v barometru za 1 zarezo kvišku. Toplomere izdelujejo pri 0 stopinji toplote.

Ločeni elektriki, pozitivna in negativna, združili bi se radi, — šestokrat pa je slab prevodnik vmes, potem ostanete osamljeni (izolovani). Ako elektrizujemo železno kroglo ter jo položimo na steklo, tedaj leži ista med steklom in med zrakom

-- med dvema slabima prevodnikoma, — in električna krogla je osamljena. Ako se dotaknem te krogle s prstom, ki je dober prevodnik, tedaj me more pretresti do smrti. Zakaj nikdar toča ne potolče brez grmenja, tega ne vedó dosedaj niti astronomi, niti meteorologi. Tudi po sajah v dimniku rad potegne blisk. Preveč se ni zanašati na strelovod. Ako pride blisk prav blizu, potem ga nase potegne vód, drugače pa utegne treščiti tudi poleg strelovoda. Ako je hiša krita s kovino, potem je treba žico s take strehe napeljati v zemljo. — Na stoletni koledar držé ljudje več, kakor na navadno pratiko, a oba sta slaba vremenska preroka. Drugače je s solničnimi in luninimi mrakovi. Vremenske pregovore so izumeli pazljivi vremenski opazovalci; niso se napravili sami. — Kadar se potí kamenje, pripravlja se k dežju. Pomenljive so lastovke; kadar se zadevajo ob stene, kadar švigajo nad vodo sem ter tja, pomeni to dež. — Petje petelinovo pred polnočjo. Pa tudi marsikateri človek toži — pred vremensko premembo: ta, da ga pečejo kurja očesa, oni, da ga trga po tem ali onem udu.

V petek, dne 25. septembra.

Iz kemije: Gosp. profesor je meril pred nami kako-vost (dobroto) mleka. Pokazal nam je cijankali. Zlatanca, náhod v črevovji i. t. d. nastane, če se žolč razlije v človeku. In ko nam je še predočeval drobnogled ter nas opozoril na njegova glavna dela: na lečo predmetnico (objektiv) in lečo priočnico (okular), nas je povabil, ogledat si s pomočjo drobnogleda kroglice *a*) človeške, *b*) žabje krvi. Konečno pa je rekel s povzdignenim glasom: „Za **bivanje** (bíti) je najbolj treba soglasja (harmonije)!

O sadjarstvu je prednašal v popoldnevih že imenovani g. Gatter. V 1. uri n. pr. je rekel: „Grki in Rimljani so visoko čislali sadjarstvo. Francozje so zgodaj začeli ž njim. Poznej so začeli v Holandiji, na Angleškem in potem šele na Nemškem pečati se ž njim. Od 1820. l. sem jelo je

pešati sadjarstvo. — V novejšem času so se zopet poprijeli te panoge. Korist sadjarstva i. t. d.

O čebelarstvu je prednašal isti. V 1. uri n. pr. je rekel: „Čebelarstvo prinaša kmetovalcu veliko dobička“. Čebela je, ki nabira najslajšo tvarino: strd (med) in potem vosek. „Človek se ne more nagledati lepote čebelnjaka“ — rekel je sloviti čebelar, baron pl. Ehrenfels. — Grki in Rimljani so se pečali s čebelarstvom; krasni čebelnjaki (ulnjaki) so stali v njihovih vrtih. Cesarica Marija Terezija se je jako brigala za čebelarstvo. Ona je pisala profesorju A. Janši*) zaradi razširjenja čebelarstva. Münzberg, njegov naslednik bil je tudi imeniten čebelar. 100.000 čebelnjakov bi lahko stalo v Avstriji, in to bi vrglo na leto 60 milijonov čistega dobička. — V nekaterih deželah, n. pr. v Toskani, imajo zakon, ki ostro prepoveduje trenje (moritev) čebel. Na Ruskem je dobil nek gospod 10 rojev od jednega panja. Okoli Moskve imajo vsako leto dne 1. avgusta splošno strdno veselico, pri kateri ima vsaka hiša strdi na mizi. Najbolj je priporočal Dzierzonov panj s premakljivimi satniki, kateri imajo $1\frac{1}{3}$ palca široke okvirje; tak panj sem si narisal v svoj dnevnik.

O vinarstvu je nekatere popoldneve prednašal g. Köhler, sloveč vrtnar iz Ogrskega Altenburga: V avstrijski monarhiji je nad pol milijona oral vinogradov. Francija pridela še več vina, nego mi. V kletarstvu so nas tudi daleč prehiteli. — Tokajska trta bi pri nas ne dala tokajca. Ta strokovnjak je izmed trsnih plemen najbolj priporočal rivček in modri burgundec. I. t. d.

O hmeljarstvu je isti prednašal (le popoldne): Hmeljarstvo bode treba uvesti povsod. Pred 25 leti je veljal 1 stot hmelja gld. 40., sedaj (l. 1868.) velja že gld. 100. — Hmelj je Evropi lastna rastlina; cvetè v majniku in juniji ter dozori po pšenični žetvi. Čim več je med listki cvetnega prahu, tem boljši je hmelj. I. t. d.

*) Rodil se je 20. majnika 1734. l. v Breznici na Gorenjskem; umrl na Dunaji dne 13. septembra 1773. l. Glej stran 139. „Špomenika“ „Matice Slovenske“.

Kakor je že na drugem mestu povedano, mora se čez Elizabetin most iti, ako se hoče priti iz predmestja Wieden naravnost v notranje mesto (okraj I.). Blizu tega mosta sta tudi dotična zavoda — politehnika na desnem, trgovska akademija na levem bregu Dunajčice*); tudi zajutrkoval sem navadno v kavarni vogelne hiše na desno tega mostu, tedaj sem ga prekoračil po večkrat na dan. Ker je to res mojsterska stavba, naj sledi tu njega kratek opis. Izgotovljen je bil ta most iz samega rezanega kamenja v aprilu 1854. leta, za komunikacijo (občno rabo) pa se je otvoril potem, ko se je sedanja cesarica Elizabeta kot nevesta dne 24. aprila bila čezenj peljala. Takrat je bil ves most v zelenji, v cvetlicah in med drevjem, samo kolovoz, potrošen z belim peskom, kazal je, da ni to znabiti kak vrt, ampak da je cesta. Dne 19. novembra l. 1867. so postavili na golo kameneno ograjo tega mosta osem velikih belomarmornih kipov, ti so: Henrik II. Jazomirgot (sin Leopolda Svetega), Leopold Slavni, Rudolf Ustanovnik, grof Niklas Salm, grof Staremburg (dobil je v svoj grb Štefanski stolp), grof Kolonič (umrl je kot primas ogrski l. 1717.), Fischer pl. Erlach (slavni stavbar), Jožef pl. Sonnenfels (sloviti učenjak in tajnik cesarice Marije Terezije). Ti osmeri možje so bili, kakor pričuje zgodovina, pristni Avstrijci, ki so si na vso moč prizadevali, povzdigniti dunajsko mesto, — oziroma braniti je junaški pred grozovitimi sovražniki. „Kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj“, brati je v Levstikovem Krpanu (na 3. str. Janežičevega „Glasnika Slovenskega“ od l. 1858.); no, pa tudi v Beči se dá za razmerno mali denar dostojno živeti, a pozabiti se ne sme, da ima denar polzek rep, da tedaj, zlasti v velikih mestih, človeku rad izdrkne izpod palca, da mu ga zmanjka pred 7. dnevom v tednu, pred 30. dnevom v meseci. Pred vsem je tedaj treba pametno razdeliti si svoje beliče za ves čas bivanja v tem mestu. Brez denarja, sveta vladarja, seveda se izhajati ne dá, in ko bi zahajal tudi le v „ljudsko kuhinjo“. — V dru-

*) Celo to rečico nameravajo Dunajčanje preobočiti, kakor so Gradčanje storili s svojim potokom.

gič se ne sme pozabiti, da daš dotičnemu točarju (točaric tu ni), oziroma markérju s plačo za obéd, ali tudi za samo pi-jačo, ali v kavarni za kavo, tudi primeren darek „trinkgeld“ v znesku vsaj štirih, oziroma dveh krajcarjev, drugače te bode postrežnik dosledno preziral, kadar zopet prideš k tisti mizi; a tega mu ne smeš zameriti, kajti treba je vedeti, da nimajo ti služabniki navadno nobene stalne plače, čestokrat morajo še oni plačevati svojemu gospodarju za to, da jih ima v službi. Podtočarji dobivajo plačo od svojega nadtočarja. Tako mi je pravil markér v zgoraj imenovani kavarni. — Zastonj streči in služiti pa ni nikjer nobeden voljan, — razen v bolnicah, kjer strežejo usmiljene sestre in usmiljeni bratje za „Bog plati“ in za — vsakdanji kruh.

V soboto, dne 26. septembra

bila je v prijazni cerkvi sv. Karola (poleg politehnike) zahvalna sv. maša povodom sklepa tega prvega učiteljskega kmetijskega tečaja. Pri maši je orgljal res mojsterski prezgodaj umrli celjski učitelj in znani skladatelj g. Gregor Tribnik Haydnovo mašo „Hier liegt“. — Kdo pa je pel? V cerkvi zbrano učiteljstvo, kakih 200 pevcev, da je mogočno odmevalo po prostorni hiši božji. — Po veličastni tej božji službi se podamo v veliko kemično dvorano z amfiteatraličnimi klopmi na dvorišči politehnike, kjer je sekcijski načelnik iz poljedelskega ministerstva, g. pl. Weis, slovesno sklenil ta tečaj v imenu ministra grofa Potočkega. Konečno smo še dobili spričala o frekventaciji, na čelu s cesarskim orlom okinčana:

„K. k. Ackerbau - Ministerium.

Herr N. N. aus . . . . in . . . . hat als ordentlicher Hörer an dem zu **Wien** von Mitte August bis Ende September 1868 abgehaltenen

Landwirthschaftlichen Lehrercurse

theilgenommen, in welchem zur Vorbereitung der Lehrer für die Ertheilung des landwirthschaftlichen Fortbildungs-Unterrichtes Vorträge

über Physik, Chemie, Naturgeschichte, Acker-, Wald-, Obst- und Weinbau, Viehzucht, Bienenzucht, Baukunde
als Einführung in die Landwirthschafts-Lehre gegeben wurden.

Wien, den 26. September 1868.

Für das k. k. Ackerbau-Ministerium
der Sectionschef:

Carl Freiherr Weis von Teufenstein.

Hitro smo se še poslovili drug od drugega, marsikateri s solznimi očmi, potem pa se razšli na vse vetrove. Istega večera sem obiskal dvorno operno gledališče (seveda staro, novo še ni bilo izgotovljeno) in poslušal priljubljeno opero „Troubadour“. —

V nedeljo, dne 27. septembra

dopoludne ob 9 $\frac{1}{2}$ zapustil sem in z menoj vsi slovenski učitelji nepozabljivi Dunaj. Z Bogom, Beč! — Kaj pa sem vzel seboj za spomin? Priproste knjižice, v katere sem zapisoval prednašanja, svoj dnevnik, fotografije: a) šestih slušateljev iz Malega Štajerja, b) skupino (16) vrlih gg. profesorjev, c) politehniko s Karolovo cerkvijo in 1 prstan. — V Müzzzuschlagu smo obedovali. Na večer smo pridrdrali v Gradec. V omnibus! Peljali smo se (Barle, Cebin, Dolinar, Drmelj in Ferk) v hotel „Kaiserkrone“. —

V ponedeljek, dne 28. septembra

zjutraj se podamo na prijazni „Schlossberg“, ogledat si pri najlepšem vremenu lepi Gradec na vse strani. Tako krasne točke še Dunaj nima. Odtod gremo naravnost v deželno hišo (Landhaus), kjer je baš zboroval deželni zbor. Nasproti Dunaju jako tihi Gradec napravil je dobrodejen vtis na nas vse.

V torek, dne 29. septembra (za rano)

odpeljal sem se v veseli družbi iz tega obmurskega mesta proti Mariboru, kamor se pripeljem ob 8 $\frac{1}{2}$. Opoldne sem

bil gost istodobnega velikega šolskega nadzornika labodske vladikovine, sedanjega stolnega dekana, preč. g. Orožna, katerega je vidno zanimalo moje ustno poročilo o vspešni vršitvi prvega kmetijskega učiteljskega tečaja na Dunaji. Tega dne so se v Mariboru vršile izkušnje sposobnosti za učitelje, katerih se je udeležil tudi moj rojak, vrli Žalčan g. Bobisut, znan kot poznejši marljivi sodelavec našega „Popotnika“, dokler je ta izhajal v Celji. —

Na večer sem našel več starih znancev duhovnikov „pri Grozdu“, kjer sem bil prenočil, drugo jutro pa sem oddrdral proti domačemu Celju, v katero sem se malo tednov pozneje preselil učiteljevat pod vodstvom preblagega ravnatelja, detomilega in vestnega kateheta ter zgovornega nemškega pridigarja g. Josipa Škrte. Z vsemi sotrudniki in sotrudnicami na celjskih šolah sem živel v najlepšem soglasji, zlasti pa sta mi bila draga prežgodaj umrla tovariša: mojster orgljavec, g. Gregor Tribnik, in spretni šolnik, g. Ivan Miklauc. — Med tem časom (do danes) se je seveda v prijaznem Celji mnogo mnogo izpremenilo; poleg dobrotljivega, dijakom posebno naklonjenega opata g. Voduška in ljudomilega g. doktorja Kočvarja, očeta štajerskih Slovencev, pokosila je že davno bleda smrt tudi nekdanjega celjskega profesorja, učenega g. dr. Lindnerja. V dvajsetih letih, pa toliko izpremembe v tem mesteci! Kaj bode še le čez 50 let! —

* * *

Leta 1868. začelo se je živo gibanje med ljudskim učiteljstvom sploh, kajti v tem letu so se začele kovati nove šolske postave, in že 31. avgusta, 1. in 2. septembra 1869. l. zborovalo je v Gradci na tisoče ljudskih učiteljev iz vseh dežel širne Avstrije. Kako bi bil mogel takrat jaz, navdušen samski učitelj, ostati doma! — Še ni med učitelji prav utihnil razgovor o tem pomenljivem zborovanji, že je bil na Dunaj sklican občni zbor nemških učiteljev, ki so imeli — kakor znano — svoja posvetovanja o Duhovem l. 1870. v krasni dvorani godbenega društva („Musikvereinssaal“) poleg trgovske akademije. Ponudil se je tedaj lep povod, izpol-

niti svoj tajni sklep, katerega sem storil dne 27. sept. 1868.: „Dunaj hočem videti še jedenkrat!“, in res sem se udeležil tudi tega shoda in veselí me še danes, da sem to storil, akopram je bilo treba globoko seči v žep. Predsedoval je zborovanjem hamburški učitelj Hofmann. Govorili so pedagogi prve vrste; osobito se je v tem odlikoval dr. Dittes. Navdušenost je bila velika. — Pri pogledu nasproti stoječe politehnike se mi je nekako milo storilo, kajti vse, kar sem tu doživel pred poldrugim letom, stopilo mi je pred dušo le preživo. —

Pri tej priliki sem si ogledal v družbi sopotnika, rajnega ljubeznjivega Potočinovega „Tončeta“, novo „dvorno operno hišo“, velikansko palačo, od zunaj, še bolj pa od znotraj, zlasti pa stroje, ventilacijo i. t. d. spodaj pod odrom; tu so velikanske priprave, n. pr. za potapljanje barke (pri operi „Afrikanka“) i. t. d. Ko si kupiva še vsak jedno vstopnico za sedež v parterre k slavnostni predstavi baleta „Sardana-pal“, odpeljeva se pogledat cesarjev grad Laksenburg — (3 ure od prestolnega mesta). Tja dospelvi podava se naravnost k širokemu grajskemu jarku, napolnjenemu z vodo, tukaj pa na brod, kateri prepelje z nama še mnogo radovednežev do grajskih duri, skozi katere se pride na grajsko dvorišče. Grajski služabnik razkaže nam to in uno: galerijo vseh vladarjev iz Habsburškega roda, sobane, tudi tako, ki ima okna zazidana, svetloba prihaja skozi okno v sredi oboka, i. t. d. Zdaj pridemo do železnomrežnatih vrat, za katerimi zarožljajo verige, — da se, na zabavo spremljevalca, vsi prestrašeni zganemo. Zdaj zagledamo črnookega človeka, ne, ne, — le kip jetnika v verige vkovanega, kateri zviija svoje roke. Seveda smo se na to smejali drug drugemu. I. t. d. Zdaj pa nekaj zgodovinskega o tem gradu:

L. 1683. so razdejali Turki tudi ta grad, katerega je dal cesar Leopold I. postaviti v večjem obsegu ter zvezati po drevoredu s predmestjem Wieden. Njegov naslednik cesar Josip I. je še olepšal ta grad, a sedanje lice je dobil šele za časa cesarice Marije Terezije, katera je vsako leto nekaj časa prebivala v njem, če ne v spomladi, pa v jeseni. Po smrti

svojega soproga Frana I. ni več videla tega gradu. Njen sin, cesar Josip II., zahajal je semkaj tudi kaj rad; a zadnje poletje, ko je tukaj bival, bil je največ v postelji — bolan in poln skrbi zarad vojne s Turki. Vzetje Belgrada po junaku Laudonu bil je zadnji veseli trenutek njegovega življenja. Umrli pa ni tukaj, ampak v svojem gradu na Dunaji. Cesar Fran II. (kot avstrijski cesar Fran I.) je ta prijazni grad s prelepim obširnim gajem okrasil še z velikimi vrtovi, in semkaj se je vsako leto preselila cesarica s svojo orbiteljo. L. 1794. je ukazal cesar kupiti ta grad iz zasebnih sredstev. L. 1809. se je prikazal francoski cesar Napoleon I. v tem viteškem bivališči. Za časa dunajskega kongresa (1814 — 1815) je videlo ta grad dokaj kronanih glav — cesarjev, cesaric, kraljev, kraljic. — L. 1821. je obiskal ta grad angleški kralj, l. 1822. pa ruski car. Cesar Ferdinand I. se je raje mudil v Schönbrunnu nego v Laksenburgu, a naš sedanji cesar je prebival spomladanske mesece do l. 1867. navadno v tem ljubkem gradu. Nenadomestljivi cesarjevič Rudolf — Bog mu daj večni mir in pokoj — bil je tukaj rojen. L. 1873. je nastanil naš cesar v tem gradu svojega visokega gosta, perzijskega šaha. —

Da ne bi zamudila baleta, podava se s „Tončetom“ še pravočasno na kolodvor; a ko hočeva v voz, ni bilo več prostora, še za jedno osebo ne; takisto pri drugem vlaku, kateri se je odpeljal za malo časa za prvim. Šele s tretjim vlakom sva se pripeljala na Dunaj, in vsled tega sva zamudila prvi prizor v svečano razsvetljenem gledališči. Na odru pa je bilo kakih 200 oseb — v bliščečih opravah. Prizor čaroben! — Dunaj zapustivši vskliknil sem: „Beč je Beč!“ ter sklenil na tihem, da ga hočem, ako mi Bog dá zdravje, še jedenkrat videti v svojem življenji.

* * *

L. 1871. je društvo avstrijskih učiteljev zopet zborovalo, in sicer dne 28., 29., 30. in 31. avgusta v Linci. Brez obotavljanja se odločim, udeležiti se tudi teh zborovanj. Dobivši potreben dopust, odpotujem dne 26. avgusta proti Du-

naju. „Gredoč“ (menda le vozeč se!) so se mi pridružili nekateri vrli sotrudniki: gg. Bauer, sedaj nadučitelj v Cmu-reku; Erženjak, sedaj nadučitelj v Gornji Radgoni; Strmšek iz Kozjega i. dr. Dospevši v Meidling zasedemo omnibus ter se popeljemo v dunajsko predmestje Neuba u, kjer smo prenočili trije — med temi jeden zdravnik iz Slovenskega. — Brez odlašanja smo šli ogledat si notranje mesto s trgom Štefanovim. Navdajali so me med tem najprijetnejši spomini, — in prav vesel sem bil, da sem zopet videl nepozabljivo mesto cesarjevo. Dne 28. oddrdramo iz Elizabetinega (zahodnega) kolodvora (v tem stoji kip cesarice Elizabete v človeški velikosti, izklesan iz belega marmora res mojsterski) naprej proti Lincu. Tu sem se sešel z mnogimi znanci slovenskimi in nemškimi. — — — — —

Udeležba je bila res mnogobrojna, učiteljstvo ponosno, navdušenost brezmejna. *) — — — — —

Tu gori pokosila nam je nemila smrt blagega in vestnega tovariša, g. Fr. Strmška. Slavni krajni odbor mu je postavil na grobu zal kamenen spomenik, za kar sem se mu dostojno zahvalil. Podobo tega nagrobnega kamena sem poslal gospej udovi njegovi v spomin. Naj počiva v miru v tuji zemlji! —

Dne 1. septembra ob 6. uri zjutraj se nas je pe-ljalo kakih 300 učiteljev in učiteljic s posebnim vlakom v G munden in odtod na dveh parobrodih po jezeru v Eben-see, ogledat si tamošnje solarno. Zeló me je mikalo iz-leteti še dalje v Ischl, a dopust se je že nagibal svojemu koncu, zato je bilo treba vrniti se še isti večer v Linc. V tem času po ulicah idoč, slišal sem v hišah moliti s v. rožni v e n e c. Iz tega bi se dalo sklepati, da je na Gorenje-Avstrijskem pobožno ljudstvo. — Dežela je sploh lepa, rodo-vitna, v kateri je blagostanje doma.

*) Cesarski namestnik baron Eibesfeld, poznejši minister za uk in bogočastje, nas je v imenu vlade prav prijazno pozdravil.

Dne 2. septembra ob 8. uri zjutraj smo pri najlepšem vremenu odpluli na dveh parobrodih po Donavi proti Beču. V Nussdorfu, kjer se začne prekop Donave („Donau-canal“), preselili smo se na štiri manjše parnike, na katerih pribrodarimo ob 6. uri na večer na Dunaj.

Podam se naravnost v priljubljeno mi predmestje Wieden (okraj IV.), deloma, da si je zopet ogledam, deloma, da sem bližje južnega kolodvora, s katerega sem drugo jutro odpoval proti domu, zadovoljen, da mi je bila sreča toli mila, bivati že v tretjič v tem svetovnem mestu, v katerem se more tudi Slovenec prosto gibati, znabiti svobodneje, nego v kakem domačem mesteci ali tržiči.

* * *

1873. leto nam je prineslo poleg strašanskega denarnega poloma (kraha) — tudi zanimivo, a nič manj drago svetovno razstavo na Dunaji, katero ogledat si, bil sem odposlan po veleslavnem deželnem odboru štajerskem. Ta poziv me je res prijetno presenetil. — Brez obotavljanja se podam na pot; gredoč se mi pridruži g. Böheim Fran, sedanji kozjanski nadučitelj.

V ponedeljek dne 2. septembra sva že zajutrkovala na Štefanovem trgu, potem pa si ogledava cerkve: sv. Štefana, sv. Mihaela, sv. Avguščina in sv. Karola ter poleg te stoječo politehniko; šele za tem sva si pri nekem zasebniku v tem predmestji najela sobo, od katere sva na dan plačevala po 2 gl. Ostal sem na Dunaji do srede, dne 11. septembra zvečer.

Prav pridno sva hodila v Prater, ogledovat si tam svetovno razstavo, katere pa ne bodem na dolgo opisoval, kajti to ni namen tega spisa. Tu se snidem z več znanci. V osrednjem poslopji, v velikanski rotundi, katera se še dandanes čestokrat imenuje, skočim tudi jaz v dvigajočo pripravo „Aufzug“, ki nas je dvignila do notranjega mostovža (galerije) in odtod se podam po železnih stopnjicah na vnanjo galerijo, na tretjo najvišjo pa ne, ker je bilo preveč vetrovno in deževno vreme. V sredi te rotunde razstavljeni velikanski vodomet je

kupilo mesto Gradec baje za 50.000 gld., ki je danes pravi kras bujnega mestnega gaja.

Podam se v razstavo učnega ministerstva v nič manj nego odličnih prostorih: B. Hof. Tu sem se sešel s c. kr. deželnim šolskim nadzornikom, g. Vinkom Prausekom,*) kateri me je peljal k razstavljenim predmetom šte. 53. — Tu me je naprosil, naj poskrbim, da se je doposlal „Slovenski Učitelj“, katerega je uredoval pred sedanjim „Popotnikom“, kakor znano, ljutomerski nadučitelj, sedanji ravnatelj krške meščanske šole, g. Lapajne. — V lepovezanih izkazih deželnega odbora štajerskega so bile brati tudi pokojnine učiteljev: Z zlatim zaslužnim križcem odlikovani in za okraje v okviru celjskega okrajnega glavarstva c. kr. okrajnim šolskim nadzornikom imenovani nadučitelj g. Fran Kováč v Žalci 375 gld.***) G. Peter Musi, nadučitelj v Šoštanj, spretni pomolog ter šolski pisatelj, odlikovan z zlatim zaslužnim križcem s krono, 600 gld.***)

Pregledoval sem pisne poskuse žalske šole ter zapazil na listih, da je zapisal dotični šolec svoje ime po slovenskem in nemškem pravopisu, n. pr. Čede in Tschede. Čas mi ni dopuščal, da bi pregledal vse liste; znabiti bi bil prišel tudi do priimka Žuža, kateri se pa ne dá pravilno zapisati po nemški, kajti nemški alfabet nima črke ž, kakor nima italijanski črke h, zato ne gre slovenskih priimkov nemčiti ali italijančiti, čeravno mi je na to mojo opazko odgovoril moj tovariš: „Dass die Zunamen keiner Orthographie unterliegen“. — Naše sedanje računice, slovenske kakor nemške, tiskane so vse na Dunaji, a podpis slavnega matematika je dosledno le pravilno slovenski: Močnik, ne pa znabiti Motschnik, dasiravno bi se dalo misliti, da so nekdanje gosposke njegovega okraja

*) Sedaj v isti lastnosti na Moravskem.

***) Žal, da je bil ta velezaslužni šolnik vsled bolehnosti prisiljen odložiti nadzorniško službo, predno jo je prav za prav nastopil. V pokoj je stopil dne 1. julija 1872. Da bi mu Bog dal še dokaj let uživati sad svojega obilnega truda! Pis.

****) Po petdesetletnem službovanji je umrl dne 6. marcija 1875. I. Oba ta vrla Savinčana (jeden Vojničan, drugi Vranščan) imela sta že pred l. 1870. redki naslov „vzgledni učitelj“.

le slovniški nepravilno pisale ta priimek. Mož naj si vzame za vzgled le moža, ne pa koristolovskega vetrnjaka!

Najraje sem obedoval v tako zvani štajerski vinski hiši, katero je postavil tam od lesa nek res zal hišen posestnik iz Gradca. Veljala pa je buteljica (1 maslec) namiznega vina 40 kr., velika steklenica (1 polič) pa 80 kr. Nekoč za hladom pride sloviti kapelnik Strauß na Mozartov trg, in hkrati so bili zasedeni vsi sedeži. Več jezikov govoreči zamorec točar v beli obleki je imel dokaj opravila, ko je med sedeče raznašal sladoled, kavo i. t. d. Med poslušalci je bilo videti zlasti mnogo Poljakov v narodni obleki.

Podam se v drugič v učni oddelek, a le-tá mi zopet ni ugajal. Dolgo sem opazoval plastično podobo Carigrada z Bosporom in relifkarto egiptovske dežele s sueškim prekopom.

Rusija je razstavila mnogo vojaškega, n. pr. vozove, vsak za 4 bolnike, jeden top, tehtajoč 2470 púdov (po 40 $\mathfrak{z}$) = 98.800 $\mathfrak{z}$ i. t. d., Čehi čudovite reči od stekla. Zanimale so me osobito narodne noše: Hrvatov, Dalmatincev, Hanakov, Slovakov, Črnogorcev, Grkov, Turkov.

Veliko privlačno moč so imele iz Amerike razstavljenе šole, najbolj zaradi praktičnih, največ j e d n o s e d e ž n i h klopi. „Franklinova šola“ n. pr. kazala je te klopi v 8 vrstah; stene učne sobe so bile za visokost šolarja pokrite z lesom. Kamenene tablice šolarjev imajo bele, polirane okvire, okrašene z raznimi udrtimi abecedami i. t. d. Te tablice, shranjene v posebni omarici, last so šole. Posnet je tu stavek lepopisa iz neke ameriške šole: Die Geschichte einer Nation hängen weniger von der Größe einiger ab, als vielmehr von den Tugenden und Lastern der Menge. Hervorragende Menschen lassen allerdings der Nation Ruhm und Schande weithin sichtbar werden, aber ihr wirkliches Wohl und Wehe ist tief in der großen Masse der Bürger begründet. Die gekräuselten Spitzen der stolzen Wogen sind die Krone des Oceans, aber aus seiner Tiefe herauf dringt die gewaltige Macht seiner Strömungen.

Rose Roeder.

Do 8 črevljev = 2·53 m visok kostenjak, na nogah po 3 prste, kazal je res čudnega, pa že izumrlega ptiča z imenom „moa“, ki je bil brez perutnic ter plemena nojevega. Avstralski kivi bi mu bil najbolj podoben.

Perzijski paviljon je imel stene na zunaj pokrite s samimi, pravilno sestavljenimi ogledali (zrcali); grb je kazal leva z mečem v taci, s solncem na hrbtu.

Iz mornarstva je bilo videti lepih in čudnih reči, n. pr. jedno sidro 9 črevljev visoko s štirimi mački, 670 $\mathcal{R}$ težek svetilnik, v katerega so vodile polževe stopnjice, modeli jadrnic i. t. d. i. t. d. 1500 vedrski sod je kazal na čelu mojsterski izrezljano trgatav in stiskanje grozdja; razstavil ga je Dunajčan Striegl. A tega je prekosil nek ogrski sodar s svojim 2500 veder držečim velikanom. — Nek Predarelčan je postavil pravo leseno hišo z jednim nadstropjem, v kateri je stalo zalo pohištvo. — Nek Tirolec je postavil leseno kapelo s potrebno pripravo. Iz državnih gozdov hrvaško-slavonskih je došel les, iz katerega se je postavila cerkev s stolpom vred, v njej pa so bili razstavljeni razni lesovi in lesni izdelki. Ljubljanski zvonar g. Samassa razstavil je ubrano veličastno zvonilo.

In zdaj sva prikorakala do tako zvane avstrijske šolske hiše, katero so istodobni strokovnjaški časniki vsestranski opisovali; zato tu le malo vrstic o njej: Napisi na njej slove: *Mit Ehren sei an die gedacht, die einen Stein — auch noch so klein — zu diesem Baue dargebracht i. t. d.* Učna soba v prvem nadstropji je svetla in prijazna. Na levi strani ima 4, na zadnji 2 okni; v njej so 4 vrste dvo sedežnih lesenih klopi s premakljivimi mizicami. Na odru stoji pisalna miza, fisharmonika, steklena omara za knjige, 3 table, ruski računski stroj, na sprednji steni visi podoba cesarjeva in zemljevidi, kar je name napravilo dober vtis ter zbudilo v meni željo: „O ko bi imeli v resnici povsod taka šolska poslopja!“ Med tem pa sem zaigral na dobri fisharmoniki: Otok bleški. — Iz te učne sobe gredé zapazim stranišča za šolarje v nadstropji poslopja, kar mi nikakor ne ugaja. Stranišča naj bodo povsod v prizidji, ne pa v glavnem poslopji.

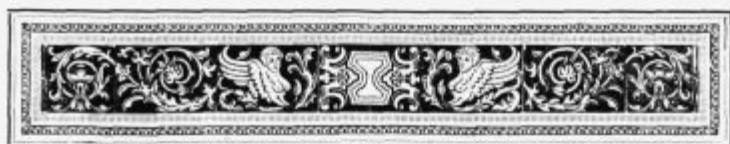
Pri izhodu pa sem slišal govoriti: „Na taka šolska poslopja znamo mi Štajerci še čakati nekaj časa“, in glejte, koliko lepih in praktičnih šolskih poslopij se je v komaj preteklih dvajsetih letih postavilo na Štajerskem! To šolo obdaje prijazen vrtič. No, tudi število šolskih vrtov se je pomnožilo v tem razmerno kratkem času.

Najmogočnejši vtis pa je napravila name zbirka umetnosti v tako zvani „Kunsthalle“. Pogled na tu razobešene velikanske podobe in razpostavljene mojsterske kipe je bil skoraj omamljiv. Gorečih lic zapustim to veličastno dvorano dne 11. septembra ob 4. uri popoldne ter se podam naravnost v svoje stanovanje, da zadrgnem svoj kovčeg ter zapustim nepozabljivi Dunaj, katerega nisem potem nič več videl in ga menda tudi nikdar več ne bodem.

Glavnice pa, katere sem potrosil za časa štirikratnega bivanja v ponosni Vindoboni, nosijo še vedno svoje obresti za glavo in za srce.

Ako sem s tem skromnim spisom ustregel, če tudi le nekaterim častitim čitateljem tega tretjega „Pedagogiškega letnika“, dosežen je namen spisa, in to mi je zadosti.

Pogled

na slovensko pedagogiško polje

leta 1888.

SPISAL I. L.

Vijolica privabi naše oko s svojo milo barvo, a njena prijetna vonjava mika naš voh. Oglejmo si najprvo slovensko šolstvo, kako se ono kaže vnanjemu svetu, in potem pogledjmo v notranjo uredbo naših šol.

Lepo lice nam že kaže slovensko šolstvo. V kratkem utegnemo nabrojiti kakih 900 slovenskih učilnic (vmes seveda nekaj jezikovno mešanih) in blizu 1500 slovenskih učiteljev. S tem številom se bodedo smeli ponašati; ta broj bode tudi ponos slovenskega naroda. Ta množica se bode svetu kazala s svetlim licem; kajti po lepoglasnem vjemanji v glavnih načelih bode slovensko učiteljstvo z drugimi domoljubi jedino v svojem postopanju v šoli in zunaj šole. Lep dokaz temu je „Zaveza slovenskih učiteljskih društev“.

S tem, da se število šol in učiteljev množi, da se zidajo in popravljajo šolska poslopja, da se učiteljstvo vnanjemu svetu kaže delavno, omikano, za vse dobro vneto, — s tem smo v očeh sveta pokazali svoj napredek. In ta v pretekli jednoletni dobi ni bil majhen, kakor bodedo pokazali v teku te razprave. Še važnejša je notranja uredba šol, kakor nam je lepo dišeča vijolica ljubša od njene neduhteče sestrice.

Koliko se šolstvo izboljšuje v tem oziru, tega nam ni mogoče opisati, zlasti s številkami ne obelodaniti. Poročila posameznih deželnih šolskih svetov bi nam lahko povedala, koliko je „prav dobrih“ in „dobrih“ šol. Ali tudi brez teh podatkov lahko sklepamo na precejšnji napredek slovenskih šol; kajti mladi učitelji so pedagoški in metodično bolj izobraženi, starejši so pa vsled svoje izkušnje od leta do leta praktičnejši šolniki. Ker pripada vsled razširjanja starih in ustanavljanja novih šol vedno manj učencev na jedno učiteljsko moč, zato se pri zmanjšanem broji mladine jednega razreda dosežejo lahko boljši vspehi. Duh, kateri veje po naših učilnicah, vedno je boljši, in načela, katera vodijo naše učitelje, od leta do leta so pravilnejša. V verskem in moralnem duhu se vzrejajo naši otroci dandanes jednako, kakor pred 10, 20, in 50 letmi; narodni duh pa prodira vedno bolj in bolj v šole. Na Kranjskem n. pr. je vsprejeto zdaj tudi v učne načrte načelo, da drugi deželni jezik ne more biti učni jezik, pa tudi obligatni učni predmet ne, ako tega ne zahtevajo stariši in pokliceni šolski uradi.

Kranjski učni načrti, ki so došli učilnicam l. 1888. v roke (žalibog, da le v nemškem jeziku), razločujejo dvoje učilnic v tem oziru, namreč dvorazrednice in večrazrednice z obligatnim in neobligatnim drugim deželnim jezikom. Jednorazrednice so pravilno brez drugega deželnega jezika). Le to nam v teh načrtih ne ugaja, da je večje število tedenskih ur odločenih drugemu, nego prvemu (materinemu) jeziku. Tu naj bi bila jednakopravnost, sicer se otroci ne bodo naučili pravilnega materinega jezika. Štajerske in koroške šole niti letos niso prišle tako daleč, kakor kranjske učilnice, kajti v teh pokrajinah veljajo še največ ukazi, po katerih je za slovenske otroke skoro na vseh šolah nemščina deloma obligaten učen predmet, deloma obligaten učen jezik. V tej zadevi se je le v posameznih slučajih po trudapolnih pritožbah doseglo, da je najvišja učna uprava pripoznala, da nemščina po pravnem potu ne sme biti obligatna za slovenske otroke. Iz teh posameznih slučajev, za katere ima velike zasluge šolsko društvo in odličen domoljub slovensk, oba pod-

pirana po učiteljih, duhovnikih in prostih kmetih, utegne se pri trdoživnosti narodnih nasprotnikov na Koroškem in Štajerskem le počasi izcimiti potreben zakon.

Na Kranjskem in menda tudi na Goriškem so se lani prenovili šolski uradi, šolska svetovalstva. Na Kranjskem se je v tej točki malo predrugačilo, a kar se je, bode na korist kranjskemu šolstvu. Najvišja šolska instanca v deželi je pravilno sestavljena; c. kr. okrajni šolski sveti so dobili nove zastopnike, večinoma vrle domoljube in šolske prijatelje. Gledé zastopnikov ljudstva, katere imenuje deželni odbor v c. kr. okrajne šolske svete, bilo bi pač želeti, da bi bili voljeni po županstvih v okrajih, in da bi se v tej točki dotični zakon izpremenil. Gledé c. kr. okrajnih šolskih nadzornikov izražamo tisto zadovoljnost, kakeršno smo brali po domoljubnem časopisji, če tudi nam mora dovoljeno biti, navesti nemškega pesnika besede: „Des Lebens ungemischte Freude ward noch keinem Irdischen zutheil“.

To veselje nam kali pa tudi ta prikazen, da se le še malo uraduje v domačem jeziku, in to niti pri c. kr. okrajnih, še manj pri c. kr. deželnih šolskih svetovalstvih.

Dobra učiteljišča so najboljša podlaga dobremu mlademu učiteljskemu naraščanju. Na učiteljiščih naj služijo izvrstni pedagogi, naj bodo že profesorji ali ljudski učitelji ali duhovniki. Da se je na tak zavod (v Mariboru) nastavlil letos vrl šolnik iz krogov ljudskih učiteljev, pozdravilo je vse slovensko učiteljstvo z veseljem. Naj bi se še na izpraznjena mesta v Ljubljani in v Celovci pozvale jednake moči; tedaj bodo Slovenci lažje počakali trenutka, ko bomo dobili slovenske učiteljske šole. Takih učiteljev bode dokaj dobiti po Slovenskem. Vsaj vidimo tu in tam na kmetih vrlega učitelja, ki se znanstveno in strokovno izobražuje, in to iz same vnetosti do napredka, ne imajoč upanja, da bi bil za trud materijalno odškodovan. Vsaj delajo celó ljudski učitelji preizkušnje za slovenske in nemške meščanske šole, če tudi imajo le malo nade, da postanejo učitelji na teh zavodih, kajti slovenskih in meščanskih šol ni, za nemške učilnice te vrste je pa na tujem, kamor Slovence le malo mika, dovolj družih prisilcev.

O, nekaj upanja je, da dobimo vsaj jedno slovensko meščanski podobno šolo. Slovenski svet se je lani hvaležno čudil bogatemu domoljubu Josipu Gorupu na Reki, ki je obljubil kupiti v Ljubljani bolniško poslopje, pod tem pogojem, ako se mesto zaveže, ustanoviti slovensko višjo dekliško šolo, za katero je ustanovil tudi 10 štipendij po 200 gld.; poleg teh pa še več ustanov za slovenske dijake. V srci se je vse Slovenstvo zahvaljevalo blagemu možu, očitno pa tudi veliko občin in društev. Med učiteljskimi društvi je to najprvo storilo „Pedagogičsko društvo“ v Krškem, ki je imenovalo g. Jos. Gorupa svojim prvim častnim članom ter mu poslalo častno diplomu in svoje književne izdelke.

Lani, ko je presvetli cesar praznoval 40letnico svojega vladanja, pokazali so posebno slovenski učitelji svojo lojalnost z besedo in z dejanjem. Vseh slavnosti, ki so se v teku leta vršile, bile so šole in učitelji središče in os, okoli katere se je vse vrtilo. Vsaj so se vse tri knjižice („Naš cesar“), v ta namen spisane, izdale po slovenskih učiteljih (Belè, Tomšič, Hubad), vsaj so se v ta spomin osnovala učiteljska društva (postojinsko, logaško) in celó „Zaveza vseh slovenskih učiteljskih društev“. V logaškem okraji izšla je celó slovenska knjižica, obsegajoča opise teh šolskih cesarskih slavnosti. „Slovensko učiteljsko društvo“ je priredilo velikansk koncert, „Pedagogičsko društvo“ je otvorilo svojo prvo stalno učilsko razstavo, in pri „Slovenskem pevskem društvu“, ki je imelo v Krškem svojo cesarsko slavnost, sodelovali so v prvi vrsti učitelji.

Ta veliki cesarski praznik se je obhajal s pospeševanjem slovenskega šolstva. Dne 2. decembra 1888. l. se je namreč odprla prva slovenska obrtna šola v Ljubljani. „Slovenska Matica“ je v isti spomin podarila šolam več knjig, „Národna šola“ pa nekaj učil.

Leto 1888. nam je prineslo tudi nekaj novosti na slovenskem šolskem polju. Na Dunaji sta bila naša šolnika gg. Bezljaj in Žumer, ki sta se ondi učila ročnostnega pouka za dečke; prvi piše o tem predmetu v našem „Letniku“, drugi je otvoril v Ljubljani prvo šolarsko delarno, oba pa

sta bila svoje izdelke na ogled poslala v učilsko razstavo v Krškem.

Književno delovanje se malo kateremu stanu tako pri-lega, kakor učiteljskemu. Slovenski učitelji so bili tudi lanskega leta na slovstvenem polju marljivi. V prvi vrsti nam to svedočita vrlo uredovana šolska časopisa: zmerni in modri „Učiteljski Tovariš“ in čvrsti „Popotnik“, ki se krepko poteguje posebno za stanovsko učiteljsko čast. O marljivem slovenskem delovanju pričajo še drugi listi, leposlovni, kmetijski, mladinski i. t. d. Govoré pa še posebno posamezne pedagoške in šolske knjige, od katerih naj naštejemo še: Zupančič — Pedagogika, Koprivnik — Gluhomutec, Lavtar — Metrično računalo (Znamenit je ta Lavtarjev stroj in vse njegovo prizadevanje, olajšati računstvo, kakeršno se vadi po ljudskih šolah z Močnikovimi računicami), Nerat — Kolar, Praprotnik — Prva nemška slovnica, Majcen — Šolske pesmi, Pirc — Vrtnarstvo, Skuhala — Sv. Pismo, Čuček — Početnica nemškega jezika, Kržič — Ocena slovenskih knjig za mladino, II. Pedagogiški letnik in v posebnih odtisih Gabršek — Občno ukoslovje. Za slovensko mladino so izšle poleg vedno dobrega „Vrtca“ Leb-nove Iskrice, 2 knjižici Družbe sv. Cirila in Metoda, Hrovat-Krajčeve — Šmidove pripovedi (nadaljevanje), Hubadove — Pripovedi (deloma v drugem natisu), Kržič — Angeljček in več še v drugem natisu. Tomšič — (Zlati orehi, Stric Tomova koča), Praprotnikova slovenska slovnica, i. t. d.

Zemljepisni in zgodovinski pouk bodo pospeševali „Opisi šolskih okrajev“. Dosedaj so izšli na Kranjskem: 1. za krški, 2. novomeški, 3. kočevski, 4. postojnski in 5. logaški okraj. Ti opisi jasno kažejo, kako učitelji v omiki napredujejo. Zvezda med slovenskim učiteljstvom je med drugim pesnik Funtek. Poleg malih pesmi in povesti po listih izšel je iz njegovega peresa nedavno večji pesniški proizvod: „Godec“. Kako se šole pospešujejo in boljšajo, kažejo tudi letna šolska poročila, ki so dokaz, da je „šolska letina“ zmiraj boljša.

Družabno učiteljsko življenje je bilo v minuli dobi kaj živahno. Povod temu je dala ustanovitev „Zaveze“, h kateri so se hoteli po okrajnih učiteljskih društvih pridružiti tudi učitelji onih okrajev, kjer še društev bilo ni, n. pr. Postojina, Logatec. Društvo „Goriške okolice“ še tudi ni dolgo v življenji. Obuditi pa se utegnejo v kratkem še jednaka društva v Kamniku, Črnomlji in še drugod. Zborovala so učiteljska društva večkrat, nekoliko tudi zaradi tega, da so volila delegate v to „Zavezo“, nekoliko v namen slovesnega praznika cesarjeve 40letnice. Družabnost in izobraževanje so pospeševale tudi uradne okrajne učiteljske skupščine, katere se vršé, kakor je posneti iz poročil v časopisih, kaj častno za učiteljstvo in zelo plodonosno z ozirom na šolstvo.

V zborovanji „Zaveze slovenskih učiteljskih društev“ je dosegla solidarnost slovenskih učiteljev svoj vrhunec. In kakor je bil ta zbor krona vsem učiteljskim društvom, tako bi tudi deželna učiteljska konferencija za Kranjsko bila lahko voditeljica okrajnim učiteljskim konferencijam. Zato bi bilo želeti, da bi se sklicala po preteku 10 let, kolikor let je namreč minulo, odkar je ni bilo. Zvesta tovarišica učiteljskim društvom je „Družba sv. Cirila in Metoda“, ki snuje in podpira slovenske šole in otroške vrte v onih občinah, katere same za pouk slovenskih otrok v slovenskem jeziku ničesar ali premalo storé! Posebno veselo je, da dobi Trst slovensko šolo. Ko bi se mogle še v Celovci, Gradci in drugod za slovenske naselbine osnovati slovenske šole!

Kjer niso mogli učitelji delovati pri učiteljskih društvih, udeležili so se pri drugih občno koristnih podjetjih. Tako smo videli štajersko-slovenske učitelje častno zastopane pri celjski obrtni in kranjske pri ljubljanski kmetijski razstavi. Pri kmetijskih društvih vspešno delujejo gg. učitelji: Ribnikar, Žirovnik (na Kranjskem), Jarc (na Štajerskem) in dr.

Učitelji pomagajo po svojih močéh pri literarnih društvih (Matica Slovenska, Pisateljsko društvo), zastopajo celó odlična mesta v mestnem (ljubljskem) in deželnem zboru (kranjskem). Celó pri denarnih zavodih (posojilnicah) vidimo, da tu in tam domoljubni učitelji sodelujejo. Vse to odobru-

jemo, ako le učitelj pri tem ne zanemarja svojega glavnega poklica.

Na postavodajalnem polji slovenski učitelji nismo ničesar dosegli v pretekli dobi. Na Kranjskem je bila v dežel-nem zboru na dnevnem redu tudi točka o izboljšanju ali re-gulovanju učiteljskih plač; a prišlo je samo do tega sklepa, da se ima to vprašanje po deželnem odboru do prihodnjega zborovanja pretresti.

Med žalostne novice je uvrstiti izgubo vrlih mož iz učiteljskega stanu. Slovenskemu ljudskemu učiteljstvu je vender smrtna kosa v lanskem letu prizanašala. Odličnih delavcev nam ni veliko pobrala. Spomenik naj postavim le Jan. No-vaku, učitelju v Šmihelu pri Novem mestu. Mož je bil za učiteljski stan vnet, kakor malo kdo. Zato so mu učitelji večkrat s tem skazovali zaupanje, da so ga volili zastopni-kom v c. kr. okrajni šolski svet. Služboval je celih 40 let, a mirovnine si ni bil še doslužil. To je še zelo bridka točka pravnih vprašanj učiteljskih, da človek niti s 40 službenimi leti ne more dospeti do pokojnine.

Skromen spomenik naj s temi vrsticami postavimo še tiskarju „Pedagogiškega letnik“, J. R. Milicu v Ljubljani. Ta mož je zaslužil, da se ga slovensko učiteljstvo spominja, kajti skoro 30 let je zalagal in tiskal „Učiteljskega Tovariša“, tiskal nekatere šolske in šolsko-pomožne knjige, knjižice za mladino, muzikalije in šolske tiskovine. Z občevanjem z učiteljstvom je dobro poznal vse šolske in učiteljske razmere in z nami vred čutil vse, kar nas peče, greje in hladi! Bodi mu zemljica lahka!

Poročilo

o

„prvi slovenski stalni učilski razstavi“

Pedagogiškega društva

v Krškem.

(Nadaljevanje iz „II. Pedagogiškega letnika“, 1888.)

Ocene.

„Zgodbe sv. pisma“ za nižje razrede ljudskih šol. S 47 podobami. Nemški spisal dr. Friderik J. Knecht. Poslovenil Ivan Skuhala, dekan v Ljutomeru. Z dovoljenjem knezoškofjskega lavantinskega in ljubljanskega ordinarijata. Herderjeva založnica, Freiburg v Breisgau-u in na Dunaji I., Wollzeile, 33. 1889. Založna cena vezanemu iztisu 26 kr. XVI. oblike, str. 92. Dobliva se tudi v Katoliški Bukvarni v Ljubljani, stolni trg, št. 6.

K najiminitnejšim naukom ljudskih in srednjih šol se gotovo prišteva veronauk. Ta nauk pa, posebno če se ne uči dobro in iz dobrih knjig, zelo je težaven. Učenje krščanskega nauka dela tu pa tam učencem velike preglavice. Katekizem jim zmiraj glavo beli, če so tudi že dobro izurjeni v čitanji. Zakaj neki? Katekizmi so še največ taki, ki so za otroke pretežki, da bi jih umeli. Zavoljo tega si otroci pri učenju katekizma zapomnijo večkrat le besede, naukov samih si pa v glavo ne vtisnejo. In tako se godi, da ostanejo nauki katekizma pri otrocih mrtve črke. Pravi pouk v veronauku se oživi šele takrat, ako se opira in naslanja na zgodbe sv. pisma. Učenci naj torej na vsak način dobé v roke toli priljubljeno sv. pismo, seveda zanje pisano. Njegove pripovedke so tako mične, da se prikupijo sleharnemu otroku, ki le nekoliko zna črkovati. Sedanje običajne izdaje svetih zgodeb za ljudske šole so bile precej obširne, n. pr. Schusterjeva (Lesarjeva), vendar še dovolj rabljive za višje razrede ljudskih šol. Za rabo v nižjih razredih ljudskih šol pa sedanje izdaje sv. zgodeb niso pripravne; preobširne so. In če morajo tudi v višjih razredih učenci poleg katekizma imeti še zgodbe, le težko si kupijo knjigo, ki stane okroglih 50 kr.; pa tudi je težko, tvarino iz obeh knjig (katekizma in sv. pisma) prebaviti.

Zavoljo tega pa hvalimo novo podjetje znane Herderjeve založnice, ki zalaga običajno knjige verskega zadržaja, da je pričela izdavat čisto male knjižice, obsezajoče le najvažnejše pripovedi iz sv. pisma, pisane v priprostih, lahko umevnih stavkih, kakor nalašč za male otroke. Take drobne knjižice so izšle v omenjeni knjigarni najprvo v nemškem jeziku. Ko sem pred 3—4 leti nemški izvirnik dobil prvokrat

v roke, vskliknil sem: O škoda, da nimamo še v slovenskem jeziku kaj jednakega! Kako bi za naše šolske razmere prijale take bukvice! Naši kmetski otroci bi si to drobno in ceno knjižico lažje kupili, kakor sedanje obširne, dokaj drage knjige. In glej, kmalu potem mi je došel rokopis slovenskega prevoda v roke. A dolgo si ni upal založnik poslati ga v natis. Ko sta ga pa potrdila že dva najveljavnejša škofijska ordinarijata, odločila se je knjigarna in izdala lično delce, ki nam ugaja na prvi pogled, in sicer 1. zaradi mične male oblike, 2. zaradi nizke cene, 3. zaradi obilih lepih podob in 4. zavoljo kratkih, lepih pripovesti, pisanih v prav razločnem jeziku. Kar se boče še posebno prikupilo mladim čitateljem, to so kratke prislovice, pregovori v vezani besedi, ki so pridejani posameznim pripovestim. N. pr. na konci 4. berila „Greh prvih starišev“:

„Bog vse vidi in vse vé,
Greh se delati ne smé“.

Pri 10. pripovesti „Bog pokliče Abrahama“ beremo:

„Kdor zaupa v Boga,
Bat' se nima huđega“.

V vsej lični knjižici ne najdemo ničesar, kar bi bilo, nad čimer bi se človek spotikal. Tisek je še dokaj velik in lep, črke okusne, jezik gladek in pravilen. Le nekaj tiskovnih pogrškov je. Ne moremo si torej kaj, da ne bi te knjižice prav živo priporočali. Če so gg. katehetje z nami enakih misli, storili bodo vse potrebne korake, da to delce odobri tudi slavno ministerstvo, in da se potem uvede v naše slovenske ljudske šole, osobito v naše kmetske učilnice. *I. L. v „U. T.“*

Hrvatski „Pedagogijsko-književni sbor“ v Zagrebu je razstavil sledeče po njem izdane knjige, kot so:

1. Jana Amosa Komenskega: **Didaktika**. Zagreb, 1871. Pedagogijske biblijoteke knjiga I.

To knjigo mora vsak slovenski učitelj poznati. Kdor bi to svetovno-znamenito knjigo rad čital v hrvatskem prevodu, naj se obrne do zgoraj imenovanega „Pedagogijskega sbora“. Knjiga je pisana v čisti hrvaščini in zasluži, da bi jo imel sleharen slovenski učitelj v svoji domači knjigarni. —r.

2. **Zablude uzgoja**. Priredio Mijat Stojanović. 1873. Pedagogijske biblijoteke knjiga II.

3. **Pogled u lučbu**. Preveo Gjuro Ester. 1874. Pedagogijske biblijoteke knjiga III.

4. **Kratko izkustveno dušeslovje**. Sastavio Stjepan Basariček. Drugo izdanje. 1878. Pedagogijske biblijoteke knjiga IV.

5. Pedagogija. I. dio: **Uzgojoslovje**. Sastavio Stj. Basariček. 1880. Knjižnice za učitelje knjiga VII.

6. Pedagogija. I. dio: **Uzgojoslovje**. Sastavio Stj. Basariček. Treće izdanje. 1888.

7. Pedagogija. II. dio: **Obče ukoslovje**. Sastavio Stj. Basariček. 1882. Knjižnice za učitelje knjiga XI.

8. Pedagogija. II. dio: **Obče obukoslovje**. Sastavio Stj. Basariček. 1884. Drugo izdanje.

9. Pedagogija. III. dio: **Posebno obukoslovje**. Sastavio Stj. Basariček. 1884. Knjižnice za učitelje knjiga XIV.

10. Pedagogija. IV. dio: **Poviest pedagogije**. Sastavio Stj. Basariček. 1881. Knjižnice za učitelje knjiga IX.

11. **Slike iz hrvatske cvjetane**. Napisao Drag. Hirc. Sa 113 slika. 1880. Knjižnice za učitelje knjiga X.

12. Milan Dragojević: **Pedagogijska poviest**. Pripredio Mijat Stojanović. 1882. Knjižnice za učitelje knjiga X.

13. **Nauk ob uzgoju, umnom, čudorednom i tjelesnom**. Engleski napisao Herbert Spencer. Preveo Ivan Širola. 1883. Knjižnice za učitelje knjiga XIII.

14. **Revizija školskoga zakona** od 14. listopada 1874. Preštampano iz „Napredka“. 1883.

15. **Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije**. Sakupio Vicko Adamović. Sa 9 slika. 1885. Knjižnice za učitelje, knjiga XV.

16. **Predavanja** držana u sjednicah hrv. ped. knjiž. zbora. Knjiga I., zvezak I. 1887.

17. **Pjevanka**. Sto dječjih popievaka za jedno grlo s napjevi, tekstom i metodičkim uvodom za pučke škole i zabavišta, uredio Fr. Š. Kuhač. 1885. Knjižnice za učitelje knjiga XVI.

18. **Metodika prostoručnoga crtanja za obče pučke i građanske škole** se imenuje 198 strani obširna knjiga, ki jo je izdal „Hrv. pedagog. književni sbor“ ter spisal Gjuro Kuten, „učitelj višje djevojačke učione u Zagrebu“.

V tej knjigi so opisane jako zanimivo in obširno razne risarske metode in zgodovina risarskega pouka; potem črtanje po naravi in modelih ter risanje vzorcev za ročna dela na dekliških šolah.

Knjigo krasí tudi 26 slik, in mi jo toplo priporočamo vsem slov. učiteljem v koristno porabo, kajti v slovenskem jeziku še nimamo tako obširne metodike za risanje.

B.

19. Jana A. Komenskoga: **Informatorium za školu materinsku**. Preveo Vjencesl. Zaboj Mařik. 1886. Knjižnice za učitelje knjiga XVIII.

V tem delu slavni pedagog razpravlja preosnovitev ljudske šole. Jezik je čist in pravilen tako, da ga lahko razume vsak slovenski učitelj.

— r.

20. **Ob uzgoju**. Misli Nikole Tomasea. S talijanskoga preveo Skender Fabković. 1887. Knjižnice za učitelje knjiga XIX.

21. **Emil ili ob uzgoju**. Napisao J. I. Rousseau. S francoskoga preveo Ivan Širola. Prvi dio. 1887. Knjižnice za učitelje knjiga XX.

Tudi to znamenito knjigo v hrvatskem prevodu priporočamo našim učiteljem, da bi jo čitali, akoravno so jim dela slovečega francoskega pedagoga manj ali več znana po nemških prevodih. Rousseaujev *Emil* sestoji iz 5 glavnih oddelkov. Prvi del razpravlja, kako je treba vzgojevati novorojenca do tiste dóbe, ko jamejo besede izgovarjati. Drugi del govori od tega časa naprej do 12. leta. Tretji del se konča, ko je deček izpolnil 15. leto. Četrti del vodi *Emila* do časa, ko prestopi v zakonski stan. V poslednjem delu se govori o *Emilovi* soprogi in njeni vzgojiteljici. *Emila* ne vzgojuje samo oče, ampak poseben domač učitelj, kateri ta svoj posel opravlja celih 25 let in prva leta v zvezi z dojenko.

—r.

22. **Metrični sustav.** Priprava za praktičnu porabu v školah. Raztumačio Skender Fabković. 1872.

23. **Statistika narodnjega školstva** u Dalmaciji, Hrvatskoj in Slaveniji. 1875.

24. **Jagodnjak.** Sbirka pjesama i pripoviedaka. Priedio Ivan Filipović. 1878. Knjiž. za mladež knjiga I.

25. **Dobra kućanica.** Za žensku mladež sastavio Davorin Trstenjak. 1880. Knjiž. za mladež knjiga IV.

26. **Dobra kućanica.** Sastavio Davorin Trstenjak. 1886. Drugo izdanje. Knjiž. za mladež knjiga IV.

27. **Uzordevojka ili kako da djevojka omli Bogu i ljudem.** Sastavio Josip Gall. 1881. Knjiž. za mladež knjiga V.

28. **Savka i Stanko.** Izvorna pripoviest. Napisao Davorin Trstenjak. 1882. Knjiž. za mladež knjiga VII.

29. **Učitelj u Jabukovcu.** Pripoviedka za mladež. Napisao Josip Klobučar. Sa 32 slike. 1883. Knjiž. za mladež knjiga IX.

30. **U radu je spas.** Poučna pripoviest za odrasliju seljačku mladež. Napisao Davorin Trstenjak. 1885. Knjiž. za mladež knjiga XII.

31. **Pjesmarica.** Sto pjesama za mladež. Sastavio Fr. Š. Kuhać. 1885.

To hrvatsko zbirko toplo priporočamo slovenskim učiteljem.

—r.

32. **I. obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu** 1871. Izdao centralni odbor I. obće hrv. učiteljske skupštine. 1872.

33. **II. obća hrvatska učiteljska skupština u Petrinji** 1874. Izdao centralni odbor obćih hrv. učitelj. skupština. 1874.

34. **III. obća hrvatska učiteljska skupština u Osijeku** 1878. Izdao centralni odbor obćih hrv. učitelj. skupština. 1879.

35. **Slelo za zabavu i pouku.** Složio za djevojčice Janko Tomić. 1887. Knjiž. za mladež knjiga XIII.

36. **Pripoviedke za mladež.** Sa 20 slika. 1882. Knjiž. za mladež knjiga VIII.

37. Kr. Šmida izabrane pripoviedke za mladež. I. **Pisanice**. Hrvatski pripovieda Smiljan. Sa slikom. 1888. Ciena 20 novć.
38. Kr. Šmida izabrane pripoviedke za mladež. II. **Božja providnost**. 1888. Ciena 20 novć.
39. Kr. Šmida izabrane pripoviedke za mladež. III. **Badnjak**. 1888. Ciena 20 novć.
40. **Pučke priče** za odrasliju mladež. Priredio Skender Fabković 1884. Knjiž. za mladež knjiga XI.
41. Kr. Šmida izabrane pripoviedke za mladež. Hrvatski pripovieda Smiljan. Sa tri vještacki izvedene slike u bojah. Ciena 1 for. 1888.
42. **Prva desetgodišnjica hrvatskoga pedagogijskoga književnoga sbora**. 1882.
43. **U proslavo desetgodišnjice školskoga zakna od 14. listopada 1874**. 1884.
44. **Prijan Fric**. Preveo Milan Grlović. Preštampano iz „Obzora“. U Zagrebu. 1887.
45. **Izložba učila I. obće hrvatske učiteljske skupštine u Zagrebu**. 1871. Troškom izložbenoga odbora.
46. **Školstvo Evropeji Amerike** na svetskoj izložbi v Beču god. 1873. Piše Fr. Šuler. 1874. Troškom spisovateljevim.
47. **Zakon ob ustroju pučkih škola i preperandija za učiteljstvo obćih pučkih učiona u Hrvatskoj i Slavoniji i razprava o njem v hrv. i slav. saboru god. 1874**.
49. **Reakcija proti školstvu**. Preštampano iz „Napredka“. 1873.
48. **Pučka knjižnica** izdavana društvom svetojeronimskim. Knjiga XIV. **Popularna fizika** od dr. Bogoslava Šuleka. Zagreb, 1873.
50. **Život Petra Velikoga**, Cara Rusije. Izpisan od arkimandiste Anonie Katifora a prevedan u jezik hrvatski s malim nadodanjem od O. F. Al. Tomikovicha. Na novo ga izdaje In. pl. M. Maršovski. Budapešta, 1876.
51. **Hrvatski Sokol**. Zabavan i poučan tjednik. Uredjuje dr. Dim. Demeter. God. I.
52. **Ueber die Pflege der körperlichen und geistigen Gesundheit des Schulkindes**. Von prof. Dr. Bock. Leipzig, 1871.
- 53—73. **Smilje**. Zabavno-poučni list sa slikami za mladež. Izdaje hrv. pedag.-književni sbor. Tečaj I. 1873. Tečaj II. 1874. Tečaj V. 1877. Tečaj VI. 1878. Tečaj VII. 1879. Tečaj VIII. 1880. Tečaj X. 1882. Tečaj XI. 1883. Tečaj XIII. 1885. Tečaj XIV. 1886. Tečaj XV. 1887.

Za slepe in gluhaneme otroke so razstavljeni sledeči navodi:

1. M. Pablasek: **Erziehung und Unterricht blinder Kinder** im Elternhause und in der Volksschule der Sehenden als Vorbildung für die Blindenanstalt. Cena 20 kr. Dunaj, 1883. C. kr. zaloge šolskih knjig.

2. Eduard Partisch: **Anleitung für Volksschullehrer** zur erziehlichen und unterrichtlichen Behandlung taubstummer Kinder als Vorbildung für eine Taubstummen-Anstalt. Dunaj, 1883. C. kr. zaloge šolskih knjig. Cena 15 kr.

3. Vinko Bek, učitelj bukevski: **Uzgoj slijepaca**. I. dio. Uzgoj slijepaca v prvoj dobi. Po Entlicheru. Zagreb, 1888. Nakladom piščevim.

4. Vinko Bek, učitelj bukevski: **Bečki zavodi za slijepce i naše potrebe**. Zagreb, 1889.

5. Iv. Koprivnik, c. kr. glavni učitelj na mariborskem učiteljski: **Gluhomutec in nja obrazovanje**, z navodom, kako gluhaneme otroke doma izrežati in v domači šoli poučevati. Ponatis iz „Popotnika“. Cena 35 kr. Založil pisatelj. Maribor, 1888.

Vse te knjige razpravljajo vzgojo in pouk nesrečnih bitij, katerim nedostaja daru vida, sluha ali govora. Pisane so v prvi vrsti za učitelje, podavajoč jim navod, kako s takimi otroci postopati že v predšolski, zlasti pa v šolski dobi, da morejo deležni postati dobrot šolskega pouka. Ob jednom pa so navod za roditelje, da vedó prav ravnati s temi nesrečneži. V glavnem so si vsi ti spisi podobni, vendar prekaša Koprivnikov „Gluhomutec“ gledé jasnosti in uporabnosti ostale spise. Zato ne bi smel noben učitelj, nobena rodbina, v kateri se nahajajo taki otroci, pogořati zlasti zadnje knjige. G.

Šolske Drobtinice. V petindvajsetletni spomin smrti A. M. Slomška. Učiteljem, odgojiteljem in prijateljem šole spisal Franc S. Jamšek, nadučitelj in bivši c. kr. okrajni šolski nadzornik v Reichenburgu. V Ljubljani. Natisnil in založil J. R. Milic. Cena 1 gld.

V knjigi vidimo na čelu sliko Slomškovo, v 215 strani debeli knjigi navadne osmerke pa vse polno lepe šolske stvarine, in sicer pred vsem Slomška opisanega kot pedagoga, domoljuba in rodoljuba slovenskega. Ta spis (iz „Pop.“), ki je pisan prav temeljito, pa tudi zelo ljubko v jako umevni in pravilni slovenščini, ima na 97 straneh sledečo tvarino: Slomšek od svoje zibelí do svojega groba, Slomšek o domači odgoji otrok, Slomšek o šoli, Slomšek o učiteljih, Slomšek kot praktični šolnik, Slomšek o domoljubji in rodoljubji, Slomšek o materinem jeziku, Slomšek o petji. Ta životopis naj učitelj prebira z duhom in s srcem, pa se bode napojil prave ljubezni do otrok in do šole ter bode tudi v jedru pedagogije bolj poučen, kakor če prebere kopo bombastično pisanih nemških knjig te vrste. Ob jednom pa mu bode živo pred oči stopila blaga podoba slavnega slovenskega pedagoga. — Razen tega načelnega in glavnega spisa imajo Jamškove „Šolske Drobtinice“ še

to-le vsebino: Učitelj začetnik. — Za koliko podpira šolska ustrahovalnost ali disciplina poučevanje neposredno. — Avancement ljudskih učiteljev. Pospešujmo branje dobrih bukev med Slovenci. — Učitelji slovenski, zjedininimo se tesneje. — Iz šole za šolo. (Naloge v izobražbo prostih stavek. Slovenski pravopis). — Drobtinice so knjiga stalne vrednosti, ki bodo čez 50 in 100 let imele še zmirom svojo zlato vrednost, kakor so tudi Slomškove „Drobtinice“ še zmirom prav primerno berilo.

Knjiga ima tudi nekatere neznatne nedostatke. Kakor je Slomšku gladko tekla slovenščina, katera je bila v obče zelo pravilna, tako je tudi Jamškov jezik blagoglasen. Vender je ušel Slomšku včasih kakšen stavek, ki je bil po nemški zavit; ravno taka se včasih Jamšku pripeti. N. pr. v stavku: „Za koliko podpira“ zdi se nam „za“ čisto od več in spominja le na nemško „In wie fern“. Rekli smo, da bode ta knjiga svojo stalnost, vrednost obdržala. Zakaj? Ker ima poleg Slomškovega živatopisa še dva važna spisa; namreč „izobražbo prostih stavek“ in „slovenski pravopis“. V obeh se je g. J. skazal temeljitega, praktičnega in pridnega šolnika. Stavki, katerih je tu toliko nabral, izvrstni so; nabral jih je veliko iz ust prostega naroda; kar jih je posnel po nemškem, ti so tudi dobro poslovenjeni. Drugi so pa sploh vzorni, krepki izreki. S tako tvarino si učenci res množé jezikovni zaklad, taka tvarina je tudi primerna, da bi se z njimi popravili in pomnožili slovenski slovnici pri 2. in 3. berilu, ki niste še čisto dovršeni in brez pomot. Vender se mu je vrnila ta malenkostna pomota v oddelek „razširjeni stavek“, da je tu sem vpletel nekaj zloženih (skrčenih) stavek. V slovenski slovnici tudi ne gre glagolovega nedoločnika rabiti za prilastek, kakor je to storil g. J. v 25. nalogi. To je v slovenščini kaj trdo slišati in se nikakor ne priporoča. Tudi ne vemo, zakaj g. pisatelj za besedo „izdelek“, „izdelovanje“, rabi vse polno izrazov: izvod, dovršitev, izvršitev, izpolnitev, dopolnovanje. Pridevnik „visok“ nima med narodom menda nikjer pravilnega stopnjevanja „visokejši“, ampak povsod le „višji“, zato naj se učenci poleg te nepravilne oblike ne uče še pravilne, ker se ne rabi.

Sicer pa njemu in založniku za dragoceno pomnožitev slovenskega šolskega slovstva izrekamo najtoplejše zahvalo, č. čitateljem pa knjigo prav toplo priporočamo.

I. L.

Knjigarna Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani je prišla v novejšem času v dober glas pri Slovencih; kajti znano je, da so slovenski pisatelji le težko dobili založnika za svoje izdelke, da „Matica Slovenska“ ni mogla zalagati obilega števila potrebnih slovenskih knjig, in da je bilo druge zavode, tiskarne in knjigotržce le težko nakloniti, da so vsprejeli kakšno knjigo v svojo zalogo. Posebno smo bili v zadregi v zadevi šolskih knjig za slovenske srednje šole in za boljše knjige ljudskih šol, nego so bile one iz c. kr. šolske zaloge v Beči. Svoje dni, ko še nismo imeli slovenskih nižjih razredov na gimnazijah, bil je deželni zbor kranjski dovolil večjo vsoto za izdavanje šolskih knjig in tudi dejanski podpiral nekatere, pozneje je pa izročil „Slovenski Matici“ neko vsoto v isti namen, in tudi knjigarni Kleinmayr in Bamberg je z neko podporno vsoto segel pod pazduho pri založbi jedne ali več knjig. Kljub temu bi bilo le malo slovenskih šol-

skih knjig zagledalo beli dan, ako ne bi baš ta knjigarna imela čudovito veliko podjetnega duha. To podjetje je zelo koristilo naši šolski literaturi, a tudi pesnikom in pisateljem slovenskim. Vsaj je znano slovenskemu občinstvu, da je knjigarna Kleinmayr in Bamberg nagradila, nakupila in založila pesniške proizvode prvih slovenskih pesnikov in pisateljev: Stritarja, Gregorčiča, Funtka.

Ko so izprevideli nekateri ljudsko-šolski pisatelji, da v c. kr. šolski zalogi na Dunaji ne izide dovolj potrebnih šolskih knjig, zatekli so se tudi k tej založnici, in izšle so na ta način nekatere prav potrebne knjige. Vsi založeni proizvodi se skoro brez izjeme odlikujejo že na prvi pogled po lepi vnanji obliki, po trdnem in elegantnem vezanji, po čednem in razločnem tisku ter dobrem papirji. Da je tudi vsebina skoro brez izjeme dobra, o tem nas prepriča to, da so skoro vse knjige od vlade za šolsko rabo ali potrjene ali priporočene.

Od mnogobrojnega števila založnih del poslala je ta znamenita knjigarna tudi v našo razstavo veliko število knjig, katere delajo čast njej in Slovencem. Če človek le po vrhu pogleda te knjige, veselo vsklikne: Glejte no, vsaj že imamo Slovenci nekaj.

Od ljudsko-šolskih knjig je navesti:

1. **Abecednik za slovenske ljudske šole.** Sestavila A. Razinger in A. Žumer, ljudska učiteljca. Peti pregledani natis. Cena vezani knjigi 20 kr.

Ako bi tudi ne znali zgodovine tej knjigi, pove nam že njen naslovni list s pridevnikom „peti natis“, da je bila potrebna. Vsaj vemo, da se mnogim učiteljem ni dopadalo, da ste bili „Začetnica in prvo berilo“ združeni v jednem zvezku, da je za nekatere šole tvarine v tem skupnem zvezku za 2 leti bilo premalo, za jedno leto preveč. Ta okoliščina je napotila pisateljca, da sta izdala ta samostalen Abecednik in s tem ustregla mnogim šolam. Ko je pisec teh vrstic sestavil svoj „Prvi pouk“, metodiški navod za 1. razred, oziral se je tudi na ta Abecednik, prvič zaradi tega, ker je takrat le ta knjižica obsegala jedino le tvarino za jedno leto, in drugič ker imata R. Ž. Abecednik in „Prvi pouk“ skupnega založnika.

2. **Prvo berilo in prva slovnica za drugi razred 4- in 5razrednih ljudskih šol.** Sestavila A. Razinger in A. Žumer, ljudska učiteljca. Drugi popravljeni natis. Cena vezani knjigi 24 kr.

Ta šolska knjiga je bila vsprejeta skoro z istim veseljem, kakor Abecednik teh pisateljev. Zato so jo bili po nekaterih okrajih vpeljali v vsakovrstne kategorije ljudskih šol. A vis. naučno ministerstvo je izprevidelo, da je potrebna samo na 4- in 5razrednih ljudskih šolah, in sicer za drugi razred teh šol. Na jedno-, dvo- in trirazrednicah se namreč lahko z vspehom rabi Miklošičeva „Začetnica s prvim berilom“ na 1. in 2. stopinji, dočim pridejo na ostale razrede (2. in 3.) „Drugo“ in „Tretje“ berilo. Temu razlogu tudi mi radi pritrjujemo, a za 2. razred (4- in 5-, pa tudi 6razrednih šol) res ni primernejše slovenske knjige od R. Ž. „Prvega berila“. Zaradi eksemplarov za ubožne učence ne more biti izgovora: vsaj tudi Kleinmayrjeva in Bambergova knjigarna daje na 15 kupljenih iztisov 1 iztis na vrh, in to na kaj praktičen in

previden način. Vsakemu iztisu te knjige je namreč dodan 1 listek, ki naj se iztrga in odpošlje c. kr. okrajnemu šolskemu svetu. Za 15 tacih listkov pa dá založnica 1 iztis „Prvega berila“ brezplačno. *Z.*

„Prva nemška slovnica in Prvo nemško berilo za slovenske ljudske šole“. Sestavili A. Praprotnik, A. Razinger in A. Žumer. V Ljubljani. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Ferd. Bamberg. 1888. 142 strani male osmerke.

Pred nami leži nova šolska knjiga za nemški jezik na slovenskih ljudskih šolah, katero so spisali slovenski šolniki, ki so skozi in skozi na dobrem glasu. Poglejmo, kaj obsega? Ima tri dele. Prvi del kaže črke in zloge, torej prvotne vaje v čitanju in prve poglobitve pojme o pravopisu in precej slovniške tvarine na podlagi golega stavka. V drugem delu se zopet nadaljuje o pravopisu, kjer je lep del slovniške tvarine na podlagi razširjenega stavka. Tretji del ima nemško berilo, v vsem 94 berilnih vaj, katerih je gotovo dovolj. Po tej osnovi takoj vidimo, da je knjiga odločena za 2 šolski leti. Na šesterorazrednicah bi jej jaz odmeril prostor v 3. in 4. razredu, morebiti tudi na peterorazrednicah bi jej drugega prostora ne odmeril. Na četrterorazrednicah bi jo rabil v 2. polovici 2. razreda in završil s tretjim razredom. Na trirazrednicah bi jo imel morebiti že v 1. polovici 2. razreda, ker so bili otroci te stopinje 2 leti v 1. razredu.

Razvrstimo nekoliko tvarine prvega dela po njenih oddelkih. I. oddelek ima črke in zloge, nemške pisane in tiskane črke. Ta oddelek je sestavljen čedno, po pravilni sintetični metodi, pri vsaki vaji so najprvo latinske črke, potlej šele nemške (kurentne in gotiške); vse so kaj čedne, dosta velike, tako, da se otrok že iz knjige same lahko uči ličnega nemškega lepopisja. Vajam: „samoglasniki in soglasniki“ ne da se ničesar oporekati, vse so z nalogami vred pravilne. To velja tudi o poglavju „razzlogovanje“, kjer stoji jedino to „nepotrebno“ pravilo, da se je oster „ß“ vpletel med neločljive soglasnike: „st, sp, pf“. Pri oddelku „pravopis“ se nam zdi, da je pri napisu nemško poimenovanje: „geschärfte Selbstlaute“, gedehnte i. t. d. odveč, kakor je v obče po mojem mnenju odveč, pretežavno, da bi se otroci učili na tej stopinji slovniških terminov tudi že v nemškem jeziku. Skoro boljše bi bilo, da bi pri vseh vajah (pri nalogah ne) poleg nemške besede stala slovenska prestava.

Slovnica (III. oddelek) se lepo opira na tvarino, ki se je v slovenskem jeziku že obravnavala. Naloge v tem oddelku so pri samostalniku večinoma zelo primerno, vendar nekatere precej težke, zlasti če mora učenec v nemškem jeziku napisati krstna imena, imena gorá, vodá, dežel, mest. V poglavju „stavke“ na strani 28. nam je zelo ustrezno z olajšavo, po kateri lahko določi učenec množino nemških samostalnikov. To potrebno olajšavo najdemo na več mestih te knjige. V obče ima knjiga veliko prednosti pred sedanjimi šolskimi knjigami te vrste. Te prednosti so: Pred vajami in nalogami ima male besednjake (vokabule), ki stopajo prav razločno učenec pred oči. Slovniška tvarina se podaje v malih poglavjih tako, da se polagoma napreduje od stopinje do stopinje. Res, da jih ni premalo, ali vsa so povedana na kratko in jasno. Nalog in vaj je silno veliko, a so kratke in menda ne preveč težke, kar se nikakor ne more reči o nalogah dosedanje prve in druge nemške slovnice. Deklinacija in konjugacija ste prevedno

tiskani pri vseh besedah, ki se v knjigi sklanjajo in spregajo. Berilne vaje so skozi in skozi lepe, a so namenjene bolj mehaničnemu izurjenju v branji. Nekaj se oživé le tedaj, ako bi jih učitelj poslovenjeval. Za to se že še dobi časa; da bi jih pa še slovniški porabil, v to pa ni dovolj razuma pri učencih na teh stopinjah; zmanjkuje pa tudi časa. Da bi te berilne vaje še več koristile, naj bi bile tako osnovane, kakor so bila Slomškova stara berila ali kakor so laške slovnice za slovenske šole (dobé se v c. kr. zalogi), ki imajo na drugi strani isto v materinščini, kar je na prvi v tujščini. — V obče je ta nemška slovnica velik napredek na polji našega šolskega slovstva. Mi le želimo, da bi jo slavno ministerstvo kmalu odobrilo.

Založnikom smo tudi hvaležni, kajti knjiga ima lepo vnanjo obliko, bel papir in čeden tisek; le premajhne črke so po nekaterih mestih, posebno pri slovenskih pravilih in pri nalogah.

Tiskovnih pomot tudi nismo opazili, razen nekaterih malih, n. pr. beseda „peit-schen“ str. 8 je slabo razdeljena, „Xeres“ mesto „Xerxes“ stran 15, „lob“ mesto „lobe“ stran 41. I. L. v „U. T.“

Knjige za srednje šole iz Ign. pl. Kleinmayrjeve zaloge so:

1. **Aritmetika za nižje gimnazije.** Spisal dr. Fr. vitez Močnik. Po 26. natisku poslovenil J. Celestina. Prvi del.

2. **Aritmetika za nižje gimnazije.** Spisal dr. Fr. vitez Močnik. Po 20. natisku poslovenil J. Celestina. Drugi del.

3. **Geometrija za nižje gimnazije.** Spisal dr. Fr. vitez Močnik. Po 19. natisku poslovenil J. Celestina. Prvi del. V berilo je vtisnenih 126 slik. Cena vezani knjigi 75 kr.

4. **Geometrija za nižje gimnazije.** Spisal dr. Fr. vitez Močnik. Po 14. natisku poslovenil J. Celestina. Drugi del. V berilo je vtisnenih 94 slik. Trdo vezani knjigi je cena 80 kr.

Pri pogledu teh knjig ne vemo, koga bi bolje pohvalili, ali vlado, ki je dovolila slovenščino za učni jezik, ali založnika, ki je vtaknil lep kapital v te knjige (od te glavnice ne dobiva ravno visokih obresti), ali gosp. pisatelja, ki je z veliko marljivostjo toliko knjig poslovenil v kratkem času. Na tem mestu dajemo prednost g. pisatelju. G. profesor Celestina, glavni učitelj na ljubljanskem učiteljski, prava je mravlja, ki je na tihem, brez hrupa prav dobro poslovenil dolgo vrsto izvrstnih računskih knjig slovenskega rojaka Močnika. Vedeti je namreč treba, da je g. pisatelj poslovenil tudi aritmetiko Močnikovo za učiteljska. Vse to je storil mož v malo letih. Kljub temu so ti prevodi izvrstni. Beseda teče gladko, termina so izbrana najboljša, kakor da bi bila že zdavna v navadi in potrjena. Iz tega lahko sklepamo, koliko popolnost bude naš bezik dosegel čez nekaj let, ko bodo profesorji, ra-beči te knjige, vender le še kaj popravili in nadomestili z boljšimi izrazi.

Za latinski jezik so izšle:

1. **Latinska slovnica.** Spisal V. Kermavner, c. kr. gimn. profesor. Cena v platnu 1 gld. 60 kr.

2. **Latinske vadbe za prvi gimnazijski razred.** Sestavil Fr. Wiesthaler, c. kr. gimn. profesor. V platnu 1 gld. 10 kr.

3. **Latinske vadbe za drugi gimnazijski razred.** Sestavil Fr. Wiesthaler, c. kr. gimn. ravnatelj.

4. **Vadbe v skladnji latinski.** Prvi del za tretji gimnazijski razred. Sestavil prof. V. Kermavner.

5. **Vadbe v skladnji latinski.** Drugi del za četrti gimnazijski razred. Sestavil prof. V. Kermavner. Cena v platno vezani knjigi je 1 gld.

6. **Latinsko-slovenski slovník** za tretji in četrti gimnazijski razred, izdelan po latinsko-nemškem J. A. Rožeka. (Sodelovalo je pri poslovenjevanji več profesorjev ljublj.: Kermavner, Pleteršnik, Žakelj, Wiesthaler, Vodušek.)

Po pregledu teh knjig, katerih itak na drobno ocenjati ne moremo, cenimo srečne sedanje dijake, ki se učé jezika latinskega na podlagi teh izvrstnih, v materinščini pisanih šolskih knjig. Koliko več muke so morali prestati (in še imajo to muko slovenski dijaki na nemških gimnazijah) učenci na nekdanjih nemških šolah. Deček ni umel še nemščine ne, a učiti se mu je bilo s pomočjo tujega jezika še drugega tujega, in to mrtvega jezika. To je bila mučeniška pedagogija, a ne zdrava šola.

V slovenskem jeziku so v Kleinmayrjevi-Bambergovi zalogi še izšle:

1. **Liturgika ali sveti obredi** pri vnanji službi božji. Za gimnazijalno, realno in sploh odraslo mladost. Spisal Anton Lesar, bivši profesor na c. kr. veliki realki v Ljubljani. Drugi popravljeni natis. I. in II. del. Potrdilo visokoč. ljubljansko škofištvo z razglasom 9. jun. 1881 št. 693.

2. **Prirodopis rudninstva ali mineralogija.** V porabo nižjim razredom gimnazije in realke. Spisal Fran Erjavec, c. kr. profesor. V knjigo vtisnenih je 37 podob. Cena mehko vezani knjigi 70 kr., — v platno 85 kr.

3. **Fizika za nižje razrede srednjih šol.** Spisal Andrej Senekovič, c. kr. profesor v Ljubljani. V berilo je vtisnenih 200 slik. Cena vezani knjigi je 2 gld.

To so prekrasne knjige, katere naj bi imela tudi vsaka okrajna učiteljska knjižnica. Ker se sedanji učitelji v šoli še niso učili teh predmetov v slovenščini, zato naj jih zdaj prebirajo, ko so nam domoljubni pisatelji preskrbeli zanje izvrstne učne knjige. In če jih tudi učitelj ravno ne prebira, rabi naj pa vsaj pri svojem šolskem pouku pravilne izraze, ki so v teh knjigah. L.

Bambergova knjigarna je še poslala v razstavo:

1. **Kleines Schulwörterbuch der slovenischen und deutschen Sprache.** 4. Auflage. Bedeutend vermehrt und verbessert von A. Praprotnik, Leiter der ersten städtischen vierclass. Volksschule in Laibach.

4. natis te knjige nam pove, da je bila knjiga potrebna. Seveda; kolikokrat imajo učenci naloge, da poslovené to pa ono, ali da kakšno berilo prestavijo na nemški jezik. Za take šolske namene je spisan ta besednjak, in je in bode gotovo še zelo koristil učencem, zlasti pri porabi nemških beril v višjih razredih ljudskih in v nižjih razredih srednjih šol.

2. **Odkritje Amerike.** Predelal H. Majar. Poučno-zabavna knjiga v treh delih: I. o Kolumbu, II. o Kortesu, III. o Pizaru.

Kolikor smo mogli pregledati knjigo, namenjena je mladini, da jo v prostih urah prebira v zabavo in v lažje umevanje zgodovinskega pouka. Dobra misel; pisatelj bode tudi pri marsikomu svoj namen dosegel. Ne bode napačno, ako jo imajo knjižnice po srednjih in meščanskih šolah; ali jezik v knjigi ni posebno pravilen, in pri veliki popularnosti, s katero se pisatelj trudi, izgubljava vednost na veljavi.

3. **Naš cesar Franc Jožef I. 1848 — 1888.** Spomeniški spis o štiridesetletnici njegove vladé. Za slovensko mladino priredil učitelj.

Ta lepa knjižica s prekrasno cesarjevo sliko je bila lani kaj na mestu, a bode zmirom še razveselila otroka, če se mu jo podari. Ima na čelu lepo barvano sliko. *I. L.*

C. k. zaloga šolskih knjig na Dunaji je razstavila iz svoje zaloge: **15 slovenskih stenskih tabel** za čitanje.

Te stenske table so bile na Slovenskem že od nekdaj v rabi in se vjemajo s starim Abecednikom. Na podlagi Miklošičeve „Začetnice“ in Praprotnikovega „Abecednika“ mogoče jih je še vedno rabiti. *G.*

G. Ig. pl. Kleinmayr & F. Bamberg v Ljubljani pa sta razstavila: **Stenski Abecednik**, sestavila Razinger in Žumer za prvi pouk v čitanji. Cena 1-50 gl.

Te stenske table se vjemajo z Abecednikom imenovanih pisateljev in se morejo torej najvspešneje rabiti povsod, kjer je uveden ta Abecednik.

Iz c. k. zaloge šolskih knjig na Dunaji je še razstavljeno:

1. Dr. Jan. Kundrat: **Anatomične table** za nagledni pouk v ljudskih in srednjih šolah. Popis 5 tabel v veliki obliki. 1873. Cena 20 kr.

2. Dr. vitez Fran Močnik: **Navod k prvej in drugej računici** za slovenske ljudske šole. 2. natis 1876. Cena 35 kr.

Ta knjiga je že zadosti znana; škoda, da nimamo jednakega navoda v slovenščini še za 3., 4. in 5. računico. *G.*

J. R. Miličeva tiskarna v Ljubljani je skoro prva šolska založnica na Slovenskem, kajti zalaga že od nekdaj razne spise in drugo šolsko blago za slovenske ljudske šole v popolno zadovoljnost slovenskega učiteljstva. V učilsko razstavo je poslala raznoterih stvari iz svoje založbe.

1. **Slovenska slovnica za prvence.** Spisal Andrej Praprotnik. 6. popravljeni in pomnoženi natis. 1887. Cena 32 kr.
2. **Geometrija ali merstvo.** Za slovenske ljudske šole spisal I. Lapajne. S 95 slikami. 1872. Cena 24 kr.
3. **Telovadba v ljudski šoli.** Spisal I. Zima. 1872. Cena 15 kr.
4. **Mali sadjerejec,** to je: Kratak nauk o sadjereji za učence na kmetih. 6. natis. 1876. Cena 5. kr.
5. **Zemljepisna začetnica.** Ponatis iz „Učit. Tovariša“. 1869. Cena broš. 12 kr., vez. 24 kr.
6. **Wörterammlung und Regeln** zur deutschen Rechtschreibung. Sestavil Fr. Gerkmann. 2. natis. 1870. Cena 4 kr.
7. **Slovstvena zgodovina v slovenski ljudski šoli.** Spisal Janko Leban. Ponatis iz „Učit. Tovariša“. 1885. Cena 30 kr.
8. **Oče naš.** Povest za krščansko mladost in krščansko ljudstvo. Poslovenil Fr. Malavašič. 2. pregledani natis. 1885. Cena 60 kr.
9. **Darek pridni mladosti.** I., II. in III. zvezek. Spisal A. Praprotnik. Z nekaterimi podobnicami. I. zvezek 2. natisa. 1868. II. zvezek 1863. III. zvezek 1864. Cena vsem 3 zvezkom 1 gld.; posamezno 36 kr.

Slovenska slovnica za prvence je še vedno prav pripravna učna knjiga, katera podaja učencem v lahko umljivem jeziku vse potrebno, kar jim je vedeti treba iz slovnice. V novjšem času jo zeló izpodriva Končnikova slovnica.

Geometrija, Telovadba in Zemljepisna začetnica dobro služijo učitelju pri pouku teh predmetov.

Mali sadjerejec vnema učence za sadjarstvo.

Slovstvena zgodovina pa podaja učitelju gradiva na izbiro pri razlaganju pisateljev, ki so podpisani pri posameznih berilnih stavkih v berilih. S tem delom si je g. pisatelj stekel mnogo hvale, kajti učitelju je prihranil trud pri nabiranju dotičnih podatkov. Toda g. pisatelj nam ne podaje samo suhe tvarine, temveč vpleta vmes tudi karakteristične poteze tedanjega časa, kar stori, da je knjiga tem zanimljivejša. Pri novi izdaji bi le še želeli, da bi se tvarina razvrstila bolj sistematično, morda po posameznih dobah; da pa bi se lažje našel dotični pisatelj ali pesnik, dodalo naj bi se knjigi tudi kazalo pisateljev v abecednem redu. Knjige ne bi smel pogrešati noben učitelj.

Oče naš in Darki prinašajo lepe povesti za mladino in so popolnoma primerni za šolarske knjižnice. G.

R. Miličeva tiskarna je še doposlala povest „**Marija naša pomočnica**“ za mlade in odrasle ljudi. Cena 24 kr.

To jako poučljivo povest priporočamo vsem šolskim knjigarnam v nakup in razširjevanje med mladino, ki je že izostala iz šole.

—r.

Ig. pl. Kleimayrjeva knjigarna je izdala tudi: **Zvončke**, zbirko pesnij za slovensko mladino. Nabral A. Brezovnik. Cena 1-30 gld.

Ta knjiga obseza vse polno mičnih pesmic, najboljših, kar se jih nahaja v našem slovstvu za mladino. Ker je učitelj večkrat v zadregi, kaj bi dal učencem v roke, kadar je treba kaj deklamovati, ustreženo mu je s to zbirko v največji meri. Isto tako jih prav toplo priporočamo starišem, kateri do zdaj sploh niso vedeli, s katero stvarino bi ugajali otroški ukazelnosti v tej meri. *G.*

Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani si je postavila prelep smoter, slovenski mladini pribaviti prepotrebno berivo. Mnogo se je pri nas že pisalo in govorilo ob ustanovitvi takove knjižnice. Mnogo lepih spisov za slovensko mladino je že izšlo od posameznih pisateljev in knjigaren. Tudi „Slovensko učiteljsko društvo“ in „Narodna Šola“ v Ljubljani ste poskusili z izdajanjem takih knjig, za kar jim mora biti vse slovensko razumništvo iz srca hvaležno. A nobeno teh podjetij ni moglo vstrajati, kajti nedostalo jim je v prvi vrsti materialne podpore. Vse drugače je v tem oziru na Češkem, Poljskem, Hrvaškem itd.; tu imajo sistemizovane knjižnice za mladino, in vspeh je velikansk. Tega smotra se je poprijela naša družba sv. Cirila in Metoda, in to po vsej pravici, kajti njen namen je podpiranje slovenskega šolstva, katero ima s pravo vzgojo otroških src položiti pravi temelj vsemu poznejšemu razvijanju.

S tem podjetjem pa se je odvezel precejšnji del narodnega truda pojedinim društvom, ki so se morala do zdaj baviti tudi s to zadevo. Zanaprej je bolj odmerjen delokrog obstoječim učiteljskim in šolskim društvom.

Pred nami ležita 2 zvezka te knjižnice. I. zvezek obseza: **Franc Jožef I.**, cesar avstrijski. Ljubljana, 1888. Cena 15 kr. — II. zvezek pa: **Rudolf Habsburški**, oče avstrijske cesarske rodovine. Ljubljana, 1889. Cena 20 kr.

Oba zvezka je spisal Fr. Hubad, c. k. gimn. profesor. *G.* pisatelj umé v lepi in pravilni slovenščini otrokom prav mikalno razlagati vse glavne poteze iz življenja našega presvetlega cesarja in Rudolfa Habsburškega, v nemajoč mlada srca za vse pravo, lepo in dobro in vspodbujajoč jih k neomahljivi ljubezni do širne naše domovine. Odveč bi bilo, nadalje spuščati se v vsebino teh spisov, ker smo za trdno uverjeni, da je ne bode šole, ne rodbine slovenske, katera ne bi si v več odtisih omislila imenovanih knjig. Družbi sv. Cirila in Metoda pa le čestitamo na tako srečnem in blagotvornem podjetji.

Ista družba izdaje tudi „Vestnik“ o svojem delovanji. Za leto 1888. je izdala že II. tako izvestje, v katerem je prav zanimljivo popisano obširno delovanje njeno v drugem letu njenega obstanka. *G.*

Pripovedke za mladino (I. in II. zvezek). Spisal Fr. Hubad, c. kr. gimnazijski profesor. Založil in natisnil W. Blanke v Ptuj. 1888.

V tej knjižici pripoveduje *g.* profesor Fr. Hubad v lepem, mladini primernem jeziku živahno in prijetno raznotere slovenske narodne pripovedke. Priporočamo to knjižico posebno vsaki šolarski knjižnici.

M.

Tiskarna J. R. Miličeva v Ljubljani je v drugem popravljenem natisu izdala in založila: **Zlate orehe**, slovenski mladini v spomin; s podobami. Spisal Ivan Tomšič. Ljubljana, 1888.

Knjiga obseza vse polno res zlata vrednih povestic, katere razjašnjujejo razne slike. S takimi povestimi se vadi mladina bogaboječnosti in npravstvenosti ter si tako krepča srce za viharno poznejše življenje. Takih spisov nam je manjkalo zlasti za nežna leta otroška, ko je srce vsprejemljivo za vse dobro in blago. S to zbirko sta gg. pisatelj in založnik ustregla veliki potrebi. Pisava je pravilna, gladka in mikalna, tisek ličen, cena broš. iztisu 35 kr., po pošti pa 40 kr., trdo in lepo vezan za darilce 50 kr., po pošti 55 kr. Brez te knjige ne bi smela biti nobena šola, nobena rodbina. *G.*

G. Luka Lavtar, c. kr. profesor na učiteljski v Mariboru, razstavil je:

1. Svoje **metrično računilo** iz pločic, št. 2., z vsemi prilogami. Cena 20 gld. Prodaja J. V. Supan v Mariboru, Tegethoffstraße 16.

2. Brošuro k temu računilu. Dunaj, 1887. Prodajata Ig. pl. Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani.

3. Broschüre: Der metrische Scheibchenrechenapparat, den Denkgesetzen entsprechend construiert. Ig. pl. Kleinmayr & Bamberg, Ljubljana.

O tem računilu prinesemo prihodnjič daljšo oceno. *G.*

Fr. Šimunović, učitelj v Belovaru, razstavil je:

1. **Prvo zorno računico** k računalu za prvi razred pučkih školâ i privatnu obuku sa napatkom, slikami in vježbami po naukovnoj osnovi. Vlastita naklada, 1886.

2. **Isto v nemškem jeziku.**

3. **Druga zorna računica** za drugi razred pučkih školâ sa napatkom, slikami i vježbami za gornju, ustmenu in pismenu obuku računstva na temelju naukovne osnove. Vlastita naklada, 1888.

4. **Judinična pločica.** *G.*

Fr. Hauptmann, c. k. profesor na izobraževališči za učiteljice v Gradci, spisal je:

1. **Fizika v višjih šolah.** Metodična razprava. Ponatis iz „Potopnika“. Maribor, 1884. Založil M. Nerat. Cena 15 kr.

2. **Methodik des Unterrichtes in der Naturlehre.** Z 10 slikami. Izšlo kot 8. del v „Lehrbuch der speciellen Methodik für die österr. Lehrer- und Lehrerinnen-Bildungsanstalten. Urejuje dr. W. Zenz. Dunaj, 1888. Založnik: A. Hölder, Dunaj, Rothenthurmstraße 15. Cena 30 kr. *G.*

Zbirka fizikalnih aparatov za prvi nakup. Cena 20 gld.

Dr. Houdeka in *Herverta* tovarna za fizikalne stroje in geometriške modele v Pragi, poslala je sledečo **zbirko fizikalnih aparatov.**

Zbirka obsega 40 aparatov, ki so jako solidno narejeni ter jih vsaki šoli prav tople priporočamo, da si jih omisli. Zbirki je dodan tudi navod, kako pripravljati poskuse z dotičnimi aparati.

Ti aparati so:

1. Steklenica z livnikom. Stekleni livnik s glutovim zamaškom vtaknen je reprodušno v steklenični vrat. Ako vlijemo vode v livnik, ne teče voda v steklenico, pač pa teče, ako zamašek toliko odmašimo, da more odhajati zrak.

2. Steklenica s krožcem iz lepenke. Krožec položimo na široki steklenični vrat, na njega pa bakreni ali srebrni denar, tako da leži ravno nad vratom. Ako sunemo krožec naglo v stran, pade denar v steklenico; ostane pa na krožci, ako krožec počasi odmaknemo.

3. Vrtalka (volk) iz pločevine. Vrtalko navijemo, ako nasadimo na njeno os nasad s prožnim peresom, ter jo z levo roko držimo, nasad pa vrtimo z desno roko, kakor bi navijali uro, tako dolgo, da gre navijanje precej težko. Ako pritismo na kroglico nad nasadom, sproži se pero in vrtalka se začne vrteti. Zvok, ki ga slišimo pri tej priliki, nastane, ker teče zrak skozi vrtalkine luknjice.

4. Steklene kaplje za krhkost so kaplje, katere dobimo, ako spustimo nekoliko tekoče steklovine naglo v vodo, da se strdi. Te kaplje so tako trdne, da smemo udariti z gladkim kladivom na debelejšo stran; ako jim pa odtrgamo ost, razprse se v prah. Da ne pride prah gledalcem v oči, zavijemo jih 10 - 15 mm v suknjo. Ako takim kapljicam v kupici z vodo odtrgamo ost, počí včasih kupica.

5. Bolonjske steklenice so hitro ohlajene steklenice z debelimi stenami. Ako jih malo prasemo s kremencem, razprše se v prah; ako vržemo vanje kamenček z ostrimi robovi in ga premetujemo sem in tja, odpade jim dno. Vender pa so tako trdne, da smemo ob nje z gladkim kladivom precej močno udariti.

6. Medena zavojita vzmet (špiralka). Pokaže nam prožnost teles. Ako jo raztegemo in potem spustimo, zadobi svojo prvotno podobo.

7. Otves iz svinca (svinčnica) naznačuje nam vrtikalno mer. Rabimo jo tudi lahko pri poskusih z nihalom. Nihuje tem hitreje, čim krajša je vrstica.

8. Kolumbovo jajce za poskuse o težišči. V debelejši konec je svinec vlit. Težišče je torej na tem konci. Jajce se postavi vedno na ta konec, naj ga položimo, kakor hočemo.

9. Okrogla, v 3 točkah prevrtana lesena plošča z držajem za trojni položaj teles.

10. Občujoče posode. Kapljevina stoji v vseh krakih do iste višine. Lasovitost je neznatna, ker so kraki dosta široki.

11. Karteški potapljavac je opla steklena podoba (navadno škrat), ki plava v posodi, z vodo napolnjeni in zavezani s tanko kožico. Podoba ima v nogi (škrat navadno v repu) majhno luknjico. Ako pritismo na kožico, stopi voda v podobo, ki postane vsled tega težja in utone v vodi. Ako odjenja tlak na kožico, splava zopet podoba, ker je potisnil zrak vodo iz podobe.

12. Gostomer z lestvico za redkejšo in gostejšo kapljevino od vode.

13. Posoda k gostomeru. Gostomer za težje kapljevine ima zgoraj 1 ali vodišče, to je točko, do katere se potopi gostomer v kemijsko čisto vodo; od te številke gre lestvica nizdol. Gostomer za gostejše kapljevine ima 1 ali vodišče spodaj; lestvica gre od te točke navzgor.

14. Lasaste cevi postavimo v kupico z vodo. Voda se dvigne tem više, čim ožja je cev.

15. Natega je na sredi širja steklena posoda s precej dolgim koncem. Ako vtaknemo spodnji cevin konec v kako kapljevino ter izsrkavamo zrak na zgornjem konci, napolni se vsa natega s kapljevino. Ako zamašimo zgornjo odprtino s prstom, ne teče kapljevina iz natega.

16. Priprosta ročna brizglja. Ako potegnemo bat iz brizglje, stopi voda vanjo.

17. Zavita natega kot vodomet. Spodnji konec daljšega kraka je navzgor zavit ter se konča v tanko predrto ost. Ako vtaknemo krajši konec v vodo, pri spodnjem navzgor zavitem konci pa izsesavamo zrak, napolni se vsa natega z vodo. Voda se ravno tako vzdiguje, kakor pri vodometu.

18. Čarobno ali Vestalino sito ima dvojno steno ter spodaj na znotranji, zgoraj pa na zunanji strani luknjico, za dno pa sito. Ako potopimo sito v vodo, napolni se prostor mej stenama ž njo. Potegnemo li sito z vode, zamašivši zgornjo luknjico s prstom, ne teče voda skozi sito; teče pa takoj, ko zgornjo luknjico odmašimo.

19. Navadna sesaljka iz stekla. Zaklopnici ste pobarvani, da jih tudi od daleč vidimo, kako se gibljete.

20. Heronova buča iz stekla je steklenica, približno do polovice z vodo napolnjena. V grlu tiči reprodušna cev, sezajoča blizu do dna posode. Ako povišamo v posodi zračno napetost s tem, da pihamo v posodo, ali da jo segrejemo, priteče precej visok curek vode skozi cev.

21. Aparat za Toricellijev poskus je 80—100 cm dolga na enem konci zavarjena cev, ali pa imajoča pipo. S tankim papirjem dobro osnažimo cev, obrnemo jo z odprtim koncem navzgor, nalijemo skozi livnik iz papirja vso cev s čistim živim srebrom, obrnemo

in postavimo jo v skledico ali kozarec z živim srebrom zadelavši jo preje s prstom ter odtegnemo šele pod živim srebrom prst. Živo srebro pade toliko, da ga še ostane 74–76 cm v cevi. V prostoru nad živim srebrom ni nobenega zraka.

22. Toplomer s trojno lestvico.

23. Krogla z obročem za razteznost. Segreta kroglja ne gre skozi obroč.

24. Steklena spiritalna svetilka.

25. Sita ali mreže od drobnih žic nam dokažejo, da jemljejo plamenu toploto dobri prevodniki toplote. Svečin plamen ne gori skozi svečo in se nad njo le kadi; dim lahko zopet užgemo.

26. Papinov bat z držajem. Stekleni valj napolnimo nekoliko z vodo ter ga zadelamo z batom. Ako valj segrevamo, potisnejo pare bat iz valja.

27. Majhne glasbene vilice } za nauk v zvoku.
28. Ustnična piščal }

29. Ravno zrcalo za odboj svetlobe.

30. Krasnograd opirajoč se na večkratni odboj svetlobe.

31. Posrebrena ota krogla iz stekla. Rabimo jo kot izbočno zrcalo. Slike so navidezne in manjše.

32. Steklena prizma. Predmet, pogledan skozi prizmo, vidimo na drugem mestu in s pobarvanim robom. Ako prestrežemo s prizmo solčne trakove, lomi in razkroji jih prizma, tako da vidimo na steni liso mavričnih barv (spektrum ali šar).

33. Leča zbiralna v okvirji z držajem je dvojno izbočna leča, t. j. v sredi debelejša, kakor na robu. Solčni trakovi stičejo se v gorišči, kjer se užigajo lahko gorljive stvari, n. pr. užigalni klinčki, kresilna goba, strelni bombaž, papir i. t. d. Predmet, postavljen med gorišče in lečo, vidimo povečan.

34. Podkovast magnet.

35. Steklena palčica, drgnena z amalgomanim usnjem, postane pozitivno električna.

36. Palčica iz ebonita ali trde gume, drgnena z volnino, postane negativno električna.

37. Jednostaven elektroskop z zlatima listkoma. Medena žica, imajoča na zgornjem konci medeno bunčico, na spodnjem pa dva listka iz zlata ali pa srebrne pene, vtaknena je osamljena v steklenično grlo. Približujemo li se bunčici z električnim telesom, ali podelimo li bunčici elektriko, razhajata se zlata listka.

38. Električno obratno kolce ali obrtalo na stojalu. Na vertikalni osi vrtljiv, S podoben meden trak. Postavimo li

obrtało na stekleno pločo in podelimo li osi elektriko drgnene steklene ali ebonitove palčice, zavrti se kolo, kakor Segnerjevo kolo.

39. Daniellov člen sestoji sè steklenega kozarca, v katerem stoji v razredčeni žvepleni kislini odprt cinkov valj. V cinkov valj je postavljen luknjičast prsten valj, napolnjen z nasičeno raztopino modre golice (bakrenega vitrijola), v njem pa stoji odprt bakren valj.

40. Majhen elektromagnet s kotvico je podkovi podobna železna palica, na kateri je v isti meri navita s svilo omotana bakrena žica. Ako privijemo žična konca v vijake kakovega galvanskega člena, postane železo jako magnetično.

Dr. R.

Vrtnarstvo s posebnim ozirom na obdelovanje in oskrbovanje šolskih vrtov. Po naročilu vis. c. kr. kmetijskega ministerstva spisal Gustav Pirc, tajnik c. kr. kmetijske družbe kranjske in popotni učitelj. S 180 podobami. V Ljubljani, 1888. Založila c. kr. kmetijska družba kranjska. 147 strani v veliki osmerki. Cena 1 gld.

Že vnanja okusna oblika knjige vabi človeka, da pogleda v njeno vsebino, ki je kaj mnogovrstna. Naš strokovnjak se peča v knjigi prav temeljito s šolskim vrtnarstvom, katero vsestranski razlaga. S tem je podal slovenskim učiteljem, osobito pa kranjskim šolam (vsaka je dobila po jeden iztis brezplačno) kaj koristen navod. Predaleč bi segal, ako bi hotel le po obsegu naštevati vsebino te izvrstne knjige, katere nam ni treba hvaliti, „kajti dobro delo se samo hvali“. Priporočamo le sleharni šoli še zunaj Kranjske, da si jo kupi. Brez te knjige naj se učitelj ne podá na šolski vrt. Po zimi, najmanj jeden mesec predno skopni sneg, predno se prične delo na šolskem vrtu, prelistimo ta dober navod. Če se učitelj dobro izuri v vrtnarstvu, imei bode potem tudi veselje do tega predmeta. Vrtnarstvo pa naj bode učitelju najljubši predmet, s katerim naj se peča v prostih urah; šolski vrt naj mu bode najprijetnejši kraj za odpočitek po trudapolnih šolskih urah in po mučnem uradno-šolskem pisanji.

Ako postane ta knjiga, ki je prva v slovenskem jeziku s tako mnogovrstno vsebino in s tako mnogobrojnimi ličnimi slikami, slovenskim učiteljem pravi „vade mecum“, potem je pisatelj dosegel svoj namen. Priporočati jo je pa tudi gospodinjam in zlasti še učiteljicam. Pirčeva knjiga je baš prva slovenska knjiga, ki poleg sadjarstva obširno razpravlja zelenjadarstvo in lepotično vrtnarstvo. Jezik v knjigi je lep in gladek, izrazi strokovni, pravilno izbrani in izpeljani. Jezik piše g. Pirc seveda tudi pravilen; spotikati se ne moremo nikjer, k večjemu nad kakšno malenkostjo, nad kakšnim ločilom, kar je pa komaj govora vredno. Zato mu kar zakličemo: Hvala na prelepi in krasni knjigi!

L.

Das metrische Maß je napis veliki tabeli, na kateri je pojašnjena metrska mera za dolžine, ploskve, telesa, posode in uteži ter tudi zaznamovana s kraticami, kakor jih je določilo ministerstvo. Tabela je sicer pregledno in praktično sestavljena, vendar je njena cena previsoka, kajti velja 1 gld. Izdal jo je knjigokupec Jansky v Češkem-Taboru na podlagi min. ukaza z dne 9. avgusta 1882. l. v nemškem in češkem

jeziku posebej. Janskega knjigarna sluje daleč okoli, posebno zaradi krasnih prirodopisnih podob. Bila je tudi odlikovana na raznih izložbah. Zaznamek (katalog) knjig se dobi v češkem in nemškem jeziku. *B.*

C. Graser, Dunaj: Zaznamek učil za obrtne nadaljevalne šole. *G.*

C. kr. zaloga šolskih knjig je razstavila:

1. Jos. Grandauer: **Elementar-Zeichenschule**. Predloge za risanje na šolski tabli v 12 zvezkih po 10 listov. Zvezek I—XII.

2. Jos. Grandauer: Iste predloge v ročni izdaji. Cena po 12 kr.

3. Jos. Grandauer: **Anleitung zum Gebrauche der „Elementar-Zeichenschule“**. Cena 20 kr. *G.*

4. **Der Regelkopf** in seiner Entwicklung und in seinen verschiedenen Ansichten. Vorlagen zum Unterrichtsgebrauche an Mittelschulen und Lehrerbildungsanstalten. 15 Blätter, entworfen von Jos. Grandauer, Professor in Wien. Schulbücherverlag. Preis 70 kr.

Ta navod nam temeljito razloži pravilo o velikosti posamnih delov človeške glave. Najprvo so narisane okostnice, potem muskulatura, nadalje popolne glave v razni legi (profil, en façe, $\frac{3}{4}$), in sicer od odraslih, od starčkov in otročje. — Znano je, da znaša človeška glava odraslega človeka ravno osmino telesne velikosti. Otroško in starčkovo telo je nekoliko manjše. Glava ženske je manjša kakor moškega, tudi telesna velikost ženske je v obče manjša. — Človeška glava se pri risanju sestavi iz treh enakih delov. Prvi obseza čelo, drugi nos, tretji usta in brado; ušesa so popolnoma v vrsti z nosom. Širjava glave k njuni dolgoti je v razmerji kakor 5 : 7. Jako zanimiv je tekst k podobam, ki obseza 7 strani velike oblike.

To delo priporočamo slehernemu učitelju ne le zaradi nizke cene, marveč zaradi tega, ker je za vzgojitelja posebno važno, natanko poznati človeško telo! *B.*

Meščanski učitelj g. J. Bezljaj je razstavil risarije svojih učencev, iz katerih spoznamo podrobni načrt risanja na krški meščanski šoli. Tu vidimo razne ornamente (tudi kolorovane), geometrijske konstrukcije, perspektivne, projekcijske, situvacijske in stavbarske narise. Med zadnjimi opazimo črtež šolskega vrta in šolskega poslopja krškega mesta, Kostonjevice, Mokronoga in Radeč ter zemljevid krškega in novomeškega okraja. *G.*

Dela iz Dunajske šolske delarne:

a) Učitelj g. I. Bezljaj je razstavil 6 listnatih ornamentov (modelov) od mavca (gipsa) model rimskega groba iz Neviodunuma in 20 lesenih izdelkov, namreč: Cvetlično podporo, razpenjalo za metulje, podstavo

za cvetlice, podstavek, kimalo, predstavljaje labilno ravnotežje, grebljico, zloženi okvir, 9 raznih lesenih vezi kot modele tesarskih del, stojalo za slike, kolo na vretenu, vodomet, model sesalke in ostrešje (cimper).

b) Učitelj g. A. Žumer imel je tudi razstavljene svoje lesene izdelke (med njimi Dzierdzonov panj) in razna kartonažna dela (škatljice, geometrijske like in telesa ter fizikalne priprave), katere pa ima sedaj v svoji šolski delarni v Ljubljani.

Iz lvovske šolske delarne

poslal je učitelj A. Lewak sledeče otroške lesene izdelke, kot so: Kačka, peresnik, držalo za pisalni kamenček, cvetlična podpora, zob od grabelj, tablica za ključe, nožni roč, kljuka za perilo, roč za dleto, papirni rezalnik, nasadilo za kladivo, kvadratno ravnilo, obešalo, podstavek za cvetlične posode, metrično ravnilo, leseni pokrov, rezalna deska, stojalo za cvetlice. G.

Sledeče starinske najdbe iz Nevioudunuma

razstavil je g. J. Pečnik iz Krškega: Razne posode (urne), razno rimsko opeko, glinaste cevi od toplic in od vodovoda, grobne opeke, kose rimskega zidu z okrasjem, več glinastih svetilk. G.

Slavni odbor „Glasbene Matice“ v Ljubljani je blagovolil razstaviti vse do zdaj izdane muzikalije, za kar smo mu jako hvaležni. Naša učilska izložba se je s tem zdatno pomnožila. Tu naj navedem po vrsti vse skladbe: a) Zvezek I. (obsezajoč: 1. Nedvéd: „Mili kraj“, moški zbor; 2. Ipavic: „Danici“, za samospjev in brénčeči zbor; 3. Foerster: „V tihi noči“, čveterospjev in 4. Gerbić: „Mojemu rodu“, moški zbor); b) Zvezek II. (obsezajoč: 1. Foerster: „Slava Slovincem“, moški zbor; 2. Nedvéd: „Moja rožica“, čveterospjev; 3. Stoeckl: „Opomin k petju“, moški zbor“ in 4. Foerster: „Svet“, moški zbor); c) Zvezek III. (obseza samo: Stoeckl: „V spomin Antonu Janežiču“ o slovesnem razkritju spomenika v Lešah dné 13. avgusta 1876. l., — za moški zbor z osmo-spevom in samospjevom za bariton). d) Zvezek IV. (obsezajoč: 1. J. Skraup: „Kje dom je moj“, moški zbor; 2. Jos. Fabian: „Prošnja“, čveterospjev; 3. Em. Vašak: „Moj dom“, moški zbor; 4. Kam. Mašek: „Pri zibelih“, čveterospjev; 5. A. Foerster: „Milica“, čveterospjev; 6. A. Haertl: „Večerna“, čveterospjev; 7. A. Nedvéd: „Pozdrav“, peterospjev; 8. dr. B. Ipavic: „Vojaška“, moški zbor; 9. dr. B. Ipavic: „Brezi jadra“, moški zbor; 10. I. Fleišman: „Pod oknom“, čveterospjev in 11. dr. B. Ipavic: „Domovini“, dvospjev in moški zbor). e) Zvezek V. (obseza: 1. dr. B. Ipavic: „Napitnica“, moški zbor; 2. dr. B. Ipavic: „Lepa Anka“, čveterospjev; 3. F. Stegnar: „Oblakom“, za bariton in zbor; 4. A. Foerster: „Slavček“,

moški zbor s četverospévom; 5. A. Nedvéd: „Prošnja“, moški zbor; 6. D. Fajgelj: „Grajska hči“, moški zbor s četverospévom; 7. A. Nedvéd: „Vodniku“, moški zbor s četverospévom; 8. D. Fajgelj: „Samoti“, moški zbor s četverospévom; 9. D. Fajgelj: „Slovenec“, moški zbor in 10. Gregor Ribar: „Žalosten glas zvonov“, četverospév. *f)* Zvezek VI. (obseza pesmi za sopran, alt, tenor in bas: 1. „Roža“; 2. „Na hribih“; 3. „Tak si lepa“; 4. „Želje“; 5. „Zakaj me več ne ljubiš?“ 6. „Ob polnoči“; 7. „Národna“; 8. „Na tujem“; 9. „Čuj ostrá borja“; 10. „Vse mine“ in 11. „Občútki“ — vse uglasbil dr. B. Ipavic). *g)* Zvezek VII. (obseza: 1. K. Mašek: „Sanje“, četverospév; 2. Gj. Eisenhut: „V naravi“, moški zbor; 3. F. Stegnar: „Na gomili“, moški zbor; 4. dr. B. Ipavic: „Zapuščena“, četverospév; 5. V. Lichtenegger: „Lepa naša domovina“, moški zbor in 6. Jos. Vašák: „Slovan“, moški zbor). *h)* Zvezek VIII. (obseza: 1. F. Mayer: „Tičica gozdna“, četverospév; 2. dr. Gust. Ipavic: „Mornarska“, zbor; 3. K. Mašek: „Lovska“, zbor; 4. Kam. Mašek: „Stranam“, zbor; 5. Kam. Mašek: „Lahko noč“, četverospév; 6. A. Foerster: „Samo“, zbor in 7. A. B. Towačowsky: „Sporočilo“ zbor). *i)* Zvezek IX. (obseza: 1. F. Hlavka: „Ukazi“, četverospév; 2. D. Fajgelj: „Na gomili“, zbor, četverospév in tenor-solo; 3. P. A. Hribar: „Nagrobnica“, zbor; 4. Gj. Eisenhut: „Moja ljubav“, četverospév; 5. Gj. Eisenhut: „San“, zbor in bariton-solo; 6. dr. G. Ipavic: „Večernica“, zbor in tenor-solo; 7. K. Mašek: „Za Hrvate“, zbor; 8. D. Fajgelj: „Gorska cvetica“, četverospév; 9. K. Mašek: „Planinar“, zbor; 10. K. Mašek: „Kranjska dežela“, zbor; 11. K. Knitl: „Žežulinka“, zbor; 12. P. A. Hribar: „Brambovska“; 13. I. pl. Zajec: „Uboj“, zbor; 14. N. Stoss: „Mojemu narodu“, četverospév in 15. D. Fajgelj: „Ljubezen do doma“ zbor). *j)* Zvezek X. (obseza 1. R. Potočnik: „Zvonikarjeva“; 2. A. M. Slomšek: „Veselja dom“; 3. „Pastirska“ (napev narodni); 4. K. Mašek: „Bleško jezero“; 5. I. Fleischman: „Triglav“; 6. „Vse mine“ (napev narodni); 7. „Hej Slovani“ (napev poljski); 8. B. Potočnik: „Planinar“; 9. „Svarjenje“ (napev narodni); 10. F. Fleišman: „Pod oknom“ (solo za 1. bas poljubno) in 11. „Popotnik“ (napev narodni). *k)* Zvezek XI. (obseza: A. Nedvédov: „Vojaci na poti“, zbor). *l)* Zvezek XII. (obseza: A. Nedvédove: 1. „Zvezna“, zbor; 2. „V ljubem si ostala kraji“, zbor; 3. „Pod oknom“, za tenor-solo in zbor; 4. „Slovo“, četverospév). *m)* Zvezek XIII. (obseza A. Foersterjeve: 1. „Pjevajmo“, zbor; 2. „Pobratimija“, zbor; 3. „Bohinjska“, zbor; 4. „Zdravica“, zbor; 5. „Napitnica“, zbor; 6. „Nočni pozdrav“, četverospév; 7. „Njoj“, četverospév in 8. „Sokolska“, zbor). *n)* Zvezek XV. (obseza: A. Foersterjev: „Njega ni“, četverospév). *o)* Zvezek XVI. (obseza: 1. Hrab. Volarič: „Slovenski svet ti si krasan“, zbor; 2. Gj. Eisenhut: „Ti“, četverospév; 3. dr. B. Ipavic: „Planinska roža“, zbor; 4. D. Fajgelj: „Pobratimija“, zbor; 5. Gj. Eisenhut: „Uspavanka“, četvero-

spev; 6. D. Fajgelj: „Opomin k petju“, zbor; 7. Ant. Razinger: „Za gore solnce mi zahaja“, zbor in bariton-solo; 8. K. Mašek: „Kaj bi mi srce ogrelo“, zbor; 9. D. Fajgelj: „Molitev za slovenski rod“, zbor in 10. Konsta Jahoda: „Dievča, dievča, čo že to maš?“ slovaška, národna — četverspev). p) Zvezek XVII. (obseza: tri A. Nedvédove: 1. „Oblakom“; 2. „Na goro“ in 3. „Nazaj v planinski raj“, za čvetero in petero glasov). r) Zvezek XVIII. (obseza: tri A. Foersterjeve: „Ah, ni li zemljica krasna?“; 2. „Domovina“ in 3. „Naše gore“, za čvetero- in petero mešanih glasov).

Dalje mi je omeniti II. del **Lavorike** za vse štiri glasove, ki obseza pesmi izbrane iz zgoraj navedenih zvezkov. Cena celemu delu 2 gld. **Lavorike** III. del, za štiri glasove, ki pa še ni dogotovljen, nam se je tudi doposlal. — **Narodne pesni** z napcvi (I. in II. del), nabral in uredil Janko Žirovnik, jako so vredne priporočila — zlasti za učitelje — pevce. Cena ?

Zdihljeji k Mariji Devici „naši ljubi Gospej presvetega Srca“ (obseza 31 Marijinih napevov in „Odpevanje“ pri slovesnih mašah), uglasbil vse P. Angelik Hribar. To zbirko prav tople priporočamo učiteljem — orgljavcem. Cena ?

Oče, pojdite domu! uglasbil za moški zbor in bariton-solo P. A. Hribar.

Dve A. Nedvédovi maši: I. „Slava Stvarniku“ in II. „K Tebi srca povzdignimo“, za moški zbor in vmes za čveterospeve. To ste dve krasni cerkveni skladbi.

Sveta maša za sopran, alt, tenor in bas s spremljevanjem orgelj, zložil Daniel Fajgelj.

Sv. Devici Mariji v čast, samospev za sopran, triglasni ženski zbor in orglje ali harmonij, uglasbil Anton Nedvéd.

Predigre (dva zvezka) za orglje ali harmonijum, zložil D. Fajgelj.

Te skladbe godijo bolj izurjenim igralcem ter so postavljene v čisto cerkvenem duhu. Vsak spreten orglavec naj si jih omisli. Sploh pa moramo radovoljno pripoznati, da so vse cerkvene skladbe, izdane po „Glasbeni Matici“, biseri cerkvenih pesmi. Da je temu resnica, pokrok so nam imena najboljših naših skladateljev: Nedvéd, Foerster, P. A. Hribar in Fajgelj. Nobeno cerkveno predstojništvo bi jih ne smelo pogrešati v svoji pesniški zbirki. Te krasne umotvore polagamo tedaj vsem prav tople na srce.

Posamezne skladbe so še: A. Nedvédovo **Slovo** za moški zbor in tenor-solo. — **Kranjska dežela**, uglasbil za en glas s spremljevanjem na glasovirji Anton Nedvéd. — **Darilo**, samospev za srednji ženski ali moški glas, spremljan s klavirjem, uglasbil tudi A. Nedvéd. — **Venec Vodnikovih in na njega zloženih pesnij**, za moški zbor in sa-

mospeve (sopran in alt ad libitum) s klavirjem ali z orkestrom zložil Anton Foerster.

Nazaj v planinski raj, samospjev s spremljevanjem na glasovirji, uglasbil Robert Burgarell.

Milotinke, samospevi za visoki glas, zložil Fran Gerbič, (obsezajoč: a) „Skupaj sva pri oknu stala“, b) „Sklepala roke si bele“, in c) „Želel bi, da bil bi ptica“.

Zgolj za glasbo je „Glasbena Matica“ izdala: 1. **V spomin Anici**, koncertna mazurka za glasovir, uglasbil Anton Stoeckl, in **Moje sanje**, romanca za gosli s spremljevanjem glasovirja, uglasbil Franjo Krežma.

Konečno mi je še omeniti: Teoretično-praktične **Klavirske šole**, spisal Anton Foerster, izdala „Glasbena Matica“.

Ta vsestranski po pravih pedagoških načelih sestavljena šola ima obilo praktičnih vaj, ki ustrezajo povsem začetnikom, kakor tudi pozneje že bolj vajenim igralcem. Zlasti nam ugajajo vmes vpletene narodne slovenske pesmi, kakor tudi drugi slovanski napevi. Slovenski stariši in učitelji naj v prvi vrsti namesto nemških (zlasti iz Nemčije importovanih) glasovirskih šol pridno segajo po tej v obeh jezicah pisani koristni „Foersterjevi glasovirski šoli“.

Sploh so pa že ob svojem času večši strokovnjaki v godbi, kakor so: Vojteh Valenta, Danilo Fajgelj, Bežek in drugi po raznih slovenskih časopisih (leposlovnih in političnih) ocenjevali korenito vse po „Glasbeni Matici“ izdane pesmi in druge skladbe — in ocene so bile povsem prav laskave.

Zavod „Glasbena Matica“ zasluži vsestranske podpore od vseh godbeno naobraženih Slovencev, kakor tudi družih razumnikov. Zlasti naj bi ga podpirale v večji meri, kakor do zdaj: čitalnice, bralna društva ter sploh vsa pevska društva po Slovenskem; dalje učiteljske knjižnice (krajne in okrajne) — in sleharen slovenski muzik, bodisi učitelj ali neučitelj.

—r.

R. Miličeva tiskarna v Ljubljani nam je doposlala več knjig iz svoje zaloge, tako n. pr.: **23 cerkvenih pesem** za šolsko mladino, četeroglasno postavil Anton Foerster.

To zbirko — zlasti slovenski del — prav toplo priporočamo učiteljem-pevcem za uporabo. Cena 25 kr.

Svete pesmi za šolsko mladost, nabral in izdal Andrej Pra-protnik, za naše šole so vsega priporočila vredne. Cena 15 kr.

Šopek mičnih pesnij za šolo in dom, nabral in uredil F. Steg-nar, zadostuje popolnoma potrebi slovenskih šol.

Cena je tako nizka, da si to zbirko lahko sleharen otrok omisli. Učitelj pa pri tem prihrani obilo časa, ker mu ni potreba posameznih pesmi pisati na šolsko desko. Napevi so manj ali več v narodnem duhu postavljeni, zato to zbirko prav toplo priporočamo šolam in učiteljem.

Pesmaričica po številkah za šolsko mladino, sestavil Anton Foerster.

O tem imenitnem delci je svoje dni prinesel zanimljivo razpravo naš strokovni list „Učiteljski Tovariš“.

Nauk o harmoniji in generalbasu, o modulaciji in kontrapunktu, o imitaciji, kanonu in fugi s predhajajočo občno teorijo glasbe z glavnim ozirom na učence orgljarske šole. Spisal Anton Foerster. Cena 1 gld. 30 kr.

Ta v slovenskem jeziku umljivo pisana knjiga je bila silno potrebna učencem orgljarske šole, kajti poprej so se urili le na podlagi nemških knjig. Gosp. Foerster je znan kot strokovnjak, in prav hvaležni smo mu, da je Slovincem podal tako koristno knjigo, katero prav gorko priporočamo vsem, ki se pečajo z godbo.

Teoretično-praktična pevska šola (tudi v nemškem jeziku); zložil Anton Foerster. Cena 75 kr.

Ta zares praktična knjiga je v prvi vrsti namenjena srednješolskim učencem in učiteljskim gojencem; vender pa je v marsičem uporabljiva za meščanske in višje razrede ljudskih šol. Učiteljem — pevcem priporočamo, da bi prav marljivo segli po tej izborni sestavljeni „Pevski šoli“.

C. kr. največja avstro-ogrška tovarna za harmonije (lastnik je Al. Hugon Lhota) v Kraljevem Gradcu (Königgrätz) na Češkem je „stalni učilski izložbi Pedagogiškega društva v Krškem“ poslala „franko“ krasen harmonij. Narejen je iz orehovega lesa in po vnanji in notranji obliki izdelan jako fino in elegantno. Ta harmonij kinča vso izložbo in dela čast imenovanemu izdelovatelju. Ker v sobi ne zavzema veliko prostora, priporoča se zlasti kot krasno pohištvo za orglavce. Cena harmoniju je 213 gld. (ako se plača precej, — in 238 gld. na mesečne obroke po 10 gld.) Za posameznika je ta vsota res malo velika, toda kdor harmonij vidi ter sliši, kako milo in zvenčeče doni, bode pritrtil, da ni predrag — posebno, če pomislimo, da si ga lahko omislimo na mesečne obroke. Dobé se pa manjši in mnogo cenejši harmoniji — tudi na mesečne obroke. Kdor precej plača, dobí harmonij katere koli vrste za 10% ceneje. Najcenejši in najmanjši stane 80 gl. (70 gl.) s 4 oktavami C — C (8') in s tremi spremeni (registri): forte, expression in forte, ki gotovo zadostuje vsakemu učitelju-orglavcu. Če bi pa ta ali oni želel večjega, obrne se pa lahko naravnost pisмено na lastnika tovarne. Al. Hugona Lhota harmonij si lahko vsakdo ogleda v „krški učilski izložbi“, ki je iz trpežnega orehovega lesa in je lepo loščen (politiran). Ima 5 oktav, tasturo od C — C dvoigralno, 6 oktav glasovni obseg (8' 16' 8') in 12 spremenov (registrov) s „percussionom“ (tihim in milim glasom, podobnim glasovirju). Spremeni so uvrščeni tako-le: v sredi (G) Grand-jeu in (E) Expression; na desni strani od

tega so: (P) Perkussion, (1) Flöte, (2) Clarinette, (V) Vox humana in (O) Forte; na levi strani od (G) so: (P) Perkussion, (1) Cor anglais, (2) Bourdon, (P) Piano (pour 1) in (O) Forte.

Kako je treba s harmonijem ravnati, da se ne pokvari in da igralec dobi vsakovrstne spremene glasov, povedano je natančno v navodu, ki ga lastnik tovarne na zahtevanje pošlje vsakemu radovoljno in brezplačno.

V obče pa priznavamo javno in nikakor ne pretiravamo, ako rečemo: Al. Hugona Lhota tovarna za harmonije v Kraljevem Gradcu je v tej stroki jedna najboljših v naši državi. Čim dalje se igra na Lhotinem harmoniji, tem bolje se človek čudi lehkemu in urnemu mehanizmu, glasnim spremembam, tikajočim se tihotne milobe in veličastno se glaseče glasovne moči, — sosebno se vse te dobre lastnosti nahajajo pri našem harmoniji. Izborni material, solidno delo, zunanja elegantnost in razmeroma ne previsoka cena že dovolj kaže, da izdelovatelj harmonijev, Al. H. Lhota, zasluži v tem obziru mnogo naročil od častite duhovščine in od vsega slovenskega učiteljstva! Tukaj pač veljajo besede: „Delo hvali mojstra“. —

—r.

Vzglede podobe za pouk v ženskem ročnem delu, sestavila Marta Stella, učiteljica ženskih ročnih del na Dunaji, VIII. okraj, Lenauova ulica, št. 19.

Te vzglede podobe priporočamo vsem šolam, ker so posebno primerne za skupno poučevanje. I. Porabi se mnogo manj časa pri poučevanju, ker so vzgledi tako veliki, da zadostuje jeden vzgledek vse m učenkam jednega oddelka, torej odpade mudno posamezno risanje učiteljčino in zarisanje učenk. II. Tudi je v vsakem oziru dobro, če imajo učenke precej pred seboj gotovo podobo vzgledka, katerega imajo narediti, kar je posebno pri zaznamovanju važno. III. Odpade ogledovanje malih vzglednic, vsled česar oči manj trpé.

Te vzglede podobe se rabijo posebno pri onih delih, pri katerih so do sedaj služili tako zvani „Tupfmuster“, kakor pri: kačkanji, zaznamovanji, vezenji, prešivanji mrež i. t. d.

M.

Aleks. Riso: **Die permanente Lehrmittel-Ausstellung der Stadt Wien** (VII., Westbahnhofstraße, 25.) Dunaj, 1885. Vodnik skozi 12 razstavnih prostorov jako obširne in zanimljive dunajske učilske razstave.

G.

J. R. Miličeva tiskarna je razstavila nastopne **tiskovine** za gospode učitelje in za šolo (slovenske in nemške): a) Šolski zapisnik (matrika) A. b) Zapisnik B. c) Razrednica C. č) Izpustnica E. d) Odhodnica F. e) Šolsko spričalo (obiskovalno spričalo) H. f) Šolsko naznanilo, četvorka. g) Šolsko naznanilo, folio. h) Šolsko naznanilo, folio slovensko-nemško. i) A. Kazalo šolskih zamud. j) Tednik, slovenski — nemški. k) Ročni zapisnik. l) Inventar ljudske šole. m) Opominovanjski list: poklic, poziv, svarilo. n) Prejemnica opominov. o) Kataster šole A. p) Inventar o glavni imovini B. r) Inventar raz-

redne ljudske šole C. s) Proračun D. š) Račun E. t) Povabilo k seji krajnega šolskega sveta. u) Razrednica ponavljalne ljudske šole. v) Izkazek o obiskovanji vsakdanje in ponavljalne šole. z) Enkrat ena in ena v eni. š) Zaznamek in cenik tiskovin, Ljubljana, 1888. — V zadevi uradnih spisov je ta tiskarna največjega priporočila vredna, kajti prodaja le dobro in prav urejeno blago. G.

Izmed časnikov sta došla:

1. **Pädagogische Rundschau.** List za šolsko prakso in za nadaljno izobraževanje učiteljev. Izdaje s sodelovanjem priznanih pedagogov Alojzij pl. Näckler. 2. letnik, 1888, zvezek 1 — 12. — 3. letnik, zvezek 1 — 6. Uredništvo: Dunaj — Rudolfsheim, Arnsteingasse, št. 25. Upravništvo: Dunaj, V., Spengergasse, št. 6. — Naročnina celo leto 3 gld., pol leta 1 gld. 50 kr., posamezne številke 30 kr. — Izhaja v mesečnih zvezkih v obsegu 2 tiskovnih pol z razno in jako zanimljivo, zlasti praktično vsebino.

2. **Schlesisches Schulblatt.** Glasilo šleskega deželnega učiteljskega društva v Opavi. — 17. letnik, 1888. — 18. letnik, št. 1 — 12. Urednik Alojzij Meixner, Opava. Izhaja 1. in 15. dne vsakega meseca in stoji za vse leto 2 gld., za pol leta 1 gld., posamezne št. 10 kr. — Ta list prav dobro služi učiteljskim potrebam. G.

Opomba. Dalje pride prihodnjič. Za zdaj smo morali opustiti tudi mnoge ocen, ker nam je zmanjkalo prostora. Fr. G.

Poročilo

o delovanji „Pedagogiškega društva“ v tretjem letu svojega obstanka.

Fr. Gabršek.

Tretji občni zbor „Pedagogiškega društva“ je bil dne 23. julija 1888. l. ob 2. uri popoldne v gostilni g. A. Ruprta v Krškem. Kot vladni zastopnik je bil navzočen blagor. g. H. Weiglein, c. kr. okr. glavar v Krškem. Udeležba je bila mnogobrojna. Po presrčnem pozdravu in po vnemanji za društvo po prvosedniku, gosp. Fr. Gabršeku, rešijo se dopisi in zapisnik. — Društveni tajnik, gosp. J. Ravnikar, poroča o društvenem delovanji v preteklem letu. Iz njegovega poročila je bilo razvidno, da je društvo lepo napredovalo. — Blagajničarica, gospodičina Marija Wessnerjeva, poroča potem o društvenih dohodkih in troških. Dohodkov je bilo 438 glđ. 44 kr., troškov pa 362 glđ. 77 kr.; ostane torej 75 glđ. 67 kr. gotovine, ki se ima porabiti za pokritje tiskarskih troškov „II. Pedagogiškega letnika“ l. 1888. Pregledovalcem računov so bili izvoljeni gg.: L. Abram, A. Grčar in Fr. Lunder, ki so našli vse spise in račune v popolnem redu. — V zadevi „Zaveze slovenskih učiteljskih društev“ izvoli se 21 delegatov. — V društveno vodstvo (odbor) za bodoče leto so bili po listkih izvoljeni nastopni gg.: Jakob Cepuder, Fran Gabršek, Fran Jamšek,

Ivan Lapajne, gospodičina Marija Michél, Jarnej Ravnikar in dr. Tomaž Romih.

Odbor se je potem v seji dné 9. avgusta 1888. l. sledeče ustanovil: prvosednik gosp. Fran Gabršek, namestnik in tajnik gosp. Jarnej Ravnikar, blagajničarica gspdc. Marija Michél, pevovodja gosp. Jarnej Ravnikar, odborniki gg. Jakob Cepuder, Fran Jamšek, Ivan Lapajne in dr. Tomaž Romih. — Urednikom „Pedagogiškega letnika“ se je zopet izvolil gosp. Fran Gabršek, sourednikoma pa gg. Fran Jamšek in Ivan Lapajne.

Letnina ostane zopet 1 gld. na leto; knjigam bode ista cena, kakor lanskega leta.

Zborovanje se sklene s trikratnim „Slava-klicem“ na presvetlega cesarja.

Drugo zborovanje je bilo dné 4. aprila 1889. l. v gostilni g. A. Ruprta v Krškem ob 2. uri popoldne. Gosp. prvosednik se s toplimi besedami spominja prerane smrti cesarjeviča Rudolfa, kar vsi stojé poslušajo v znak velike žalosti, ki je zadela našega preljubljenega cesarja, vso cesarsko obitelj in vso Avstrijo. Po nadaljnem pozdravu mnogobrojno zbranih udov ter po poročilu prvosednikovem in tajnikovem o društvenih zadevah poroča gosp. dr. T. Romih obširno in jako zanimljivo o „fizikalnih učilih“ v ljudski šoli. Gosp. poročevalec poudarja pred vsem, da mora imeti fizikalni pouk v ljudski šoli povsem nazorno podlago. V ta namen pa je treba fizikalnih učil. Kot najboljša učila priporoča dr. Houdekovo zalogo v Pragi, ki ima zapisnik tudi v slovenščini (sestavljen po g. poročevalci). Za malo vsoto je tu dobiti vseh potrebnih fizikalnih učil za ljudsko šolo. Vsprejmó se naslednje točke:

1. Glavni razloček nove šole od stare sestoji v tem, da se poučevajo v novi šoli tudi realije. Čim več realij se nauče učenci, tem bolj se bližamo smotru, ki ga terjamo od narodne šole, tem bolj koristimo narodu.
2. Fizikalni pouk naj se naslanja na poskuse, zato je treba fizikalnih aparatov,

3. Učiteljskim pripravnikom četrtoletnikom naj se daje prilika, da se seznanijo z aparati in ž njih poskusi pri re-alijah.

4. „Pedagogičsko društvo“ priporoča vsem šolam aparate dr. Houdekove trvdke v Pragi.

Za predelovanje „učnih načrtov“ se izvoli poseben odsek in sicer po nasvetu gosp. tajnika po dva uda za posamezne kategorije ljudskih šol. Volitev udov se prepusti g. prvosedniku, kot c. kr. okrajnemu šolskemu nadzorniku. Pri prihodnjem zborovanji ima potem ta odsek poročati o svojem delovanji.

Pri pojedinih nasvetih se oglasi gosp. Ravnikar ter v daljšem govoru omenja imenitnosti velikodušnih ustanov preblagega gospoda Josipa Gorupa, veleposestnika na Reki i. t. d., za višje izobraževanje slovenskih mladeničev in za višjo slovensko dekliško šolo v Ljubljani. Konečno nasvetuje, da današnje zborovanje imenuje svojim prvim častnim članom preblagorodnega gospoda Josipa Gorupa zaradi njegovih velikih zaslug za narodno šolstvo. Ta nasvet je bil soglasno in navdušeno vsprejet ter se je brzojavno naznanil g. Gorupu. Vrhu tega mu je odbor poslal prekrasno diplomu (delo „Narodne Tiskarne“) in krasno vezane do zdaj izdane društvene knjige. Za vse to se je gosp. Gorup presrečno zahvalil v jako laskavem pismu. Nadalje se sklene, da naj „Pedagogičsko društvo“ zopet pošlje prošnjo na preslavni deželni zbor za ureditev in zboljšanje učiteljskih plač na Kranjskem. Potrebno ukreniti se prepušča odboru. Sklene se tudi prememba društvenih pravil. Odboru se naroči, da o tem poroča in nasvetuje pri prihodnjem zborovanji. — Na to se gosp. prvosednik toplo zahvaljuje vsem navzočim udom in gostom za zanimanje in za potrpežljivost, zlasti pa še gg. poročevalcem za trud ter s trikratnim „Slava-klicem“ na presvetlega cesarja zaključí zborovanje.

V odborovi seji dné 9. avgusta 1888. l. se je sklenilo, da se stalna učilska razstava slovesno otvori v dan 2. septembra 1888. l. ob priki praznovanja štiridesetletnice Njego-

vega Veličanstva našega presvetlega cesarja Frana Josipa I., katero je obhajalo v Krškem „Slovensko pevsko društvo“. To se je zgodilo na prav slovesen način v ozaljšani razstavni sobi v pričo mnogobrojnega občinstva. S svojo navzočnostjo so počastili otvorjenje razstave med drugimi odličnjaki zlasti preblagorodni gospod deželni glavar, dr. J. Poklukar, gosp. državni in deželni poslanec, profesor Fr. Šuklje, g. državni in deželni poslanec, župan krški V. Pfeifer i. t. d. Gosp. prvosednik je otvoril razstavo s primernim nagovorom, razlagajoč ob jednom postanek in dosedanji vspeh razstave. S tem patrijotičnim činom more „Pedagogičsko društvo“ najlepše obhajati štiridesetletnico Njegovega Veličanstva. — Kot vstopnina v razstavo se je določila vsota 10 kr.

V tej seji se je izrekla dosedanji blagajničarici, gspdc. M. Wessnerjevi, presrčna zahvala za njeno vspešno delovanje.

Na prošnjo odbora z dné 9. septembra 1888. l., katero sta še osebno podpirala v Ljubljani gosp. prvosednik in gosp. tajnik, naklonil je preslavni deželni zbor kranjski društvu za l. 1889. l. podporo v znesku 150 gld. Za ta velikodušni čin se odbor v imenu društva s tem najsrčneje zahvaljuje preslavnemu deželnemu zboru in mu kliče: „Slava!“

Odbor je dné 9. septembra 1888. l. odposlal na preslavni deželni zbor kranjski prošnjo za izboljšanje plač. Tej prošnji so se pridružili tudi učitelji črnomaljskega, kočevskega in krškega okraja. Za zdaj se je doseglo vsaj toliko, da se bodo plače zboljšale in uredile najbrž v prihodnjem zasedanji.

Odbor je predložil „Občno ukoslovje“ visokemu c. kr. ministerstvu v potrjenje.

Na odborovo prošnjo raznim posojilnicam za podpiranje slovstvenega delovanja društvenega darovale so: krška posojilnica 5 gld., šoštanjaska 5 gld., vrhniška 6 gld., kmetška posojilnica ljubljanske okolice 5 gld. Prelepa jim hvala in slava!

Razen pričujočega „Letnika“ izide v posebnih odtisih tudi „Izkustveno dušeslovje“.

V A B I L O .

S pričujočim „Letnikom“ stopa „Pedagogičsko društvo“ v tretjič pred slovenski svet. Svojega smotra se držeč, po katerem namerava povzdigniti slovensko pedagogičsko polje, nadaljevalo boče započeto delo. Na slovenskem učiteljstvu in na drugem slovenskem razumništvu pa je, da nas krepko podpira v težavnem delu. Zato znova vabimo vse učiteljstvo in razumništvo, da v polnem številu pristopijo društvu.

V prihodnjem „Letniku“ začnemu s specijalno metodiko za vsak predmet posebej. Nadaljevali pa bodemo tudi pedagogičske klasike. Ker pa se je od več strani izrekla želja, naj bi društvo izdajalo posamezne daljše spise v posebnih zvezkih, ustreči hočemo zanaprej po možnosti tudi tej želji in specijalno metodiko izdajati v posebnih zvezkih, ostale krajše spise pa priobčevati v „Letniku“. Ako pa se oglasi zadosti udov, oziroma naročnikov, izdajati utegnemo po več zvezkov metodike na leto. Prosimo torej, da se č. udje izrečejo v tej zadevi!

Primerni spisi za prihodnji „Letnik“ naj se pošiljajo društvenemu odboru do konca tekočega leta.

V Krškem, meseca julija 1889.

Odbor.

Pri odboru

„Pedagogiškega društva“

v **Krškem** je dobiti:

1. **Pedagogiški letnik**, I. leto, 1887, po 1·40.
2. Fr. Gabršek: **Občno vzgojeslovje**,
1887 . . . . . „—80.
3. J. Bezlaj: **Pouk o črtežih**, II. del,
1887 . . . . . „—30.
4. **Pedagogiški letnik**, II. leto, 1888, „ 1·40.
5. Fr. Gabršek: **Občno ukoslovje**,
1888 . . . . . „—80.
6. **Pedagogiški letnik**, III. leto, 1889, „ 1·50.
7. Fr. Gabršek: **Izkustveno duše-**
slovje, 1889, ... „—80.

Po pošti 5 (oziroma 10 kr.) več.

Naroči se tudi lahko v vsaki knjigarni, kakor
tudi v J. R. Miličevi tiskarni v Ljubljani.

